

Jog

történeti szemle

2014
1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Március idusára – Széchenyi István
Naplójából

Ágoston Péter, a munkajogász

A pártfogás hazai fejlődésének
története – A rabsegélyezéstől
az 1978-as Btk. hatálybalépéséig

Az 1814. évi norvég alkotmány

A *stellionatus* meghatározásához,
különös tekintettel a 18. századi
magyar büntetőjogi irodalomra

A haderő feletti parlamentáris
hatalommegosztás eredeti modell-
jének áttekintése (1867–1914)

Betekintés a francia szerzői
jog történetébe – A kezdetektől
a nagy francia forradalom idején
elfogadott törvényekig

Ágoston Péter

TARTALOM

MÁTHÉ Gábor: Március idusára – Széchenyi István Naplójából.....	1
TANULMÁNY	
BERKE Gyula: Ágoston Péter a munkajogász. Adalékok a magyar munkajog eszmetörténetéhez.....	7
DÁVID Lilla: A pártfogás hazai fejlődésének története – A rabsegélyezéstől az 1978-as Btk. hatálybalépéséig.....	19
KÉPES György: Az 1814. évi norvég alkotmány.....	26
KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A <i>stellionatus</i> meghatározásához, különös tekintettel a 18. századi magyar büntetőjogi irodalomra.....	38
MŰHELY	
FARKAS Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modelljének áttekintése (1867–1914).....	44
HAJDÚ Dóra: Betekintés a francia szerzői jog történetébe – A kezdetektől a nagy francia forradalom idején elfogadott törvényekig.....	50
FORRÁS	
RIGÓ Kinga: Az egyetemi alkalmazás mint közhivatal egyik első megjelenéséről – forráselemzés.....	59
DISPUTA	
VINCZE János: Váratlan jogi fordulat, 66 év után – az Orsós-ügy.....	61
KÖNYVEKRŐL	
Borvétel és kockázat – Jakab Éva monográfiájáról – SZABÓ Erzsébet.....	63
A honfűsítástól az állampolgárság elnyeréséig – MEZEY Barna.....	69
Nyugdíj és történelem – Kozári Monika monográfiájáról – EGEDY Gergely.....	74
SZEMLE	
Határjárások – Elfogult beszámoló Siklósi Iván doktori értekezésének ünnepélyes vitájáról – DELI Gergely.....	77
A krakkói és pécsi jogtörténészek negyedik közös konferenciája – LÁSZLÓ Balázs.....	78
HÍREK.....	81
E számunk szerzői.....	84

A címlapon: Ágoston Péter, szül. Augenstein

(1874. március 25. Zombolya – 1925. szeptember 6. Párizs): jogtudós, politikus. A nagyváradai jogakadémia tanára (1901-től), majd a Budapesti Tudományegyetem jogi karának egyetemi magántanára (1919. januártól). Az őszirózsás forradalom idején a nagyváradai Nemzeti Tanács elnöke, majd Bihar vármegye kormánybiztos-főispánja, 1919. február 20.–március 20. között a Berinkey-kormányban belügyi államtitkár. A Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztos-helyettes, a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács elnökségének tagja. 1919. augusztus 1-6-án a Peidl-kormány külügyminisztere. November 15-én letartóztatták, s 1920 decemberében, a népbiztosperben halálra ítélték. A szovjet–magyar fogolycsera-akció során, 1922 februárjában Moszkvába, onnan 1924-ben Londonba, végül Párizsba ment. A nagyváradai szabadkőműves László király páholy tagja, 1911-től főmestere, 1912 után híveivel a Bihar páholy alapítója.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Lajos Izsák (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Attila Barna, Dr. Gábor Béli, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Gábor Máthé, Dr. Barna Mezey, Dr. T. Mihály Révész, Dr. István Stipta

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

I.

1. A szentszövetségi Európában – 1825-től – a magyar Vormärz reformjait kiváló hazafiak készítették elő, vitatták meg azokat megyegyűléseken, az országgyűlésben, s vitték keresztül az uralkodó jóváhagyását elnyerve.

Rendkívüli volt ez a pezsgő korszak. A kiemelkedő státusú férfiak, politikusok, noha gyökeresen eltérő nézeteket vallottak a haza és haladás, a nemzeti függetlenség, a polgári átalakulás, a Habsburg-házzal való kapcsolatok alakításának kérdésében, mégis, a döntő helyzetekben államférfiúi bölcsességük mindig segítette őket a nemzet érdekeit szolgáló célszerűségi követelmények feltalálásában.

Ismert, hogy Kossuth a megyét kívánta a municipális szabadság intézményeként megtartani, akár a felelős minisztériumot is feláldozva, ha az alkotmányos szabadság bástyája ezt szükségessé tette volna. Széchenyi felsőtáblás meggyőződése pedig a mérsékelt reform példája volt. Érdekes Széchenyi egy korábbi – 1846. február 2-i – naplóbejegyzése is, idézve a kortárs Patay József szavait, hogy a legnagyobb magyar és Deák között az a különbség, hogy „Deák azt tekinti, mi tetszik a sokaságnak, Széchenyi pedig, hogy mi hasznos a hazának”.

A bölcs argumentációnak, a más vélemények figyelembevételének, a meggyőzésnek a megyei nyilvános ülések, a fontosabb tárgyakban „nevezett küldöttségek”, a törvényhatóságok közötti levelezések, politikai egyeztetések rengeteg lehetőséget adtak. Kossuth számítása szerint – megállapította, hogy az 1825–1841 közötti periódusban

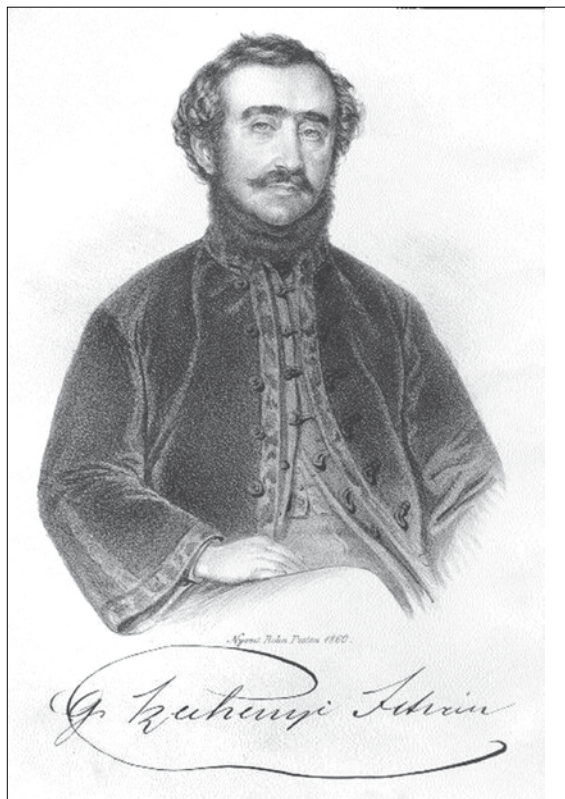
Máthé Gábor

Március idusára

Széchenyi István Naplójából*

az összesen hét évig tartó országgyűlés alatt 2184 közgyűlés volt, több mint Angliának minden meetingje és politikai lakomája hasonló időben.

2. A nemzet megújulását mind a két¹ politikai zsenialitással megáldott statusférfi életcéljának tartotta. Széchenyi *Hitel* című művében kinyilvánította, hogy a nemzetiség és jobbagysors alakulásától függ nemzeti létünk. „S mi arra jutottunk, hogy a XIX. században, midőn az ember méltósága szent kezd lenni, pirulás nélkül publice beszélünk egész Európa hallatára, de misera plebe contribuyente, a külföldnek ez iránti türelmét csak előtte ismeretlen létünknek köszönhetjük, melynek következtében az azon hiedelemben van, tán csak egy kis szektáról van szó, mely vallás, a több efféle miatt sanyarítottak –, midőn azonban kilenc millióról forog kérdés, ki hű jobbagy, s mily hű! jó katona... szóval ki minden terhek türelmes viselője, s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye fenntartója.”² Széchenyi a közszabadság eszméjéből származtatva a belső fogyasztást – mely a nemzet

Gróf Széchenyi István

Kossuth Lajos

gazdaságának alappillére – eljut a közvagyonosság megteremtésének követeléséig. Felveti a kérdést, mi tehát a közvagyonosság oka? „A bátor lét, saját birtok, szabadság, törvény előtt egyenlőség stb., ezek, s csupán ezek ébresztik a közszorgalmat, mely a nevelés, sajtószabadság, s több effélék által józan útmutatást nyerend.” Követeli a birtoklásjogot mindenki számára, s hangsúlyozza – a *Stadiumban* írt törvényjavaslatok rögzítésekor: „Hunnia lakosságának ezzel adván polgári létet.”³

Kossuth ugyanezt a célt tűzte maga elé: „... a föld felszabadítását a jobbágy bilincseiből. Jó lesz (a francia) augusztus 4. 1789. Nem nyugszom míg keresztül nem viszem.”⁴ Kossuth programjában a kor követelését szorgalmazta: „A szabad föld azon világerővel ható igények közé tartozik, melyeknek legbizonyosabb jövődjük van.”⁵ Egyet kell értenünk a centralisták, municipalisták vitáját elemző értékeléssel, hogy a reformkor „nagy tűzijátékának” ragyogó személyiségei azért is példamutatóak a mának, mert a nemzeti csapások évszázados vajúdásának múltja után egészen radikálisan képesek voltak a reális problémák feltárására, a megoldási variánsok előterjesztésére, s a közöttük felmerült viták, meghasonlások, „visszavonások”, konfliktusok meghaladására. Éppen a konfliktusok azok, amelyekben a történelmi alternatívák világosan feltáruznak s hordoznak magukban a jelenre sokatmondó tanulságokat.⁶

3. A reformországgyűlések ugyancsak a szárnyaló szellem és a meggyőzni kívánó stílus példái, amelyekből az utolsó 1847. november 7-én ült össze, és 1848. április 11-én oszlott fel.

Ez a parlamentum publikum több szempontból is kiemelkedő jelentőségű. Az 1844:2. tc. alapján, a magyar nyelv államnyelvvé minősülésével megtörtént a „csoda”: az uralkodó három magyar mondattal nyitotta meg az országgyűlést. A trónbeszéd már a kor követelményeit feladatként fogalmazta meg. Szólt a birtokviszonyok rendezéséről, az ősiség eltörléséről, a telekkönyv intézményéről, a rendes törvényszékek létesítéséről, a btk. átvizsgálásáról, az örökváltságról, a kereskedelem és ipar felvirágoztatásáról, a véleményszabadságról...

Az országgyűlésben Kossuth mint Pest megye, Széchenyi pedig mint Moson küldötte jeleskedett. Széchenyi Kossuth országgyűlési szereplésének megismerésére összpontosított, s ekkor határozta el, hogy Batthyány nézeteit inkább kedvezményezi, és megpróbálja őt megnyerni Kossuth ellenében.

Széchenyinek Batthyány Lajossal is rengeteg vitája volt. Kifejező a véleménye Batthyány jellemzésére: „alkotmányos hiperbolának”, s időnként „spiritueller Fantastnak” nevezte őt. Ám nagyra becsülte ügyszeretetét, emberségét. Érdekes, hogy megbocsátó vele nyelvi tekintetben is. 1844 májusában írta Batthyány: Magyarországnak és Ausztriának össze kell olvadnia. Batthyány ekkor még nem tudott jól magyarul, amit Fiáth Ferenc feljegyzése is igazol a korabeli „anekdotázó csipkelődés” kapcsán: „... majd töröm bors, Apponyi orrod alá”.

Széchenyi kísérletei azonban nem voltak eredményesek. Batthyány jobban vonzódott Kossuthhoz, amit Széchenyi márciusi naplóbejegyzési egyértelműen igazolnak.

4. A március 1–18. közötti naplórészletek különleges hangulatú, történeti hitelességű események leírásai. A triász: Batthyány Lajos – Kossuth Lajos – Széchenyi István szerepvállalásait, emberi nagyságát, különbözőségeiket, Széchenyi különleges felelősségét, a mai olvasónak mintegy személyes élményként is közvetítik. Széchenyi credója egyedülálló: „Mit tegyünk? Batthyány Lajost és Kossuth-ot támogatni kell! – Minden gyűlöletnek, antipátiának, minden ambíciónak hallgatnia kell!...” (március 15.). Az eseményekért történt arisztokrata felelősségre vonásra született bölcs válasza pedig igen tanulságos: „Ezt tanítottam, javítsátok meg az öreg házat, tisztítsátok meg az iszaptól, mely körülveszi. Az illetékesek nem tették meg... Kossuth és Társai jobbnak tartották felgyújtani” (március 16.).

Ám a különbözőség végső értékelése a statusférfi valódi jelleme: „Nemzeti honunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült... Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén, s miután Batthyány és Kossuthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok... Az én politikám biztos volt, de leszavatták. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán 20 év alatt nem bírhatott volna előállítani.”⁷

II.

A március 1–18. közötti naplóbejegyzések

1848. március 1.

Melankólikusan keltem. – Ma minden rossz irányba megy! Rendkívül mérges vagyok Ist[ván] F[őherceg]re az Adó küldöttség miatt. – El szeretnék menni. (1/2 sor törölve) Megint 11 öl fát tüzeltek el nekem. – Munkatársak ... nem tudtak volna ostobábban berendezkedni. –

[Wirkner: „A Nemzeti Gárda követelte Lajos F[ülöp] lemondását; – Meg is történt.” –

Hamarosan vidám lesz a helyzet. – A világ magától elrendeződik.]

Embereim közül senki sem tesz semmit! – Nekem ... mindentől vissza kellett vonulnom, mert még szegényt okozok.

1° Mert nem tudok mérsékelt lenni.

2° Egyáltalán nincs lélekjelenlétem. – Így pl. teljesen megfeledkeztem, hogy ma Z[ichy] Hen[rik]nél eszem, – és összehívtam az évenkénti Vál[asztmány]t (1-2 szó törölve)! Így megakadályozhattam volna T[eleki] Laci kiküldését! Túl későn jutott eszembe. –

Kiss M[árton] – Azt mondják a városban: [Nem lesz belőle (Javaslatbul) semmi – csak Vukovár!]

Megbeszélés a F[őherceg]nél. – Főbíró, Tárnok, Vay M[iklós], én. Lajos F[ülöp]öt olvassa fel nekünk; – én egyedül beszélek, a megbeszélés rendje szerint. Vay-t [aki „underitónan fifikásabb” mint én] Keg[levich] megbeszélésére viszem. Én a Főbíróhoz az adó miatt! – Stofferhez az Adminikeln miatt. –

Előtte Kossuth. Pázmándyt találok – Kos[suth]nak hiszek most: a képmutatás végtelen adománya. – For[gách]

Lajoshoz, aki megígéri – hogy marad és független lesz! Erdődy S[ándor]hoz. Megígéri: Az Adó Választ[mány]ban az alvilág ellen lesz. Zarkánál etc. Kovács megérkezett. Cr[escence]-szel eszem Z[ichy] Henriknél. – A Küldöttség nálam – ’Évenkénti!’ – Szemerének hízelgett. B[atthyány] Lizinél. – Ő a gyerekbálon. Emiliához. Ő „egyáltalán nincs mellettem!”

[Wirkner megmondta nekem. Biztosan tudja: Kos[suth] eget-földet megmozgatna, hogy megdöntsön a javaslatommal együtt, és Vukovár győzzön. 60 e[zret] ígért (Elz, Brandau etc etc. etc.-től) arra az esetre, ha.]

1848. március 2.

Tegnap megint kávé – és egy kis bor. Egész éjjel égett! A hátam is! – Megbeszélés Kossuthnál... – ahol ő a nagyszerű deklarációt! *Egyedül* vagyok Bonis ... Pazmándy, Andr[ássy] ellen. [Megbeszélés Ist[ván] F[őherceg]nél.] Gyorsan eszünk. Megbeszélések: oppozíc[ió] és konzervatívok ... aztán követi megbeszélés – Kos[suth] már beszél..., széttépem a számat, Vidossal felolvastatok – egy rezümét – etc. amit a F[őherceg]nek kellene mondani iránymutatásként... Szavam elhangzik, ... Babarczy előjáró..., Madarász: Bárcsak egység volna... Somsics pak-tál... Babarczy is... megadom magam... hogy ne öntsek olajat a tüzre! – Ist[ván] F[őherceg]hez.

1848. március 3.

Kör. Simán elfogadták a butaságot. – [Ist[ván] F[őherceg]nél – „Jöjjön Bécsbe!” Félixnél, vele őszintén... „Ha én nem, akkor senki!”]

1848. március 4.

Országos ülés. – Jó gondolat túl későn. Engem bosszantott. Wirknernél... ’mi lenne, ha meghatalmazottként?... etc. Sz[ent] Iványi fontoskodik.

[Feltételeim, fentről 10 e[zer] f[orint]ot kifizettek és 5 e[zret] minden hónapban.]

A folyó kiadások az ülések számlái, mint világítás, papír, fűtés. –

Nagy Istv[án] Nagykereszt. –

Általam stilizált kézzel írt feljegyzés, ahol teljhatalom & garancia...

Kit [!] akarok felhasználni.

Mindenki engedelmeskedik nekem.

Minden Adminikel

Katonaság –

Nincs ellentétes parancs... mielőtt vissza nem hívnak!

Titok –

6 hónapig országgyűlés

Meghazudtolhatnak. Kezükben van a fejem, a családom, a javaim,

Az – ellenzéki Kört és minden pol[itikai] klubot feloszlattak ne legyen erőltetés. – –

Mailáthnál etc. az adó miatt. – Z[ichy] Félix...

Tea nálam... Malvina & Erdődy L!...

1848. március 5.

Rosszul vagyok... Ősiségi Választmányi ülés... később Sz[ent]királyival és Somsicsal adomáztunk... A személyzetnél... Otthon dolgozom. W[enckheim] Béla nálam... Akarja, de nincs bátorsága B[atthyány] Lajossal szemben.

1848. március 6.

Lekésem a Greifenstein-t... mert túl későn... értesítetek. Csodás idő. Sophie (Mayer)-rel megyek. Eötvös Pepi... nálam (!). Velem jön. Kovács Lai is. – Kapcsolatba lépünk. – A Mehlgrube-nél... Komor! Pál testvér. Elisa menyasszony. Apponyi. Mint egy nagy úr! „Kübecknek igaza volt... mikor nem adta oda a milliót a Tiszára. – Nem hozott volna politikai előnyöket!” (Aha... én mint áldozat.) –

„Kár volt: ha bele kerültem, együtt bűnhődünk!”

[Metternichnél. Mindenki otthagy. Csak velem beszél. Melanie: „Jó napot, polgár” – én „Köszönöm, elragadó forradalmár!”]

1848. március 7.

Ist[ván] főhercegnél – miután Eötvös és Kovács... jól informálva és eligazítva el. – –

Elmondom neki az egész politikámat. „Megyek etc.” Úgy tűnt, nem különösebben tetszett neki. – Velem rivalizál. – Grünne-vel beszélek. Úgy tűnik, értékel. „Apponyival kellene beszélnie”... Bombelles-nél... amellet van, hogy komolyságot mutatni (hogyan és mit akar mutatni... nem tudja)... Végül: csak Apponyi álláspontját nem lehetlenné tenni... inkább semmiféle megbeszélésre. Apponyinál. Nyíltan beszélek vele. App[onyi] dekoncentrált... Lajos testvérnél eszem. [Megigérem Lajosnak... a felosztás helyreigazítása miatt *békésen*, de pertől függővé tenni.]

Pálhoz. Zsedényivel és Z[ichy] Manuval játszom. – Zsed[ényi] szeretné, ha őt küldenék le. Kaszinó... Körbeállnak, mint ’a kancellárt’. Bethlen: „Az Ön kötelessége” – Nem akarok és nem leszek... Nem az én szférám: palotában, kényelem... de befogva a trágyás kocsi elé!!! Ez az én dicsőségem. Ha ki tudom tépni, szívesen adom az életemet!!! Ez méltó hozzám. –

1848. március 8.

Zichy Adalb[ert] nálam.

[Szemere nálam. Nyíltan beszélek vele. „Küldjék Vay M[ikl]óst... de akkor én nem megyek.” Itt azt mondják róla...]

Úgy sejtem, hogy nem fognak meghívni semmilyen konf[erenciára]. – Eszterházy Pálnál. Nyíltan beszélek vele. „Nem hiszem, hogy engem fognak küldeni. – Vagy ha mégis, akkor egy halk, de hatalmas hang: Túl késő!”

Mosom kezeimet. – Becsületesen viselkedtem. Beszéllek vele a budai házáról. – Laure Sch[warzenberg] „Szécsen nem... (1-2 szó törölve). Adjon nekem egy tüt... kérdezze meg Grünne-t, mit gondol.” – Apponyinál eszem. Grünne, akinek [!] azért... írtam... Kérem: jöjjön el holnap Ist[ván] F[őherceg]hez megbeszélésre. Pálnál... whist-et játszom. Fáradt vagyok, mint egy kutya.

1848. március 9.

11 órakor megbeszélés Ist[ván] F[őherceg]nél. Főbíró, Apponyi, Szécsen, Zsedényi, Szögyéni, én, Zarka – Vay nincs itt! –

App[onyi] Országgyűlés szét... szigorú etc. Meg akarja bosszulni hibás lépéseit...; Szécsen is fontoskodik. Mindnyájan ellene vagyunk. – Zarka kommisszárnak (!) nevez... nyíltan beszélek etc.

Ebéd Apponyinál. Kovács L[ajos] Pozsonyból jön... etc. Szintén megbeszélés... Kvázi semmit sem fog eldönteni. – Pálhoz. –

[Főbíró kér... hamarosan Pozsonyba, ... és mondjam le vacsorámat Esterh[ázy] hercegnél – Beleegyezem.]

1848. március 10.

Kovács L[ajos]sal és Z[ichy] Félixszel Pozsonyba – ... tanácskozom néhányakkal. – Az ominózus izenet a für[endek]nél is átmege; – Tehát mit tegyünk? Tanácskozás *ná-lam...*

1848. március 11.

E(törölve)-t Kemény Dénes jelenlétében... korholom, mint egy csibészt –

Adó választmány. Én viszem a kis szót, Kos[suth] a nagyot. –

Eötv[ös] Pepi és Kemény nálam esznek. – Becsülettel agitálok Kos[suth] tendenciái ellen.

Wirkner nem igazán őszinte számomra... olyanra fest, amilyenre akar. Nagyon sokan jönnek hozzám... Előkészülünk holnapra.

[Én következő meghívót:]

Teljesen levert és kimerült. –

1848. március 12.

Sovány, levert, hideg etc. etc. Nagy megbeszélés nálam... Beszéd elviselhető – azt hiszem, szívhez. – – Bernáth Zs[iga] és Bonis ellenem. Debreczeni bosszu! – Kos... 2-3szor kicsit erősen beszélek... Majdnem megbuktattak. – Hunkár, Sz[ent] Iványi K[ároly] Kos[suth]ért halálra is mennek. Azt hiszem: az elviselhetőség elmaradt – hogy eredményhez jussunk. – Vay nagyon bölcs... Tony Majthényi is etc.

A végén majd meglátjuk! Nagy az Isten. Történjék bármi is! B[atthyány] Lajos és T[eleki] Laci sokáig nálam. „Majd be fognak zárni titeket etc. etc. etc.”

Wenk[heim] Béla nálam eszik. (Az oldallapon másfél sor törölve.) Fáradozásaimért az lesz a köszönet, hogy én mint becsapott vagy csaló jelenek meg vagy Bécsben vagy itt; vagy ami még valószínűbb, „fent is és lent is az, aki mindent elrontott!” Jó időben. G[abris] Keglevich megbeszélésére; ... végre én is beszélek!! Vay M[iklós] „ha ezt Bécsben el nem fogadják... én megyek... és a Tárnok is etc. Később Ürményi Jos[y]. „Ugyan Bécsben elfogadják mind ezt? ... Éppen ellenkező hírek jönnek... onnan!” etc. Whist Z[ichy] Félixnél.

1848. március 13.

Kis Gyury Majlath, Szécsen és Kovács L[ajos] nálam, hogy kombináljuk a Felirási szerkezetet. – Ist[ván] F[ő-

herceg] hívat. „Lajos F[őherceg] azt írja nekem, hogy a feliratot semmiképpen ne fel... Főrendek vissza fogják dobni. – Ragaszkodni fog... inkább menni – ígérte.” – Azt tanácsoltam... megbeszélés, ahol Est[erházy] Pál herceg is. Főbíró véleménye ugyanaz. Prényi Zsiga a Szerkezet-ekkel kapcsolatban „nem eléggé” okította ki róla... elhajtának, felfordul minden, – vas villa a hasadban – –. Pál hercegnél: Itt a pillanat, mikor Ön, régi sejtésem szerint a legfontosabb szolgálatot teheti Magyarországnak. [Beszéltem neki megbeszélésekről...] – Meyer elkísér – – 10ed és 9ed ellen van. – Be kellene váltani körülbelül semmiért. – Majlath Gyuri és Szécsen nálam esznek – – etc. Én még egyszer Főbírónál és F[őherceg]nél. – B[atthyány] Lizinél is – ahol Montenegro a bécsi zavargásokról – – kissé megnagyobbítja. – Bécsben beindult. – – kiszámíthatatlan, mi történik!!! Gőzhajó kalauza izgató beszédeket tart. 300-400 fiatal – „Le a kormányral, a Főbíró, Tárnok etc. mind gaz emberek [Nem kapok levegőt!] le az arisztokratákkal, le minden mágnással.”

Leopoldine Erdődy etc. nálunk... aki még B[atthyány] Lajoshoz vacsorára!!! –

[Hallom: Javaslatom megbukott. – Jottányit sem akarnak engedni. – Passzivitásba merülök. –]

1848. március 14.

Teljesen béna. Szemrehányásokat teszek magamnak. – Tegnapelőtt nyugodtabbnak, –hidegebbnek kellett volna lennem! A F[őherceg] megbeszélésre hívat bennünket – Est[erházy] Pált is. –

„Metternich h[ercegnek] le kellett mondania; Egyetemisták foglalják el a várost etc. Ne kérjük (!) B[atthyány] Lajost és Kossuthot, hogy fenntartsák a nyugalmat. – Felirási izenetet kell... etc.”

Kör... Kos[suth]-ot és Andrássy Gyulát Madarász, Just... Pazmándy túlszárnyalja. [Ezek sajtószabadságot akarnak... és a fiatalok felfegyverzését. –]

Szívemből beszélek. Tetszik... 3 óra a Fő[rendi] Ház: az Izenet *keresztül* megy (!). Szörnyű nagy a gőz. A kazán nem robban... mert az audit[orium] *akarata* egy hajszálon múlva, de megvalósul! Z[ichy] Henriknél eszem – – Vidámak vagyunk... Mesko mama és Irene Bécsből érkezik, ahol minden feszült de nyugalom van. – Fáklyásmenet.

1^oIst[ván] F[őherceg]nél, aztán Kossuth... akit a Zöldfa erkélyén az elegánsabb hölgyek körbe fognak – ünneplik. Német polgárok németül szalutálnak Kos[suth]nak, aki németül válaszol. – [Jogászok és polgárok keverednek. Kos[suth] „B[atthyány] Lajost akarja miniszterelnöknek”. –] Z[ichy] Félixhez megyek ahol... sokan összegyűltek és nagy szomorúság... felvidítom őket (mintha én vidám lennék) és whistet játszom. –

[Előtte Sajtó választmányi ülés volt nálam. –]

1848. március 15.

[A májjammal fürtelem. – Ma látom, Magyarország teljes felbomlása elébe néz. Hamarosan végem. (1/2 sor törölve.)]

Az egész rossz álomnak tűnik! Ó szent nemezis! – Egy lengyel és Kossuth meggyújtják a gyúlékony anyagot! Az Isó talán Sobiesky egy leszármazottja... a 2dik megkí-

nozva és bolondnak tartva. – Szegény Metternich h[erceg] – Ferenc császár rendszere, mely abszurdumhoz kellett vezessen... és a (1/2 sor törölve) megbuktatott! –

Mit tegyünk? B[atthyány] Lajost és K[ossuth]ot támogatni kell! – Minden gyűlöletnek, antipátiának, minden amb[íciónak] hallgatnia kell. Nem fogom megzavarni; hogy „szolgáljak?” Az egészségetől függ. – Este Z[ichy] Félixnél.

[„Eladtuk az országot két Lajos-aranyért!” – Batthyány és Kos[suth] Lajos. –]

Ferenc Károlyhoz Bécsbe. Én a hosszú tollal. Lelkesedés! Mint egy méhraj! „A heréket megölik! Ez a történet vége! – Kézzel írt rövid feljegyzést javaslok... amit a császár írjon alá. Egész egyszerűen „István az én alter egóm.” Elfogadják.

„Magunktól kérdezzük: Milyen lesz a légkör Bécsben?” – Zászlók, lövése és Inkey Sándor, Orosz etc. etc. fogadnak, Kos[suth] és B[atthyány] Lajos mint küldöttség. –

A Jägerzeilén leszállunk. Az egész lázadásnak néz ki. – Kos[suth]ot többször is virággal koronázzák, – egzaltált bécsiek, lengyelek és olaszok ölelgetik. M[adame] Kos[suth]tal megyek – aki reszket! – Miután Kos[suth]ot győzedelmesen Károly F[őherceg]hez vitték B[atthyány] Lajossal a Munsch-hoz megyek enni. [„Olly csend & rend volt... senki nem lopott.” – Ezt mondják; – és örülnek!!! Megjijedek... mert ez bizonyítja, hogy már a tolvajok sem kalkulálnak, őket is fanatizálták! –] – Aztán ugyanazzal Ist[ván] F[őherceg]hez. – Mivel a légkör... Bécsben B[atthyány] és Kos[suth] szerint jó volt, bevetették a kézzel írt feljegyzésbe, ... Felelős Minisztérium, etc. Batth[yány]... mint miniszterelnök – Harcoltam ... mindenekelőtt B[atthyány] neve ellen – hogy a császári háznak megspóroljam ezt a közvetlen megalázást..., amely végezetül, ha energia van benne – összeomláshoz vezethet. Rögtön meggyanúsítottak. [És ez egész odaig ment – hogy W[enkheim] Béla végül azt mondta... 'Hagyd, menjen minden a maga útján, mert még leszúrnak.']

B[atthyány]val Ist[ván] F[őherceg]hez mentünk. – Én beszéltem. – Megjijedt – és Kollowrathhoz küldött bennünket... aki kiváló benyomást tett ránk. – B[atthyány] Lajos Kos[suth]hoz. – Én Ist[ván] F[őherceg]hez – – hogy holnap kapcsolatba lépjek Lajos F[őherceg]fel. Ahogy Kos[suth]hoz mentem – mindenkit felizgatott Zs (törölve) levele „Most még jobban meg kell szorítani a dolgot” – – [kiabálja Bónis és Bernát Zsig[mond]] (1/3 sor törölve) megszalt. – Alvás?! – Siralmas... Epekövek! –

1848. március 16.

Lajos F[őherceg]nél. – Szaladgálás – Ügyet sem vetnek a szavamra... Lajosnál eszem – Pálnál voltam.

[Vincze Zs[ófiá]nál is... az egész arisztokrácia... felhaborodásában kvázi megszűnik kereszténynek lenni – és az egész felelősséget a vállamra teszi! – Eljövök tőle, haragszom magamra. – Vétkes vagyok a megmozdulásokért? –

Ezt tanítottam: javítások meg az öreg házat; tisztítástok meg az iszaptól, mely körülveszi etc. Az illetékesek nem tették meg... és Kos[suth] és Társ[ai] jobbnak tartották „felgyújtani!” –]

Engem keresnek. And[rássy] Gyula és Z[ichy] Manu felhőborítanak. Bolond örömeiket lelik benne, hogy Bécs ég! – Ismét Ist[ván] F[őherceg]nél etc. etc. –

12 órakor a küldöttséggel Ist[ván] F[őherceg]hez – utána a császárhoz – – Kínos látvány... Az este félelemben és várakozásban. – Ha Kos[suth] úgy akarja... a várat lerombolják... Lajos F[őherceg] nem akar engedni. Eszter[házy] Pál h[erceg] – megpuhítja; megnyugtatja a lelkiismeretét. – A Kohlmarkton felvezetem Kos[suth]hoz. Megölelik egymást. Eszter[házy]t felemelik. Később Kos[suth]ot győzedelmesen körbe hordozzák. – –

Eöt[vös] Pepi – éjfélkor otthon – Maschaker Hof – én később. Lefekszem. ¼ óra múlva „Ist[ván] F[őherceg]hez kell mennem”... Gyorsan elkészülök..., égő kanócok etc. etc. etc. között a várba lopódzok! – Ist[ván] F[őherceg] Eszt[erházy] Pál, B[atthyány] Lajos és Kos[suth] és én előttem kijelenti... 'hogy megvan!' – a kaszinóba megyünk. B[atthyány] Lajost ünneplik. – Haza megyünk – – megijesztjük Eöt[vös] Pepit és Erdődyt. [„A törvény nevében!”]

1848. március 17.

Kos[suth]nál kifőzik a finálét – *Én semmibe nem avatkozom be!* – Bernáth Zs[iga] majdnem ellehetetleníti a dolgot. – [Ez a S(törölve) örül... és a mellét veri és a m[agyar] nemzet azzal, hogy a m[agyar] fiatalság Czapkát elmozdította... mert egy Pehovics – – és hogy a m[agyar] fiatalság a katonák tévútra terelésére törekszik – –]

Eöt[vös] Pepivel a Császár-malom melletti gözhajóhoz megyünk!? – Pozsonyban a Zöldfa előtt... óriási méhraj... Kos[suth] nagyszerűen beszél – –; megtalálom Crescencet. Félixhez megyünk. Vidám vagyok... habár beteg... belsőmben teljesen összeszedett és nyugodt. –

1848. március 18.

Rossz éjszaka. – Minden elsötétedett körülöttem és érzem, a bárka süllyed. Kovács L[aji] belép, Pestről jött. – Új erőt érzek magamban...]

Ez a jóember mindig jókedvet hoz a házba! – [Ó: Istenért le Pestre az Országgyűléssel] B[atthyány] Lajoshoz megyünk – aki Pestre akar. K[ossuth] azt mondja: kinevetik őt! – Megbeszélés – Kos[suth] és T[ársai] eldöntik, hogy az országgyűlés Pozsonyban marad... [A szent nevezis mindenhol megmutatkozik! A bécsi légkörben döntik el, mi legyen Pozsonyban, tehát természetesen (!?) Pozsonyban döntik el, hogy mi lenne jó Pestnek!] Mindent megteszek, hogy B[atthyány] Lajost és K[ossuth]ot megmondítsam. – Végre elhisszük: a F[őherceg]nek mennie kellene – Azért sem! –

Kovács és Dániel nálam esznek – aki nagyon tetszik nekem. [Sz[ent] Iványinak azt a tanácsot adom – vonuljon be. –

Hogy is állnak a valószínűségek? –

Megakadályozhatja-e még bármi is a teljes felbomlást?]

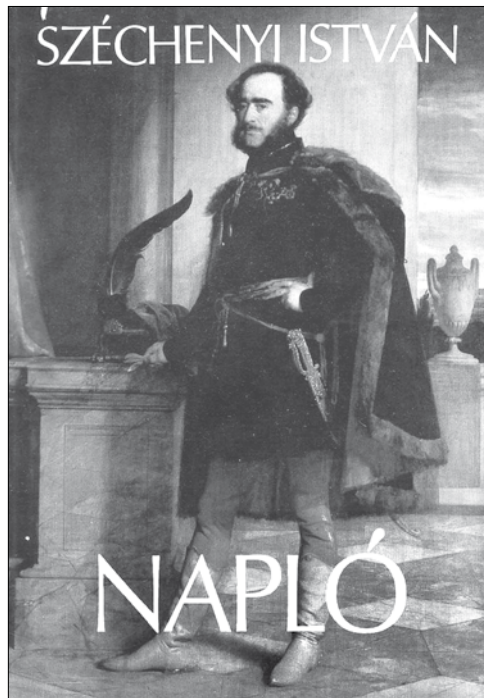
Crescenceszel nyíltan beszélnek. Talán közel a végünk!

Barátkozz meg ezzel a gondolattal – – légy erős, méltó önmagadhoz –; imádkozz Istenhez, és légy addig nyugodt és derűs! –

Állandó ülésezések... fáklyásmenet. – Beiratkozom a Nemzeti Gárdába, melynek ezredese Z[ichy Ottó lett]. Cr[escence]szel Z[ichy] Félixnél – Emília egészen kritikus. –

***

Az országgyűlésben megkezdődött jogalkotási munka, a felelős minisztérium sokoldalú tevékenysége a triással és a miniszter-társakkal végül is meghozta gyűmölcsét. Hitvallással, közakarattal megszületett a történelmünk első polgári alkotmányának tekintendő 31 törvény, a kapcsolódó 11 erdélyi cikkellyel. Mindez igazolta Széchenyi kételyein túlmutatató hitét: „Ha reakció nem történik és több lesz bennünk a hazafiság,

Széchenyi István Naplójának 1982. évi kiadása

mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem lesz még a magyarbul valami, s pedig sok.”⁸

S noha a reakció áldozatok és mártírium árán bekövetkezett, ám a Vormärz olyan eszme- és jogi értékrendszert vésett gondolkodásunkba, megteremtve a 48-as „mértéket”, amely mindmáig közjogunk alapjává lett.

A Szentszövetségi Európa első sikeres 100 évében a 19. században ezen a nyomvonalon folytatták Deák Ferenc és a magyar kormányok az Ausztriával szövetséges dualista Magyarországon a polgári jogállam intézményrendszerének kiépítését. Ennek sikerre pedig a reformkori nagy gárda előkészítő munkájának érdeme volt.

MÁTHÉ, GÁBOR

Zu Iden des März – Aus dem Tagebuch von István Széchenyi (Zusammenfassung)

Der Aufsatz stellt mit den Tagebucheintragungen Széchenyis von 1-8. März 1948 illustriert dar, welche Rolle die große Garde des Vormärz in der bürgerlichen Umwälzung und in der letzten ständischen Landesversammlung gespielt hat. Die Art und Weise, wie die zentralistischen kommunalistischen Konzepte, Mittel der Erfüllung von

Zweckmäßige Anforderungen im Interesse der Nation, gegen einander geführt wurden, illustriert, in welchem Maße die glänzenden Persönlichkeiten im großen Feuerwerk der Reformzeit im Stande waren, die realen Probleme aufzudecken, Lösungsvorschläge zu unterbreiten und Konflikte hinter sich zu bringen.

Jegyzetek

* *Széchenyi István Naplói*. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Viszota Gyula (1844–48) (Magyarország újkori történetének forrásai. Budapest, 1939; a továbbiakban: Széchenyi István Naplói, 1939, I–CVII p.). A német nyelvű naplóbejegyzéseket (1848. március 1.–március 18.) Mirk Mária, az ELTE AJK Lektorátusának munkatársa fordította.

¹ Máthé Gábor: *A jogegyenlőség és törvény előtti egyenlőség a reformkorban* (Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. X., 1968, 354. p.)

² Uo., 352. p.

³ Uo.

⁴ Lukinich Imre: *Kossuth Lajos és a Magyar Történelmi Társulat* (Századok, 1927, 227. p.)

⁵ *Pesti Hírlap*, 1841. augusztus 21. (67. sz.)

⁶ Vö.: Nagy Endre: *A centralisták és municipalisták vitája* (Magyar Közigazgatás, 1991, 989–990. p.)

⁷ Széchenyi István Naplói, 1939, I–CVII p.

⁸ Uo.

„**A** lig találkoztam emberrel, aki tudta volna, hogy ki volt Ágoston Péter.” Ezzel a megállapítással kezdődik Ormos Mária monográfiája,¹ amely Ágoston Péter és Ágoston Péterné Buzárovits Augusztia Amélia Terézia irathagyatékának felhasználásával dolgozza fel Ágoston életpályáját. Noha kétségtelen, hogy a jogirodalomban Ágoston Péter neve, illetve jogtudói működése nem ismeretlen, semmiképpen nem állíthatjuk, hogy – a napjainkban egyébként sem bőséges – tudománytörténeti irodalom jelentősebb figyelmet szentelt volna munkásságának. Ennek oka bizonyosan nem jelentéktelensége, hanem sokkal inkább politikusi és közírói szereplésének az elmúlt évszázadban gyakorta változó megítélése, illetve – ahogy Ormos Mária találóan jegyzi meg – az, hogy „ez az ember túl nagy gondot okozott azzal, hogy nehéz volt vagy talán nem is lehetett elhelyezni semmiféle sablonban”.² S valóban: a napjainkban megjelenő és Ágoston egyáltalán említő dolgozatokban is ezzel az értékelési nehézséggel találkozunk.³ Nehéz tagadni, hogy a mintegy két és fél évtizedes, azaz viszonylag rövid, ám rendkívüli aktivitással telt jogtanári, tudói, közírói és utóbb politikusi életpálya számos ellentmondást hordoz, amelyek nemcsak az utókor, hanem már a kortársak számára is nehezen magyarázhatók voltak. Ágoston kortársi megítélése nem tudott mit kezdeni a katolikus jogakadémiai tanár egyre harcosabb antiklerikalizmust felmutató szabadkőművességével, de ugyanilyen tanácsstalanság mutatkozott a Tanácsköztársaság időszakában a kommunisták mellett vállalt szerepével kapcsolatban is. Kevésbé ismert, hogy az ellentmondásokkal teli, s végül az ún. népbiztos-perben kimondott halálos ítéletet követően külföldön lezárult életpálya röviddel Ágoston 1925-ben bekövetkezett halálát követően regényt is inspirált.⁴

A magyar magánjogtudomány 20. századi történetében Ágostont az ún. szociális jogi irány, a szociális jogfelfogás⁵ egyik képviselőjeként tartják számon. Ennek a jogtudományos iránynak vezető képviselője, illetve napjainkban legismertebb alakja Meszlény Artúr,⁶ akinek munkássága több vonatkozásban hatással volt Ágoston gondolkodására is. Ez a hatás különösen élesen és közvetlenül jelenik meg annak révén, hogy a Meszlény által nagy odaadással vizsgált svájci jog hatásai⁷ egyértelműen mutathatók ki az 1910-es években Ágoston tudományos tevékenységében is,⁸ de már az osztályközi magánjogról szóló 1908-ban keletkezett dolgozat is többször hivatkozik Meszlény magánjog-politikai tanulmányaira.

Berke Gyula

Ágoston Péter a munkajogász

Adalékok a magyar munkajog esztmetörténetéhez

Ágoston Péter a 20. század legelején kezdte meg jogtanári és jogtudói működését a nagyváradi jogakadémián,⁹ ahová – budapesti jogi tanulmányokat,¹⁰ majd rövid törvényszéki jegyzői és járásbírói munkát követően – 1901-ben (huszonhét esztendőskorában) nevezték ki az ausztriai és magyarországi magánjog, valamint a bányajog nyilvános rendes tanárává.¹¹ A kolozsvári egyetemen 1904-ben szerzett egyetemi magántanári képesítést. Jogtanári és jogtudói munkásságát mindvégig Nagyváradon, jogakadémiai tanárként fejtette ki azzal, hogy 1919. január 22. napján (belügyi államtitkári kinevezésekor) a budapesti jogi karra nevezték ki egyetemi tanárnak, ám ebben az időszakban, illetve ezt követően – politikusi szerepvállalása okán és moszkvai, londoni, majd párizsi tartózkodása során – jogtudományos publikációs tevékenységet már nem fejtett ki.¹²

Jogtudói/jogtanári tevékenységének legelső időszakában számos dolgozata (tanulmánya és monográfiája) született általános magánjogi, dologi jogi, birtokjogi, szövetségi jogi tárgykörökben.¹³ E dolgozatok szembeötlő jellegzetessége a szerző rendkívül széles körű nemzetközi jogirodalmi kitékintése és tájékozottsága, amely – az angol és francia jogirodalom mellett – elsősorban a német jogtudományra és jogalkotásra irányult (miként ez utóbbi a korszak

magánjogi tudományában általában is jellemző volt). Tudósi érdeklődésében a század első évtizedének közepén mutatkozott határozott fordulat. Ekkortól jelennek meg a munka jogviszonyait és az azokhoz kapcsolódó szociális kérdéseket tárgyaló írásai.¹⁴

Ágoston Péter

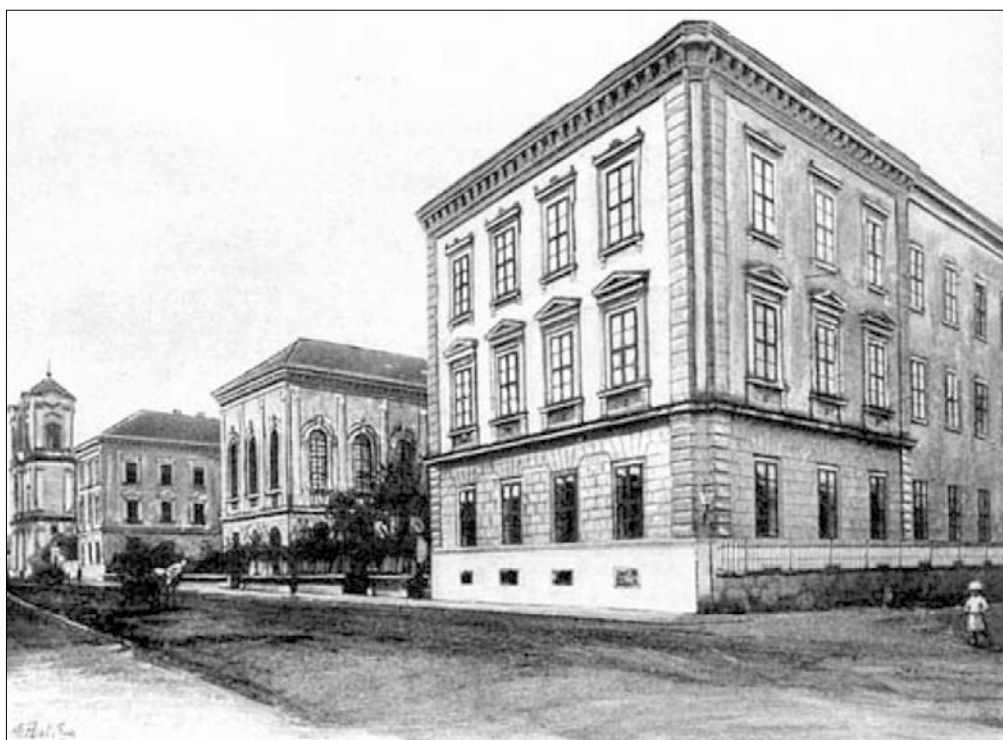
A sztrájkjogi dolgozatok

A 20. század első évtizede addig soha nem látott – változatos gazdasági és belpolitikai okokból kibontakozó – sztrájkaktivitást hozott Magyarországon, amely a sztrájkok, de általában a munkavállalói (és munkáltatói) szervezetek létrejötte és működése iránti társadalomtudományos érdeklődést is rendkívül intenzívvé tette.¹⁵

Ágoston első, tulajdonképpen kifejezetten az ún. munkáskérdéssel foglalkozó, jelentősebb dolgozata *A sztrájk jogalapja* című értekezés volt,¹⁶ amely a Magyar Jogászegyletben 1907. március 23. napján megtartott előadásának szerkesztett változata.¹⁷ Első látásra is szembeötlő, hogy a dolgozat nem szűken a sztrájk jogi problematikáját érinti, hanem a szerző igyekezett összefoglalni a tömeges ipari munka nyomán kialakuló szolgálati viszonyokkal (munkabéri szerződésekkel¹⁸) és az azokhoz kapcsolódó más jogintézményekkel összefüggő álláspontját, amelynek előfeltevése, hogy „új jogelvek alkotásának szüksége égető”.¹⁹ A dolgozat bevezetése hiányolja a korabeli magánjogtudományból a szociológiai és társadalom-gazdaságtani elvek és módszerek alkalmazását. A 20. század elejére kibontakozott történeti fejlődés áttekintése során arra a következtetésre jut, hogy elemi ellentmondás feszül a gépesített és tömegesedett nagyipari munka és a munkást individuumként, a szabad szerződés (a *locatio conductio operarum* mintájára alakuló szolgálati szerződés) alanyként kezelő jogfelfogás között. Megállapítása szerint a gazdasági élet a gépen, illetve a tulajdonon és a munkán nyugszik, ezért a munka e jelentőségének kifejezést kellene nyernie a jogban is, mégpedig olyképpen, hogy a magánjogban két törvénykönyv kellene: a tulaj-

doné és a munkáé. Helyzetelemzésében nagy jelentőséget ad annak a körülménynek, hogy a korábban elszigetelt munka helyébe a tömeges és összpontosított (kollektív, szervezetszerű keretek között végzett) munka lép, amely végső soron új osztályt is létrehoz a társadalomban.²⁰ Az újonnan kialakuló ipari viszonyoknak a munkabéri (szolgálati) szerződésekkel érintő következménye egyrészt az, hogy a munka nem közönséges árucikk, ezért a reá vonatkozó jogelveknek is különbözniük kell a közönséges áru-ra vonatkozóktól. Másrészt: egyéni munkabérszerződés nincs, hanem csak együttes szerződések vannak, mert a munkafeltételek minden egyenlő munkát végző munkásra nézve egyenlővé lesznek az ipari társadalomban. E két következtetés tulajdonképpen mindvégig meghúzódtott a munkajog kialakulásának és 20. századi fejlődésének történetében. A hazai jogi gondolkodásban kétségtelenül Ágoston volt az első, aki e körülmények jelentőségét és a jogfejlődésre gyakorolt hatását felismerte és publikálta, illetve munkássága során rendszeresen kifejtette.

Ágoston a munkabéri szerződések gyakorlata alapján azt állapítja meg, hogy azok feltételei a munkások túlnyomó része számára előre megállapíthatnak, így a munkás szerepe arra korlátozódik, hogy elfogadja vagy (hipotetikusan) elutasítja azt. Magától értetődőnek tekinti ezért azt a törekvést, hogy a munkások a munkabéri szerződések feltételeire együttes befolyást nyerjenek.²¹ Amikor e törekvésük érdekében a munkások sztrájkba lépnek, csupán a gazdasági viszonyok előidézte helyzet következményeit vonják le. A közös fellépések eredménye a kollektív szerződések létrejötte, amelyek alapjaiban támadják az individuális szerződési szabadságot, sőt az egész individualitáson alapuló jogrendszert. Amit tehát a

Nagyvárád, az egykori premontrei rendi kolostor és gimnázium és a Nagyváradi Királyi Katolikus Jogakadémia a 20. század elején (jelenleg a Mihai Eminescu Elméleti Liceum)

gazdasági viszonyok kialakítottak, azt a kollektív szerződések foglalják szabályba. Ehhez képest mondja Ágoston anakronisztikusnak az ipartörvénynek az „összebeszéléseket” tiltó (érvénytelennek minősítő) individualisztikus szemléletű rendelkezéseit. A korszak uralkodó felfogása a sztrájkot (csupán) a munkabéri (individuális szolgálati) szerződés megszegésének tekinti, illetve ezt az oldalát helyezi előtérbe. Ágoston szerint ez a megközelítés nem tartható: a sztrájk nem bírálható el a szerződésszegés általános szabályai szerint, illetve egyáltalán a sztrájkot a modern (kollektív) ipari munka tényeire tekintettel kell szabályozni, nem pedig individualisztikus magánjogi elvek szerint. A munkabéri szerződés célja (egyik oldalról) a munkás megfelelő életminőségének (tartós) biztosítása: erre irányul a szerződési akarat. Ha a szerződéskötéskor a „megszokott életmódból való engedés”, vagy egyenesen az éhhalál lebeg ijesztő árnyként a munkás felett, úgy szabad akaratról szó sem lehet. Erre figyelemmel a (sztrájk miatti) szerződésszegés következményei sem alkalmazhatók: a munkabeszüntetés jogosságát el kell tehát ismerni. Ágoston hangsúlyozza azonban, hogy ez csak akkor lehetséges, ha az érintett munkások többsége határozza el a sztrájkot. A munka beszüntetésének jogszerűségével kapcsolatban felveti a munkabéri szerződés uszorás szerződés jellegét, amely már a szerződés megkötésekor fennállhat, de bekövetkezhet utóbb is (hiszen a munkafeltételek utóbb a körülményekhez képest rosszabbodhatnak). A Ptk. 1900. évi Tervezetére utalva Ágoston úgy foglal állást, hogy a szolgálati szerződés tekintetében a semmisség következményeit nem kellene alkalmazni, hanem célszerűbb volna a megfelelő ellenérték szolgáltatására kötelezni a munkáltatót.

A sztrájk jogalapjának jogi elismerése körében felsorakoztatott érvek között az is megjelenik, hogy – a kollektív munkavégzésből folyóan – a munkások az összes munkabéri szerződésre együttesen igyekeznek befolyást gyakorolni a sztrájk révén, azaz beavatkozni egymás szerződéseibe. E beavatkozás egyik alapja a munkabéri szerződésnek az a célja, hogy a munkás életfeltételeit biztosítsa. A munkaszerződés ebből következően azzal a hallgatóságos kikötéssel jön létre, hogy az csak addig érvényes, amíg e célt biztosítja. Ez a körülmény igazolja az ún. szerződésszegés mellett létrejött munkabeszüntetést (sztrájkot). A sztrájk lényeges elemének tekinti Ágoston azt is, hogy a sztrájk ideje alatt a sztrájkolók helyett más munkások nem dolgozhatnak, ez ugyanis ellenkezik annak céljával (a munkafeltételek meghatározásával).

Összegző megállapításai szerint a hazai sztrájkgyakorlat nyomán a sztrájknak kialakult egy naturalis jellegű kötelmi tartalma, amely jog végső soron osztályközi jog, amelyet (jogilag is) el kell ismerni, elfogadva azt, hogy a társadalmi osztályok (telajdonos vállalkozók és munkások) egymással ellentétes érdekűek, és így egymással küzdelemben állnak. A dolgozat utolsó előtti fejezetében a sztrájkot szervező munkásszervezetek felelőségének kérdését érinti, mégpedig szerinti, differenciáltan, hogy van-e hatályban kollektív szerződés. Álláspontja az, hogy mind a szerződésen kívüli kártérítés, mind a szerződésszegésért való felelőség érvényesítése alkalmatlan a sztrájk-

kok megszüntetésére. A záró fejezet a sztrájkagitátorok felelőségével kapcsolatban látja alkalmazhatatlannak a magánjogi szankciókat.²²

Az említett dolgozat a sztrájk problematikájának kizárólag magánjogi összefüggéseivel foglalkozott. Röviddel ennek megjelenését követően adta közre Ágoston *A sztrájk büntetése* című kismonográfiáját.²³ Ez kizárólag a sztrájktevékenység korabeli büntetőjogi, illetve szabálysértési jogi megítélésének kérdéseit érintette, mégpedig igen részletesen, szinte valamennyi szóba jöhető tényállásra kiterjedően és itt is figyelemre méltó nemzetközi (német, francia, olasz, angol) jogirodalmi kitekintéssel. Ez a dolgozat – mondhatni – idegen test Ágoston alapvetően magánjogi munkásságában, hiszen büntetőjogi kérdésekkel később sem foglalkozott.²⁴ A mű általános büntetőjogi dogmatikai alapvetést követően veszi sorra a kapcsolódó büntetőjogi kérdéseket, a korszak büntető tételes jogára és joggyakorlatára, valamint az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi jogszabályokra tekintettel. Részletesen foglalkozik az individuális szerződésszegés, a sztrájkra való felhívás (kényszerítés, ún. pellengérezéssel fenyegetés, a sztrájkotörő becsületének megsértése), a sztrájkban való részvétel kérdéseivel és külön is áttekinti egyes gazdasági ágak (vasút, mezőgazdaság) alkalmazottainak sztrájktevékenységét. A büntetőjogi tematikán túl a monográfia III. fejezete a sztrájk meggátolásának egyéb (pl. egyesülési, gyülekezési, kereskedelmi) jogi eszközeit is érinti. A dolgozat záró soraiban is tükröződik Ágoston ekkorra már kialakuló nézetrendszere a jog osztályszempontúságáról, illetve itt is megjelenik az ún. osztályközi jog létrehozásának igénye.²⁵

Ágoston érdeklődésében a sztrájkjogi problematika később is több alkalommal kifejezésre jutott. Az Aradon megjelenő *Jogászok Lapjában* 1910. szeptember 30. napján publikálta *Az erőhatalom* című írást, amely a sztrájk vis maior jellegével foglalkozik,²⁶ mégpedig azzal a következtetéssel, hogy az a vállalkozói nyereség egy részének feláldozásával elhárítható károk körébe tartozik (azaz a szolgálati viszonyokban nem eredményezheti a munkáltató mentesülését a bérfizetés teljesítése alól). A *Munkásügyi Szemle* 1911. évi számaiban több sztrájkjoggal foglalkozó rövid tanulmánya is megjelent,²⁷ amelyek közül a leginkább figyelemre méltó a *Kötelező sztrájk* címet viselő. Ez az írás a sztrájkot megelőző munkavállalói szavazás²⁸ kötőerejének napjainkban is aktuális kérdését érinti.

Az osztályközi magánjog eszméje

A sztrájk jogi kérdéseit tárgyaló dolgozatok megszületésének időszakában a Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratában tette közzé Ágoston *A magánjogosztály jellege és az osztályközi magánjog* című értekezését.²⁹ Elsősorban ez, illetve az ebben a magánjog struktúrájával és szabályozási szemléletével kapcsolatban kifejtett tanok képezték az alapját az Ágoston jogtudományos működését érintő marxista jogelméleti kritikának.³⁰ Kétségtelen, hogy az osztályközi magánjoggal kapcsolatosan megfogalmazott gondolatok a munka megjelenését követően

mindvégig visszaköszöntek Ágoston munkásságában, de már a sztrájkjogi tárgyú dolgozatok is érintették ezeket, és a „jövő polgári törvénykönyvére” vonatkozó tervezetben (lásd alább) tételes jogi javaslati formát is öltöttek.

A dolgozat kiinduló tétele az, hogy a századfordulóra kialakult társadalmi rendben – ezt akár a tulajdonra, akár a munkára tekintettel szemléljük – két osztály létezik: a vagyonosak és vagyontalanok, vagy a termelő munkában részt vevők és részt nem vevők között tehetünk különbséget. Utóbbiak munkára való lekötöttségének formája a történelemben a rabszolgaságtól a bérmunkáig változott ugyan, ám tartalmát (érdemét) tekintve mindvégig megmaradt. Annak ellenére, hogy a társadalmi-gazdasági rendnek a munka ugyanúgy alapja, mint a tulajdon, Ágoston álláspontja szerint e körülményről a tulajdonjogi szemléletű (magán)jog nem vesz tudomást; a munka jelentősége a jogban nem nyer kifejezést, azaz a tulajdonnak van törvénye, ám ezzel szemben a munkának nincs.³¹ A modern kor jellegzetessége ráadásul az elszigetelt munka helyébe lépő csoportos (gyári) munka, amelynek nyomán a munkavégzők élete, gondolkodása is kollektívvá lesz, azaz tulajdonképpen – mindkét osztály tekintetében, gazdasági értelemben is – megvalósul az osztályalakulás.³² A munkások osztályának (a korszak szociáldemokrata törekvései körében kibontakozó) politikai jogok iránti követeléseire révén biztosíthatók a „magánjogaik” is, mégpedig – szemben a korabeli magánjogi rend individualisztikus megközelítésével – az „osztályjoggá” lett magánjogban.³³ Az „osztályjogon” kívül van az ún. osztályközi (magán)jog, amelynek fogalmát Ágoston a következőképpen igyekezik megragadni: „Az osztályközi magánjog alatt azokat a magánjogi szabályokat értjük, melyek az osztályokra mint ilyenekre, vagy az egyes osztályok tagjaira ezeknek más osztályok tagjaihoz való viszonyuk szempontjából vonatkoznak.”³⁴ A magánjogban – álláspontja szerint – találunk *a)* az osztályállás szempontjából közönyös szabályokat, *b)* olyanokat, amelyek az egyik osztály érdekeinek szem előtt tartásával minden osztályra vonatkoznak, *c)* olyanokat, amelyek megalkotásánál a jogalkotó az osztályállást figyelembe vette és végül *d)* az osztályközi magánjog szabályait (a fenti értelemben).³⁵ Az utóbbi szabálycsoportba tartozik a kötelmi jog legnagyobb része, mégpedig azzal a céllal, hogy az erősebb osztálybélieknek módot adjon a gyöngébb elnyomására, kihasználására. Az osztályköziség itt azért különösen szembeötlő, mert e körben találkozik a vagyoniilag erős a gyöngével. Az osztályközi jog legjellegzetesebb intézménye a szolgálati szerződés, hiszen ennek „egyenesen föltétele az osztályállásbeli különbség”, de ebbe a körbe tartozik a sztrájkjog is.³⁶ A dolgozat záró (VII. jelzetű) fejezete³⁷ fogalmazza meg az osztályközi jog létéből folyó jogpolitikai célkitűzéseket: olyan törvények alkotását, amelyek „elvetik a jogegyenlőség hamis jelszavát s az alsó osztály érdekét előmozdító, reánézve kedvező jogot” hoznak létre. Az igazság követelte szabályozás tehát olyan, amely által az alsó osztály a kizsákmányolás ellen védelmet talál, s amely szem előtt tartja a de facto egyenlőtleniséget, mégpedig annak érdekében, hogy kiegyenlítse azt. Ez a szociális magánjogi irányt meghatározó gondolat az alapja a munkajog mint-

egy évszázados fejlődésének, amely a modern munkajog tulajdonképpeni alapeszméje, s amely egészen napjainkig mind az individuális munkajog (a munkaviszony joga), mind pedig a munkajog kollektív intézménytörténetében (a kollektív szerződés, a munkavállalói részvétel stb.) meghatározónak bizonyult. Amint utaltunk rá, Ágoston csaknem egy évtizeddel később készített tételes törvényjavaslatot a polgári törvénykönyvhöz (lásd alább), amely számos eredeti megoldásával szolgálta (volna) ennek az eszmének a kibontakoztatását.

A kollektív szerződés jogintézménye

A 20. század első két évtizedében a kollektív szerződés intézménye iránti hazai jogtudományos érdeklődést – túl a korszakban egyre terjedő kollektív megállapodásokon – jelentősen növelte az ipartörvény tervezete kapcsán kibontakozott tudományos eszmecsere, sőt az sem tűnik túlzásnak, hogy a jogintézményről folyó tudományos diskurzust a tervezet indította útjára. A 19. század legvégére már általánosan elavultnak tartott 1884:16. törvénycikk modernizálására irányuló követeléseknek tett eleget a Wekerle-kormány, amikor megbízta Szerényi József kereskedelmi miniszteri tanácsost az új ipartörvény-tervezet elkészítésével. Az előkészületek során tíz kötetben jelentek meg a hazai és külföldi ipari törvényhozást áttekintő munkálatok eredményei,³⁸ majd a tizenegyedik kötetben (1909-ben) maga az első törvénytervezet is napvilágot látott. A tizenkettedik és tizenharmadik kötet az érintett szervezetek, testületek összegyűjtött véleményeit tartalmazta. Noha a tervezet az időközben bekövetkezett politikai változások miatt nem került a törvényhozás elé, annak kapcsán a részletekre is kiterjedő vita kibontakozott ki a tervezet egyes jogintézményeivel³⁹ kapcsolatosan. A 817 szakaszból álló tervezet⁴⁰ III. Címe (257–603. §) jelentős terjedelemben foglalkozott a munkásvédelem kérdésével. A XVII. fejezet az iparossegédek és gyári munkások munkaviszonyáról rendelkezett. Tulajdonképpen a 309. §-ban foglalt szabály illesztette be a kollektív szerződést a munkajogi jogforrások közé, amikor úgy rendelkezett, hogy „a munkaszerződés e törvény és a munka általános feltételei iránt kötött szerződések korlátain belül szabad megegyezés tárgya.” A munka általános feltételei iránti szerződés szabályozása a IV. Cím (Ipari szervezetek), az „Ipari és kereskedelmi egyesületek” című XXXIV. fejezetben kapott helyet.⁴¹ A tervezet 691. §-a szerint a törvény alapján létrehozandó ipari és kereskedelmi egyesületek célja a tagok általános gazdasági érdekeinek az előmozdítása (az alapszabályban meghatározható egyéb célokon túl). E körben az egyesületek a tagok munkaviszonyait, illetve a munkaviszony általános feltételeit szabályozó szerződést köthettek (705. §). A tervezet e szerződések szabályozása tekintetében megfelelt a korszakban hangoztatott azon követelménynek, hogy – tekintettel a szerződés intézményének a gazdaság viszonyainak alakulásával bekövetkező változásaira – a jogszabály csak a szerződés néhány alapvető sarokpontját rögzítse. Ennek megfelelően a tervezet rendelkezett a szerződés megkötésének módjáról, formai

kellékeiről, időbeli hatályáról. Utóbbival kapcsolatban említésre méltó, hogy a 709. § törvénybe iktatta volna az ún. utóhatály intézményét olyképpen, hogy „a szerződés érvényessége kikötött, illetőleg törvényszerű időtartamának letelte után is érvényben marad mindaddig, míg a felek valamelyike azt fel nem mondja”. Egyébként a csak határozott időre köthető szerződés ellenkező kikötés hiányában „az üzleti esélyekben vagy a termelési eljárásokban beállott változás alapján” a határozott időtartam lejártá előtt is felmondható volt. A tervezetnek a szerződésre vonatkozó központi rendelkezése a 712. §-ban foglalt helyet, amely a szerződés személyi hatályát rendezte. A „szerződésből kifolyólag jogosultakká és kötelezetteké váltak” az egyesületek tagjain kívül az azokhoz a szerződéskötést követően csatlakozott munkaadók vagy alkalmazottak. A 705. § és a 713. § állapította meg a munka általános feltételei iránt kötött szerződésnek a munkaviszonyra vonatkozó szabályok (jogforrások) rendszerében elfoglalt helyét. Előbbi azt rögzítette, hogy a szerződés törvénnyel, rendelettel, egyesületi alapszabállyal és szabályzattal ellentétes nem lehet, míg utóbbi szerint, amennyiben a munkaszerződések vagy gyári munkarendek a kollektív szerződésekbe ütköznek, a jogviszonyban ezen utóbbiak irányadók. A 713. § kiemelkedő dogmatikai jelentőségű szabálya volt az, amely a munka általános feltételei iránti szerződésnek a munkabérré és a munkaidő tartamára vonatkozó szabályait ún. relatív diszpozitív természetűnek tekintette, azaz olyanoknak, amelyekről a munkaszerződés, illetve a gyári munkarend a munkavállaló javára eltérhetett, tehát lényegében magasabb munkabért és rövidebb munkaidőt állapíthatott meg.

A kollektív szerződést érintő tudományos vitákra 1908 végén, illetve 1909 elején került sor, a korszak jelentős jogász személyiségeinek részvételével, a Magyar Jogászegylet teljes ülésein.⁴² A bevezető előadást az előterjesztő Sztéryni tartotta, számos, a tervezet által érintett kérdést tárgyalva, széles körű nemzetközi kitekintéssel, hazai viszonyainkat érintően pedig azzal a megállapítással, hogy „a kollektív szerződések tehát vannak, rohamosan terjednek és ez a valóság minden gazdaságfilozófiai, technikai fejtegetés nélkül is bizonyítja azt, hogy ez a gazdasági alakat az élet eleven szükségletének felel meg.”⁴³

A tudományos vitában Ágoston is kifejtette álláspontját.⁴⁴ Amint említettük, Ágoston érdeklődését már a sztrájk jogalapjával (mai fogalmaink szerint: jogszerűségével) foglalkozó közelmúltbeli dolgozatában felkeltette a kollektív szerződés intézménye. Ennek fogalmát ott így határozta meg: „Kollektív munkaszerződés alatt azt értjük, melyet egy szakba tartozó munkások, több ugyane szakba tartozó vállalkozóval kötnek s mely az egyes munkásokat és vállalkozókat kötelezi, illetve az egyesek által kötött munkaszerződéseknek a kollektív eo ipso részévé lesz.”⁴⁵ E definíciós megoldással kapcsolatban arra kell rámutatni, hogy ez a kollektív szerződés alanyi oldalain többséget feltételez (azaz nem érdekképviseltek alanyiságát), valamint arra, hogy a kollektív szerződés fogalmi elemének tekinti a szerződés ún. átalakító erejét, azaz azt, hogy e szerződés az egyéni munkaszerződésnek (munkaviszonynak) a felek külön megállapodása nélkül is („eo ipso”) részévé válik.

A jogászegyleti vitában Ágoston azt a véleményét fejtette ki, hogy a törvényi szabályozás korai:⁴⁶ a jogintézmény olyan kezdeti fejlődési szakaszban van, amelynek „fixirozása” elvágna a fejlődés lehetőségét, s egyebek mellett utalt arra is, hogy a törvényi szabályozásra az idő szerint kevés nemzetközi példát találtunk. Arra is rámutatott, hogy a hazai joggyakorlat – mivel az élet ezt megkövetelte – törvényi szabályok hiányában is érvényesnek tekintette a kollektív szerződéseket,⁴⁷ noha semmilyen (magán)jogi doktrína alapján nem tekinthetők annak. A jogintézmény egyes új szabályaihoz kapcsolódóan elsőként annak személyi hatályát érintette és azt fejtette ki, hogy nem indokolt a kollektív szerződésnek csak az azt megkötő érdekképviseltek tagjaira való kiterjesztése, hiszen ez az azonos munkáltatónál foglalkoztatottak munkafeltételei tekintetében eltérésekhez vezet.⁴⁸ A személyi hatályhoz kapcsolódóan utalt az újonnan keletkező munkaviszonyok problémájára is. Ugyancsak rámutatott a kollektív szerződés alanyi körével összefüggő, elsősorban az érdek-képviselési rendszer kialakulatlanságából folyó ellentmondásokra. Ezzel összefüggésben mutatta be a kollektív szerződés személyi hatályával, illetve kötőerejével kapcsolatosan a korszakban – stabil tételes jogi szabályozás hiányában – kikristályosodni látszó elméleteket (a képviselési, szervezeti és az ún. halmozási elméletet), azt is megállapítva, hogy a hazai megoldás tulajdonképpen egy negyedik, Ágoston által egyetemlegességi elméletnek⁴⁹ nevezett mellett döntött, ami végső soron a munkásszervezetek ellehetetlenüléséhez, s helyettük laza alkalmi kollektív szerződéskötő koalíciók létrejöttéhez vezetne. A vitában többen, így Ágoston is kritizálták a tervezet szabályainak diszpozitív jellegét.

A kollektív szerződések terjedése a korszakban mindvégig napirenden tartotta a kollektív szerződéses problematikát. Ágoston is több munkájában érintette ezt. Alább külön is kitérünk *A munka rabsága* című dolgozatra és a polgári törvénykönyv tervezetéhez Ágoston által hozzáfűzött javaslatokra. Ezek mellett is szép számban találunk azonban – már a tízes években – a tárgykörrel foglalkozó kisebb tanulmányt. *A kollektív szerződés* című⁵⁰ dolgozat elsősorban a szerződés alanyaival és létrejöttével foglalkozik, és újra kritika alá vonja a képviselési, szervezeti és halmozási elméletet, újfent azt konstataálva, hogy a kollektív szerződés nem illeszthető az individuális magánjog rendszerébe. *A kollektív szerződés és törvényhozás* című értekezés⁵¹ a törvényi szabályozás szükségességének elsősorban jogpolitikai kérdéseivel foglalkozik. Az újabb *Kollektív szerződés* című dolgozat⁵² elsősorban német irodalmi felfogásokra⁵³ támaszkodva mutatja be a kollektív szerződés jogi természetével kapcsolatos tanokat.

A munka rabsága

Ágoston jogtudományos művei közül minden bizonnyal a fenti című, 162 oldalnyi terjedelmű monográfia⁵⁴ a legismertebb, és a munkásságát egyáltalán érintő irodalomban ezt a munkát hivatkozzák a leggyakrabban. A mű valójában Ágoston hozzávetőleg fél évtizedes, a munka jogát

érintő kutatómunkájának összegzése, amely az osztályközi magánjogot kifejtő gondolatmenetre támaszkodik. Tematikus célkitűzését áttekintve nem túlzás azt állítani, hogy a magyar jogtudomány első modern értelemben vett munkajogi tárgyú monográfiája, amely a korszakban – idehaza is – kialakuló jogterület rendszeres feldolgozására törekszik (a hatályos törvényekre is figyelemmel). Elméleti, történeti, szociológiai és gazdaságpolitikai fejezeteit az individuális munkaviszony (szolgálati szerződéses jogviszony) egyes intézményeit elemző fejezetek követik, majd a kollektív munkajog, különösen a kollektív szerződés kérdéseivel foglalkozik a szerző. A művet a munkajog jövőjét tárgyaló cím zárja. A tárgykör feldolgozásában – néhány francia szerző mellett – Ágoston leginkább a korszak német jogtudományának eredményeire támaszkodik; a kortárs magánjogi, munkajogi és szociálpolitikai irodalom legismertebb, akkor a német jogtudományban is mértékadó képviselőinek⁵⁵ munkáit széleskörűen dolgozza fel.

A dolgozat metodikai kiindulópontja a modern munkajog sarokpontja: a (tömeges ipari) munka alárendeltsége. Az alárendeltség Ágoston felfogásában részben gazdasági, illetve ennek folyományaként szervezeti eredetű. A munkajog alapjául szolgáló jogeszmék megalapozásakor itt is rámutat a kollektív, tömeges munkavégzés és az individuális szerződési szabadságon nyugvó magánjogi felfogás közötti ellentmondásra, illetve arra is, hogy a munkafeltételek (elsősorban a bérek) egységesedésének folyamata új intézmények szükségességét hozza magával. A történeti fejezetben tulajdonképpen a napjainkban is uralkodóhoz hasonló felfogással találkozunk: a más részére végzett munka jogi formái az ún. önálló munka, amelynek tipikus megnyilvánulása a vállalkozási szerződés, valamint az utasítások szerinti (mai fogalmaink szerinti függő) munka, amely a szolgálati szerződés formájában jelenik meg. A munkás (munkavállaló) függőségének jogi elemzését széles körű – a korszak fogalmai szerinti – szociológiai elemzéssel egészíti ki.

A szolgálati szerződés tana körében Ágoston elsőként a szerződés céljának kérdésével foglalkozik, és néhány évvel korábbi dolgozatára⁵⁶ utalva úgy foglal állást, hogy a szolgálati szerződés esetében ez a megélhetés, ami ennek a szerződés érvényességi kellékeként való elismeréséhez vezet. Ugyancsak az érvényesség körében érinti a szolgálati szerződés munkavállalói alanya szabadakarat-elhatározásának problémáját, valamint a formális jogegyenlőségből folyó tulajdonképpen egyenlőtlenség kérdését, arra a következtetésre jutva, hogy a szerződési szabadság „hazug frázis.”⁵⁷ A munkás kényszerhelyzetének következményeként a munka szerződéseinek új tipizálását kísérel meg, itt fejtve ki tulajdonképpen először azt a szerződéstípus-koncepciót, amely később a „jövő polgári törvénykönyvében” nyer rögzítést. A munkabér kérdésének külön fejezetet szentel a dolgozatban; részletesen foglalkozik a munkabér-fizetési kötelezettség egyes aspektusaival (a bér nagysága, a bérfizetés helye, esedékessége, a késedelem következményei, a bér védelme stb.). Szintén külön fejezetben találjuk a szolgálati szerződés megszüntetésére vonatkozó tanokat, amelyek alapja az a napjaink

munkajogában már magától értetődő nézet, hogy a két fél megszüntetési jogát azonos elvek szerint nem szabad szabályozni. A felmondással kapcsolatosan itt fejt ki azt a később a polgári törvénykönyv tervezetéhez fűzött javaslatban is megjelenő szabályt, hogy a munkavállaló felmondási ideje mindig rövidebb legyen a munkáltatóénál és a felmondási idő második felére az alkalmazott szabadsága megoldandó volna. Az azonnali hatályú elbocsátás és a munkavállalói azonnali hatályú felmondás („távozás”) tárgyalása a korabeli tételes jog kritikája. Az individuális munkajogi részt a munkajog átalakulásával kapcsolatos nézetek összefoglalása zárja. Ágoston a munkafeltételek tömeges azonosságából arra a következtetésre jut, hogy „minden munkásnak köze van ahhoz, hogy munkatársa milyen feltételek mellett szerződik, mert az egyik munkás alacsony bére a többi bérét is lenyomja”, ezért befolyást kell biztosítani a másik szerződéseire, amelynek alkalmas, ám – a korabeli formájában – nem végleges és tökéletes módja a kollektív szerződés. Ennek a résznek záró címe: „Az alkotmányosság a munkaviszonyokban”. Figyelemre méltó, hogy Ágoston elutasítja e körben a kötelező békebíróságok (az ügydöntő hatáskörrel rendelkező vitamegoldó fórumok) működését, mert azok – természetüknél fogva – mindenütt a munkáltatók érdekeit szolgálják. A másik, a korabeli viszonyok között radikálisan újszerű („nálunk még lehetetlen”) gondolata az, hogy – a munkaviszonyok választott szervek általi ellenőrzése mellett – a munkások képviselőinek (az ún. bizalmi férfiaknak) beleszólást kell kapniuk abba is, hogy a munkáltatók kiket alkalmaznak. Ennek kell következnie a munkások kölcsönös függő helyzetéből. Összegző víziója szerint „A munkásság e jogok kiküzdése révén az ipari vállalatok alkotmányát lassan-lassan kialakítja s a tulajdonos gyárost, vagy részvénytársasági igazgatót despotikus hajcsárból alkotmányos államfővé teheti.”⁵⁸ Ezek a gondolatok lényegében az ún. üzemi alkotmányjog (Betriebsverfassung, munkavállalói részvétel) korai hazai megnyilvánulásai.

A monográfia kisebbik része (mintegy negyede) foglalkozik a kollektív szerződés intézményével. Konstatálja annak nemzetközi és hazai elterjedését. Figyelemre méltó az a megállapítása, hogy korábban a kollektív szerződések a sztrájkokat megelőző békés megoldások utolsó kísérleteként jelentek meg, „addig ma már nem ritkán a munkáltatók készítik el a szerződéstervezetet a jogász agyafúrtság minden eszközét felhasználva.”⁵⁹ A kollektív szerződésre vonatkozó elemzésben jóval kevésbé (magánjogi) dogmatikai szempontok vannak előtérben, mint a mű individuális munkajogi fejezeteiben. Ez korántsem véletlen, hiszen Ágoston álláspontja ebben az időszakban az, hogy a kollektív szerződés tételes jogi szabályozása még korai: az intézmény kialakulóban van csupán.⁶⁰

A kollektív szerződés jogi kérdéseinek körében központi problémája annak fogalma és kötőereje (ahogy Ágoston nevezi: jogereje). Ezek a kérdések (különösen az utóbbi) egyébként a 20. század hazai magánjogi gondolkodásának a központi problémái voltak, illetve maradtak egészen a negyvenes évek közepéig. E jelenség háttérben nyilvánvalóan az húzódott meg, hogy – tételes jogi szabályozás hiányában – a magánjogi dogmatika számá-

ra megoldhatatlan feladatot jelentett a kollektív szerződés jogi természetének magyarázata, közelebbről a munkaviszonyra (szolgálati jogviszonyra) vonatkozó, az individuális munkafeltételeket szabályozó rendelkezéseinek kötőereje, a szolgálati szerződéssel szembeni ún. átalakító ereje. Az ipartörvény tervezetével kapcsolatosan említett korabeli elméleti koncepciók (képviselési, szervezeti, halmozási elmélet) legalaposabb kritikáját itt adja Ágoston.⁶¹ A kollektív szerződések tartalmával kapcsolatosan konstatálja azt a korszakban az európai gyakorlatban már mutaközlő és nálunk is kívánatos jelenséget, hogy azok a munkabérek kezdeti szabályozását követően már a munkafeltételek széles körű szabályozására, sőt szociális kérdésekre, valamint a munkaharci eszközök szabályozására is kiterjednek. A szerződések időtartamára vonatkozóan azt rögzíti, hogy a munkavállalók érdeke azok minél rövidebb (határozott) időtartama. Erősen vitatja az ipartörvény tervezetének azt a rendelkezését, hogy a körülmények változása esetén a kollektív szerződés bármikor felmondható, ez ugyanis – megítélése szerint – a gazdálkodás feltételei változásának kockázatát a munkavállalókra telepíti. A kollektív szerződéses fejezet záró gondolatai a szakszervezetek sztrájkért, illetve ennek során a munkavállalói szerződészegésért való (kár)felelősségét tárgyalják (ideértve az ipartörvény tervezete fent említett egyetemleges felelősségi koncepciójának kritikáját).

„A munkajog jövője” című fejezet zárja a monográfiát, amelyben Ágoston tulajdonképpen társadalom- és gazdaságpolitikai vízióját fogalmazza meg. Ennek talán leginkább figyelemre méltó gondolata a munkásság nemzetköziesedése és ennek nyomán a munkafeltételek nemzetközi megállapításának igénye, amely napjaink „globalizációs” munkajogi irodalmának is egyik sokat tárgyalt problémája.⁶²

A jövő polgári törvénykönyvének tervezete

Ágoston jogtudósi működésének késői időszakában adta közre *A polgári törvénykönyv tervezete* című munkáját.⁶³ A dolgozat a *Munkásügyi Szemle* című folyóirat 1916. évi számaiban jelent meg részletekben.⁶⁴ Utóbb egységes szerkezetben (különnyomatban) is közzétette a szerző a tervezetet a *Vegyes Jogi Dolgozatok* című kolligátumban, *A jövő Polgári Törvénykönyvének tervezete* címmel.⁶⁵ A szöveget tulajdonképpen Ágoston magánjogi (és jogászai) munkásságának összszegéseként is felfoghatjuk, hiszen ezt követően szűkebb értelemben vett jogtudományos tárgyú munkát nem közölt,⁶⁶ illetve tervezete érinti a magánjog valamennyi Ágoston által lényegesnek tartott kérdését, illetve intézményét, különösen pedig az 1908-ban kifejtett osztályközi magánjogi koncepcióhoz közvetlenül kapcsolódó jogintézményeket. Tulajdonképpen meglepőnek is mondható, hogy Ágostonnak ez a munkája feledésbe merült: sem a magánjog-, sem a munkajog-történeti irodalomban nem találkozunk vele, annak ellenére, hogy számos kifejezetten eredetinek mondható jogintézmény jelenik meg a dolgozatban.

A szöveg – magától értetődően – a polgári törvénykönyvnek a századfordulót megelőzően megkezdődött kodifikációs munkálataihoz kapcsolódik, közelebbről az 1910-ben összehívott országgyűlés képviselőháza által a polgári törvénykönyv javaslatának tárgyalására kiküldött bizottság főelőadója, Nagy Ferenc által 1915. május 5. napján beterjesztett jelentéshez és bizottsági javaslatához. A dolgozat két részből áll. Első része a javaslat általános értékelését és kritikáját adja,⁶⁷ míg második része a javaslat revíziójára irányuló tételes jogi szabályokat (a szöveghez kapcsolódó változtatási indítványokat) tartalmazza.

A bevezető (a tételes jogi javaslatokat megelőző) tanulmány tulajdonképpen Ágoston javaslat-szövegének „általános indokolásaként” is felfogható.⁶⁸ Lényege tulajdonképpen az alsóbb néposztályok védelmét szolgáló, illetve egyáltalán élethelyzetét szem előtt tartó rendelkezések hiányának bemutatása, különösen pedig annak hangsúlyozása, hogy a bizottsági javaslat nem tekinti „egyenlő jogúnak” a munkát és a vagyont, azaz nem foglalkozik kellő mértékben a munka szabályaival, különösen nem a gyengébbek védelmével, illetve a gyengébbek jogviszonyainak szabályozásával. E szemlélet létjogosultságát Ágoston csak azzal látná megalapozottnak, ha párhuzamosan „Munkatörvénykönyv” megalkotása is napirendre kerülne. Erre köztudottan nem került sor egészen az 1950-es évek elejéig. Saját javaslataival kapcsolatosan azt hangsúlyozza, hogy azok nem a szocialista jog kodifikációjára irányulnak, hanem „a társadalom élő viszonyainak és a fejlődés irányának megfelelő jog” létrehozására.

Ágoston – helyenként pontatlanul számozott – tételes módosítási javaslatai érintik a személyi⁶⁹ és a családi jogot (I. Rész), a dologi jogot⁷⁰ (II. Rész),⁷¹ ám szempontunkból a kötelmi jogi tárgyú rendelkezések érdemelnek fokozott figyelmet, különösen pedig az ún. osztályközi szerződés (III. Rész, új II. Főcím, 1132. és köv. §-ok), s e körben a szolgálati szerződés szabályai.

A munkajogot, illetve a munkaviszonyt közvetlenül érintő javaslatok elsősorban a III. Részhez (a kötelmi joghoz) kapcsolódnak.⁷² A kötelek általános szabályai körében (753–756. §) találjuk a szerző elmúlt évtizedben kialakult és több helyen is kifejtett magánjog-politikai eszméinek esszenciáját. E tárgykört érintő javaslatának a lényege ugyanis a kötelmi jogra vonatkozó szabályok körében érvényesülő disztinkció, mondhatni a megkettőzött kötelmi jog tana. Álláspontja szerint ugyanis a kötelmi jogra vonatkozó szabályok különböznek aszerint, hogy „ugyanegy jártasságú, ugyanegy osztályhoz tartozó” alanyok kötelmi viszonyáról van-e szó, illetve aszerint, hogy „a kötelmi viszonyban állók különböző osztályhoz tartoznak vagy különböző értelmiségi fokon állanak”. Az alsó osztályhoz tartozók különös kötelmi jogi védelmét megdönthető vélelem alkalmazásával gondolja biztosítani: a magasabb társadalmi osztállyal kötött szerződésekben (ellenkező bizonyításig) a kényszerhelyzetet vélelmezni kell. Ugyancsak a kötelmi jog általános szabályai körében találjuk a teljesítésnek a vagyontalanok tekintetében alkalmazott alapelvét, amely szerint ők csak abban az esetben kötelesek teljesítésre, ha a munkájuk jövedelme (a munkadíj) megélhetésüket biztosítja. „A megélhetés mértékét

a középosztály megélhetésének szintje adja.” Figyelemre méltó az ugyancsak a kötelmek általános szabályai körében (756. §) található rendelkezés, amely azonnal végrehajthatóvá nyilvánítja a „munkásosztályhoz tartozó” jogosult megítélt követelését. Ágoston javaslata a szerződési jog személyi kellékek fejezetét is új alfejezettel egészítette ki, mégpedig „A különös védelemre szoruló” alanyiségát érintő kellékekkel.

A kötelmi jog szerződési részének a szerződések megkötésére vonatkozó rendelkezései körében találjuk az osztályközi szerződés fogalmát (776. §): osztályközinek nevezzük az olyan szerződést, amelynél a felek különböző társadalmi rétegek tagjai. Ehhez képest egyenlő szerződések azok, amelyeknél a felek ugyanegy társadalmi osztály tagjai. A képviselőházi bizottsági javaslat szerződéskötési szabályai csak az egyenlő szerződésekre nyertek volna (maradéktalan) alkalmazást, míg az osztályközi szerződések esetében különös szabályok (is) érvényesültek volna: sajátos érvényességi kellékek, a magasabb osztálybeli kikötési kötelessége a jognyilatkozat következményeiről, illetve az a rendelkezés, hogy az osztályközi szerződés csak azzal a feltétellel jön létre, hogy a felek célja a szerződéssel biztosítható.⁷³ Ehhez kapcsolódott az a rendelkezés (791–792. §), amely szerint osztályközi szerződésben nyilvánvalóan kifejezendő (írásbeli alakban is) a szerződés indoka és célja. A jognyilatkozatok értelmezési szabályai körében jelent meg az az értelmezési alapelv, hogy az osztályközi szerződést akként kell értelmezni („magyarázni”), hogy a gazdaságilag gyengébb félre nézve előnyösebb legyen (822. §). Az ilyen szerződések esetében ráadásul eltérő értelmezési szabályt alkalmazott volna Ágoston: az erősebb fél nyilatkozata esetében a nyilatkozási elvet, míg a gyengébb fél oldalán az akarati elvet.

A kötelmi jog II. Főcíme tartalmazta az osztályközi szerződések szabályait. Osztályközi szerződésnek minősült – minden esetben – a szolgálati szerződés, ugyanakkor fő szabály szerint, illetve esetileg a megbízás, az alkuszi szerződés, a vállalkozási szerződés, a kölcsön, az adásvétel. Az utóbbiak körében mutatkozó besorolási nehézséget, valamint a gyengébb fél védelmét Ágoston külön törvénnyel gondolta megoldani (1133. §); ez egyúttal azt is magával hozta, hogy részletes szabályokat csak a szolgálati szerződésre dolgozott ki.⁷⁴

A *Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete* a Negyedik Rész (Kötelmi jog) Tizenkettedik címében (Munkaszerződések. Díjkitűzés) szabályozta a szolgálati szerződést (eredetileg: 1600–1625. §), dogmatikai megközelítést tekintve alapvetően a BGB rendelkezéseit szem előtt tartva, illetve a korabeli tételes jogban, valamint joggyakorlatban kialakult magyar jogi megoldások⁷⁵ kodifikálásával. Ágoston javaslatának strukturális sajátosságaival kapcsolatban nehéz nem észrevenni a svájci kötelmi jogi hatást. Az 1911. évi kötelmi jogi törvény (Obligationenrecht; OR) volt az első, amely a kötelmi jogban szabályozta a kollektív szerződést (Gesamtarbeitsvertrag), valamint az ún. szokásos munkaszerződés (Normalarbeitsvertrag) intézményét.⁷⁶ Ágoston ezt a megoldást vette át javaslatában. Az osztályközi szerződések főcím alatt az I. Cím a szolgálati szerződéssel foglalkozott, ame-

lyen belül az I. Fejezet a kollektív szerződést (1134–1148. §), a II. Fejezet pedig az „egyes szolgálati szerződést” (1149–1188. §) szabályozta.

Az Ágoston által kidolgozott kollektív szerződéses konstrukció ún. átalakító erőt adott a kollektív szerződésnek.⁷⁷ A kollektív szerződéses szabályok jogi természetű (kötőereje, jogereje) – Ágoston korábban már több helyütt kifejtett elképzelésének megfelelően – kógens volt: attól eltérő szolgálati szerződést kötni nem lehetett. A kollektív szerződéses rendszert kételeműként képzelte el; helyi és országos (hatályú) kollektív szerződéseket ismert. Előbbiek nem a mai felfogásunk szerinti egy munkáltatóra kiterjedő hatályúak voltak, hanem – a javaslatban közlebről meg nem határozott – földrajzi értelemben voltak helyiek. Területi hatályukra abból lehet következtetni, hogy a kollektív szerződés megkötésére irányuló eljárásban az elsőfokú iparhatóság kapott hatáskört. A helyi kollektív szerződés tartalma az országos keretein belül volt szabad. A helyi kollektív szerződés személyi hatálya „foglalkozási ágakra” (szakmára) terjedt volna ki.⁷⁸ A kollektív szerződés munkavállalói alanyi oldalán – a szöveg bizonytalansága ellenére – alternatív megoldást alkalmazott a javaslat: ahol szakszervezet működött, ott a kollektív szerződéses ajánlatot ez (ennek vezetősége) tette a munkavállalók nevében, ahol ilyen nem működött, ott a munkavállalók maguk, név szerint aláírt kérvényben. A kollektív szerződés megkötése iránti „igényt” azokban a foglalkozási ágakban, ahol legalább 25%-os szakszervezeti szervezetség állott fenn, a munkavállalók 10%-a terjesztette elő (a szakszervezeti vezetőség útján), ahol szakszervezet nem működött, ott a „munka, illetve iparág” munkavállalóinak 20%-a. A munkáltatói alanyi oldalon munkáltatói szervezet, illetve ennek hiányában az elsőfokú iparhatóság által (meghatározott eljárási szabályok mellett) kinevezett érdekképviselők állottak. A kollektív szerződést a felek öt-öt főből álló képviselője kötötte, mégpedig az iparhatóság vezetőjének részvételével zajló tárgyalások nyomán többségi szavazással. A lehetséges kollektív szerződéses tartalom tekintetében a javaslat a munkavállalói teljesítés valamennyi mozzanatára kiterjedt volna, míg a munkáltatói kötelezettségek körében külön rendelkezett a munkabékekről úgy, hogy azok megállapításánál az illető község élelmiszer, lakás és más szükségleti cikkeinek árait kell alapul venni, oly módon, hogy annak legkisebb mértéke elegendő legyen a munkásnak, feleségének és két gyermekének eltartására (nevelésére). Az országos kollektív szerződést az egész ország összes munkáltatói érdekképviselője az összes munkásszervezet képviselőivel kötötték, mégpedig a munkavállalók és munkáltatók képviselőit. A képviselők választását külön törvény szabályozta volna. A kollektív szerződés lényeges tartalma volt a „normálmunkáscsalád” szükségleteinek megállapítása, illetve ezek változása esetére a bérek valorizálása. A javaslat ezt a szerződést tekintette ún. országos normálszerződésnek, amely az említett tárgykör, valamint az ún. normálmunkarend mellett a munkások által választott bizalmi férfiak jogait és kötelezéseit is szabályozta volna (a munkáltatói tőrési köteletségének törvényi rögzítése mellett).

Figyelemre méltó, hogy a javaslat szerint (1147. §) a kollektív szerződés nem kizárólag a szolgálati szerződésekre kiterjedő (tárgyi) hatályú volt, hanem „független megállapító” vállalkozási vagy megbízási szerződéseket is szabályozhatott volna.⁷⁹ Ezek a szerződések Ágoston elképzelése szerint valójában az ún. „nem tulajdonképpeni szolgálati szerződés” formái (típusai) voltak. A javaslat kizárólag határozott időtartamra kötött kollektív szerződést engedett volna (amely a megkötésre vonatkozó szabályok szerint volt meghosszabbítható).

Az egyes szolgálati szerződések körében a javaslat – mint utaltunk rá – tulajdonképpeni és nem tulajdonképpeni szolgálati szerződést különböztetett meg (1150. §). Előbbi a hagyományos értelemben vett, a munkaerőnek meghatározott munkanem teljesítésére irányuló lekötését célozta, míg utóbbi a vállalkozási vagy megbízási szerződésnek (az önálló munkának) egy neme volt. A munkás ebben az utóbbiban arra vállalkozott, hogy meghatározott művet előállít vagy eredményt visz véghez akként, hogy a munkáltató utasításait követi (az ún. akkordszerződés, darabszám szerinti szerződés vagy mennyiség szerinti szolgálati szerződés). A szolgálati szerződéses konstrukcióból itt csak a korszakban újszerűnek mondható munkásvédelmi célú rendelkezéseket említjük.⁸⁰ A javaslat szerint a munkáltató a szolgálati viszony kezdetétől a munkás és családja élelmézését biztosító előleget volt köteles biztosítani. Korlátozta a munkabérbe való beszámítás lehetőségét is, ráadásul munkavállalói véltenség esetében azt eltiltotta, ugyanígy a szerződési bírságot is. A jogellenes beszámítás szankciója kétszeres munkáltatói fizetési kötelezettség volt. A javaslat (csekély korlátozással) határozatlan időtartamú betegszabadságot képzelt el munkáltatói bérfizetési kötelezettség mellett (hatvannapos időtartamban a gyógyítás és ápolás költségeinek viselésével, ám a biztosítási szolgáltatások levonásával). A munkáltatónak gondoskodni kellett arról, hogy a munkás „erkölcsi érzékét” sem munkavégzés, sem pihenés alatt semmi ne sértse. A határozott időtartamú szolgálati szerződést legfeljebb egyéves időtartamra lehetett megkötni, az ennél hosszabb tartamú szerződések a rendes (munkavállalói) felmondás szabályai szerint voltak megszüntethetők. A felmondási szabályok körében Ágoston túlnyomórészt magáévá tette a képviselőházi javaslatot. Tervezete eltiltotta a szolgálati bizonyítványt, azaz a munkavállalót minősítő irat használatát. Eredeti gondolat az, hogy a munkáltatói utasítási jog (a munkavállalói utasításteljesítési kötelezettség) szabályai a javaslat szerint annak megfelelően eltérőek voltak, hogy a munkavállaló milyen típusú szolgálatra kötelezte magát (háztartásban, üzletben vagy más kenyérkereső

foglalkozásban alkalmazottak, szakértelem alapján alkalmazottak, végül törvénytörvényeszerű képzés után esküt tettek).

A korszak magánjogi kodifikációs törekvéseiben az Ágoston által kidolgozott javaslatok tulajdonképpen semmilyen visszhangra nem találtak (ideértve az 1928. évi kodifikációs javaslatot is). Ez a szerző politikai szerepvállalása okán csaknem magától értetődő. Kétségtelen azonban, hogy javaslatai és egyes munkajogi jogintézményekkel kapcsolatos eszméi a tízes évek európai munkajogi gondolkodásának fő áramába illeszkedtek, sőt valóban megalapozták az első magyar munkajogászként való említését.

Összegzés

Ormos Mária biográfiájának Ágoston irodalmi tevékenységét tárgyaló fejezete egyik alcímében „A munkajog megalapozása” fordulat szerepel.⁸¹ A 20. század első évtizedének közepén valóban jól látható fordulat mutatkozott Ágoston életpályáján. Párhuzamosan a korabeli szociáldemokrata eszmékhez való mind egyértelműbb csatlakozással, illetve a Szociáldemokrata Pártba való belépéssel tudományos érdeklődésében is megjelentek azok a kérdések, amelyek napjainkban a munkajog(tudomány) tárgyköréit képezik. Fokozatosan és egyre elmélyültebben elemzés alá vonta az individuális szolgálati szerződést, annak alá-fölérendeltségi jellegét. A korszak mindaddig szokatlanul nagy sztrájkaktivitása a munkaharci intézményekre is ráirányította a figyelmét, és ennek – valamint az ipartörvény tervezete nyomán kibontakozott tudományos vitának – kapcsán szükségképpen került tudományos érdeklődésének középpontjába a kollektív szerződés intézménye. Nem kétséges, hogy a század első két évtizedének hazai jogtudományában ennek az intézménynek a legalaposabb, részletekbe menő elemzését adta, majd végül a polgári törvénykönyv tervezetében megkísérelte a tételes jogi alapok kidolgozását is. Utolsó jelentős – napjainkra sajnálatosan elfeledett – munkája a tervezethez kapcsolódó önálló javaslatok megfogalmazása volt, mind a munkaviszony jogát, mind pedig a kollektív munkajogot érintően. Utóbbi tárgykörben említésre méltó, hogy munkásságában megjelent a munkavállalói részvétel, az ún. üzemi alkotmányjog gondolata is.⁸² Mindezek alapján igazolva látjuk Ormos Mária idézett megállapítását: Ágoston valóban a hazai – modern értelemben vett – munkajogi gondolkodás első jelentős alakja volt, aki lépést tartva a korszak nemzetközi tudományos törekvéseivel a magánjogi gondolkodásban emancipálta a munkajogi problematikát.

BERKE, GYULA

Péter Ágoston, der Arbeitsrechtler – Beiträge zur Ideengeschichte des ungarischen Arbeitsrechts

(Zusammenfassung)

Péter Ágoston ist ein Vertreter der so genannten sozialen Privatrechtswissenschaft in der Geschichte des ungarischen Privatrechts. Die Tätigkeit als Rechtswissenschaftler und Professor nahm er in den ersten Jahren des

20. Jahrhunderts in Nagyvárad/Oradea auf und setzte sie beinahe zwei Jahrzehnte lang fort. Am ungarischen Rechtsleben dieser Epoche beteiligte er sich aktiv. Anschließend widmete er sich politischen Initiativen und

hörte mit seiner rechtswissenschaftlichen Tätigkeit auf. An seiner rechtswissenschaftlichen Tätigkeit hinterließ seine sozialdemokratische Zuneigung tiefe Spuren. In den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts veröffentlichte er allgemeine privatrechtswissenschaftliche Werke, später galt sein Interesse den Rechtsverhältnissen der Arbeit und dem sich entfaltenden Arbeitsrecht in Ungarn. Sich an die Streikbewegungen zu Beginn des Jahrhunderts knüpfend publizierte er anfangs streikrechtliche Arbeiten. Im Jahre 1909 erschien seine Monographie mit dem Titel „Die Gefangenschaft der Arbeit“, welche sein meist bekanntes Werk unserer Tage ist. Dies kann hinsichtlich der Arbeitsthematik als erstes ungarisches Werk mit arbeitsrechtlichem Thema im modernen Sinne betrachtet werden, welches auch die individuellen und kollektivrechtlichen Fragen der Epoche unter die Lupe nahm. Er ist einer der ersten Verfasser der ungarischen Rechtsgeschichte, der sich mit rechtlichen Fragen des Tarifvertrages befasste.

Seine meist umstrittene Konzeption ist das Prinzip des so genannten Privatrechts zwischen gesellschaftlichen Klassen. Nach zahlreichen Studien kam es 1916 zur Veröffentlichung seines Entwurfes, der sich an die am Anfang des Jahrhunderts in Gang gesetzten Vorbereitungstätigkeiten des Bürgerlichen Gesetzbuches knüpfte. In seinem Entwurf unternahm Ágoston den Versuch zur kategorisierenden Rechtsregelung des Tarifvertrages bzw. zur modernen Kodifizierung des Dienstvertrages. Die Grundlage dazu bildete die unterschiedliche, ungleiche Lage der Vertragspartner. Die vorliegende Arbeit gewährt einen Überblick über die beinahe ein Jahrzehnt umfassende arbeitsrechtliche Tätigkeit, welche sich indirekt an die europäische, vor allem deutsche arbeitsrechtliche Tendenz der Epoche knüpfte. In mehreren seiner Schriften warf er die Rechtsfolgen der Internationalisierung der Wirtschaft auf, insbesondere ihre Wirkung auf die Gestaltung der Arbeitsverhältnisse.

Jegyzetek

- * A tanulmány az MTA–PTE Összehasonlító és Európai Foglalkoztatáspolitikai és Munkajogi Kutatócsoport [2011TK435] keretében készült.
- ² Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter 1874–1925* (Budapest, Napvilág Kiadó, 2011)
- ³ Ormos, i. m., 8. p.
- ⁴ Pl. Ungvári Tamás: *Csalódások kora. A „zsidókérdés” magyarországi története* (Budapest, Scolar Kiadó, 2010, 205. p.)
- ⁵ Asztalos Sándor: *Nincs kegyelem* (Timisoara-Temesvár, Genius Kiadás 1929). A szerző és Ágoston személyes kapcsolatáról nem rendelkezünk megbízható adatokkal, ám az bizonyosnak látszik, hogy a regény szerzője személyes részletekre is kiterjedően ismerte Ágoston életét, és azt a nagyváradi évek kezdeteitől egészen haláláig feldolgozta. Asztalos lapszerkesztői és írói pályafutását Nagyváradon kezdte 1918-ban. Ez az év Ágoston nagyváradi működésének utolsó esztendeje. Lásd *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html>. A *Korunk* 1929. májusi számában jelent meg rövid kritika a műről Turnowsky S. tollából, amely a kötetet inkább biográfiának vagy riportnak mondja, mintsem regénynek. A kolozsvári születésű Laczkó Géza *Kluj* című írásában – a város földjéből kinőtt tehetségek körében – „az örök tudományos és politikai-izgalomban rohanó” emberként említi Ágostont. Közli: Sas Péter (szerk.): *Város a Szamosnál. Magyar Írók kolozsvári novellái* (Budapest, Noran, 2004, 423. p.)
- ⁶ Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része* (Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1997, 92. p.). Szabó Imre a szociális jogi irányt, illetve kifejezetten Ágoston munkásságát, elsősorban az osztályjog és az osztályközi jog koncepcióját is a hetvenes évek végén uralkodó szemléletnek megfelelő, heves kritikával tárgyalja. Lásd Szabó Imre: *A burzsoáz állam- és jogbölcsélet Magyarországon* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 352. p.)
- ⁷ Lábady, i. m., uo.
- ⁸ A svájci polgári jog kodifikációja a század első évtizedében zajlott. Lásd Kecskés László: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben* (Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2004, 435. p.)
- ⁹ Lásd különösen a „jövő polgári törvénykönyvéről” szóló (alább külön is említett) munkáját.
- ¹⁰ Az életpálya bemutatását dolgozatunkban mellőzzük. A korszak (a 20. század első két évtizede) történetét feldolgozó történeti munkák számos adattal szolgálnak elsősorban Ágoston Péter politikusi pályafutásával kapcsolatban. Az Ágoston életpályáját részletesen feldolgozó művek közül Ormos Mária említett biográfiája mellett különösen említésre méltó Kupán Árpád: *Változatos életpálya a viharos változások korában* (2006) című tanulmánya, amely a *Várad* című folyóirat 2007. évi 9. és 10. számában jelent meg két részletben. E tanulmány azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert a korabeli (elsősorban nagyváradi helyi) sajtó tükrében mutatja be Ágoston életpályáját. Ormos Mária ezt a dolgozatot említett biográfiájának megírásakor nem használta fel. Dolgozatunkban az életpályát érintő adatokkal kapcsolatosan elsősorban a két műre támaszkodunk.
- ¹¹ Ágoston a budapesti jogi karon Grosschmid Béni tanítványa volt. 1912-ben egyik szerzője a mester működése harmincadik évfordulójára kiadott emlékkönyvnek (mások mellett Almási Antal, Meszlény Artur, Szladits Károly társaságában).
- ¹² Kupán Árpád id. munkájának első részében a *Nagyváradi Napló* 1903. december 20. napi *Szigorúság a jogakadémián* című cikkére utalva említi, hogy Ágoston jogtanárként igényességéről és szigorúságáról vált közismertté.
- ¹³ A munkajoggal annyiban maradt (rövid ideig) kapcsolatban, hogy moszkvai tartózkodása alatt a Munkaügyi Hivatal kodifikációs, valamint tudományos osztályán is dolgozott. Lásd Ormos, i. m., 315. p. E tevékenységéről közelebbi információkkal ez idő szerint nem rendelkezünk, ilyeneket Kupán sem említ.
- ¹⁴ Első kisebb terjedelmű publikációi a *Jogtudományi Közönyben* jelentek meg 1899-ben és 1900-ban (*A bérbeadó törvényes zálogjoga, Conventi fori, Erkölc és törvény*, illetve más rövid írások). Ezeket követően: *A birtokközösség és kriminalitás vonatkozásával az új polg. tv. könyv tervezetére* (1901); *A tulajdonból származó követelések* (1902); *Causa traditionis* (1903); *A magánjog módszere* (1903); *A tulajdonjog alaptanai* (1903); *A jogi oktatás és a jellemfejlesztés* (1904); *A rangsor, mint jog* (1905); *A magyar zálogjog története* (1905); *A követelés és a zálogjog viszonya* (1905); *A jogügyleti akaratról* (1905); *A zálogjog általános tanai* (1906); *Clausula rebus sic stantibus* (1907).
- ¹⁵ Az évtized közepén (mintegy két esztendő alatt) bontakozott ki Ágoston közpolitikai aktivitása is, elsősorban a nagyváradi közéletben való részvétellel. 1905-ben lépett be a Szociáldemokrata Pártba, és ugyanekkor aktívan részt vett a választójoggal kapcsolatos vitákban is. Az év végén közreműködött a városi támogatással működő Néphivatal létrehozásában, amely a szegények jogvédelmét célozta, illetve megkezdte az ún. munkástanfolyamok szervezését is. 1907-ben Ágoston kezdeményezésére alakult a Társadalomtudományi Társaság nagyváradi szervezete és ugyanebben az évben tagja lett a

- városi törvényhatósági bizottságnak is, majd 1908. elején kérte felvételét a László király szabadkőműves páholyba, amelynek három évvel később főmestere is lett. 1907-ben rendes tagként részt vett a pécsi Szabadtanítási Kongresszuson. Lásd: *A Szabad Tanítás Kongresszusának Naplója*. Budapest, Franklin-Társulat, 1908 (Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1997).
- ¹⁶ A korszak meghatározó jelentőségű műve Ferenci Imre: *Sztrájk és szociálpolitika* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1907) című monográfiája. A századfordulót közvetlenül megelőző és azt követő sztrájkok bemutatásához lásd Ferenci Imre: *Munkásaink szakszervezeti joga és mozgalma történeti kialakulásában* (különnyomat a *Közgazdasági Szemle* 1905. évi november–decemberi és 1906. évi január–áprilisi füzetéből; Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1906, 79. p.). A sztrájk szabályozására vonatkozó korabeli koncepciókhoz lásd Ferenci Imre: *Sztrájkelhárítás és törvényhozás* (Huszadik Század, 1907. 2. szám.; közli: *Szociálpolitikai Értesítő*, 1900. 1. szám, 9. p.).
- ¹⁷ *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1907. április hó, 271. szám, 275. p.
- ¹⁸ Az előadást követően, 1907. április 6. napján az előadásról a Jogászegylet külön vitát is rendezett számos résztvevővel. Lásd *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1907. szeptember hó, 276. szám.
- ¹⁹ A korszakban kezdetben a munkabérei szerződés elnevezés az általános, amelyet később a szolgálati szerződés megnevezés (és dogmatikai koncepció) váltott fel. A Ptk. 1900. évi tervezete már a „munkaszerződések” körében szabályozta a szolgálati szerződést (a vállalkozási szerződés és az alkuszi szerződés mellett). A szerződés jellegéhez lásd Lőrincz Ernő: *A munkaviszonyok szabályozása Magyarországon a kapitalizmus kezdetétől az Első Világháború végéig* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974, 53. p.).
- ²⁰ I. m., 275. p.
- ²¹ Itt már Marx *Tőkéjére* is hivatkozik Ágoston. Lásd i. m., 284. p.
- ²² Már csak azért is, mert miként ezt Ágoston – Adam Smith nyomán – megállapítja, a munkálatok „hallgatagon, de tartósan” egyesülnek a munkabérek megállapítása érdekében.
- ²³ Mindkét vonatkozásban a Ptk. tervezete 1104. §-át is kritizálja. E szabály a kötelezettség megszegésére való szándékos rábírás esetére egyetemes felelősséget állapított meg a szerződészegő és a rábíró között.
- ²⁴ Nagyvárad, Sebő Imre Kiadása, 1908.
- ²⁵ Korábbi dolgozatai közül egyben érintett kifejezetten büntetőjogi kérdéseket. Lásd: *A kereskedelmi törvény büntető határozatai és a szövetkezetek* (Jogtudományi Közlöny, 1900. 21. szám, 165. p.). Említhető még, hogy a 12. lábjegyzetben feltüntetett birtokközösséggel foglalkozó kis dolgozat is tárgyalt büntetőjogi kérdéseket.
- ²⁶ Lásd i. m., 73. p.
- ²⁷ A kérdés a korszakban többször is felszínre került. 1905-ben – a minisztertanács hasonló állásfoglalását követően, a Kúria gyakorlatára is hivatkozva – belügyminiszteri körrendelet jelent meg „a hatósági szállításoknál és munkáknál a sztrájkok és bojkottok által okozott vétkes késedelem” tárgyában, amely az összes közhatóság számára előírta az említett munkaharci akcióknak a késedelmes teljesítések esetében a teljesítési, illetve szállítási határidő meghosszabbítására igényt adó körülményként való figyelembevételét (a vétkes késedelem terjedelméhez igazodóan).
- ²⁸ *A francia sztrájkjavaslatok* (1911. évi 2. szám, 50. p.); *Kötelező sztrájk* (1911. évi 11. szám 341. p.); *A sztrájk zsarolás?* (1911. évi 14. szám, 437. p.)
- ²⁹ Urabstimmung, ballot
- ³⁰ A tanulmány több részletben (sorszámozási hibával, illetve az idézett címbeli helyesírási hibával) jelent meg a *Szocializmus* 1908. évi számaiban (358. p., 408. p., 489. p., 520. p.).
- ³¹ Lásd Szabó Imre, i. m., 352. p. Napjainkig talán ez az egyetlen összegző értékelés Ágoston jogtudományos (jogbölcseleti) munkásságáról, amely – tulajdonképpen konzekvensen – a „kapitalizmus államában és jogában meglévő egységes osztálytartalom végső tagadását” (i. m., 355. p.) teszi a kritika alapjává, és minősíti Ágoston tanait – az ún. szociális jogi irány egészével egyetemben – tarthatatlannak, a tényekkel ellentétesnek és káros opportunistáknak (i. m., 353. p.).
- ³² Ebben az összefüggésben felveti a munkakódex létrehozása iránti igényt is (i. m., 359. p.). Ez az elképzelés a polgári törvénykönyv tervezetével kapcsolatosan is visszaköszönt (lásd alább).
- ³³ Itt Marx gondolatmenetét hívja fel Ágoston (i. m., 360. p.).
- ³⁴ Meszlény Artúr *Magánjogpolitikai tanulmányok* című írását idézi Ágoston.
- ³⁵ I. m., 411. p.
- ³⁶ Leginkább figyelemre méltónak az az elemzés tűnik, amelyben Ágoston a b) pont alatt említett szabálycsoport kritikáját adja. (A dolgozat IV. részében, i. m., 489. p.). A kritika a jogegyenlőség gondolatára irányul, mégpedig abban az aspektusban, hogy a különböző osztályállásúak számára azonos szabályok alkalmazása inadékvát a munkások osztályának élethelyzetével. Ez a gondolat Ágoston egyik korábbi dolgozatában már megjelent. Lásd: *A jogügyleti akaratról* (Jogállam, 1905. 9. szám, 4. p.).
- ³⁷ I. m., 524. p.
- ³⁸ I. m., 525. p.
- ³⁹ A kötetek Szerényi szerkesztésében 1904-től jelentek meg.
- ⁴⁰ A tervezet hat címből és negyvenegy fejezetből állott, és teljes ipari kódex igényével kívánt fellépni. Felölelte az iparüzési jog megszerzésének, gyakorlásának, megszűnésének feltételeit, az iparoktatást, a munkásvédelmet, ideértve a munkajogviszony szabályozását, a munkaidőt, az üzletek nyitva tartását, a munkaközvetítést, a munkaharc intézményeit, a munkáskamarák kérdését, valamint az ipari és kereskedelmi bíraskodást.
- ⁴¹ *Az ipartörvény módosítása. Negyedik Rész: Törvényjavaslat és Indokolás két részben. Első Rész: Törvényjavaslat az ipar gyakorlásáról, valamint az ipari és kereskedelmi alkalmazottak védelméről. Előadói tervezet*. Kiadja: Kossuth Ferencz kereskedelemügyi m. kir. minister (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Könyvnyomdája, 1908).
- ⁴² Figyelemre méltó, hogy az előkészítő munkálatok során sem az egyesületek kérdése, sem pedig a kollektív szerződés nem kapott érdemleges figyelmet, sőt az előkészítő munkálatok anyaga alapján feltehető, hogy ezek az eredeti elképzelések szerint a törvényben nem is szerepeltek volna.
- ⁴³ A vita anyagát jegyzőkönyvszerűen közli: *Az ipartörvény-tervezet jogi főkérdéseinek jogászegyleti tárgyalása. I. füzet (A munkaviszony általános feltételeit szabályozó szerződés)*. Szerkeszti: Dr. Szladits Károly, a Magyar Jogászegylet titkára (Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1909. márcz.–ápr. hó, 294. sz., XXXVIII. kötet, 3. füzet, Budapest, 1909). A vitában 1908 decemberében és 1909 januárjában részt vettek: Fekete Ignác, Pap Dávid, Ágoston Péter, Barna Ignác, Zerkovitz Zsigmond, Szladits Károly, Vágó József, Pap Dezső.
- ⁴⁴ Lásd Szerényi előadását az előző jegyzetben említett kötetben, 7. p.
- ⁴⁵ I. m., 238. p.
- ⁴⁶ A sztrájk jogalapja, 295. p., 2. lábjegyzet.
- ⁴⁷ Ez a kisebbségi álláspont volt a vitában. Lásd Hágelmayer Istvánné: *A kollektív szerződés alapkérdései* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 18. p.).
- ⁴⁸ Ez a megállapítás túlzásnak tekinthető, a bírói gyakorlat sokkal inkább ellentmondásos volt. Lásd Hágelmayer Istvánné, i. m., 73. p.
- ⁴⁹ Ebben a tekintetben ma is eltérő megoldások érvényesülnek az európai országok gyakorlatában. Lásd Kamanabrou, Sudabeh: *Erga-Omnes-Wirkung von Tarifverträgen* (Tübingen, Mohr Siebeck, 2011)
- ⁵⁰ Ennek alapja a tervezetnek az a rendelkezése (715. §), amely a sztrájkkal okozott kárért való egyetemes felelősséget rögzített a munkavállaló és a kollektív szerződést kötő szervezet tekintetében.
- ⁵¹ Munkásügyi Szemle, 1913, 801. p.
- ⁵² Munkásügyi Szemle, 1913, 963. p.
- ⁵³ Munkásügyi Szemle, 1913, 849. p.
- ⁵⁴ Sinzheimer, Wölbling, Lotmar, Schall, Zimmermann, Rundstein, Schultz, Rosenthal, Junk véleményét mutatja be.
- ⁵⁵ Budapest, Deutsch Zsigmond és Társa Kiadása, 1909

- ⁵⁶ Endemann, Menger, Schmoller, Brentano, Gierke, a kollektív szerződés tekintetében pedig különösen Lotmar, Rundstein, Zimmermann dolgozatait hivatkozva.
- ⁵⁷ *A jogügyleti akaratról* (Budapest, 1906; különlenyomat a *Jogállam* 1905. évi 9. számából)
- ⁵⁸ I. m., 57. p.
- ⁵⁹ I. m., 128. p.
- ⁶⁰ I. m., 132. p.
- ⁶¹ Ezt az álláspontot képviselte már az ipartörvény tervezetével kapcsolatos vitában is, sőt ez az álláspontja egészen saját, a polgári törvénykönyv tervezetére vonatkozó tételes jogi javaslatainak megfogalmazásáig (1916) fennmaradt.
- ⁶² I. m., 145. p.
- ⁶³ Érdekes, hogy Ágoston Bismarcknak az 1890. évi február 4. napi munkásügyi kongresszus meghívójában írott gondolatait idézi: „...a munkások sorsának javítását célzó intézmények nem valósíthatók meg egyetlen állam által, miután akkor képtelenné válnék a többiekkel való versenyre...” Ormos Mária is felhívja a figyelmet a „globalizációs” gondolatnak Ágoston munkásságában való megjelenésére. Lásd Ormos, i. m., 105. p.
- ⁶⁴ Néhány kisebb tanulmánya a megelőző években is megjelent a Ptk. tervezetéhez kapcsolódóan. Pl.: *A polgári törvénykönyv tervezetének szociális rendelkezéseiről* (Munkásügyi Szemle, 1914. 251. p.); *Módosító javaslatok a polgári törvénykönyv tervezetének a szolgálati szerződést tárgyzó fejezetéhez* (Munkásügyi Szemle, 1914. 746. p.).
- ⁶⁵ Az egyes részletek a folyóirat 8–9. (222–235. p.), 10–11. (289–296. p.), 12–13. (352–361. p.) és 14–15. (393–405. p.) összevont számaiban jelentek meg.
- ⁶⁶ Nagyvárad, Nagyváradai Társadalomtudományi Társaság, 1916, 46. p.
- ⁶⁷ Egyetlen kivételként talán a *Háborús jogelvek* című rövid dolgozat említhető (Munkásügyi Szemle, 1916, 24–25. szám, 629–633. p.). Ezt követően láttak napvilágot az utóbb különösen ellentmondásos megítélésben részesült nagyobb lélegzetű dolgozatai (*A mi útjaink: Magyarország jövője*, 1916; *A zsidók útja*, 1917; *A háború okozói*, 1919). Külföldi évei alatt már csak fordítások készítésével foglalkozott, illetve ezek váltak ismertté.
- ⁶⁸ „A tervezet tehát már ma, mielőtt törvénnyé lett volna, elavult.”
- ⁶⁹ Noha a szöveget rövid indoklás zárta.
- ⁷⁰ Ebben a körben a magánjogi kódexbe – mai felfogásuk szerint – kevéssé illeszkedő, alapjog jellegű jogok rögzítését is kívánatosnak tartja. Ilyenként említi pl. a méhmagzat egészséges emberként való születésének jogát, a képzéshez, a „személyiség kifejtéséhez” való jogot, a gyermek tanulmányokhoz való jogát (!) 16 esztendőskoráig. A személyiség védelmét külön fejezetben képzelte szabályozni (I. Rész IV. fejezet), mégpedig a személyiségi jogokat egyúttal köteletségként is rögzítve és a személyiségsérelem esetére olyan kártérítést biztosítva, „amely az illetővel a sérelmet feltehetőleg elfelejteti”, figyelemmel arra, hogy a személyiség sérelme vagyoni kárpótlással jóvá úgysem tehető.
- ⁷¹ E körben túlnyomórészt a képviselőházi bizottsági javaslatot fogadja el, ám több sajátos elképzelést is megfogalmaz. Ilyenként említhetők pl. a tulajdonjogtól való megfosztás esetei (505. §) (a kisajátítás mellett).
- ⁷² Az öröklési jogban (IV. Rész) magáévá tette a bizottsági javaslat szövegét.
- ⁷³ A személyek jogában is találunk kapcsolódó rendelkezéseket, pl. a gyermek pályaválasztáshoz való jogát (174–175. §), a tizenhatodik életévüket betöltötték munkához való jogát (176. §).
- ⁷⁴ Ez tulajdonképpen *A munka rabsága* című értekezésben a jogügyletek céljával (adott esetben a megélhetés biztosításával) kapcsolatosan kifejtettek folyamánya.
- ⁷⁵ A vállalkozási szerződés esetében a képviselőházi javaslatához képest azt a nívumot találjuk, hogy a veszélyviselés módja (megosztása) alapján kétféle vállalkozási szerződést különböztetett meg (1229. §).
- ⁷⁶ Lásd Lőrincz, i. m., 53. p.
- ⁷⁷ Az OR ma is tartalmazza ezeket a szabályokat (356. és következő szakaszaiban). Kodifikációtechnikai érdekesség, hogy az új magyar Mt.-ben (2012. évi I. törvény) visszaköszön az OR-nek az a megoldása, mely szerint az egyes fejezetek végén külön rendelkezésben jelöli meg a jogalkotó a kögens és a munkavállaló javára eltérést engedő szabályokat.
- ⁷⁸ Az átalakító erő tételes jogi szabályozása a magyar jogrendszeren csak a 490/1946. M. E. számú rendelettel került sor (a munkabérek és egyéb juttatások tekintetében). Lásd Perneczky Béla: *A kollektív szerződést szabályozó 490/1946 M. E. rendeletről* (Jogtudományi Közöny, 1946, március 31., 84. p.). Tulajdonképpen e rendelet zárja le a kollektív szerződés jogi kötőerejével kapcsolatban a század elején kibontakozott magánjogi elméleti vitát, amelynek lényege abban foglalható össze, hogy az miként fejt ki jogi hatását a szolgálati viszonyokra. Perneczky – a század első felében egyedülként – ennek áttekintésére már kísérletet tett (*A kollektív munkaszerződés*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938). Igen találók ennek az elméleti vitának a „sikerességét” illetően Kelemen László megállapításai, amelyek szerint a hagyományos kötelmi jog általános szabályai keretében a kollektív szerződés nem fejthet ki kötőerőt és ennek érdekében törvényhozási beavatkozásra van szükség. Lásd Kelemen László: *A kollektív szerződéssel ellenkező munkaiügyleti kikötések* (Acta Universitatis Szegediensis, Tomus XIV., Fasc. 1. Szeged, A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1939, 28. p.)
- ⁷⁹ Ez a hazai felfogásbeli sajátosság, azaz a kollektív szerződések (gazdasági ágazattól függetlenül) szakmákra kiterjedő személyi hatálya az 1940-es évek végéig jellemző volt Magyarországon, és tulajdonképpen csak a szocialista rendszer kialakulásának időszakához kapcsolódó szakszervezeti politika nyomán alakult át ágazati szemléletűvé (azaz szakmától függetlenül, az ágazatban foglalkoztatott valamennyi munkavállalóra kiterjedő személyi hatályúvá). Lásd Jakab Sándor: *A magyar szakszervezeti mozgalom 1944–1950* (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985, 101. p.)
- ⁸⁰ Ez a megoldás – noha a hatályos magyar munkajogból hiányzik – napjainkban is megtalálható egyes külföldi munkajogokban, pl. a német Tarifvertragsgesetz 12a §-ában (Arbeitnehmerähnliche Personen).
- ⁸¹ Ágoston a megelőző évtizedben több kisebb dolgozatot közölt a szolgálati szerződés tárgyában: *A szolgálati szerződés kialakulásának iránya* (Munkásügyi Szemle, 1912, 116–122. p.). Szintén 1912-ben a Grosschmid-émlékkönyvben értekezett a szolgálati szerződés fogalmáról: *Emlékkönyv Grosschmid Béni jogtanári működésének harminczadik évfordulójára (1882–1912)* (Budapest, Rényi Károly Bizománya, 1912).
- ⁸² Ormos, i. m., 35. p.
- ⁸³ *A munka alkotmánya* (Munkásügyi Szemle, I. évf., 1910, 9. szám, 293. p.)

Rabsegélyezésből patronázs

A pártfogó felügyelet jogintézményének kikristályosodási folyamatát is megnehezítették a történelmi események, az 1848-as forradalom, az első, majd a második világháború, valamint a szocializmus időszaka. Ha fellapozzuk Angyal Pálnak, Balogh Jenőnek vagy Pollák Illésnek a rabsegélyezés és a patronázs továbbfejlesztésére vonatkozó, több mint száz évvel ezelőtti javaslatait, azt gondolhatnánk, hogy a mai pártfogó felügyelet jogintézményének létrejöttéhez elég volt néhány évtized, vagy legalábbis biztosan nem írt senki 1992-ben a válságáról, illetve szervezeti hátterének – már a 20. század első felében megfogalmazott szempontok szerinti – megreformálására biztosan nem az ezredforduló után került sor.

Már az 1795-ös büntető javaslatban megfogalmazódott a magyar börtönügy emberiessé tételének igénye, ám a történelmi események alakulása miatt még a következő század első felében sem sikerült kibontakozniuk az elítéltek támogatását, segítségét célzó törekvéseknek.¹

1867 után éledt fel újra a rabsegélyezés gondolata, de a hangsúly ekkor sem az elítéltek segítségén, inkább hatósági ellenőrzésükön volt. 1873-ban alakult meg Budapesten az első rabsegélyező egyesület, majd a századfordulóra még huszonegy egyesület felállítására került sor, amelyek koordinálására létrejött az Országos Patronage-Tanács, valamint 1909-ben megalakult a Patronage-Egyesületek Országos Szövetsége is.²

A rabsegélyezésről az 1878:5. törvénycikk, a Csemege-kódex rendelkezett először, 27. §-a alapján a pénzbüntetések összege az elbocsátott szegény elítéltek segélyezésére és a fiatal elítéltek számára javítóintézetek felállítására és fenntartására volt fordítandó. Ez a törvényi lehetőség azonban tíz évig sem állt fenn. 1887-re ez az összeg a negyedére csökkent, majd 1921-ben teljesen megszűnt.³ Átmeneti otthont, „menházat” először (1884-től) a budapesti, majd a pécsi rabsegélyező egyesület működtetett.⁴

A rabsegélyező tevékenység társadalmi megítélése a kezdetektől kedvezőtlen volt, hiszen azok, akik nem szorultak rá, abban csak az érdemtelenek hiábavaló támogatását látták: „Szemünkre vetik, hogy dédelgetjük a romlottakat, és a büntetéseket, kedvezményben részesítjük a züllöttet, a becsületes elhanyagolásával.”⁵ Angyal Pál 1909-ben a következőkkel érvelt e hozzászólás ellen: „meg kell győzni a társadalom legszélesebb rétegeit, hogy a patronage nem tiszta humanizmus, hanem önvédelem, mert bár emberbaráti motívumból segélyezzük, támogatjuk és gondozzuk a bűnözés veszélyeinek kitett egyént, de ezt tevételeg egyszerűen a magunk javára is dolgozunk, mert aké sikerült a bűnre vezető úttól távortartanunk, vagy arról letérítenünk, az nem tőri meg ezentúl a társadalmi együttélés szabályait.”⁶

Balogh Jenő 1909-ben a rabsegélyezési tevékenység feladatainak, módszereinek bővítésére, és ezzel együtt a komplexebb tevékenység patronázs munkaként való nevezésére szólította fel és kérte a Rabsegélyező Egyesületek vezetőit és tagjait, hogy a „szabadult rabok mellett, ezeken felül másokra is terjesszék ki pártfogó tevékenység-

Dávid Lilla

A pártfogás hazai fejlődésének története

A rabsegélyezéstől az 1978-as Btk. hatálybalépéséig

güket. Így az elítéltek családtagjain felül, kiknek támogatását szintén nem lehet a szűkebb értelemben vett rabsegélyezés fogalma alá venni, különösen a züllött és büntetett, de fogházbüntetésre nem ítélt fiatalokakra.”⁷

Angyal Pál az 1909-ben megtartott második⁸ Országos Patronage Kongresszus egyik fontos elvi kérdéséről így ír: „a régi pénzosztogató rendszert tartjuk-e fenn, vagy áttérjünk az egyéniesítő módszerre?”⁹ A rabsegélyező egyesületek konzervatív és a patronage egyesületek modern hívei a tanácskozáson belátták, hogy közös célért küzdenek, felismerték az átalakulás lehetőségét és szükségességét. „Az újtók meggyőződtek arról, hogy a rabsegélyező egyesületek a nehéz viszonyok között megtettek minden tőlük telhetőt s habár tevékenységük, mely 30 éven át abban állott, hogy a letartóztatási intézetekből szabadultaknak pénzzadományt nyújtottak, nem is volt kielégítő, sőt, sokkal többet ártott, mint használt. Annyiban sok érdemet szereztek, hogy megtörték a jeget s ráirányították a társadalom figyelmét e kevésbé rokonszenves feladatra; a régi rendszer hívei viszont belátták, hogy immár rá kell lépniük a haladás útjára s nemcsak az eljárás módján kell változtatniuk, hanem ki is kell bővíteniük eddigi munkakörüket.”¹⁰ A rabsegélyezés patronázzá fejlődésével megkérdőjelezhetlenné vált e – jogintézménynek még nem nevezhető – tevékenység létjogosultsága.

A munkakör kiterjesztésének gondolata a segítségre szoruló kör kiszélesítésének szükségességével egyidejűleg jelentkezett. A bűnösség közvetlen tényezői „nemcsak a büntetését kitöltött egyént, hanem ennek legtöbbször tehetetlen családtagjait, az elhanyagolt nevelésű gyermekeket, a koldusokat, csavargókat, alkoholistákat, prostituáltakat, a feltételesen elítélteket stb. is mind közelebb sodorják a bűnösség örvényéhez, melytől ezek csak úgy tarthatók távol, ha őket gyámolítjuk, azaz ha a gyengék ellenálló erejét erkölcsi s anyagi eszközök segítségével fokozzuk.”¹¹ Ezt az erőpótlást, erőfokozást is patronáznak nevezi Angyal Pál, ami tehát nem merülhet ki a büntetett egyének gyámolításában.

A másik fontos kérdés, amely a második Országos Patronage Kongresszuson vita tárgyát képezte, az volt, hogy e tevékenységet társadalmi – esetleg felekezeti – vagy állami feladatként kell-e értelmezni. Angyal szerint a bürokratikus és teljesen hivatalos jellegű, egyéniesítést mellőző rabsegélyező egyesületek eredménytelen

működéséből kiindulva – és tekintve, hogy az individualizáció jegyében született patronage egyesületek milyen sikereket értek el – „a patronage ügy fejlődése és életképessége attól függ, milyen mértékben vesz abban részt a nagy társadalom”.¹² Ezzel szemben Pollák Illés az állami szerepvállalás fontossága mellett érvelt: „A világ fejlődése a tagoltságból a nagy közösségek felé visz. Ne akarja az állam azt, ami az ő elsőrangú feladata, alberletbe adni.”¹³

„Azokban a mozgalmakban, melyek az egész társadalmat érdeklik, sőt – miként a patronage-ban – kötelezik, az államot illeti meg a cselekvés, de nem a felekezete.”¹⁴ Ezért elvetendőnek tartja e feladatok felekezetre való ráhagyását, annak elkerülésére szólít fel, hogy „mint a honvédlóvakat soványító kúrára adjuk ki a felekezete”.¹⁵

1911-ben, Kassán, a harmadik patronage kongresszuson már egységes igényként fogalmazódott meg e tevékenység állami feladatként való ellátása – mivel a tapasztalatok azt mutatták, „hogy a magyar társadalom nem képes a patronázs terén reá háramló feladatnak eleget tenni”¹⁶ –, ám az erre irányuló törekvések ezúttal az első világháború törte meg¹⁷, valamint megakadályozta a Kolozsvárra összehívott negyedik országos patronage kongresszus megtartását is, amely foglalkozott volna a pártfogó tisztviselői létszám növelésével és alapos kiképzésükkel.¹⁸

A rabsegélyezés patronázssá alakítása terén csak néhány egyesület ért el sikereket, amiben nagy szerepe volt annak, hogy sok helyen nem volt vállalkozó az önkéntes munkára.¹⁹

Varga Nagy István a Patronázs Egyesületek Országos Szövetségének 1911. évi évkönyve alapján a két legpéldásabban működő patronázs egyesületként a brassóit és a pécsit említette.

A Brassói Rabsegélyező Egyesület akként kezdte meg az átalakulást,²⁰ hogy a hozzájuk tartozó két vármegye területén összegyűjtötték a züllésnek indult, erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekek, feltételesen elítéltek és próbára bocsátott fiatalok nevét, valamint azokat is, akik önként vállalkoztak a pártfogói feladatokra. Az érintetteket a pártfogók havonként látogatták, ellenőrizték.²¹ Fiatalok büntetőeljárásának megindulása esetén az egyesület – amint erről értesítést kapott – felkért egy pártfogót a környezet-tanulmány elkészítésére, valamint a bírósági ítélet függvényében az egyesület további gondozásba, felügyelet alá vette a próbára bocsátottakat, és ha kellett, az országos patronázs munkaközvetítő útján iparosoknál keresett nekik munkát, a felügyelet alól pedig csak akkor bocsátották el őket, amikor azok „magaviselete a javulásra már biztos reményt”²² nyújtott. A brassói segélyező tevékenység helyes irányba változott: a szabaduló rabok útiköltség finanszírozása kivül csak kivételesen kaptak segítyt, ám a környezet-tanulmányok alapján az arra érdemes családok csaknem mindig. A brassói egyesület egy rabiskolát is működtetett, külön a fiatalok és a felnőttek részére, amelynek akkor harmincegy fiatal és kilencvenhárom felnőtt hallgatója volt.²³

Az I. Büntető Novella után sem tudott „gyökeret verni” a próbára bocsátás

A mai pártfogó felügyelet jogintézményének előfutáraként az első vonatkozó hazai törvényi szabályozást az 1908:36. törvénycikk, az I. Büntető Novella tartalmazta, amelynek 17. §-a lehetővé tette a próbára bocsátást²⁴ a „javulékony, de veszélyeztetett”²⁵ fiatalkorúakkal szemben.²⁶ Ebben az időben a segítségnyújtás kevésbé volt hangsúlyos, a törvény is úgy fogalmaz, hogy „szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett” és „a felügyelettel megbízott a fiatalkoru magaviseletét állandóan ellenőrzi”. A törvény két esetben rendelkezett még a fiatalkorúak speciális felügyeletéről:²⁷ a javítóintézetből való kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátás eseteiben.²⁸

A novella alapján próbára bocsátás esetén a fiatal felügyeletével megbízható volt törvényes képviselője is, de ha erkölcsi fejlődése úgy kívánta, rábízható volt egy gyermekvédő egyesületre, menhelyre vagy más hivatalra. A szűkebben értelmezett utógondozási esetekben – javítóintézetből való kísérleti kihelyezés, feltételes szabadon bocsátás – szigorúbb volt a felügyelet. Az elbocsátó intézet igazgatója gyermekvédő egyesületek vagy erre a célra szervezett hivatalok útján gondoskodott a felügyeletről. A novella ezen rendelkezéseinek végrehajtására alkotott igazságügy-miniszteri rendelet (27.100/1909. I. M. sz. r.) kétféle pártfogót ismert: a társadalmi pártfogókat – gyermekvédő egyesületek tagjai közül toborzottak – és a hivatalos pártfogókat, pártfogó tisztviselőket.²⁹ A fiatalkorú terheltek egyéniségére és életviszonyaira vonatkozó adatok megszerzésében, a fiatalkorú terheltek felügyeletében, elhelyezésében és gondozásában a bíróságnak pártfogók segítettek.³⁰ Azokhoz a bíróságokhoz, amelyeknél erre a fiatalkorú terheltek nagyobb számánál vagy egyéb oknál fogva szükség volt, a pártfogói tennivalók ellátására az igazságügy-miniszter hivatásos pártfogót nevezett ki.³¹ A pártfogó tisztviselő feladatait így határozta meg a rendelet: beszerzi a környezet-tanulmányt; jelen van a fiatalkorú terhelte ügyeinek tárgyalásánál; eljár a fiatalkorú elhelyezésének, átszállításának ügyében a bírósági döntés függvényében (fogházba, állami gyermekmenhelyre stb.); ellátja a házi felügyelet alá helyezett vagy próbára bocsátott fiatalok feletti felügyeletet; felügyel a kísérletileg kihelyezett és a feltételes szabadságra bocsátott fiatalkorúak magaviseletére; ellenőrzi, hogy a kirendelt pártfogók a fiatalkorúak felett a felügyeletet szabályszerűen gyakorolják-e; ha bármilyen módon arról értesül, hogy valamely kiskorú környezetében az erkölcsi romlás veszélyének van kitéve, vagy züllésnek indult, jelenti a gyámhatóságnak; ha a pártfogására bízott fiatalkorúak javító-nevelő intézetben, állami gyermekmenhelyben, valamely jótékony egyesület intézetében vagy más megbízható helyen való elhelyezése volna szükséges, intézkedik ezek ügyében.³²

A fiatalkorúak felügyelő hatóságát is a novella hívta életre. A novella 31. §-a alapján felügyelő hatóságot minden javító intézet és fiatalkorúak befogadására szolgáló fogház mellett fel kellett állítani, melynek közvetlen feladata³³ három irányú volt:

a) az erkölcsi romlásnak, züllésnek kitett és bűnelkövető gyermekek, fiatalok ügyeinek felügyelete (vagyis a hatóságoknak kapcsolatba kellett lépnie sok esetben a tág értelemben vett patronázs, a szociális patronázs intézményeivel: a gyermekvédelemmel és a családvédelemmel foglalkozó hatóságokkal, intézményekkel, és velük együttműködve minél hatékonyabb munkát kellett végeznie);³⁴

b) a fogházmisszió felügyelete, irányítása – ez teljes egészében a hatóság munkaterülete volt;

c) a javító-nevelő intézetekből és a fiataikorúak fogházából kibocsátottak utógondozása.³⁵

A felügyelő hatóság tagjainak feladata volt a próbára bocsátott, a javítóintézetekből és a fiataikorúak fogházából kísérletileg kihelyezett fiataikorúak ügyeinek elbírálása, javaslatadás a kísérleti kihelyezésre vagy annak megtagadására, a szabadságra méltatlannak bizonyult fiatalok javító-nevelő intézetbe való visszaküldésére, valamint az, hogy a fiataikorúak fogházában javíthatatlannak tűnő fiatalok javító-nevelő intézetbe szállítását javasolják az igazságügyi miniszternek. Előfordult, hogy a hatóság tagjainak tényleges pártfogói munkát is teljesíteniük kellett; a fiataikorú egyéniségének és környezetének feltérképezésére felkérhette a tagokat az elnök vagy a tanácselnök. „Ilyenkor úgy járt el, mint a fiataikorúak bírāja által kirendelt pártfogó vagy pártfogó tisztviselő.”³⁶

A fiataikorúak ügyeiben 1913-tól az 1913:7. tc. alapján felállított fiataikorúak bírósága³⁷ járt el a gyermek vagy fiatal egyéniségének, környezetének, veszélyeztettségének gondos szem előtt tartása mellett. E törvénycikk megjelölte azokat a módokat, ahogy a bíró a fiatal egyéniségét megállapíthatta, és eldönthette, hogy a nevelés rendes eszközeivel megjavítható-e, vagyis igyekezett megteremteni az egyéniség legteljesebb lehetőségét.³⁸

Az 56.000/1913. I.M. sz. rendelet rendelkezett arról, hogy ha a bíróság, ügyészség vagy más hatóság tudomást szerzett egy gyermekről vagy bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsított, tizennyolcadik évét be nem töltött fiatalról, aki züllésnek volt kitéve, veszélyeztetett volt – például szülei házassági bontóperre miatt, vagy ahogy Alföldy Dezső³⁹ még ajánlotta: szülője letartóztatása esetén –, és sürgős intézkedésre volt szükség érdekében, akkor a fiataikorúak bíróságát kellett értesítenie, és a fiataikorúak bírósága az 1913:7. tc. 66. §-ában foglalt intézkedéseket⁴⁰ tehetette meg. A hatóságok a fiataikorúak felügyelő hatóságait is megkereshették a bíróság helyett, ami sokszor hatékonyabb intézkedést eredményezett, mert a felügyelő hatóság gyorsabban intézkedett a nagy számban rendelkezésre álló pártfogói útján, mint a leterhelt bíróság.⁴¹ A felügyelő hatóság ilyenkor valamelyik tagját vagy más kijelölt pártfogót küldött, aki felkereste a fiatal otthonában, és véleményes jelentést készített: vagyis környezet-tanulmányt adott a felügyelő hatóságnak. A felügyelő hatóság ekkor a következő szükséges intézkedéseket tehetette meg: az anyát foglalkozáshoz juttathatta, a gyermeket bölcsődében, óvodában helyezhette el, vagy iskolaköteles korú gyermek esetén ellenőriztethette a pártfogóval, hogy jár-e iskolába. A nagyobb fiúkat, lányokat foglalkozáshoz juttathatta. A felügyelő hatóság valamely patronázs egyesület útján a gyermek részére vagy érdekében a szülőnek

anyagi támogatást is nyújthatott – az intézkedései érvényesítéséhez azonban nem voltak kényszerítő eszközei.⁴²

„A próbára bocsátás még mindig nem tud gyökeret verni sem a büntető bírák, sem a nagy közönség felfogásában. Idegenkedik annak alkalmazásától a büntető bíró és vonakodik a próbára bocsátott felügyeletével járó kötelezettség teljesítésétől a kirendelt pártfogó”⁴³ – írta sajnálattal Bakonyi Kálmán 1913-ban, holott szerinte a „közönséges mindennapi élet... a maga küzdelmeivel és változataival sokkal jobb és helyesebb javító és nevelő iskola, mint a javító intézet és fogház mindazokra nézve, akiket a gondos felügyelet és szeretetteljes vezetés a jó útra téríteni és becsületes munkás emberré alakítani képes”⁴⁴ Már 1913-ban is jónak mondja a próbára bocsátás eredményességét, annak ellenére, hogy ez sokszor nem a pártfogók érdeme volt, mert kötelességüket csak kevesen teljesítették, inkább a fiatalok saját jó érzése, a büntetéstől való félelem, a bírói figyelmeztetés terelhetette őket a jó útra. Tehát a pártfogói kötelességek maradéktalan teljesítése mellett az eredményesség még jobb lesz – jósolta. „A legtöbb gyermekben és fiataikorúban ugyanis kellő gondozás mellett testileg egészséges, értelmileg fejlett, erkölcsileg erős egyéniség nevelhető. Mindezek átérzése vezetett arra a jogi közfelfogásra, hogy a gyermekek és fiataikorúak bűnügyeiben ne a megtorló igazságosság szabályai nyerjenek alkalmazást, hanem a nevelés, a megmentés szempontjai legyenek irányadók a velük szemben teendő intézkedéseknél.”⁴⁵

Az első világháború hatására csökkent a bűncselekmények száma, így csökkent a klasszikus értelemben pártfogásra szoruló száma is. A patronázs szervezeteket és intézményeket ezekben az években a háború szolgálatába állították. Javító- és nevelőintézetek növendékei javítási, ápolási feladatokat láttak el, vagy elmaradt mezei munkáknál segítettek.⁴⁶ Három új munkakörrel⁴⁷ bővítették a háborús körülmények a patronázs munkát: a sebesültek ápolásával, gondozásával, a hadsegélyezéssel, valamint a hadifoglyok segélyezésével és gyámolításával. Finkey Ferenc 1915-ben a háború patronázs munkát fellendítő hatásáról így írt: „Semmiel se tudtuk volna békés időben ennyire megkedveltetni, népszerűvé tenni a patronage tevékenységet, mint tette a háború a maga borzalmaival.”⁴⁸

A világháború alatti munkaerőhiány kedvezett a környezetükben romlásnak kitétt fiataikorúak családoknál való elhelyezésének; a cselédhiány arra ösztönözte például a háziasszonyokat, hogy leányotthonban keressenek maguknak cselédet.⁴⁹

Nem volt azonban tartós a patronázs tevékenység népszerűsége. 1933-ban még megalakult a Patronázs Szövetségek Magyar Egyesülete, azonban ennek lendületét a II. világháború megtörte. A visszaesők magas számát Finkey Ferenc 1943-ban az utógondozás tökéletlen működésével magyarázta. „A kibocsátott elítéltekkel szemben sem az állam, sem a társadalom nem helyesen, sőt mostohán, szűkkeblűen s ki merem mondani, oktalanul és könnyelműen járnak el.”⁵⁰ A társadalom elítéltektől való irtózása és a napok alatt felélhető rabkeresmény egyenes utat biztosított az éhhalálhoz vagy a visszaeséshez, hisz munkát nem kapott a szabadult, vagy ha kapott is, ha értesültek múltjáról, elbocsátották.

A szocialista korszak

Hazánkban a pártfogás fejlődése a 20. század második felében eltért a nemzetközi tendenciától, több évtizednyi lemaradást szenvedett el. A szocialista korszak „teljes körű foglalkoztatottság” eszméje nem tartott igényt az utógondozásra, melynek következtében az az 1950-es években teljesen megszűnt. Ami a gondoskodásból megmaradt: szabadulást megelőző beszélgetések, étel- és ruhátámogatás.⁵¹ A kommunista ideológia alapján a kapitalista társadalmi viszonyok felszámolásának a bűnözés felszámolásához kellett volna vezetnie – e remények azonban nem váltak valóra, így e felismerés az 1960-as években először az utógondozás, majd a pártfogó felügyelet szükségességének elismeréséhez vezetett. Amikor Magyarországon a pártfogás újjáéledőben volt, akkorra a világ kapitalista felében megbukott a rehabilitáció gondolata.⁵²

Az 1951. évi 34. tvr. a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainak kezébe adta a fiatalok ellenőrzésének és gondozásának feladatát – háttérbe szorítva ezzel a civil tevékenységet és magát a pártfogást is.⁵³ A Büntetés-végrehajtási Szabályzat kiadásáról rendelkező 1.105/1954. (XII.17.) sz. Minisztertanácsi határozat volt e korszak első jogszabálya, melynek utógondozási vonatkozása volt. Előírta, hogy a szabadlábba helyezett foglalkoztatásáról gondoskodni kell.⁵⁴ Az első, kifejezetten az utógondozásról rendelkező jogszabály egy 1960-as kormányrendelet⁵⁵ volt, ami szintén a szabadultak munkába állítását szabályozta, melyet a tanácsok hatáskörébe utalt, de nem írt elő magatartási szabályokat és nem rendelkezett a szabadultak ellenőrzéséről, felügyeletéről sem. A szabályozás legfőbb hiányossága az volt, hogy csak a szabadult kérelme alapján volt lehetőség az utógondozásra.⁵⁶

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, az 1961. évi V. törvény szabályozta a pártfogó felügyeletet. Az I. Büntető Novella által bevezetett három klasszikus esetet 100. §-a⁵⁷ bővítette a javító-nevelő munka és a felfüggesztett szabadságvesztés eseteivel – szintén csak fiatalokra vonatkozóan, kötelező jelleggel. 1968-ban Dávid Ferenc az akkor hatéves jogintézményt nem tartotta sikeresnek, értékelése alapján csak a fiatalok eseti botlási ügyeinél volt hatékony, amikor a fiatal családi, környezeti viszonyai egyébként is megfelelőek voltak.⁵⁸ Az eredménytelenség egyik okaként a pártfogó felügyelet rövid időtartamát említette, és javasolta a jogalkotónak a néhány hónap helyett főszabályként az egyévi felügyelet előírását.⁵⁹ A nevelő tevékenység szankciós lehetőségek nélküli súlytalanságának hangsúlyozása mellett szorgalmazta a kötelező magatartási szabályok előírásának lehetőségét a pártfogó felügyelet valamennyi esetében.⁶⁰ Megoldásként javasolta még a Btk. 100. §-ának módosítását, a második bekezdés kiegészítését a véglegesen szabaduló fiatalok pártfogó felügyeletének kötelező előírásával. A feltételes szabadulásra nem jogosult fiataloknak legalább akkora – ha nem nagyobb – szüksége lett volna szerinte a segítségre, mint a feltételesen szabadulóknak. Ezt a hiányosságot nem pótolta a „szabadságvesztésből szabadult személyek munkába állításáról” szóló 12/1965. (VII. 11.) Korm. rendelet⁶¹ sem, hiszen az elsősorban a munkába állítás biztosítására szolgált. A fiatalok

védelmével és pártfogó felügyeletével kapcsolatos minden tennivaló megszervezése a gyámhatóságok hatáskörébe tartozott, akik e téren rendelkeztek tapasztalattal, míg a 12/1965. (VII.) Korm. rendeletben meghatározott intézkedések végrehajtása a szociálpolitikai ügyintézők feladata volt, akik utógondozói tevékenysége még annyira sem volt hatékony, mint a gyámhatóságoké.⁶² A tanácsi szervek nem tudták sem a tárgyi, sem a személyi feltételeket biztosítani a rendelet maradéktalan megvalósítása érdekében, tevékenységük így kimerült a munkaközvetítésben és némi segélyjuttatásban.⁶³

A fiatalok elkövetőkkel foglalkozó pártfogó szolgálat megalakítására 1970-ben került sor a 131/1970. (M.K. 15.) MM utasítással.⁶⁴ Ekkor ez a gyermekvédelem rendszerébe került.⁶⁵ Az utasítás az 1961-es Btk.-ban szabályozott pártfogó felügyelet ellátására hivatásos pártfogó szervezetet állított fel a társadalmi pártfogók munkája mellé. Megyéenként a pedagógus képzésű hivatásos pártfogók számát három-hat, a fővárosban nyolc-tizenkettő főben állapította meg. Irányításuk, továbbképzésük biztosítása a megyei – fővárosi – gyermek- és ifjúságvédő intézet igazgatójának a feladata lett.⁶⁶

Az 1975. évi 20. tvr. az utógondozás állami összefogásának feladatát a bíróságokhoz utalta, és a felnőtt korúak hivatásos pártfogói hálózatát is létrehozta.⁶⁷ Az 1975-ös törvényerejű rendelet értelmében az utógondozás a tágabb kategória, mely magában foglalta a pártfogó felügyeletet. E szabályozás is egyértelművé teszi, hogy a pártfogó felügyelet az utógondozás keretében fejlődött ki, 1976 januárjától általánossá vált a büntetőjogunkban: már nemcsak a fiatalok, hanem a felnőttek esetében is alkalmazható lett.⁶⁸

1975. évi 20. törvényerejű rendelet a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról

Az utógondozás céljaként⁶⁹ már a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról szóló 1975. évi 20. törvényerejű rendelet is a társadalomba való megfelelő beilleszkedést és az ehhez szükséges szociális feltételek biztosítását nevezte meg. Ez a törvényerejű rendelet hozta létre a felnőtt korúakkal foglalkozó hivatásos pártfogó felügyelő intézményét – feladatuk ekkor még csak az utógondozás volt.⁷⁰

Az utógondozás tartalmaként⁷¹ a törvényerejű rendelet az arra rászorulóknak szabadultak segítségét, támogatását, valamint az olyan szándékosan elkövetett bűncselekmények miatt elítéltek ellenőrzését és felügyeletét jelölte meg, akiknél tartani kellett attól, hogy újabb bűncselekményeket követnek el. Új jogintézményt vezetett be ez utóbbi rendelkezéseivel a törvényerejű rendelet, a felnőtt utógondozottak pártfogó felügyeletét, amelynek tartalma eltért az 1961-es Btk.-ban a fiatalok esetére szabályozottól.⁷²

Az utógondozás állami összefogása a bíróságok feladata lett. A fővárosi és megyei bíróságok mellett hivatásos és társadalmi pártfogók működtek.⁷³ A hivatásos pártfogók közvetlenül végeztek utógondozási teendőket, irányított-

ták az utógondozásban közreműködő társadalmi pártfogók munkáját, és összehangolták azoknak a szervezeteknek és szervezeteknek a tevékenységét, amelyek utógondozással kapcsolatos feladatokat láttak el.

Az utógondozottak segítése és támogatása érdekében a büntetés-végrehajtási intézet az elítélt szabadulása előtt köteles volt⁷⁴ megállapítani, hogy az elítélt szabadulása után hol kíván letelepedni és rendszeres munkát végezni, köteles volt elősegíteni, hogy a szabadulás utáni letelepedésével és munkába állásával kapcsolatos ügyeit rendezhesse, ebből a célból levelezhetett, személyesen érintkezhetett családtagjával, pártfogójával vagy leendő munkáltatójával.⁷⁵ Annak érdekében, hogy a szabaduló lakhatása mindenképpen biztosított legyen, a megfelelő munkahellyel vagy szállással nem rendelkezők olyan vállalatnál (szövetkezetnél) való elhelyezkedését rendelte támogatni a törvényerejű rendelet,⁷⁶ amely szállást is biztosított, és egyben gondoskodott az utógondozottak támogatásáról.

Az olyan szabaduló személyről, akinek a munkahelye vagy szállása nem volt biztosított, vagy aki szociális segísége szorult, a büntetés-végrehajtási intézet értesítette az illetékes helyi tanácsot és megyei bíróságot a szükséges intézkedés⁷⁷ megtétele végett. A helyi tanács és a megyei bíróság akkor is intézkedett – így különösen munkahely biztosítása, szállás biztosításához való segítségnyújtás, szociális segély vagy kölcsön nyújtása végett –, ha a szabaduló személy maga kért segítséget.

A bíróság⁷⁸ pártfogó felügyelet alá helyezte⁷⁹ azt a szabadságvesztésből szabaduló személyt, akit szigorított őrizetből bocsátottak el, aki kitiltás hatálya alatt állt, vagy akivel szemben az újabb bűnelkövetés megelőzése érdekében kötelező magatartási szabályok előírására és felügyeletre volt szükség. A pártfogó felügyelet hozását a bíróság legfeljebb a szabadulástól számított három évben állapíthatta meg. A pártfogó felügyelet alatt álló utógondozott köteles volt a jogszabályban vagy bírósági határozatban számára előírt kötelezettségeket megtartani, a pártfogó felügyelővel rendszeresen kapcsolatot tartani, és az életvezetését érintő kérdésekben részére felvilágosítást adni.

A pártfogó felügyelet alatt álló utógondozott személy „a pártfogó felügyelet szabályainak megszegése”⁸⁰ szabálysértést követte el, ha jogszabályi vagy a bíróság által előírt kötelezettségeit megszegte.

A törvényerejű rendelet nem érintette a fiatalkorúak pártfogó felügyeletére és utógondozására vonatkozó rendelkezéseket, de jó irányba fordította az utógondozás-pártfogás fejlődését, különösen az igazságügyhöz való kapcsolását, valamint a hivatásos pártfogói szervezet létesítését – emeli ki pozitívumként Nagy Ferenc.⁸¹

A rabsegélyezés, utógondozás, pártfogó felügyelet szabályozásának az 1978-as büntető törvénykönyv hatálybalépése előtti fontosabb állomásait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat⁸²

A rabsegélyezést, utógondozást, pártfogó felügyeletet szabályozó fontosabb jogszabályok az 1978-as Btk. előtt

Jogszabályok	FELNŐTT KORÚAKRA vonatkozó rendelkezések	FIATALKORÚAKRA vonatkozó rendelkezések
Csemegi-kódex	27. § „A pénzbüntetések, elbocsátott szegény foglyok segélyezésére és ifju foglyok számára rendelt javító intézetek felállítására, és fentartására fordítandók.”	
I. Büntető Novella (1908. évi XXXVI. tc.) 17. §	–	Fiatalkorúak speciális felügyeletét vezeti be: – próbára bocsátás, – javítóintézetből való kísérleti kihelyezés és – feltételes szabadon bocsátás esetén.
1.105/1954. Minisztertanácsi határozat	A szabadlábba helyezettek foglalkoztatásáról gondoskodni kell.	–
55/1960. Kormányrendelet	A szabadultak munkába állítását szabályozta.	–
1961. évi V. tv.	–	Pártfogó felügyelet a Novella által szabályozott három eseten túl: – javító-nevelő munka és – felfüggesztett szabadságvesztés esetén is.
1975. évi 20. tvr.	– szabadságvesztésből szabadult személy utógondozása, – utógondozott pártfogó felügyelete, ha szigorított őrizetből elbocsátott, – kitiltás hatálya alatt áll, – akivel szemben magatartási szabályok előírására és felügyeletre volt szükség	–

DÁVID, LILLA

Entwicklungsgeschichte der Bewährungshilfe in Ungarn – Von der Gefangenenhilfe bis zum Inkrafttreten des Strafgesetzbuchs von 1978

(Zusammenfassung)

Blättert man in den mehr als hundert Jahre alten Vorschlägen zur Weiterentwicklung der Gefangenenhilfe und des Patronats, könnte man meinen, dass es zur Entwicklung des Rechtsinstituts der heutigen Bewährungsaufsicht einige Jahrzehnte gereicht haben. Man würde gar nicht denken, dass Autoren sogar noch 1992 über die Krise dieses Rechtsinstituts geschrieben haben, bzw. seine Hintergrundorganisationen wurden erst nach der Jahrtausendwende reformiert, und zwar noch nach Gesichtspunkten aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Der Gesetzgeber trennte 1978 die Bewährungsaufsicht von der Nachbetreuung. Das Gesetz Nr. IV. vom Jahre 1978 regelte die Bewährungsaufsicht schon unter den Rechtsfolgen als eine Maßregel,

und dadurch wurde dieses Rechtsinstitut für „volljährig“ erklärt. Aber die Jahrzehnte sowohl vor als auch danach sind reich an erwähnenswerten Regelungsbestrebungen, an Ergebnissen aber auch an Mängeln der Rechtsetzung, sowie an dokumentierten praktischen Erfahrungen, ohne deren Untersuchung die Gegenwart der Bewährungsaufsicht nicht überblickt und verstanden, bzw. ihre Zukunft nicht abgesteckt werden kann. Deshalb ist es also wichtig zu beobachten, was die Gefangenenhilfe in Wirklichkeit bedeutete, und wie sie in Patronage umwandelt wurde, wie 1908 die Strafaussetzung auf Bewährung erschien, und wie 1975 die Nachbetreuung von nach einer Freiheitsstrafe auf freien Fuß gesetzten Personen geregelt wurde.

Jegyzetek

- ¹ Nagy Ferenc: *Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről*. In: *Utógondozás. Pártfogó felügyelet*. Igazságügyi minisztérium. Tanulmánykötet 10. (Budapest, 1985, 34. p.)
- ² Nagy Ferenc: i. m., 35. p.
- ³ Nagy Ferenc: i. m., 40. p.
- ⁴ Itt a szabadultaknak lakhatást, ellátást és munkát biztosítottak, ez a két ház is megszűnt azonban az első világháború alatt. 1938-tól Debrecenben működött a „Reménység Háza” nevű otthon, azonban csak néhány évig. (Nagy Ferenc: i. m., 41. p.)
- ⁵ Balogh Jenő: *A patronage-egyesületek szervezésének irányelvei* (Jogállam, 1909. 8. sz., 587. p.)
- ⁶ Angyal Pál: *A patronage* (Jogállam, 1909. 7. sz., 488–489. p.)
- ⁷ Balogh Jenő: i. m., 592. p.
- ⁸ Az első, még „rabsegélyező” elnevezéssel illetett kongresszust 1907-ben tartották.
- ⁹ Angyal Pál: *Benyomások a második Országos Patronage Kongresszusról* (Jogállam, 1909. 8. sz., 606. p.)
- ¹⁰ Angyal Pál: *Benyomások*, 606. p.
- ¹¹ Angyal Pál: *A patronage*, 482. p.
- ¹² Angyal Pál: *A patronage*, 488. p.
- ¹³ Pollák Illés: *Állam vagy felekezet? Utóhang a Patronage kérdéshez* (Jogállam, 1909. 9. sz., 642. p.)
- ¹⁴ I. m., 641. p.
- ¹⁵ I. m., 643. p.
- ¹⁶ Varga Nagy István: *Régi rabsegélyező egyleteink és a modern patronázs munka (1. rész)* (Bűnügyi Szemle, 1913. 6. sz., 275. p.)
- ¹⁷ Nagy Ferenc: i. m., 36. p.
- ¹⁸ Finkey Ferenc: *A patronage a háború alatt és a háború után* (Bűnügyi Szemle, 1915. 9. sz., 385. p.)
- ¹⁹ Varga Nagy István: *Régi rabsegélyező egyleteink és a modern patronázs munka (3. rész)* (Bűnügyi Szemle, 1913. 8. sz., 387. p.)
- ²⁰ Az egyet, felismerve azt a jelenséget, hogy a fiatalok büntetendő cselekményeit sokszor szesz ital élvezete okozza vagy mozdítja elő, a két vármegye alispánjának megkeresése útján elérte, hogy a tizenhét éven aluliakat tiltsák el a kávéházak, vendéglők, kocsmák látogatásától.
- ²¹ Varga Nagy István: *Régi rabsegélyező egyleteink és a modern patronázs munka (2. rész)* (Bűnügyi Szemle, 1913. 7. sz., 329. p.)
- ²² Varga Nagy István: i. m., 330. p.
- ²³ Varga Nagy István: i. m., 331. p.
- ²⁴ „21. § A próbára bocsátás abban áll, hogy a bíróság a fiatakorut ítélelhezatal nélkül, megfelelő figyelmeztetés után egy évi próbaidőre szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett feltételesen szabadlábon hagyja. Probára bocsátás nem alkalmazható, ha a fiatakoru egy hónapot meghaladó szabadságvesztésszabással már büntetve volt.”
- ²⁵ Kerezi Klára: *A hazai pártfogó szolgálat átalakítása* (Belügyi Szemle, 2002. 2–3. sz., 188. p.)
- ²⁶ Kerezi Klára–Kó József: *A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai* (Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006, 7. p.)
- ²⁷ E két utóbbi esetben az intézeti igazgató gondoskodott az elkövető elhelyezéséről, állandóan felügyelnie kellett annak magaviseletét – gyermekvédő egyesületek vagy e célra szervezett hivatalok segítségével –, és ha a fiatal az előírt szabályokat megszegte, a felügyelő hatóságnak jelentést kellett tennie.
- ²⁸ Nagy Ferenc: i. m., 41. p.
- ²⁹ Dávid Ferenc: *A pártfogó felügyelet a gyakorlatban* (Magyar Jog, 1968. 12. sz., 728. p.)
- ³⁰ 27.100/1909. I. M. sz. r. 6. §
- ³¹ 27.100/1909. I. M. sz. r. 10. §
- ³² 27.100/1909. I. M. sz. r. 13. §
- ³³ Finkey Ferenc: *Patronázs-munka és a Fiatakorúak Felügyelő Hatósága* (Magyar Jogi Szemle, 1943. 1. sz., 7. p.)
- ³⁴ Finkey: *Patronázs-munka*, i. m., 8. p.
- ³⁵ A fiatakorúak utógondozása kedvezőbben alakult, mint a felnőtteké, mert a Büntető Novella végrehajtási rendelete előírta, hogy a javítóintézetekből kísérletileg kihelyezett fiatakorúak elhelyezése érdekében az igazgató tartsa nyilván azokat a munkaadókát, akik foglalkoztatásukra vállalkoznak. A növendékek elhelyezése érdekében így az igazgató e munkaadókhoz vagy a patronázs és más jótékony egyesületekhez, a fiatakorúak felügyelő hatóságához, munkaközvetítőkhöz vagy a közigazgatási hatóságokhoz fordult. Finkey 1943-ban elégedetten állapította meg, hogy a javítónevelő intézetek igazgatói e feladatuknak sikeresen eleget tesznek. (Finkey: *Patronázs-munka*, i. m., 15. p.)
- ³⁶ Finkey: *Patronázs-munka*, i. m., 11. p.
- ³⁷ A törvénycikk 1. §-a alapján minden kir. törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre volt, fiatakorúak bíróságát kellett alakítani, valamint az igazságügy-miniszter ilyen bíróságot alakíthatott a kir. törvényszék székhelyén kívül levő egyes kir. járásbíróságoknál is,

- amelyeknél arra a fiatalokúak terheltek nagyobb száma miatt vagy más fontos okból szükség volt.
- ³⁸ Benke Nándor: *A környezetükben romlás veszélyének kitétt fiatalokúaknak magánügyeknél való elhelyezése* (Büntügyi Szemle, 1917. 2. sz., 51. p.)
- ³⁹ Alföldy Dezső: *Bíróság és patronázs* (Magyar Jogi Szemle, 1943. 7. sz., 205. p.)
- ⁴⁰ A fiatalokúak bírósága: 1. figyelmeztethette a szülőt, hogy gyermekeére szigorúbban ügyeljen; 2. utasíthatta is, hogy a kiskorút megnyitáse, iskolalátogatási kötelességének pontos teljesítésére kényszerítse, az erkölcsi fejlődésére veszélyes környezettől, foglalkozástól vagy életmódtól visszatartsa; 3. a kiskorú nevelésének ellenőrzése és felügyelete végett ideiglenesen pártfogót rendelhetett ki; környezetéből őt eltávolíthatta, és ideiglenesen az állami gyermekmenhelyen helyezhette el, gondozását megbízható hozzátartozójára vagy valamely gyermekvédő, patronázs egyesületre bízhatta.
- ⁴¹ Alföldy Dezső: i. m., 205. p.
- ⁴² Alföldy Dezső: i. m., 206. p.
- ⁴³ Bakonyi Kálmán: *A próbárabocsátás* (Büntügyi Szemle, 1913. 8. sz., 390. p.)
- ⁴⁴ Bakonyi Kálmán: i. m., 390. p.
- ⁴⁵ Alföldy Dezső: i. m., 200. p.
- ⁴⁶ Finkey Ferenc: *A patronage a háború alatt és a háború után* (Büntügyi Szemle, 1915. 9. sz., 387. p.)
- ⁴⁷ Finkey Ferenc: *A patronage*, i. m., 388. p.
- ⁴⁸ Finkey Ferenc: *A patronage*, i. m., 391. p.
- ⁴⁹ Benke Nándor: *A patronage*, i. m., 53. p.
- ⁵⁰ Finkey Ferenc: *Patronázs-munka*, i. m., 13. p.)
- ⁵¹ Bogschütz Zoltán: *A Pártfogás kialakulása, külföldi fejlődése* (Miskolci Egyetem ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola, Doktoranduszok Fóruma, 2003. november 6. Miskolc, 2004, 63. p.)
- ⁵² Bogschütz Zoltán–Kóta Tünde–Velez Edit: *A pártfogó felügyelet mint közösségi büntetés*. In: Borbíró Andrea–Kiss Anna–Velez Edit–Garami Lajos (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II.* (Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 201. p.)
- ⁵³ Kerezi Klára–Gosztonyi Géza–Bogschütz Zoltán–Éliás Dávid: *Hungary*. In: Kalmthout, Anton–Roberts, Jenny–Vindig, Sandra (Eds.): *Probation and probation services in the EU accession countries* (Wolf Legal Publishers, 2003, 140. p.)
- ⁵⁴ Nagy Ferenc: i. m., 44. p.
- ⁵⁵ 55/1960. (XII. 22.) Korm. rendelet
- ⁵⁶ Nagy Ferenc: i. m., 45. p.
- ⁵⁷ 100. § (3) A pártfogó felügyelet tartama alatt a fiatalokú a kijelölt pártfogó személy felügyelete alatt áll, és köteles a számára előírt magtartási szabályokat megtartani.
- ⁵⁸ Dávid Ferenc: i. m., 725. p.
- ⁵⁹ Dávid Ferenc: i. m., 726. p.
- ⁶⁰ Dávid Ferenc: i. m., 728. p.
- ⁶¹ A kormányrendelet érdeméért említendő, hogy lehetőséget teremtett arra, hogy az utógondozásban a társadalom újra részt vegyen.
- Ezt a lehetőséget ragadta meg az ELTE Kriminológiai Tudományos Diákköre, mely 1965 és 1985 között végzett önkéntes utógondozói tevékenységet. (Bogschütz Zoltán–Kóta Tünde–Velez Edit: i. m., 200. p.)
- ⁶² Dávid Ferenc: i. m., 726. p.
- ⁶³ Nagy Ferenc: i. m., 46. p.
- ⁶⁴ Kerezi Klára–Kó József: i. m., 7. p.
- ⁶⁵ Vókó György: *Elmélkedés a pártfogó felügyeletről* (Börtönügyi Szemle, 2003. 1. sz.)
- ⁶⁶ Nagy Ferenc: i. m., 59. p.
- ⁶⁷ Kerezi Klára: i. m., 188. p.
- ⁶⁸ Nagy Ferenc: i. m., 50. p.
- ⁶⁹ 1975. évi 20. tvr. 1. § (1).
- ⁷⁰ Vermes Miklós: *A pártfogó felügyelet hatékonyságának vizsgálata* (Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XIX. 1982, 126. p.)
- ⁷¹ 1975. évi 20. tvr. 1. § (2).
- ⁷² Nagy Ferenc: i. m., 49. p.
- ⁷³ 1975. évi 20. tvr. 2. § (4).
- ⁷⁴ 1975. évi 20. tvr. 3. §.
- ⁷⁵ A munkáltatók szervek vezetőinek is kötelezettségként írta elő a törvényerejű rendelet, hogy segítsék a szabadságvesztésből szabadult személyek munkába állását. Alkalmazását nem tagadhatták meg büntetett előélete miatt, kivéve, ha ez a munkakör betöltésénél kizáró ok volt. (1975. évi 20. tvr. 4. §.)
- ⁷⁶ 1975. évi 20. tvr. 4. § (2).
- ⁷⁷ 1975. évi 20. tvr. 5. §.
- ⁷⁸ A bíróság a pártfogó felügyeletről szóló határozatában azt is elrendelhetette, hogy a büntetés-végrehajtási intézet az utógondozott keresményének a szabadulás idejére tartalékkolt részét vagy annak meghatározott hányadát, illetve a munkahely az utógondozott munkabérént a pártfogó felügyelőnek utalja át, amelyet így az utógondozott csak a pártfogó felügyelő engedélyével használhatott fel. (1975. évi 20. tvr. 8. §) Ha a bíróság elrendelte, hogy a pártfogolt munkabérének meghatározott hányadát a hivatásos pártfogó kezelje, a munkáltató az összeget a hivatásos pártfogó székhelye szerint illetékes bírósági gazdasági hivatal letéti számlájára küldte meg. A pártfogolt a letétt csak a hivatásos pártfogó engedélyével használhatta fel. [7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 6. §]
- ⁷⁹ 1975. évi 20. tvr. 6. §
- ⁸⁰ 1968. évi I. törvény 97/A. § Az 1975. évi 20. tvr. iktatta a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvénybe e tényállást, amely a törvény 2000. március 1. napjával történő hatályon kívül helyezéséig hatályban volt. Az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet 16. §-a rendelte ezt követően szabálysértésként szankcionálni a pártfogó felügyelet szabályainak megszegését. Ezt 2003. augusztus 2. napjától helyezte hatályon kívül a 117/2003. (VII. 30.) Korm. rendelet.
- ⁸¹ Nagy Ferenc: i. m., 50. p.
- ⁸² Saját szerkesztés a vonatkozó jogszabályok alapján.

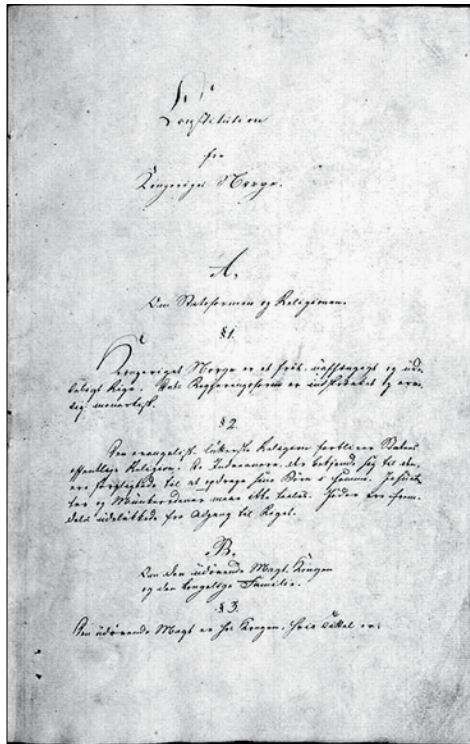
Az 1814. évi norvég alkotmány

Norvégia 2014-ben ünnepelte alkotmányának kétszázadik évfordulóját. Az „eidsvollli emberek” (*Eidsvollsmennene*), azaz a norvég alapító atyák 1814. május 17-én írták alá az alkotmányozó konvenció által előző nap elfogadott dokumentumot (dánul: *Kongeriget Norges Grundlov*, norvég [bokmål] írásmóddal: *Kongeriket Norges Grunnlov*).¹ Mivel az alaptörvény – ebben is az Egyesült Államok 1787. évi alkotmányához hasonlóan – a többszöri kiegészítések és módosítások ellenére formálisan a mai napig hatályban van, ezt tekintjük Európa legrégebb hatályos írott (chartális) alkotmányának.² A jelen tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy az ünnepi alkalom tiszteletére röviden bemutassuk keletkezésének körülményeit, ismertessük főbb elveit és szabályait, és röviden kitérjünk értékelésére és utóéletére is.

Mint ismeretes, a Norvég Királyság 1380-tól perszonálunióban állt Dániával, 1397-től (*kalmari unió*) pedig Svédországgal is.³ A Dánia és Norvégia között 1450-ben, Bergenben létrejött, örökös unióról szóló szerződésben nyilvánították a két ország egyenrangúságát, és úgy rendelkeztek, hogy Norvégiát „saját törvényei szerint és lakói által kell kormányozni”.⁴ Ténylegesen azonban minden

lényeges helyi hivatalt dánok töltöttek be már ebben az időszakban is; 1536-ban pedig, egy évtizeddel Svédország függetlenedését követően (amikor III. Keresztély király bevezette a királyi reformációt Dániában) feloszlatták a norvég országtanácsot (*Riksråd*), amelyet abban az időben *Olav Engelbrektsson*, Nidaros (Trondheim) utolsó érseke vezetett.⁵

1661 augusztusában a norvég rendek III. Frigyes dán királynak küldött két levelükben (melyek közül az egyiket a nemesek és az egyháziak, a másikat a polgárság és parasztság képviselői írták alá) elfogadták az abszolút királyi hatalom bevezetését Norvégiában is.⁶ Ennek megfelelően 1665-től Norvégiának is a dán abszolutizmus „chartális alkotmánya”, a *Kongelov* (*Lex Regia*, „királytörvény”) lett az alaptörvénye (*lex fundamentalis*).⁷

Az 1814. május 17-én aláírt norvég alkotmány első oldala és az aláírások egyik oldalpárja

Norvégiát egészen a 19. század elejéig Koppenhágából mint Dánia alárendelt tartományát kormányozták, bár önálló jogrendszerét megtarthatta (lásd V. Keresztély Norvég Törvényét: *Norske Lov*, 1687).⁸ Anna Maria Rao és Steinar Supphellen tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy régi norvég földbirtokos nemesség hiányában a dán elit könnyedén tudta megszerezni a legfontosabb pozíciókat Norvégiában, miközben a dán királyok igyekeztek a norvég parasztok érdekeinek oltalmazójaként mutatkozni. E két tényező együtthatása erősítette meg a dán központi kormányzat és a norvég helyi közösségek közötti kapcsolatokat.⁹

A dán–norvég monarchián belül az ország jelentősége csak a napóleoni háborúk idején, és különösen a brit haditengerészet Koppenhága elleni támadását követően növekedett meg. Augusztus 24-én egy „kormánybizottságnak” (*Regjeringskommissjon*) nevezett ideiglenes testületet neveztek ki Norvégiába, amely 1807. szeptember 1-jén tartotta első ülését.¹⁰ Októberben legfelsőbb büntetőbírószakot (*Overkriminalret*) is felállítottak Christianiában (azaz a mai Oslóban).¹¹ Valójában ezek voltak Norvégia első önálló központi szervei – nemcsak az abszolutizmus bevezetése, hanem – 1536 óta.

Miután Oroszország elfoglalta Svédországtól a mai Finnország területét, és informálisan Norvégiát ajánlta fel a svédeknek lehetséges kárpótlásként, a dán diplomáciának azonnal reagálnia kellett.¹² 1809-ben, amikor a svéd katonai összeesküvők elmozdították a trónjáról IV. Gusztáv Adolf királyt,¹³ a dánok – látván, hogy az új királynak, az idős XIII. Károlynak nincs gyermeke – megkíséreltek két lehetséges trónörökösjelöltet is ajánlani Svédország számára: az egyik maga VI. Frigyes dán király lett volna, míg a másik Augusztusburgi Keresztély Ágost herceg, aki a norvég *Regjeringskommissjon* elnöke is volt. Utóbbi igen nagy népszerűségnek örvendett norvég körökben, ugyanis 1808 tavaszán, a dél-nor-

végiai erők parancsnokaként sikerrel vert vissza egy svéd támadást. A svéd országgyűlés – a két ország uniójában reménykedve – 1809 júliusában meg is választotta Svédország koronahercegévé, amit a herceg nagy örömmel, a dán kormányzat viszont már meglehetősen hűvösen fogadott.¹⁴

1809. szeptember 17-én Svédország megkötötte Oroszországgal a frederikshamni békét, amelyben Finnországot és Åland szigetét átengedték az oroszoknak; míg novemberben Norrköpingben Dánia és Svédország is megállapodott a *status quo ante* fenntartásában.¹⁵ A helyzet Dánia számára 1810 májusában változott meg drámai módon, amikor Keresztély Ágost herceg szélütésben hirtelen meghalt.¹⁶

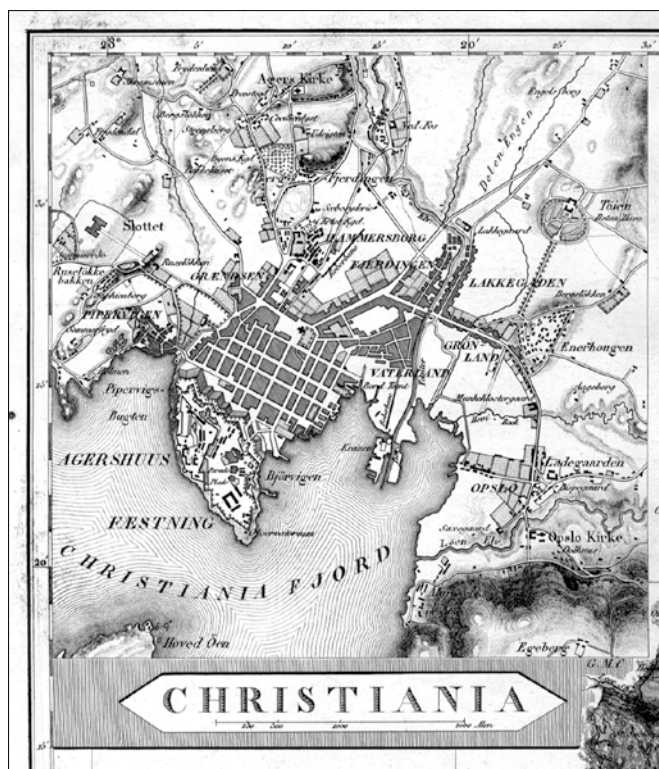
Egyértelmű volt, hogy a svéd trónörökös személyéről szóló döntést a francia császár beleegyezése nélkül nem lehet meghozni, így svéd delegáció utazott Párizsba. Ennek vezetője, *Carl Otto Möller* hadnagy vakmerő lépésre szánta el magát: teljesen saját kezdeményezésre azt javasolta Napóleonnak, hogy az általa még a pomerániai háború során megismert *Jean-Baptiste Bernadotte* tábornagy legyen a svéd trón örököse. Napóleont meglepte az ötlet, de némi vonakodás után végül beleegyezett.¹⁷

A polgári származású, egykori jakobinus Bernadotte-ot (mint „Ponte Corvo herceget”) a *Riksdag* 1810. augusztus 21-én XIII. Károly örökösének nyilvánította. Az 1810. évi új svéd trónöröklési törvény (*Successionsordningen*) a trónutódlást a marsall leszármazottaira is kiterjesztette.¹⁸ Az 1810. évi *Successionsordning*¹⁹ a mai napig hatályos (az 1809–1810. évi svéd organikus törvények közül egyedülként), csupán a leányági örökösödés kapcsán kellett módosítani, hiszen a jelenleg uralkodó XVI. Károly Gusztávnak csak leányai vannak (akik közül minden bizonnyal az idősebb, Viktória koronahercegnő öröklő majd a svéd trón).

Októberben XIII. Károly svéd uralkodó Károly János (*Carl Johan*) koronahercegként formálisan fiává fogadta Bernadotte-ot.²⁰

Az 1665. évi Kongelov

Christiana (Osló) alaprajza 1827-ben

Ezzel a dán diplomácia minden törekvése összeomlott (a másik jelölt Keresztély Frigyes herceg, dán trónörökös lehetett volna).²¹ Károly János 1810. október 20-án érkezett új hazájába, és bár a svéd nyelvet haláláig nem sikerült elsajátítania, hamar szakított francia gyökereivel. Alekszandr Sz. Kan szavait idézve „buzgón örködött a svéd nemzeti érdekek”²² Amikor 1811 márciusában XIII. Károly stroke miatt egy időre alkalmatlanná vált az uralkodásra, alkotmányos módon régenssé nyilvánította magát;²³ miután pedig 1812 januárjában a francia hadsereg megszállta Svéd Pomerániát, kinyilvánította Svédország semlegességét.²⁴

1812. április 5-én Szentpétervárott titkos szerződés jött létre Svédország és Oroszország között, amelyben Bernadotte lemondott Svédország Finnországgal kapcsolatos igényeiről.²⁵ Augusztusban (egy újabb titkos megállapodásban) már a Dán Királysághoz tartozó Sjælland és Bornholm szigetek Svédország általi megszállásában állapodott meg az oroszokkal.²⁶ 1813 márciusában a svéd-angol szövetség is megkötötte.²⁷ Áprilisban Bernadotte megszakította a diplomáciai kapcsolatot Dániával, szeptemberben pedig hadat üzent neki. Dánia 1813 júniusában megújította a francia szövetséget,²⁸ Napóleon októberi lipcsei vereségét követően (a „népek csatája”) azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Franciaország nem tud katonai segítséget nyújtani. A francia szövetség kényszerpályája vezetett Dánia katasztrofális vereségéhez.²⁹

1813 májusában VI. Frigyes Keresztély Frigyes herceget Norvégia helytartójává (*Norges statholder*, norvég írásmóddal: *stattholder*) nevezte ki. Ezekben a kritikus időkben ennek a régi, 1572 óta létező tisztségnek a jelentősége nagyobb volt, mint a dán–norvég unió történetében valaha. Svédország és Dánia 1813. december 15-én tűzszünetben állapodott meg, majd 1814. január 14–15-én – Oroszország és Anglia hathatós támogatásával – megkötötték a Dánia számára rendkívül hátrányos kielői békét. E szerződés szerint Dániának át kellett engednie Norvégiát Svédország „teljes birtokába”, ugyanakkor a régi norvég területek közül megtarthatta Izlandot, Grönlandot és a Feröer-szigeteket; továbbá a svédek vállalták, hogy ellentétlenül Svéd Pomerániát átadják Dániának.³⁰ A békeszerződés kimondta, hogy Norvégiának „királyságot kell alkotnia, a Svéd Királysághoz csatlakozva” (*un Royaume, et reuni à celle de la Suède*).³¹

A dán királynak nem volt alkotmányos felhatalmazása arra, hogy bármilyen külföldi hatalommal ilyen tartalmú megállapodást kössön, ugyanis az 1665. évi *Kongelov* XIX. cikke kifejezetten megtiltotta, hogy az uralkodó felossza a birodalmát („Dánia és Norvégia királysága, valamint azok tartományai, földjei, szigetei, erődjei [...] örökké egyben tartandók”).³² Emellett a békeszerződés a modern nemzetközi jog alapelveit is sértette, ugyanis egy teljes ország sorsáról rendelkezett anélkül, hogy a tárgyalásokon az adott nemzet képviselhető volna magát.³³ Keresztély Frigyes ez utóbbi, demokratikus érve hivatkozva (persze nem megfelelően az előbbi, abszolutisztikus szempontból sem) azt a taktikai döntést hozta, hogy annak ellenére a norvég nemzeti törekvések mellé áll, hogy VI. Frigyes 1814. január 24-én (a békeszerződés

alapján küldött írásbeli utasításában) hivatalosan visszahívta őt Dániába.³⁴

A herceg február közepén Eidsvollban (korabeli, dán írásmóddal: *Eidsvold*) találkozott huszonegy „norvég barátjával”, köztük *Carsten Anker* vasgyáros-politikussal és több más jelentős személyiséggel,³⁵ s miután utóbbiak támogatásukról biztosították, február 19-én az ország „régensévé” nyilvánította magát.³⁶ Ebbéli minőségében 1814. március 2-án kinevezte Norvégia kormányát (amivel egyöntetű lelkesedést váltott ki, hiszen az országnak 1536 októbere, a norvég országtanács feloszlása óta nem volt állandó önálló végrehajtó szerve) és országos gyűlést hívott össze „annak érdekében, hogy a norvégok megvédhessék önállóságukat”.³⁷ Carsten Ankert (aki saját eidsvollli házát ajánlotta fel a tanácskozás színhelyéül), mint különleges követet Londonba küldte, hogy a norvég függetlenség ügyéről tárgyaljon.³⁸

A norvég alkotmányozó konvenció[□] 112 küldötte (egy-harmad részben paraszti követek), akiket az egyházközségekben választottak, 1814. április 10-ére gyűlt össze Eidsvollban.⁴⁰ A többségi frakció vezetője (egyben a gyűlés elnöke)⁴¹ *Christian Magnus Falsen* volt, aki Norvégia önálló államisége mellett foglalt állást. A küldöttek másik csoportja ugyanakkor támogatta – de legalábbis elkerülhetetlennek tartotta – a norvég–svéd uniót.⁴² Megjegyzendő azonban, hogy ez utóbbi frakció, amelyet *Herman Wedel-Jarlsberg* gróf, az akkori két, nemesi címmel rendelkező norvég honfiú egyike vezetett, de tagja volt apósa, *Peder Anker* (Carsten Anker testvére) is, „szabad és békés unióra” törekedett Svédországgal – azaz a perszonáluniónál szorosabb közjogi kapcsolatot ők sem támogattak volna.⁴³ A gyűlés (mindössze egy szavazatkülönbséggel) elnapolta az unió kérdését, és alkotmány-előkészítő bizottságot hozott létre.⁴⁴

A bizottság április 16-án terjesztette elő jelentését, amelyben azt javasolták, hogy a gyűlés elsőként tizenegy alkotmányos alapelveket (*grunnsetninger*) fogadjon el. A konvenció ezek közül egyet (a kötelező katonai szolgálatra vonatkozót) vetett csak el.⁴⁵ A tíz elfogadott princípium a következő volt: (1) Norvégia szabad, független és oszthatatlan királyság, amelynek kormányformája korlátozott és örökletes monarchia; (2) a nép a törvényhozó hatalmat választott képviselői útján gyakorolja; (3) adót csak a nép képviselői vehetnek ki; (4) a hadüzenet és békekötés joga továbbra is a régens (királyt) illeti; (5) a régens (király) rendelkezik a kegyelmezés jogával; (6) a bírói hatalmat a törvényhozástól és a végrehajtó hatalomtól el kell választani; (7) a sajtószabadságot tiszteletben kell tartani; (8) az evangélikus–lutheránus egyház az állammal, minden felekezettől szabadon gyakorolhatja vallását, azonban a zsidókat ki kell zárni az országból; (9) a vállalkozás szabadsága nem korlátozható; (10) „személyes, vagyis vagy örökletes privilégiumok” a továbbiakban nem adományozhatók.⁴⁶

A fenti alapelvek közül néhányból (különösen a 6. és 10. princípiumból) jól látszik, hogy a bizottság (és általában a norvég alkotmányozó gyűlés) munkáját nagyban befolyásolta az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya.⁴⁷ Az előkészítő testület valóban azt az instrukciót kapta,

hogyan tanulmányozza más országok alkotmányait: a dán *Kongelovot* (1665) és a svéd *Regeringformot* (1809), valamint – a nem skandináv államok alaptörvényei közül – az USA alkotmányát (1787), az 1791. évi francia monarchikus alkotmányt, a Batáviai Köztársaság alaptörvényét (1798) és a közelmúltban elfogadott spanyol „Cádizi Alkotmányt” (1812).⁴⁸

Ezekon felül a bizottság a gyűlést megelőzően készült norvég tervezeteket is felhasználta, melyek közül a legfontosabb a Christian Magnus Falsen és *Johan Gunder Adler* által az észak-amerikai alkotmányok alapulvételével készített, 250 szakaszból álló plánum volt,⁴⁹ amelyet – a szövetségi alkotmány mellett – elsősorban Massachusetts állam 1780. évi alkotmánya inspirált (lásd pl. annak a hatalommegosztásról szóló 30. cikke).⁵⁰ Bár a végső alkotmányszöveg sokban eltért Adler és Falsen tervezetétől, bizonyos, hogy abból sok elgondolást felhasználtak.⁵¹ Emiatt, valamint a konvención

Christian Magnus Falsen

betöltött elnöki pozíciójából adódóan a norvégok Christian Magnus Falsent tekintik „az alkotmány atyjának”.⁵²

Az alaptörvény-tervezet plenáris vitája 1814. május 4-én kezdődött, de mivel a küldötteket arról tájékoztatták, hogy Bernadotte hamarosan visszatér Franciaországból, igen gyorsan, egy hét alatt le is zárult. Május 11-én a tervezet jóváhagyott változatát egy szerkesztőbizottságnak adták át, amely azt véglegesítette. A konvenció május 16-án fogadta el a letisztázott szöveget, s másnap a küldöttek ünnepélyesen aláírták a „Norvég Királyság Alaptörvényét”.⁵³ Keresztély Frigyes herceget ugyanekkor Norvégia királyává választották, aki 1814. május 19-én felesküdt az alkotmányra.⁵⁴ Mint Szente Zoltán megjegyzi, mindez „egyfajta előremenekülés volt; a több évszázados dán fennhatóság

után ugyanis attól lehetett tartani, hogy az országot beolvasztják Svédországba, s még az addigi önállóság is elveszik”.⁵⁵

A norvég alkotmányról tárgyaló eidsvollai gyűlés 1814-ben (Oscar Wergeland festménye, 1885)

Az 1814. évi norvég alkotmány

Az „eidsvollli emberek” által 1814. május 17-én aláírt alaptörvény – korabeli dán írásmóddal: *Grundlov*, modern irodalmi norvég, azaz bokmål írással *Grunnlov* – eredeti szövege⁵⁶ 110 cikkből (szakaszból) állt, amelyek öt, betűvel jelölt (A–E.) fejezetre tagozódtak. Az A. fejezet (1–2. §§) a kormányformáról és a vallásról szólt; a B. fejezet (3–48. §§) a végrehajtó hatalomra, a királyra és a királyi családra vonatkozó szabályokat; a C. fejezet (49–86. §§) az állampolgársággal és a törvényhozó hatalommal kapcsolatos rendelkezéseket; a D. fejezet (87–92. §§) a bírói hatalomra vonatkozó szakaszokat; az E. fejezet (93–110. §§) pedig az „általános szabályokat” tartalmazta.⁵⁷

Az 1. § mindenekelőtt leszögezte, hogy Norvégia „szabad, független és oszthatatlan királyság”, melynek kormányformája „korlátozott és örökletes monarchia”. Érdekes, hogy az eredeti javaslatban „*Norge bør være et indskrænket og arveligt Monarchie*” szerepelt, de a küldöttök a „*bør være*” (lesz, legyen: kb. az angol „*shall be*”-nek megfelelő fordulat) szavakat az egyszerű kijelentő módú „*er*”-re („van”) cserélték. Helge Jordheim szerint ez az első látásra apróságnak tűnő módosítás a mondat egész karakterét megváltoztatta, kategorikusabbá tette.⁵⁸

A korlátozott (alkotmányos) monarchia kormányformája mellett, ha nem is az alaptörvény elején, de a népszuverenitás (49. §: „A nép a törvényhozó hatalmat az országgyűlésen keresztül gyakorolja” – *Folket udøver den lovgivende Magt ved Stortinget*) és a hatalmi ágak szétválasztásának elvét is deklarálták.⁵⁹ Igen nagy előrelépések voltak ezek, nemhogy a dán abszolút monarchia 17. századi oszthatatlan királyi szuverenitás koncepciójához, hanem még az 1809. évi svéd *Regeringsform*hoz képest is.

Ellentétben ez utóbbival, a norvég alkotmány igen részletesen, mintegy negyven szakasz erejéig foglalkozott a parlamenttel, ideértve a választójog és a választási eljárás szabályozását is. Az 50. § szerint választójogot kapott minden, legalább öt éve az országban élő, 25. életévét betöltött norvég polgár (férfi), aki valamilyen közhivatalt töltött be; vagy vidéken földbirtokkal vagy legalább öt-éves földbérleti joggal rendelkezett; illetőleg valamely város polgára volt, vagy legalább háromszáz ezüsttallér értékű ingatlanulajdona volt bármely (norvég) városban vagy kikötőben.

Ezek a (nagyreszt az 1791. évi francia alkotmány alapulvételével megfogalmazott)⁶⁰ censusok mai szemmel meglehetősen szigorúnak tűnnek, azonban meg kell jegyeznünk, hogy a korabeli Angliában (két évtizeddel az 1832. évi *Reform Act* előtt) ennél is szűkebb volt a választójog, az 1810. évi svéd országgyűlési törvény (*Riksdagsordningen*) pedig még a rendi képviseletet tartotta fenn, azaz nem is hozott létre népképviselői gyűlést egyáltalán. Érdekes, hogy a konvenció a földtulajdonnal rendelkező nők szavazati jogával kapcsolatban is felmerült egy javaslat, de azt érdemben meg sem tárgyalták (a női választójog bevezetésére végül közel egy évszázaddal később, 1913-ban került sor Norvégiában – még így is élenjárva ezzel Európában).⁶¹

Az újonnan létrejött norvég parlament neve *Storting* („nagygyűlés”, korabeli írásmóddal: *Storthing*) lett, amely összesen 117 tagból állt.⁶² Sente Zoltán szerint a *Storting* belső szervezete „egyfajta sajátos átmenetet jelentett az egy- és kétkamarás törvényhozások között”,⁶³ ugyanis – a 74. § értelmében – saját magát kellett két házra osztania: tagjainak egynegyedéből jött létre a felsőházként működő *Lagting* (szó szerint: „törvénygyűlés” – amely a 9–10. századi tartományi jogalkotó és ítélkező gyűlések hagyományos neve volt),⁶⁴ és a maradék háromnegyed rész alkotta az *Odelstinget* („a birtokosok gyűlését”).⁶⁵ A két ház rendszerint külön ülésezett, míg közös tanácskozásait nevezhetjük „nagygyűlésnek” (*Stortingnak*) a szó szűkebb értelmében. (A királynak sem a fent említett belső szétválásra, sem pedig a parlament működésére általában nem volt befolyása).⁶⁶

Az alkotmány 76. §-a szerint a törvényjavaslatokat az *Odelsting*nél kellett előterjeszteni, és ennek a testületnek kellett őket elsőként jóváhagynia. A *Lagting*nek csak „megerősítési joga” volt, ami azt jelentette, hogy vagy elfogadta a javaslatot, vagy visszaküldhette ellenvetéseivel együtt az *Odelsting*nek. Ha utóbbi ugyanazt a javaslatot terjesztette másodsor is a *Lagting* elé, a két háznak együttes ülést kellett tartania, ahol kétharmados többség kellett a határozathozatalhoz.⁶⁷ Miután a *Lagting* (vagy a *Storting* együttes ülése) a javaslatot elfogadta, azt aláírásra a király elé kellett terjeszteni.

A királynak nem volt abszolút vétőjoga, hanem – a *Lagting*hez hasonlóan – ő is csak visszaküldhette a javaslatot (két alkalommal) a parlamentnek. A harmadik elfogadás után a javaslat királyi jóváhagyás nélkül törvényerőre emelkedett. Az államfőnek tehát csak felfüggesztő („halasztó”) vétőjoga volt,⁶⁸ azonban – ahogy Hans L. Brækstad hangsúlyozza – szélsőséges esetekben akár kilenc évvel is hátráltathatta volna egy törvény elfogadását, figyelemmel arra, hogy a parlamentet hároméves időszakokra választották.⁶⁹ Valóban: az alkotmány 79. §-a az államfői vétőt követően a „következő”, illetve „harmadik” országgyűlés általi elfogadásról ír. Ugyanazon parlamenti ciklusban tehát nem lehetett ugyanazt a törvényt többször az uralkodó elé terjeszteni.

A *Grunnlov* bizonyos országgyűlési határozatok (pl. házszabályok, külföldiek honosítása, kormánytagok közjogi felelősségének megállapítása, lásd: 83. §) esetében egyáltalán nem tette szükségessé az államfői jóváhagyást; emellett pedig a királynak nemcsak szentesítési joga nem volt, hanem a parlament feloszlásának joga sem illette meg. A törvényhozó hatalommal szembeni mindezen korlátozások ellenére sem mondhatjuk, hogy ez már a parlamentáris monarchia kormányformája lett volna – inkább az amerikai alkotmányból ismert hatalommegosztási elv tükröződik bennük (az elnök és a Kongresszus is egymástól nagymértékben függetlenül tud működni az USA alkotmánya szerint).⁷⁰ Ugyanezt a koncepciót követve a norvég alkotmány is kizárta a miniszterek és más kormánytisztviselők (valamint a bírák) képviselővé választhatóságát (62. §).⁷¹

Az általános törvényhozó hatalom mellett a *Storting* hatáskörébe utalták az adók és vámok kivetését, az ország

pénzügyei feletti ellenőrzési jogok gyakorlását, továbbá a király és a királyi család javadalmazásának megszavazását is. Szintén a parlament döntése volt szükséges – egybek mellett – a külföldi államokkal kötött szerződések ratifikálásához, valamint idegenek honosításához (75. §). Az alkotmány 18. §-a kimondta azt is, hogy az uralkodó adó- és vámügyekben nem térhet el a parlament döntésétől, csupán annak végrehajtásáról rendelkezhet (a kormány útján).⁷²

A *Grunnlov* 3. §-a a hatalommegosztás elvének megfelelően a végrehajtó hatalmat a királyra ruházta, aki köteles volt esküt tenni az alkotmányra és a törvényekre (11. §).⁷³ A 25. § értelmében az uralkodó lett a hadsereg főparancsnoka, de a katonasággal kapcsolatos alapvető szabályok megállapítása a parlament hatáskörébe tartozott. Privilegiумokat nem adományozhatott (23. §). A végrehajtó hatalmat a miniszterelnökön és a minisztereken (az „államtanács”, norvégul: *Statsraad* tagjain) keresztül gyakorolhatta. A 35. § értelmében „a király által kiadott minden rendeletet és hivatalos iratot, a hadiparancsok kivételével” (*alle af Kongen udfærdigede Befalinger og officielle Breve – militaire Comandosager undtagne*), az adott témakörért felelős tanácsosnak (azaz miniszternek) kellett ellenjegyeznie.

A miniszter az ellenjegyzéssel felelősséget vállalt a döntésért: a 4. § szerint a király személye sérthetetlen, őt sem felelősségre vonni, sem vád alá helyezni nem lehet; „a felelősséget az ő Tanácsa viseli” (*Ansvarligheden paaligger hans Raad*). Az alkotmányozók a közjogi felelősségre vonásról az amerikai alkotmányból ismert szabályok részbeni átvételével rendelkeztek: az alsóház, azaz az *Odelsting* emelhetett vádat, az ügyben azonban nem a felsőház (*Lagting*), hanem az annak és a legfelsőbb bíróságnak a tagjaiból létrejövő külön bírói fórum, a „Birodalmi Bíróság” (*Rigsret*) hozhatott ítéletet (87. §).⁷⁴ Utóbbi az 1809. évi svéd alaptörvény (*Regeringsform*) közjogi felelősségre vonásra vonatkozó szabályait idéző megoldás.

Szintén az USA alkotmányára (annak III. cikkére) emlékeztető szabály, hogy a bírói hatalmat a legmagasabb szinten Norvégia legfelsőbb bíróságára (*Høiesteret*) ruházták, előírva a törvényhozás számára ennek a „lehetőség szerint leghamarabb” történő felállítását, továbbá meghatározva, hogy annak egy elnökből (főbíróból) és legalább hat (további) tagból kell állnia (89. §). A norvég alkotmány legfelsőbb bírósággal kapcsolatos érdekes rendelkezését találhatjuk a 84. §-ban, amely szerint a *Storting* „jogi kérdésekben felvilágosítást kérhet a legfelsőbb bíróságtól” (*Storthinget kan indhente Høiesterets betænkning over juridiske gjenstående*). Lester B. Orfield skandináv jogtörténetről írt monográfiájában úgy foglal állást, hogy mindez valamiféle sajátos előzetes normakontrollként is értelmezhető.⁷⁵

A *Grunnlov* – mint modern chartális alkotmány – az alkotmányos hatalmi szervek szabályozása mellett az alapjogokat is tartalmazta. Kåre Tønnesson a norvég és a francia alkotmányok közötti azon fontos különbségre hívja fel a figyelmet, hogy előbbi nem tartalmazza ezen jogok kifejezett katalógusát.⁷⁶ A legfontosabb alapjogokat ugyanakkor szabályozták, mégpedig az utolsó, „E.” fejezetben, és viszonylag részletesen.⁷⁷

Lényegében minden, az önkényes állami jogalkalmazással szembeni fontos (eljárás)jogi garanciát deklaráltak: a 96. § szerint „senkit sem lehet elítélni, kizárólag a törvény előírásai szerint, és nem lehet megbüntetni, csak bírói ítélet alapján” (*Ingen kan dømmes uden efter Lov, eller straffes uden efter Dom*); „kínvallatásnak helye nincs” (*Pinligt forhør maa ikke finde Sted*). A 97. § értelmében „törvény visszaható hatályú nem lehet” (*Ingen Lov maa gives tilbagevirkende Kraft*); a 102. § szerint „házkutatásoknak a büntetőügyeket kivéve nincs helye” (*Huusingvisitationer maae ikke finde Sted, uden i criminelle Tilfælde*).⁷⁸

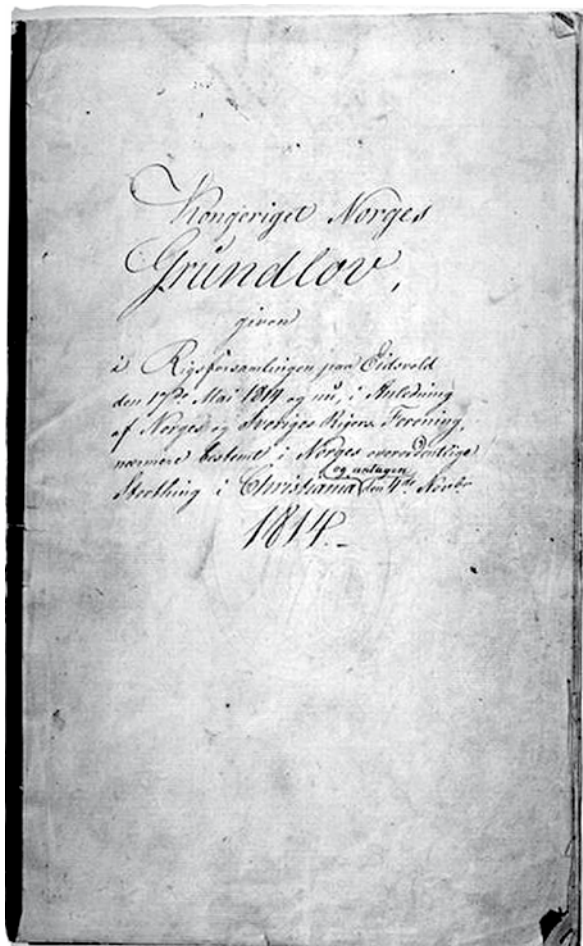
A szabadságjogok közül kiemelkedik a sajtószabadság, amelyet az alkotmány 100. §-a biztosított (*Trykkefrihed bør finde Sted*). A 101. § kimondta, hogy a kereskedelem (vállalkozás) szabadságával kapcsolatban sem hozhatók „új és állandó korlátozások” (*nye og bestandige Indskærnkninger*). A tulajdonhoz való jog egyik legfontosabb garanciájáról (kisajátítás csak a közjó céljára, az államkincstárból fizetendő teljes kártalanítás – *fuld Erstatning af Statskassen* – ellenében lehetséges) a 105. § rendelkezett.⁷⁹

Az a szabadságjog, amellyel kapcsolatban leginkább megkérdőjelezhető a szabályozás, a vallásszabadság volt. Az alkotmányozó gyűlés elején elfogadott alapelveknek megfelelően a *Grunnlov* 2. §-a kimondta, hogy „az evangélikus–lutheránus vallást fenn kell tartani”, és ez tekintendő államvallásnak. A 93. § értelmében állami hivatalokat csak e felekezethez tartozó személyek tölthettek be. Az alkotmány 2. §-a ezenfelül kinyilvánította a „jezsuitákkal és szerzetesrendekkel” szembeni türelmetlenséget (*Jesuitter og Munkeordener maae ikke taales*), valamint úgy rendelkezett, hogy „zsidók a továbbiakban nem léphetnek be az országba” (*Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget*).⁸⁰ Ez utóbbi mondatot már 1851-ben, a harmadik mondat szerzetesrendekre vonatkozó fordulatát 1897-ben törölték a 2. § szövegéből – a jezsuitákkal szembeni türelmetlenségi szabály azonban, döbbenetes módon, egészen 1962-ig hatályban volt.

Az alkotmány az utolsó szakaszban (110. §) szabályozta önmaga módosítását, amelyet nem kötött királyi jóváhagyáshoz, hanem két egymást követő *Storting* hatáskörébe utalt; az első országgyűlés egyszerű többséggel tehetett rá javaslatot, a hatálybalépéshez azonban a soron következő parlament kétharmados jóváhagyása volt szükséges.⁸¹ Ez a szabályozás – Sente Zoltánt idézve – „rugalmatlanná tette az alaptörvényt”.⁸² A 110. § azt is kimondta egyébként, hogy csak olyan módosítások fogadhatók el, amelyek „nem állnak ellentétben ennek az alkotmánynak a szellemével” (*Modificationer, der ikke forandre denne Constitutions Aand*).

Norvégia az alkotmány elfogadása után

Az újonnan megválasztott norvég király, Keresztély Friyes – és maga az alkotmány is, már közvetlenül elfogadását követően – igen nehéz helyzetbe került. A győztes nagy-

Az 1814. november 4-én aláírt alkotmánymódosítás első lapja

Jean-Baptiste Bernadotte mint XIV. Károly János, Svédország és Norvégia királya

hatalmak (Anglia, Oroszország, az Osztrák Császárság és Poroszország) közös memorandumban szólították fel Norvégiát a kielői béke rendelkezéseinek betartására,⁸³ amelyet június 30-án Keresztély Frigyes az alábbi szavakkal utasított vissza: „Be kell valljam, bízom abban, hogy mindazon elvek, amelyek a nagyhatalmakat más népek felszabadításakor vezették, a norvég néppel szembeni magatartásukat is hasonlóképpen fogják meghatározni, és nem fogják Németország és Spanyolország népeinek felszabadításával egy időben épp a norvégokat láncra verni”.⁸⁴

Látva az ellenállást, Svédország – visszautasítva Keresztély Frigyes azon felajánlását, hogy kész lemondani, ha Svédország független királyságnak fogadja el Norvégiát – 1814. július 26-án úgy döntött, hogy a békeszerződésnek fegyverrel szerez érvényt. Az első pillanattól egyértelmű volt, hogy a norvégoknak esélyük sincs arra, hogy Bernadotte 45 000 fős hadseregével felvegyék a küzdelmet.⁸⁵ A felek a fegyverszünetről szóló megállapodást 1814. augusztus 14-én kötötték meg (mossi egyezmény).⁸⁶ Keresztély Frigyesnek el kellett hagynia az országot, ugyanakkor Károly János tudomásul vette az eidsvollai alkotmányt – azzal, hogy annak bizonyos rendelkezéseit összhangba kell hozni a kielői békeszerződéssel.⁸⁷

1814. október 20-án a *Storting* jóváhagyta a Svédország és Norvégia közötti perszonáluniót, november 4-én pedig elfogadta az alkotmány első módosítását, melyben

– egyebek mellett – arról is rendelkeztek, hogy három norvég kormánytag (egy „norvég kabinet”) Stockholmban segítse az uralkodót a norvégiai ügyek intézésében.⁸⁸ Andreas Elviken ezzel kapcsolatban annak jelentőségére világít rá, hogy az alaptörvény 1. §-ának Norvégia függetlenségéről szóló rendelkezése nem módosult.⁸⁹ Az országgyűlés ugyanezen a napon (1814. november 4-én) Károly Jánost Norvégia királyává választotta, 1815-ben pedig a két ország parlamentje, a svéd *Riksdag* és a *Storting* elfogadta az unióról (szó szerint: a birodalomról) szóló törvényt (*Riksakten*).⁹⁰ Ez a jogszabály deklarálta a két ország egyenlőségét, azonban külügyi kérdésekben – a közös uralkodó igen erős külügyi felségjogából adódóan – mégis korlátozta Norvégia szuverenitását.⁹¹

Az eredménnyel alapvetően mindkét fél elégedetlen volt: a svédek korábban ennél sokkal szorosabb közjogi kapcsolatban bíztak;⁹² miközben a norvégok nagy része is csalódott volt az események alakulása miatt, ugyanis ők a 14. század végén elveszítették függetlenségük teljes visszaszerzését tűzték ki célul, és e céltól vezérelve fogadták el 1814 tavaszán új, chartális alkotmányukat.⁹³ Ehhez képest az 1814. őszi kompromisszum eredményeképpen egy ahhoz hasonló különleges államjogi kapcsolat („reálunió”) jött létre a két ország között, mint amilyen Ausztria és Magyarország között létesül majd az 1867. évi kiegyezéssel.⁹⁴

Értékelés

Az észak-európai államok történelmét kutató híres, orosz származású történész, Alekszandr Sz. Kan (aki egyébként 1987-ben Svédországba emigrált, 1992-ben svéd állampolgárságot szerzett, és jelenleg is ott él)⁹⁵ 1971-ben, még a Szovjetunióban kiadott (magyar nyelven 1976-ban megjelent) művében azt írja, hogy a *Grunnlov* „rendkívül liberális volt, és a Szent Szövetség korabeli Európában a legdemokratikusabbnak számított”.⁹⁶ Szente Zoltán is az alkotmány első éveit tekinti meghatározónak: a norvég alaptörvény „a népszuverenitás alapján meghatározott alkotmányos, korlátozott monarchia klasszikus és korai példája volt”, amely „ilyenként egyedül élte túl az 1814–1815-től kezdődő európai visszarendeződést”.⁹⁷

Az eidsvollli alkotmány nemcsak az 1814. év viharait, hanem a svéd–norvég perszonálunió 1905. évi megszűnését is sikerrel vészelte át – sőt azóta is hatályban van. Szellemissége mellett a benne megtestesülő konkrét normaszöveg is korszerűnek tekinthető, még mai közjogi szemmel is. Agust T. Arnáson szerint „a norvég alkotmánnyal kezdett meggyökeresedni az északi államokban a modern alkotmányosság”.⁹⁸ A *Grunnlov* nemcsak a Norvégiával államkapcsolatba került Svédország demokratizálásához járult hozzá, hanem az 1848–49. évi dániai alkotmányozás szempontjából is meghatározó volt.⁹⁹ Az alkotmányos monarchia polgári kormányformáját hozta létre, több mint másfél évtizeddel az 1831. évi belga „mintaalkotmány” előtt.

E körben – a fentiekben már említett, 1791. évi francia konstitúcióból átemelt¹⁰⁰ korlátozott királyi vétőjogon túl – az is figyelemre méltó, hogy egy tisztán a nép által választott, „majdnem egykamarás” országgyűlésre ruházta a törvényhozó hatalmat, és kimondta a kormánytagok (közjogi) felelősségét, amelyet svéd, francia és amerikai minták ötvözésével szabályozott. Szintén amerikai hatásra törekedett a hatalmi ágak konzekvens szétválasztására – a parlament feloszlathatatlanságát és a kormánytagokra vonatkozó összeférhetetlenségi szabályokat egyaránt ideértve. H. Arnold Barton szerint ezeken felül a végrehajtó hatalomra vonatkozó sajátos alkotmányos rendelkezések a norvég alapító atyák által ismert két korabeli skandináv minta közül a dán bürokratikus modellre emlékeztetnek, azaz a svéd „arisztokratikus parlamentarizmus” tradíciójával szembeni választásnak is tekinthetők.¹⁰¹

Andreas Elviken is a hatalommegosztást (Locke és Montesquieu gondolatainak hatását) emeli ki, egyúttal azonban Rousseau népszuverenitással kapcsolatos nézeteire is utal, amelyek a nemzeti függetlenség gondolatával együtt tudtak érvényre jutni a norvég alkotmányban.¹⁰² Frede Castberg *Norges statsforfatning* című alkotmányjogi könyvében a népszuverenitás szempontjából külön kiemelendőnek tartja a „felfüggesztő vétő” intézményét, vagyis azt a szabályozást, amelynek értelmében az államfő csak hátráltatni tudja (de megakadályozni nem) a népképviselői parlament által jónak látott törvényeket.¹⁰³ Ez a megoldás a korabeli monarchiákra még valóban kevésbé volt jellemző – a magyar alkotmánytörténetben sem az

1848. évi áprilisi törvényekben, hanem csak az 1920:1. tc. kormányzói jogkörökre vonatkozó „ideiglenes” szabályaiban találhatunk majd hasonlót.

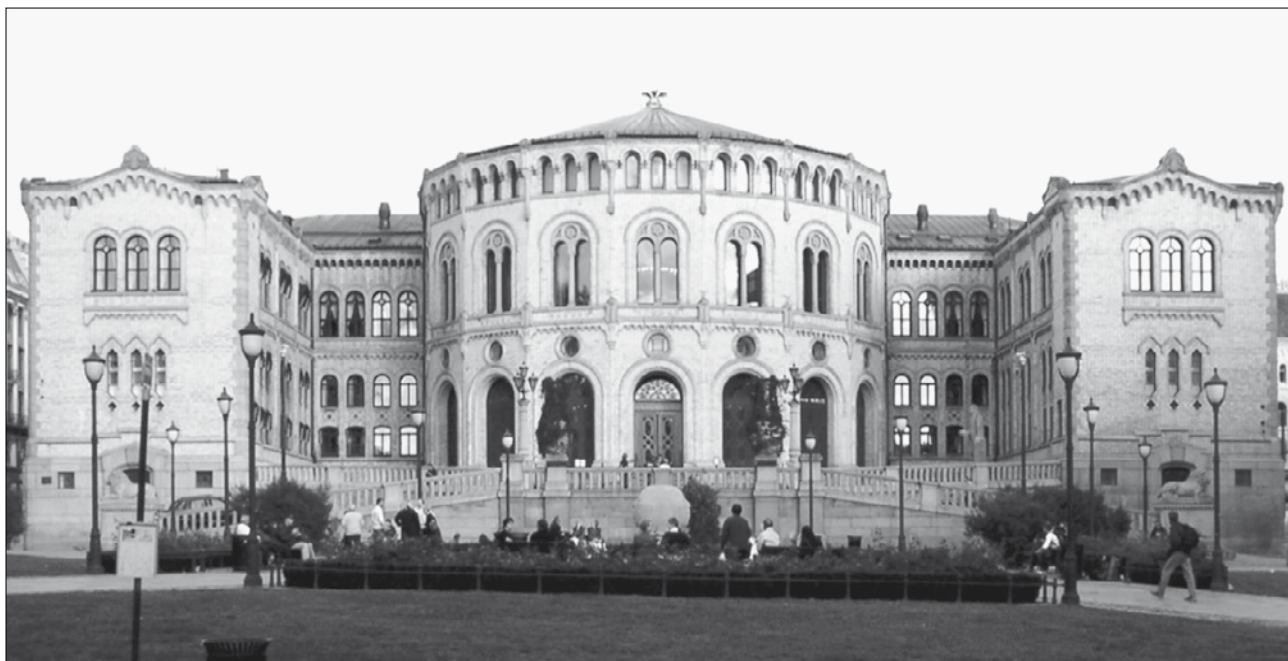
Megemlékezések a 200. évfordulóról

A 2014. év természetesen különleges, ünnepi esztendő Norvégiában. A teljesség igényével lehetetlen összefoglalni, hány megemlékezést tartottak (nemcsak az országhatárokon belül, hanem a norvég külképviseleteken szerte a világban), és hány kiadvány, könyv és szakfolyóirat foglalkozott a bicentenárium kapcsán az alkotmánnyal és annak jelentőségével a demokratikus európai alkotmányos kultúrában. E szinte végláthatatlan sorból – jelen sorok írójának véleménye szerint – kiemelkedik egy, túlnyomórészt norvég szerzők által írt, angol nyelvű tanulmánykötet, amely *Writing Democracy. The Norwegian Constitution, 1814–2014* címmel jelent meg 2014-ben.

A kötetet Karen Gammelgaard oslói bölcsész- és Eirik Holmøyvik bergeni jogászprofesszor (utóbbi számos kiváló, norvég és angol nyelven is kiadott alkotmánytörténeti munka szerzője) szerkesztette. A tanulmányok írói között egyebek mellett találunk történészt (Mona Ringvej), jogtörténészt (Dag Michalsen), kultúrtörténészt (Helge Jordheim), szociológust (Ragnvard Kalleberg) és irodalomtudóst (Kjell Lars Berge); de a norvég közreműködők mellett svájci (Ulrich Schmid), olasz (Jacqueline Visconti) és kaliforniai (William B. Warner) professzorokat is. A legkülönbözőbb tudományterületekről érkezett szerzők saját kutatási területüknek megfelelő megvilágításból tárgyalják az alkotmányt, amelyről ennek köszönhetően igen izgalmas nyelvészeti és művelődéstörténeti megközelítésekből is olvashatunk.

Alkotmánytörténész szemmel – a jelen tanulmányban többször idézett írások mellett – igen érdekes az Oslói Egyetemen cseh nyelvet oktató Karen Gammelgaard tanulmánya: ő a Habsburg Birodalom 1848–1849. évi alkotmányterveit, a – Pillersdorf báróról, birodalmi belügyminiszterről elnevezett – „pillersdorfi alkotmányt” és a szintén meg nem valósult kremsieri tervezetet veszi vizsgálat alá abból a szempontból, hogy miként hatott ezekre az 1814. évi norvég alkotmány;¹⁰⁴ valamint Jacqueline Visconti fejezete is, aki az olasz alkotmányfejlődés és a norvég alaptörvény összefüggéseit tárgyalja.¹⁰⁵

A tudományos élet hazánkban is megemlékezett a bicentenáriumról. A Pécsi Tudományegyetem Könyvtára *Irány Észak!* címmel 2014. április 29-én rendezett konferenciát és kiállítás megnyitót a Pécs, Szepesy Ignác u. 3. szám alatti Klimó Könyvtárban, amelyen Miszler Tamás, a norvégul is kiválóan beszélő történész (a PTE Egyetemi Könyvtár igazgatója) *Kongeriget Norge er et frit, unafhængigt og udeleligt Rige – a norvég alkotmány születése 1814 tavaszán* címmel tartott előadást. A konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai tanulmánykötetben fognak megjelenni, amely a tervek szerint elektronikusan (online) lesz elérhető. A kiállítás, amely a könyvtár gyűjteményének legbecsesebb skandináv vonat-

A norvég parlament (Storting) épülete

kozású darabjait mutatja be, 2014. április 29.–2015. március 31. között látogatható.¹⁰⁶

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara is méltó módon ünnepelte meg a kerek évfordulót: 2014. május 7-én a Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tanszéke szervezésében került sor szakmai konferenciára, amelyet Norvégia magyarországi nagykövete, Tove Skarstein asszony nyitott meg, norvég nyelven. A rendezvényen elhangzott nyolc előadás közül alkotmánytörténeti szempontból külön kiemelés érdemel Balogh Elemérnek, a Szegedi Tudományegyetem jogtörténész professzorának „Norvégia alkotmányának helye Európa jogtörténelmében” címmel megtartott prezentációja, amely a 18–19. századi „euro-atlanti” alkotmányozási hullámmal, azon belül is az 1814. évi eidsvollli alkotmány különleges jelentőségével foglalkozott.¹⁰⁷

KÉPES, GYÖRGY

Die norwegische Verfassung von 1814

(Zusammenfassung)

Norwegen feierte 2014 das 200jährige Jubiläum seiner Verfassung. Die „Eidsvollen Menschen“ (*Eidsvollsmennene*), d. h. die Gründungsväter von Norwegen, unterzeichneten am 17. Mai 1814 das vom verfassungsgebenden Konvent am Vortag verabschiedete Dokument (auf Dänisch: *Kongeriget Norges Grundlov*, mit norwegischer Schrift [bokmål]: *Kongeriket Norges Grunnlov*). Da dieses Grundgesetz – auch in dieser Hinsicht der Verfassung

Végezetül Szentgáli-Tóth Boldizsárnak az *Ars Boni* jogi folyóiratban 2014. november 21-én megjelent (az arsboni.hu oldalra aznap feltöltött), *Európa legrégebb hatályos alkotmánya: Norvégia* című írását kell említenünk, amely szintén történeti összefüggéseiben mutatja be a norvég alkotmányt. A szerző, aki a negyedévente megjelenő elektronikus folyóirat szerkesztőbizottságának tagja is egyben, a *Grunnlov* utóéletére, így a svéd–norvég unióval kapcsolatos szabályok beiktatására (még 1814 novemberében), az unió 1905. évi megszűnésére, a parlamentáris demokrácia kiteljesedésére (általános férfi választójog 1898-ban, nőkre is kiterjedő választójog 1913-ban), valamint az ezt követő változásokra is kitér, végül pedig négy pontban foglalja össze a ma hatályos norvég alkotmány legfontosabb jellemzőit, intézményeit.¹⁰⁸

der Vereinigten Staaten von 1787 ähnlich – trotz mehrmaliger Ergänzungen und Änderungen formal auch heute in Kraft ist, wird es als die älteste geltende geschriebene (chartale) Verfassung Europas angesehen. In der Studie wird versucht, die Umstände ihrer Entstehung, ihre wichtigsten Grundsätze und Regeln darzustellen, und es wird kurz auch auf ihre Bewertung und ihr Nachleben eingegangen.

- ¹ A norvég alkotmány eredeti szövege a Norvégiában akkor (írásban) használt dán nyelven íródott. [Lásd: Gammelgaard, Karin–Holmøyvik, Eirik: *The Norwegian Constitution as a Text*. In: *Writing Democracy. The Norwegian Constitution, 1814–2014*. Eds. Gammelgaard, Karin–Holmøyvik, Eirik (Berghahn Books, Oxford–New York, 2014, 1–17. 3–4. p.)] A *bokmål* (irodalmi norvég, szó szerint: „könyvnyelv”) lényegében ennek a „norvégosan írt”, a 19. század második felében kialakuló változata, amely egyébként a mai napig sokkal elterjedtebb, mint a *nynorsk* („újnorvég”). Utóbbit a lakosság kb. 10–15%-a használja. A dán és a *bokmål* írásmód között jellemző különbség, hogy többiben „g” helyett „k” betűt írnak (pl. *rigsråd / riksråd*), azaz e tekintetben a *bokmål* a svédhez áll közelebb – a szavak egyébként nagyrészt megegyeznek a dánnal. Bővebben lásd: http://hu.wikipedia.org/wiki/Norvég_nyelv ill. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Bokmål> (letöltés: 2015.02.09.)
- ² Lásd pl. Barton, H. Arnold: *Scandinavia in the Revolutionary Era* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986, 344. p.); Einhorn, Eric S.–Logue, John: *Modern Welfare States. Scandinavian Politics and Policy in the Global Age* (Praeger, Westport–London, 2003, 57. p.); Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 1. p.; Szentgáli-Tóth Boldizsár: *Európa legrégebb hatályos alkotmánya: Norvégia* (<http://www.arsboni.hu/europa-legregibb-hatalyos-alkotmánya-norvegia.html>) [letöltés: 2015.01.30.] – a legfontosabb módosítások összefoglalását lásd Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 13–14. p.
- ³ Rao, Anna Maria–Supphellen, Steinar: *Power Elites and Dependent Territories*. In: *Power Elites and State Building*. Ed. Reinhard, Wolfgang (Oxford University Press, Oxford, 1996, 79–100. p.; 83., 85. p.); Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 10. p.
- ⁴ Schück, Herman: *The Political System*. In: *The Cambridge History of Scandinavia*. Volume 1: *Prehistory to 1520*. Ed. Helle, Knut (Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 679–709. p.; 758. p.); Orfield, Lester B.: *The Growth of Scandinavian Law* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1953, 143. p.)
- ⁵ Rao, A.–Supphellen, S.: i. m., 85. p.
- ⁶ Malék, Janusz: *Estates Assemblies in Norway in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. In: *Parliaments, Estates and Representation* 21. (2001) 73–90. p.; 86. p.
- ⁷ Holmøyvik, Eirik: *The Changing Meaning of "Constitution" in Norwegian Constitutional History*. In: *Writing Democracy*, i. m., 43–59. p.; 49. p.
- ⁸ Gustafsson, Harald: *Conglomerates or Unitary States? Integration Processes in Early Modern Denmark–Norway and Sweden*. In: *Föderationsmodelle und Unionsstrukturen. Über Staatenverbindungen in der frühen Neuzeit vom 15. zum 18. Jahrhundert*. Ed. Fröschl, Thomas (R. Oldenbourg Verlag, München, 1994, 45–62. p.; 55. p.); Rao, A.–Supphellen, S.: i. m., 85. p.
- ⁹ Rao, A.–Supphellen, S.: i. m., 87. p.
- ¹⁰ Elviken, Anders: *The Genesis of Norwegian Nationalism* (The Journal of Modern History, 3., 1931. 3. sz., 365–391. p.; 376. p.)
- ¹¹ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 264. p.; Orfield, L.: i. m., 153. p.
- ¹² Feldbæk, Ole: *Denmark in the Napoleonic Wars. A Foreign Policy Survey*. (Scandinavian Journal of History, 26., 2001. 2. sz., 89–101. p.; 95. p.)
- ¹³ Az eseményekből bővebben lásd Képes György: *Az 1809. évi svéd alaptörvény*. In: *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Gosztonyi Gergely, Máthé Gábor, Révész T. Mihály (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 195–207. p.; 200–202. p.)
- ¹⁴ Feldbæk, O.: i. m., 96. p.; Frydenlund, Bård: *Political Practices among Merchants in Denmark and Norway in the Period of Absolutism*. In: *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740–1820*. Eds. Bregnsbo, Michael–Ihalainen, Pasi–Senefelt, Karin–Winton, Patrik (Ashgate Publishing Ltd., Farnham–Burlington, 2011, 241–253. p.; 251. p.)
- ¹⁵ Bank Barbara–Miszler Tamás: *A skandináv államok története*. In: *A hosszú 19. század rövid története*. Szerk. Bebesi György (Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2010, 268–286. p.; 273. p.); Barton, H. Arnold: *Sweden and Visions of Norway. Politics and Culture, 1814–1905* (Southern Illinois University Press, Carbondale–Edwardsville, 2003, 12. p.); Kan, Alekszandr Sz.: *A skandináv országok története* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976, 129–130. p.); Orfield, L.: i. m., 244. p.
- ¹⁶ Bain, Robert Nisbet: *Scandinavia. A Political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900* (Cambridge University Press, Cambridge, 1905, 391. p.); Barton, H.: *Sweden*, i. m., 12. p.; Derry, Thomas K.: *A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1979, 209. p.)
- ¹⁷ Bain, R.: i. m., 392. p.; Bank B.–Miszler T.: i. m., 274. p.; Derry, T.: i. m., 210. p.; Kan, A.: i. m., 130. p.
- ¹⁸ Bain, R.: i. m., 392. p.; Bank B.–Miszler T.: i. m., 274. p.
- ¹⁹ Az északi nyelvekben a határozott névelős alaknak az „-en” vagy „-et” végződés felel meg, azaz a Successionsordinen szó jelentése „a trónöröklési törvény”. Magyar mondatban, határozott névelővel így a szó „-en” végződés nélküli használata („a Successionsordining”) a helyes. [A szerző megjegyzése.]
- ²⁰ Barton, H.: *Sweden*, i. m., 13. p.; Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 12.
- ²¹ Barton, H.: *Sweden*, i. m., 12. p.
- ²² Kan, A.: i. m., 131. p.
- ²³ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 316. p.
- ²⁴ Barton, H.: *Sweden*, i. m., 13. p. Bernadotte 1812. évi, Napóleon és az orosz cár közti „hintapolitikájáról” bővebben lásd: Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 317–326. p.
- ²⁵ Barton, H. Arnold: *Finland and Norway, 1808–1917* (Scandinavian Journal of History, 31., 2006. 3–4. sz., 221–236. p.; 223. p.); Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 320. p.
- ²⁶ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 321. p.
- ²⁷ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 322. p.; Barton, H.: *Sweden*, i. m., 13–14. p.
- ²⁸ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 323. p.
- ²⁹ Bregnsbo, Michael: *The Crisis and Renewal of the Monarchy: Introduction*. In: *Scandinavia in the Age of Revolution*, i. m., 17–28., 26. p.; Feldbæk, O.: i. m., 95–96. p.
- ³⁰ Bregnsbo, M.: i. m., 17–28., 19. p.; Orfield, L.: i. m., 11. p.; Valen, Henry–Katz, Daniel: *Political Parties in Norway. A Community Study* (Universitetsforlaget, Oslo–Tavistock Publications, London, 1964, 13. p.)
- ³¹ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 337. p.; Derry, T.: i. m., 212. p.
- ³² A szerző saját fordítása. A Kongelov eredeti (17. századi dán) szövegét lásd: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/kongeloven-1665> (letöltés: 2015.02.17.); angol nyelvű kivonatos fordításban: Ekman, Ernst: *The Danish Royal Law of 1665* (The Journal of Modern History 29, 1957. 2. sz., 102–107. p. [a XIX. cikkről szóló összefoglaló: 106. p.]; német nyelvű, kivonatos fordításban: *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12–20. Jahrhundert)*. Rechtshistorische Reihe 363. Eds. Tamm, Ditlev–Schubert, Werner–Jørgensen, Jens Ulf. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008, 87–93. p. [31. sz. szemelvény, a XIX. cikket lásd: 91. p.]
- ³³ Barton, H.: *Sweden*, i. m., 15. p.; Brækstad, Hans L.: *The Constitution of the Kingdom of Norway* (Ballantyne, Hanson & Co., London, 1905, xi. p.)
- ³⁴ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 340. p.; Derry, T.: i. m., 213. p.; bővebben lásd Warner, William B.–Holmøyvik, Eirik–Ringvej, Mona: *The Thing That Invented Norway*. In: *Writing Democracy*, i. m., 23–25. p.

- ³⁵ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 341. p.; Elviken, A.: i. m., 378. p.; Tønnesson, Kåre: *The Norwegian Constitution of 17 May 1814 – International Influences and Models* (Parliaments, Estates and Representation, 21, 2001, 175–186. p.; 176. p.)
- ³⁶ Rommetvedt, Hilmar: *The Rise of the Norwegian Parliament* (Frank Cass & Co., London–Portland, 2003, 1. p.)
- ³⁷ Bank B.–Miszler T.: i. m., 277. p.; Barton, H.: Scandinavia, i. m., 342. p.; Barton, H.: Sweden, i. m., 15. p.; Bregnsbo, M.: i. m., 27. p.
- ³⁸ Derry, T.: i. m., 213. p.
- ³⁹ 1814-ben nem a ma ismert „alkotmányozó gyűlés” (*Grunnlovgivende Forsamling*) kifejezést használták, hanem egyszerűen *Rigsforsamling*nak (szó szerint: az ország [birodalom] gyűlésének) nevezték. Lásd Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 3. p.
- ⁴⁰ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 343. p.; Elster, Jon: *Legislatures as Constituent Assemblies*. In: *Constitutionalism – New Challenges. European Law from a Nordic Perspective*. Ed. Joakim Nergelius (The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library Vol. 31. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2008, 43–69.; 46. p.); Elviken, A.: i. m., 379. p.; Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 11. p.; Warner, W.–Holmøyvik, E.–Ringvej, M.: i. m., 26. p.
- ⁴¹ Holmøyvik, E.: *The Changing Meaning*, i. m., 56. p.
- ⁴² Tønnesson, K.: i. m., 176. p.
- ⁴³ Barton, H.: Sweden, i. m., 15–16. p.; Frydenlund, B.: i. m., 251–252. p.
- ⁴⁴ Kan, A.: i. m., 134. p.
- ⁴⁵ Storing, James A.: *Norwegian Democracy* (Houghton Mifflin, Boston, 1963, 24. p.)
- ⁴⁶ Storing, J. A.: i. m., 24. p.
- ⁴⁷ Helgadóttir, Ragnhildur: *The Influence of American Theories of Judicial Review on Nordic Constitutional Law*. (The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library Vol. 26. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden–Boston, 2006, 4. p.); Valen, H.–Katz, D.: i. m., 13. p.
- ⁴⁸ Brækstad, H.: i. m., xiv. p.; Barton, H.: Scandinavia, i. m., 344. p.; Barton, H.: Sweden, i. m., 16. p.; Storing, J.: i. m., 24. p.; Tønnesson, K.: i. m., 179. p.
- ⁴⁹ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 343. p.; Helgadóttir, R.: i. m., 4. p.
- ⁵⁰ Billias, George A.: *American Constitutionalism. Heard Round the World, 1776–1989. A Global Perspective* (New York University Press, New York–London, 2009, 144. p.); Ihalainen, Pasi–Sennefelt, Karin: *General Introduction*, i. m., 1–13. p.; 10. p.
- ⁵¹ Storing, J.: i. m., 24–25. p.
- ⁵² Holmøyvik, E.: *The Changing Meaning*, i. m., 56. p.
- ⁵³ Bank B.–Miszler T.: i. m., 278. p.; Brækstad, H.: i. m., xi. p.; Kan, A.: i. m., 1976, 134. p.; Rommetvedt, H.: i. m., 2. p.; Storing, J.: i. m., 25. p.
- ⁵⁴ Bank B.–Miszler T.: i. m., 278. p.; Barton, H.: Scandinavia, i. m., 347. p.; Barton, H.: Sweden, i. m., 16. p.; Brækstad, H.: i. m., xi. p.; Kan, A.: i. m., 134. p.; Orfield, L.: i. m., 154. p.; Warner, W.–Holmøyvik, E.–Ringvej, M.: i. m., 21. p.
- ⁵⁵ Mezey Barna–Szente Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet* (Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 305. p.)
- ⁵⁶ Az alkotmány eredeti szövegét angol nyelven lásd: *The Constitution of the Kingdom of Norway*. Translated pursuant to order of Government. Printed by Jacob Lehmann (Christiania, 1814; magyarázatokkal: *Writing Democracy*, i. m., 231–252. p.; 1992-ben hatályos szövegváltozatának magyar fordítása: *Észak-Európa alkotmányai*. Szerk. Kiss Barnabás. MTA Államtudományi Kutatóközpont, Budapest, 1992, 77–95. p.)
- ⁵⁷ Warner, W.–Holmøyvik, E.–Ringvej, M.: i. m., 27. p.
- ⁵⁸ Jordheim, Helge: *Timing the Constitutional Moment. Time and Language in the Norwegian Constitution*. In: *Writing Democracy*, i. m., 121–135.; 126–127. p.
- ⁵⁹ Einhorn, E. S.–Logue, J.: i. m., 57. p.
- ⁶⁰ Tønnesson, K.: i. m., 182. p.
- ⁶¹ Sandvik, Hilde: *Gender and Politics Before and After the Norwegian Constitution of 1814*. In: *Scandinavia in the Age of Revolution*, i. m., 329–341. p.; 336., 339. p.
- ⁶² Brækstad, H.: i. m., xiv. p.
- ⁶³ Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.
- ⁶⁴ Orfield, L.: i. m., 161–162. p.
- ⁶⁵ Bain, R.: i. m., 396. p.; Bank B.–Miszler T.: i. m., 278. p.; Brækstad, H.: i. m., xv. p.
- ⁶⁶ Brækstad, H.: i. m., xv–xvi. p.
- ⁶⁷ Brækstad, H.: i. m., xvi. p.; Tønnesson, K.: i. m., 182. p.
- ⁶⁸ Bain, R.: i. m., 397. p.; Bank B.–Miszler T.: i. m., 278. p.; Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.
- ⁶⁹ Brækstad, H.: i. m., xvii. p.
- ⁷⁰ Helgadóttir, R.: i. m., 5. p.; Valen, H.–Katz, D.: i. m., 13. p.
- ⁷¹ Orfield, L.: i. m., 174. p.
- ⁷² Brækstad, H.: i. m., xviii–xix. p.
- ⁷³ Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.; Orfield, L.: i. m., 174. p.
- ⁷⁴ Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.
- ⁷⁵ Orfield, L.: i. m., 174. p.
- ⁷⁶ Tønnesson, K.: i. m., 183. p.
- ⁷⁷ Einhorn, E.–Logue, J.: i. m., 57. p.
- ⁷⁸ A 96. § magyar nyelvű szövegének forrása: *Észak-Európa alkotmányai*, i. m., 93. p. [A többi a szerző saját fordítása.]
- ⁷⁹ Scheinin, Martin: *Constitutionalism and Approaches to Rights in the Nordic Countries*. In: *Constitutionalism – New Challenges*, i. m., 135–153. p.; 146. p.
- ⁸⁰ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 345. p.; Jordheim, H.: *Timing*, i. m., 124. p. – A zsidókkal kapcsolatos „kizáró szabályról” bővebben lásd Abrahamsen, Samuel: *The Exclusion Clause of Jews in the Norwegian Constitution of May 17, 1814*. (*Jewish Social Studies* 30., 1968. 2. sz., 67–88. p.)
- ⁸¹ Brækstad, H.: i. m., xviii. p.; Orfield, L.: i. m., 175. p.
- ⁸² Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.
- ⁸³ Orfield, L.: i. m., 154. p.
- ⁸⁴ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 349. p.
- ⁸⁵ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 350. p.; Barton, H.: Sweden, i. m., 17. p.; Barton, H.: Finland and Norway, i. m., 222. p.; Kan, A.: i. m., 135. p.
- ⁸⁶ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 350. p.; Barton, H.: Finland and Norway, i. m., 222. p.; Elviken, A.: i. m., 381. p.; Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 12. p.; Orfield, L.: i. m., 154. p.
- ⁸⁷ Bank B.–Miszler T.: i. m., 278. p.; Brækstad, H.: i. m., xii. p.; Helgadóttir, R.: i. m., 5. p.
- ⁸⁸ Brækstad, H.: i. m., xxi. p.; Derry, T.: i. m., 218. p.; Gammelgaard, K.–Holmøyvik, E.: *The Norwegian Constitution*, i. m., 13. p.; Warner, W.–Holmøyvik, E.–Ringvej, M.: i. m., 37. p.
- ⁸⁹ Elviken, A.: i. m., 382. p.
- ⁹⁰ Barton, H.: Scandinavia, i. m., 352–353. p.; Barton, H.: Sweden, i. m., 18. p.; Barton, H.: Finland and Norway, i. m., 222. p.; Kan, A.: i. m., 136. p.; Orfield, L.: i. m., 154., 245. p.
- ⁹¹ Holmøyvik, Eirik: *The Theory of Sovereignty and the Swedish-Norwegian Union of 1814* (*Journal of the History of International Law* 7., 2005. 2. sz., 137–156. p.; 139–140. p.); Valen, H.–Katz, D.: i. m., 13. p.
- ⁹² Brækstad, H.: i. m., xiii. p.
- ⁹³ Elviken, A.: i. m., 381. p.
- ⁹⁴ A svéd–norvég unióról szóló részletes elemzést lásd Holmøyvik, E.: *The Theory of Sovereignty*, i. m.; a kortárs szakirodalomból lásd pl. Aall, Anathon–Gjelsvik, Nikolaus: *Die norwegisch-schwedische Union: ihr Bestehen und ihre Lösung* (Verlag von M. & H. Marcus, Breslau, 1912); Nansen, Fridtjof: *Norway and the Union with Sweden* (MacMillan, London–New York, 1905).

A svéd–norvég és osztrák–magyar közjogi kapcsolat összefüggéseit a korabeli magyar szerzők is figyelemre méltónak tartották, pl.: Szász Zsombor: *Allamkapcsolat és parlamenti kormányrendszer* (Magyar Társadalomtudományi Szemle 4., 1911. 7. sz., 545–562. p.); Thallóczy Lajos: *A külügyek vezetése Svéd–Norvégországban s*

nálunk (Budapesti szemle, 26., 1898. 260. sz., 161–212. p.); Várnai Sándor: *A svéd–norvég unió államjoga az 1867. XII. t.c. revisiója szempontjából* (Athenaeum, 14., 1905. 3. sz., 352–372. p.)

⁹⁵ https://snl.no/Aleksandr_Kan (letöltés: 2015.02.16.)

⁹⁶ Kan, A.: i. m., 135. p.

⁹⁷ Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.

⁹⁸ Arnason, Agust T.: *The Good State or the Constitutional Innocents of the Nordic Societies*. In: *Constitutionalism – New Challenges*, i. m., 155–160. p.; 156. p.

⁹⁹ Kiss Barnabás: *Észak-Európa alkotmányai. Bevezetés*. In: *Észak-Európa alkotmányai*, 6–7. p.

¹⁰⁰ Mezey B.–Szente Z.: i. m., 306. p.

¹⁰¹ Barton, H.: *Scandinavia*, i. m., 346. p.

¹⁰² Elviken, A.: i. m., 381. p.

¹⁰³ Storing, J.: i. m., 25. p.; az idézett mű: Castberg, Frede: *Norges statsforfatning* (3. kiad., Universitetsforlaget, Oslo, 1964 [Megjegyzés: Storing értelemszerűen egy korábbi, 1946-os kiadást idéz.]

¹⁰⁴ Gammelgaard, Karen: *Constitution as a Transnational Genre: Norway 1814 and the Habsburg Empire 1848–1849*. In: *Writing Democracy*, i. m., 92–107. p.

¹⁰⁵ Visconti, Jacqueline: *Discursive Patterns in the Italian and Norwegian Constitutions*. In: *Writing Democracy*, i. m., 108–118. p.

¹⁰⁶ http://pte.hu/hu/esemeny/irany_eszak_epizodok_skandinavia_tortenetebol; a konferencia meghívóját lásd: http://pte.hu/sites/pte.hu/files/files/Esemenyek/2014/aprilis/irany_eszak_konferencia.jpg (letöltés: 2015.02.09.)

¹⁰⁷ <https://www.btk.elte.hu/hir?id=NW-1753> (letöltés: 2015.02.09.)

¹⁰⁸ Szentgáli-Tóth Boldizsár: i. m. In: <http://www.arsboni.hu/europa-legregibb-hatalyos-alkotmánya-norvegia.html> (letöltés: 2015.01.30.)

Korsósne Delacasse Krisztina

A *stellionatus* meghatározásához, különös tekintettel a 18. századi magyar büntetőjogi irodalomra

Előfordul, hogy az ember ott bukkan rá egy újabb feldolgozandó témára, ahol nem is sejtene. Noha jó ideje már nem tudom anélkül olvasni Jókai regényeit, hogy ne lássam meg benne a megoldandó jogtörténeti feladványokat, eseteket, arra igazán nem számítottam, hogy ezeket valamikor nem csupán az oktatás illusztrálásaképpen fogom felhasználni, hanem lesz olyan közöttük, amelynek teljes felgöngyöltése komoly utánajárást is igényel majd, mi több, további kutatásra inspirál. Íme az ominózus, továbbgondolásra okot adó részlet, amely *Az elátkozott család* című regény egyik alakjának, Kadarkuthy bárónak a jellemzésénél található: „*A zugügyvéd felhordott ellene minden ráférhető vádat, bebizonyítá, hogy nincs elég esze, hogy larvatus, stellionatus és perduellio bűneiben leledzik, hogy ateista és manicheus, hogy őrző és nyavalyatorós, bevádolta blaszfémiaival, crimen laesaeval, actus majorissal, s egy időben csakugyan annyira vitte a dolgot, hogy az öregúr sequestrumot kapott, s először életében volt kénytelen elismerni, hogy ebben a játékban nincsen több aduja.*”¹

A többi – viszonylag egyszerűbben meghatározható – „vádpontra” most mellőzve, felmerülhet a kérdés, vajon mit takar pontosan az itt szereplő *stellionatus* deliktuma, vagy egyáltalán létezett-e ilyen megnevezéssel a bün-

cselekmény akkor, amikor a regény játszódik, tehát a 18. század közepének magyar nemesi jogában? Fel lehet-e lelni jogforrásainkban is a nyomait, vagy csupán a költői képzelet szüleménye ennek szerepeltetése e korszakban a báró bűnei sorában?

1. Amennyire egyszerűnek tűnik a *stellionatus* fordítás útján történő meghatározása, mint csalás, épp annyira lehet bonyolult pontos mibenlétének a magyarázata régi jogunkban. Ezt a vélekedést más, korábbi magyar, sőt idegen szerzők is osztották, amennyiben kijelentették, hogy „*keine Materie des Strafrechts ist so schwierig als die Lehre vom Betrüge und von der Fälschung*”.² Nem utolsósorban azért is okozhat ez nehézséget, mert egyéb, csalárdságot feltételező esetektől (így például az előbbi idézetben szereplőhamisítástól) is el kell majd határolni.

Amennyiben – első megközelítésként – kizárólag a büntett megnevezésének fordításából indulunk ki, a legelterjedtebb régi szótár a következő definíciót adja: „*mindennemű csalás vagy vesztegetés, hamisítás, a mely a törvényben nincs külön megnevezve*”.³ Ebből tehát úgy tűnik, a *stellionatus* egy szubszidiárius jellegű tényállás volt, amely azokat a csalárdul elkövetett cselekményeket foglalta magában, amelyek önálló deliktumként nem voltak definiálva, ám beletartoztak hamisítási esetek is. A meghatározás azonban használhatatlan abban az értelemben, hogy nem tudjuk, mely korszakra vonatkozik. A szótár kiadásának idejében az 1878:5. tc., a Csemegi-kódex volt hatályban, és határozta meg a bűncselekményeket, méghozzá a „*nullum crimen sine lege*” modern elvének megfelelően; tehát csak az minősült bűncselekménynek, amit a törvény büntetni rendelt. Márpedig a Btk. nem a *stellionatus*ról, hanem a csalásról rendelkezett, méghozzá a következőképpen: „*379. § A ki azon czélból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit ravasz fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ez által annak vagyoni kárt okoz: csalást követ el.*” A további szakaszok pontosan részletezik a különféle elkövetési magatartásokat és azok büntetését, majd pedig a következő fejezetek a hamisításokkal, a csalárd és vétkes

bukással foglalkoznak. Az első magyar büntető törvénykönyv tehát nem visz közelebb a *stellionatus* fogalomgyarazatához. Így minden bizonnyal a kódex előtti büntetőjogunkban, végső soron a tradicionális jog idejében kell keresni az intézményt. Erre több megoldás is kínálkozik: a jogforrások e szempontból való áttekintése, kiegészítve a kodifikációs törekvések büntetőjogi tervezeteinek feltérképezésével, a régi jogi irodalomban való kutakodás, illetve utolsó lépésként majd természetesen a joggyakorlat megvizsgálása.

2. A forrásokból kiindulva hamar negatív eredményre lehet jutni. Sem az 1848 előtti törvényeinkben, sem a *Tripartitumban* nem lehet találkozni a *stellionatus*, a család önálló deliktumával, noha a források számtalan esetben taglalnak más egyéb csalárd magatartást.⁴ A fent közölt tömör meghatározásból kiindulva célravezető vizsgálat alá venni minden ravasz, fondorlatos eljárást, amely mások becsapásával jár, akár származik belőle haszna az ezt megvalósító félnek, akár nem. Ide lehet érteni a különféle hamisításokat is.

A *Corpus Juris Hungaricum*ban több helyütt szerepel az oklevél- és a pecséthamisítás. Ezeket nem kizárólag a hamis oklevelek készítőit és a hamis pecsétek vésőit értették törvényeink, hanem azokat a személyeket is ide sorolták, akik, tudva az oklevelek vagy pecsétek hamis voltáról, ezeket bíróság előtt vagy akár bíróságon kívül felhasználták. 1723-ig a hűtlenség esetei között találni őket, amelyek így fő- és jószágvesztéssel voltak sújtandók. Ez azt is jelenti, hogy – noha a felhasználásuk által valakinek vagyoni hátránya is keletkezhett ugyan – ezek a cselekmények nem tartoztak soha a kifejezetten vagyon elleni bűncselekmények közé.⁵ Majd 1723-ban veszi ki a 11. és a 12. törvénycikk ezeket a deliktumok e legsúlyosabb kategóriájából, ám az okozott károk megtérítésén felül még továbbra is halálbüntetéssel fenyegeti a hamis oklevelek és pecsétek készítőit, valamint mindazokat, akik ilyen hamis levelekkel tudva a törvényszékeken élnek, ha ezáltal „mások életére leselkednek”. Amennyiben e tevékenységükkel csak mások javaiiban okoznak hátrányt, a vagyoni elégtételen felül becstelenséggel sújtandók. Ennél is enyhébb esetben a hamis útlevelek vagy magánlevelek készítőit, még akkor is, ha ezzel másnak közvetlenül kárt nem okoznak, vagy más becsületét nem sértenék, bírói mérlegelésre bízva kell büntetni.

Az egységes mértékekkel való visszaélés, illetve a mértékek meghamisítása szintén közbűncselekménynek minősültek a Zsigmond 1405. évi (II.) dekrétumának 6. cikkét megújító 1588:16. tc., majd 1655: 31. tc. alapján.⁶

A *Tripartitumban* a hűtlenségi esetekhez tartozó hamisítási cselekményeken kívül több helyütt is előfordulnak a mások – különösen a szerződő fél vagy a rokonok – kijátszásával kötött ügyletek és egyéb hamisságok, amelyekből a csalárdul eljáró személyek a maguk részére hasznot szereznek, előnyhöz jutnak. Más véleményekkel ellentétben az is kimutatható, hogy itt nem csupán a vértagadásról és az álorcásságról lehet szót ejteni.⁷ Mindezeket az eseteket összefoglalva: a *Hármaskönyv* e címeiben szó van csalárdságról (*fraus*), csalárd módon (*fraudulenter*, *fraudu-*

lenta modo), tettetéssel és színleléssel (*liete et simulate*) cselekvésről, álnokságról (*dolus*), vagy arról, amit valaki álnokul tett (*dolosus*), ravaszul mesterkedett (*dolosa machinatione*).⁸ Nincs azonban minden esetben büntetés megszabva az ily módokon eljáróra, lehet, hogy egy-némely tett legfeljebb és pusztán magánjogi jogkövetkezésménnyel jár (pl. a birtok visszaadása), más cselekmények viszont már súlyosabb megítélés alá esnek, és (többek között, gyakran a vagyoni hátrány – pl. örökségtől elesés – mellett) becstelenségben marasztalják el a megvalósítóját (vértagadás, gyámság hűtlen viselése, álorcásság). Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy nem tekinthetünk a *Hármaskönyv* normáira úgy, hogy azokra a mai – magánjogot és büntetőjogot egymástól élesen elválasztó – szemléletmódot próbáljuk visszavetíteni, hiszen a jogágak elkülönítése abban az időben még nem létezett. Ami viszont a leglényegesebb a téma szempontjából (s ebben az ezt érintő szerzők véleménye is egyezik)⁹: ezek a fent említett, hasonlóan megvalósított tettek nincsenek összefoglalva közösen, egy címszó alatt mint család(ok).

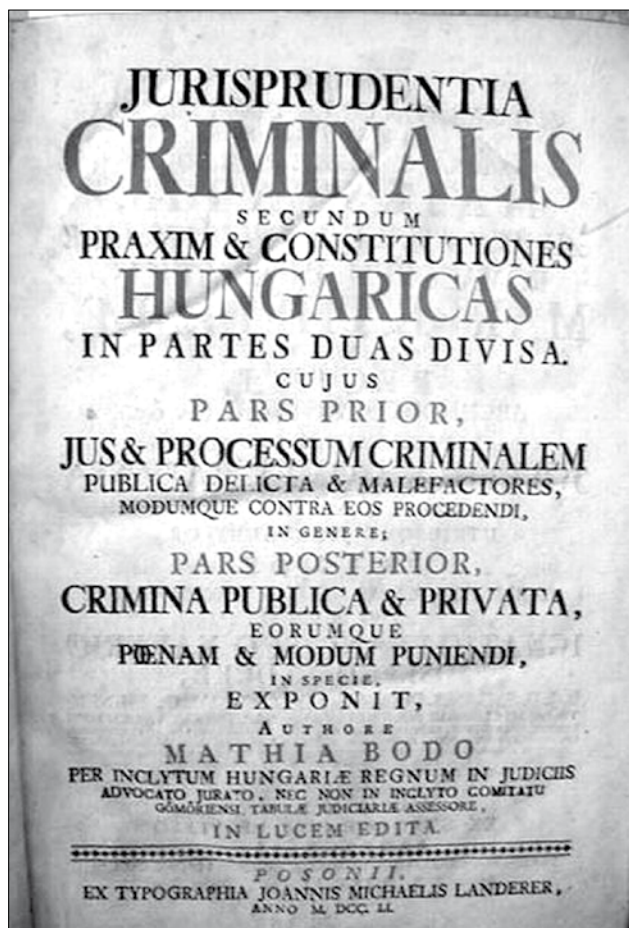
Az első jelentősebb országos forrás hazánkban, amelyben már szerepel a *stellionatus*, a *Ferdinandea* nyomán, annak latin fordításával a 17. század végén keletkezett *Praxis Criminalis*. Magyarországon azonban e munkálat nem vált törvénné, így a következő századtól csak szokásjogi úton terjedt, és – általában – nemesek büntetőügyeiben nem volt alkalmazható, ám a joggyakorlatra és a kifejlődésnek induló magyar büntetőjog-jogtudományra is hatással bírt.

A PC. 94. artikulusa szól a csalásról, avagy *stellionatus*ról, mint különösképpen ama álnokságról és csalárdságról, amit az értelmes ember sem láthat előre vagy kerülhet el: „*De fraude astuta, et iniqua, quam etiam prudens quispiam praevidere, aut praecavere non possit, seu Stellionatu.*”

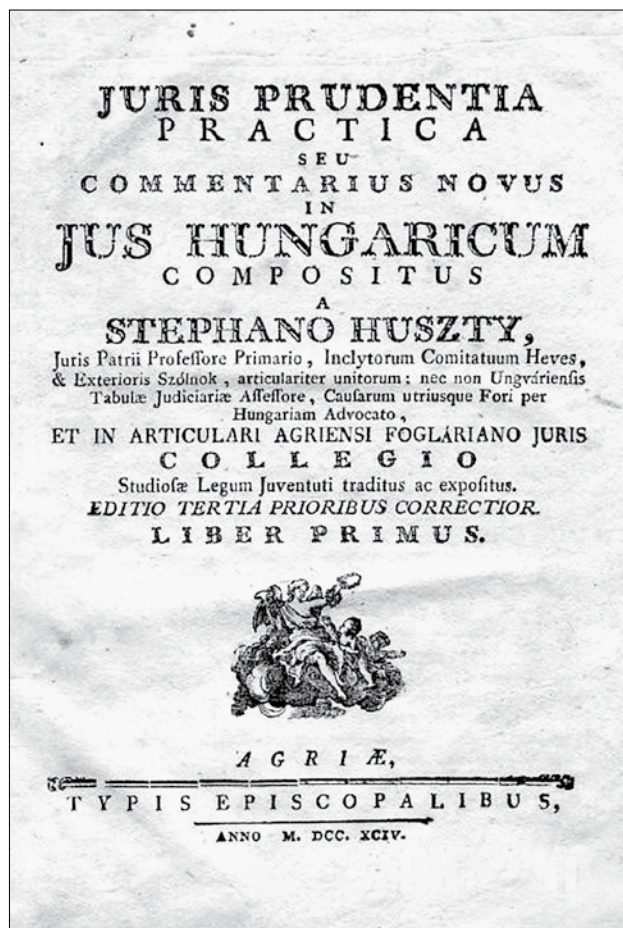
A cikkely további szakaszai szerint a *stellionatus* lényege a rosszindulat, álnokság, amely a gonosz emberek által terjed, és folyton szaporodik a földön, s olyan sok faja van, hogy azokat mind névvel nevezni szinte nem is lehet. Mindazonáltal a *Praxis Criminalis* megemlíti a legfőbb módokat, ahogyan a csalók eljárnak, így: pénzváltás vagy pénz számlálásának színe alatt a pénzt a ruhaujjukba rejtik, a zálogba adott javak valamelyikét titkon kicserélik, ugyanazon dolgot többször adják el, a megfizetett tartozást újból követelik, továbbá hogy „*a maguk nevét kockázatosan avégre adják, hogy a tényleges szerződő fél ki ne tudójék, és ekként a harmadikat rászedjék*”.¹⁰

E veszedelmes csalókat a közönséges tolvajoknál súlyosabban ítélte meg a Praxis, és akár főbenjáró büntetéssel is lehetett őket büntetni. Ennek kiszabásánál a gonoszság és az okozott kár mértékét kellett alapul venni. Eljárási szempontból pedig a lopás, illetve hamisítás esetére megszabott rend szerint kellett eljárni.

A *stellionatus* körébe azonban nem tartoztak a hamisítások: a pénzhamisítás, pecsét- és levélhamisítás, továbbá a mérlegek, mértékek és hasonló, a kereskedésben használt dolgok meghamisítása. Ezekről külön artikulusok rendelkeztek.¹¹

Bodó Máttyás: *Jurisprudencia criminalis*
című művének címlapja

Huszty István: *Juris prudentia practica seu commentarius novus*
in jus Hungaricum című könyvének címlapja

3. A 18–19. századi magyar büntetőjogi irodalomban több, részben egymással ellentétes nézet találkozik a csalás mibenlétét illetően. Ezek némelyike a *stellionatust* egyáltalán nem említi, hanem a csalárdság különféle, részint a Praxis Criminalis vagy az országos jogforrások által már érintett eseteket más név alatt, úgymint *falsum*, *crimen falsi* sorolja. A korai szakírók vizsgálata e kérdésben azért is érdekes, mert még csak kialakulóban volt a büntetőjog hazai tudománya és irodalma, így ezek a munkák a büntetőjogi dogmatikai kísérletek első lépéseit is jelentik.

A *stellionatust* ismeri és tárgyalja Bodó 1751-ben megjelent könyvének XCIX. cikkében.¹² A vele közel egy időben, mindössze néhány évvel korábban megjelent munkájában Huszty viszont csak a *crimen falsi* eseteit és meghatározását ismerteti, s nála nem bukkan fel a *stellionatus* kifejezés sem.¹³ Hasonlóképpen Vuchetich – a 19. század elején írt, már a korszerű elméleti szakirodalom ismeretében készült, tankönyv jellegű művében – szintén elsődlegesen csak a *falsumot* tárgyalja, s emellett nála egy speciális deliktum, a *dolosa decoctio* is megjelenik.¹⁴ Majd ismét előfordul a kifejezés Szlemenics fenytörvényében, noha jószerint csupán Bodóra történő hivatkozással.¹⁵ Pauler Tivadar – már fejlett dogmatikáról árulkodó – büntetőjogi tankönyvében újra fellelhető a *stellionatus* elnevezése, amelyet a szerző a csalás kifejtésénél említ.¹⁶

E szerzők írásai azonban több mint egy évszázadot fognak át, nyilvánvalóan nem lehet rajtuk egységes szemléletmódot számon kérni; időközben a büntetőjog maga is nagy változásokon ment keresztül, elég csak a kodifikációs törekvésekre gondolni. Jelen írás keretei között első lépésként is csupán a 18. században született munkák áttekintésére lehet vállalkozni. Ezek összehasonlítása egymással, illetve a korszak jogforrásaival viszont már nem ütközhet az anakronizmus kritikájába.

3.1. Bodó Máttyás a *stellionatust* különösen ravasz csalárdságként határozza meg, amit valaki figyelmesen sem láthat, vagy tételezhet fel előre. Definíciója szóról szóra megegyezik a *Praxis Criminalis*ban szereplővel, csupán csak annyi a különbség, hogy míg ott maga a kifejezés a mondat végén szerepel, Bodó ezzel kezdi a meghatározást: „*De stellionatu, seu fraude specialiter astuta...*”¹⁷ A továbbiakban lényeges, hogy a *stellionatus* esetében a csalárdság legfondorlatosabb fajtájáról van szó, s erről mint különnevezésről szól. Oly deliktumokat ért ide, amelyek más cím alá nem esnek. Magyarazatként azt fűzi ehhez, hogy az ilyen nagyfokú, sőt legnagyobb fokú csalárdság miatt büntető törvényszéknek kell eljárnia, míg egyszerű csalárdság iránti keresetet polgári törvényszéken lehet indítani. Nála érhető tehát talán legkorábban tetten az, hogy a cselekménynek van magánjogi és büntetőjogi

gi megközelítése is, és hogy ezeket egymástól külön lehet választani.

Érdeemes még vizsgálat alá venni, mit jelenthetnek az olyan bűncselekmények, amelyeknek más címe nincsen („*altero titulo Criminis deficiente*”). Noha a szerző maga is felsorolja az olyan tetteket, amelyeknél helye van a *stellionatus* megállapításának, nyilvánvalón nem tartozik ennek körébe számos olyan eset, amelyet ő maga is munkájában külön néven nevez és tárgyál. Így különösen a *falsum* vagy *crimen falsi*, amelyet a XCI. artikulusban magyaráz, s azt általában úgy határozza meg, mint az igazság szándékos elferdítését azzal a céllal, hogy valaki másnak kárt és jogsérelmet okozzon, és amelyet a közjog büntetni rendel.¹⁸ Am külön címben említi a hamis bírót, ügyvédet, tanút vagy vádlót,¹⁹ az oklevél- és pecséthamisítást, illetve az ilyenek készítőit,²⁰ a mérlegek, súlyok, mértekek stb. meghamisítóit,²¹ továbbá az álorcás személyeket.²² Ezek tehát elvileg, mivel külön nevesített *crimenek*, nem tartoznak a *stellionatus* fogalmi körébe.

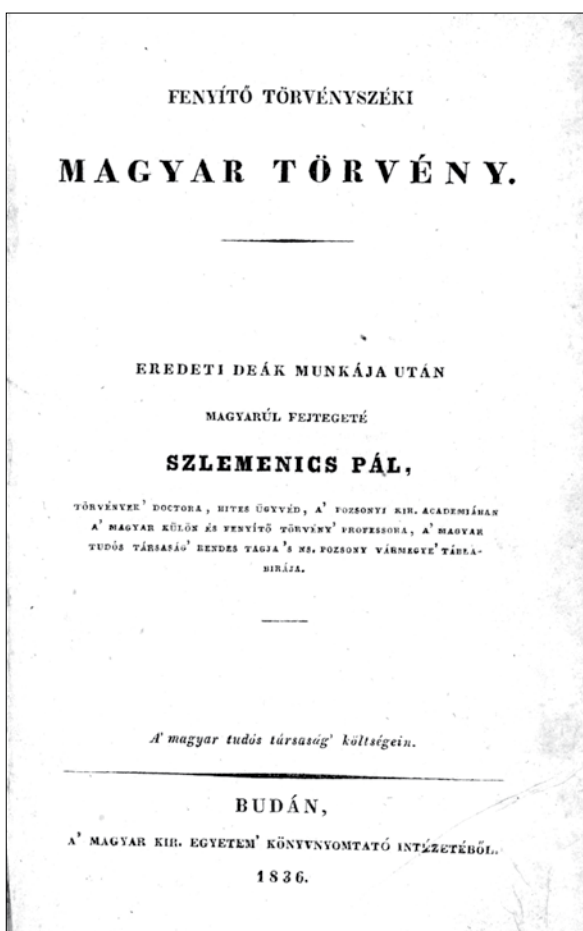
Túl a fentiekben viszont a következőket szerepelteti, mint amelyeknél feltétlenül helye van a *stellionatus* megállapításának: amennyiben valaki másoknak elzalogosított vagy átadott dolgot ismét, a korábbi lekötélezést eltitkolva, másoknak zálogba vagy fizetésképpen ad; aki pénzváltás ürügyén értéktelent vagy hamisat rejtve elcserél; ugyanazt a dolgot többször adja el úgy, hogy a mutatott dolgot értéktelentre kicserélve adja át (nem látható módon, becsomagolva); aki megfizetett adósságot követel; továbbá aki tulajdon nevét eltitkolván más nevét veszi fel, és az ő neve alatt mástól pénzt vesz kölcsön, vagy más szín alatt a szerződő felet becsapja, megkárosítja. Mindezekben felül külön pontban szintén idetartozóként említi, ha valaki a legyengült, beteg lábas jószágok betegségét, fogyatékát átmenetileg elleplezve azokat egészségesként és hibátlanként adja el akár vásáron, akár vásárokon kívül.²³

A büntetés tekintetében – első fordulatában ismét szóról szóra – megegyezik az ismertetés a *Praxis Criminalis*ban foglaltakkal: a tett elkövetői súlyos esetekben főbenjáró büntetéssel is sújtandók, és a közönséges tolvajnál szigorúbban ítélandók meg. Ez azonban az V–VI. szakaszban kiegészül azzal, hogy amennyiben közönségesen követik el a cselekményt, akkor bírói mérlegelésre hagyva egyszerűen a pénz visszafizetésében, a csalárdul

eladott javak elvesztésében, illetve az okozott károk megtérítésében marasztalandó az elkövető. Ha viszont eskü közbejöttével történt az elkövetés, akkor a tettes ezen felül a „*vakmerőség miatt*” vérdíjbüntetéssel is sújtandó, vagy más súlyosabb büntetésnek is lehet helye az eset súlyossága és minősége szerint.

A büntetéssel kapcsolatban emeli ki a *stellionatus* két, általa külön is nevesített esetét, amelyekről megállapítja, hogy azok a patvarkodás, illetve az álorcásság alá esnek, és annak megfelelően büntetendők. Akik már megfizetett adósságot ismét követelnek, azokra a patvarra és annak büntetésére a *Hármaskönyv* II. 70. címét, valamint a *Directio Methodica* 9. fejezetének 16. kérdését idézi. Akik más neve alatt pénzt vesznek el kölcsön, azok pedig mint tolvajok vagy a büntett minősége szerint mint álorcás személyek büntetendők, s az ő büntetésük vonatkozásában munkájának ezt taglaló korábbi artikulusára utal. Első

látásra úgy tűnik ebből, mintha ezek a magatartások mégis olyan deliktumot valósítanak meg, amelyek különálló tényállásként is szerepelnek. Viszont, közelebből megvizsgálva, valójában arról van szó, hogy ezek a valóban a *stellionatus* alá sorolt egyedi esetek csak rendkívül hasonlók a patvar vagy az álorcásság definíciójához, s így azzal azonos büntetés alá esnek. Az előbbihez ugyanis a *Hármaskönyv* és a *Directio Methodica* is csupán azt az esetet említi, amikor valaki már elengedett tartozást követel vissza, ami noha nagyon hasonlatos, mégsem azonos a már megfizetett tartozás peresítésével. Úgyszintén az álorcásság meghatározásakor Bodó kifejezetten azokról szól, akik más nevét felvéve, e fiktív név alatt más családjába tolakodnak be, s okoznak kárt, sérelmet (pl. örökséget, családi javakat, előjogokat maguknak megszerezve).²⁴ Látható, hogy ide csak tágabban kapcsolódik a XCVII. cikk II. szakaszában tárgyalt cselekmény, ahol ugyan valóban más neve alatt hamisan jár el az elkövető, viszont nem kifejezetten egy egész család (és az abba tartozó több személy) jogos érdekeit, vagyonát sérti (akár több tekintetben vagy huzamosabb időn keresztül), hanem egy-egy konkrét alkalommal a vele szerződő felet csalja meg – így tehát ennek van egy egyszeri jellege is. Viszont, mivel érezhetően rokon jellegű elkövetési formákról van szó, ezért a jog (illetve Bodó) – noha a *stellionatus* esetei között sorolja fel őket – a patvarkodó, illetőleg a *persona*

Szlemenics Pál: *Elementa juris criminalis hungarici című műve magyar nyelvű kiadásának (Fenyítő Törvénytörvény Magyar Törvény, Buda, 1836) címlapja*

larvata büntetésével sújtja ezek megvalósítóit. A későbbiekre nézve felmerülhet a kérdés, vajon melyik tényállás lesz az „erősebb”; vajon a *stellionatus*, a csalás foglalja majd magában a *calumnia* és az álorcáság összes eseteit is, vagy ezek bővülnek önálló deliktumként olybá, hogy a fenti tágabb értelmezéseket is szubszumálják.

3.2. Bodóval ellentétben Huszty egyáltalán nem ismer *stellionatust*, sem ez, sem a *fraus astuta* nem fordul elő nála. Könyve XXXI. címében „*De crimine falsi*” szól.²⁵ Ez alatt a *falsumot* tágabb és szűkebb értelemben adja meg. Tágabban értelmezve álnokságnak (*falsum* általában) nevezi mindazt, ami nem igaz, még akkor is, ha nem valakinek a csalárdságából és szándékából megy végbe, míg szűkebben a *falsum* büntettének (voltaképpen *crimen falsi*) azokat a cselekményeket tartja, amelyek a jog szerint büntetéssel járnak. Idetartozónak tekinti a hitszegést (*perjurium*), az álorcát (*larvata persona*), a vérrokonság vakmerő megtagadását negyed ízig (*temera negatio consanguinitatis carnalis intra quartum gradum*), a véráulást (*proditio fraterni sanguinitatis*), továbbá hamis levelek és hamis pecsétek készítését (*confectio falsorum instrumentorum, falsorum sigillorum*), és a hamis levél szándékos felhasználását (*usus dolosus falsi instrumenti*). Ez a felsorolás azonban nem taxatív, hanem minden bizonnyal csak a *crimen falsi* leggyakoribb eseteit említi meg. A következő bekezdésben ugyanis meghatározza a „hamisság bűneit”: „*Definitur crimen falsi, quod sit veritatis immutatio, in alterius praejudicium facta, publico jure poenaliter prohibita.*” Majd ezt bontja ki, és részletezi, hogy a *falsum* megvalósításához előfeltétel volt a szándékosság (*dolus*), az igazság elferdítése, megváltoztatása (*veritatis immutatio*) és a másnak való károkozás vagy legalább jogsérelem okozása (*damnum alicui, aut saltem praejudicium inferatur*). Még e kifejtés előtt azonban kitér a definíció negyedik elemére is, és megjegyzi, hogy *falsum* mint közbűncselekmény körébe csak az tartozik, ami büntetéssel tiltva van (*poenaliter prohibita*). Nem ez tehát a hazugság, mert a hazugság önmagában jogilag nem tilalmazott és így nem is számít a *crimen falsi* körébe.

A későbbi, 19. századi büntetőjogi kodifikáció során Huszty *crimen falsi* meghatározását vetették össze a Bodónál található *stellionatus* fejtegetésével.²⁶ Ez az összehasonlítás azonban nehezen tartható, mert annak megfogalmazója úgy tűnik, nem vette számításba, hogy a *crimen falsi* már Bodónál is szerepelt, méghozzá Huszty leírása-

hoz igen hasonló tartalommal. Ő is tágabb és szűkebb értelemben határozza meg a *falsumot*, akként, hogy előbbi szerint minden idetartozik, ami nem igaz, míg szűkebben, mint a *falsum* büntette, azok, amelyeket a jog büntetni rendel.²⁷ Mind az idesorolandó esetek felsorolása – az esküszegéstől a vértagadásig –, mind pedig a bűncselekmény ismérveinek a meghatározása (*dolus, veritatis suppressio, damni, aut, praejudicii illatio*) is egyértelműen egybeesnek azzal, mint amiket Huszty is ismertet. Így a fentiekből mindössze azt a következtetést lehet levonni, hogy e két 18. századi szerző közül az egyiknél szerepel a *stellionatus* mint külön deliktum, a másiknál viszont nem.

Arra a kérdésre azonban, hogy vajon a *stellionatus* csupán elméleti fogalomként létezett, vagy jelentett-e valaha is ténylegesen élő és alkalmazott tényállást a magyar jogban, csak a gyakorlat megvizsgálása adhat választ. A kutatás későbbi fázisában ez tehát az egyik elérendő cél, ám nem szabad lemondani az elméleti munkák elemzéséről sem; így az 1800-as évekbe átlépve előbb a fentebb említett két század eleji szerzőt (Szlemenics Pált, Vuchetich Mátyást) és műveiket kell e szempontból egymás mellé állítani. Nem elhanyagolandó az sem, hogy a *stellionatus* a *Ferdinanda* fordítása révén, vagyis osztrák hatásként került be a magyar jogba, így feltétlenül érdemes lesz egy összehasonlítás erejéig legalább Mária Terézia és II. József büntető törvényeit górcső alá venni. A továbbiakban vizsgálandók még a korai magyar büntetőjogi tervezetek, amelyeknek már létezik egy részleges jelenkori feldolgozása is,²⁸ és amelyek közül az 1795. évi javaslat azért sajátos, mert szó esik benne a *stellionatus*-ról, ám a *falsummal* azonosítva,²⁹ míg az 1843. évi javaslat többek között azért lesz kiemelendő, mert ebben a csalás a hamisítás eseteitől elválasztva már mint önálló büntett jelenik meg, s ezáltal a magyar büntetőjog megtette az első lépést e bűncselekmény pontos körülhatárolása felé.³⁰ Nem utolsósorban el kell majd jutni a polgári korszak szerzőinek a Csemege-kódex megjelenését megelőzően, majd az azt követően e tárgyban írt értekezéseiig, hiszen a jogalkotás során felmerülő vitákban és a csalás definiálásához kapcsolódó fejtegetésekben újra meg újra felbukkan a *stellionatus*. A kodifikációt követő korszak magyar büntetőjogában viszont Angyal Pál 1939-ben született munkája már eloszlathatta a kételyeket,³¹ sőt nemrégiben az azóta a büntetőjogban végbement változásokat és szemléletváltásokat feldolgozó és jogtörténeti előzményeket is bemutató tételes jogi monográfia is napvilágot látott.³²

KORSÓSÉ DELACASSE, KRISZTINA

Zur Definition des *stellionatus*, mit besonderem Hinblick auf die ungarische Strafrechtswissenschaft des 18. Jahrhunderts (Zusammenfassung)

Nach dem *stellionatus* als selbstständigem Delikt sucht man in den Gesetzen vor 1848 oder im Tripartitum vergeblich. Obwohl diese Rechtsquellen in zahlreichen Fällen verschiedene arglistige Verhaltensweisen nennen, sind diese falsch, durch Täuschung anderer begangenen Taten,

die anderen häufig auch Vermögensnachteile hinzufügen, unter einem Titel – als Betrug – nicht zusammengefasst. Im ungarischen Landesrecht taucht das *stellionatus* zum ersten Mal im Artikel 94 des *Praxis Criminalis* auf. In der Literatur über das Strafrecht im 18-19. Jh. treffen viele,

teilweise gegensätzliche Anschauungen über das Wesen des Betrugs auf einander. Einige von ihnen erwähnen das *stellionatus* überhaupt nicht, sie zählen die verschiedenen Fälle der Arglist mit anderen Bezeichnungen als *falsum*, *crimen falsi* auf. Die Untersuchungen der frühen Fachautoren sind auch schon deshalb interessant, weil die ungarische Wissenschaft und Literatur des Strafrechts erst im Entstehen begriffen war. Mátyás Bodó kennt den Begriff *stellionatus* und behandelt ihn auch im Artikel XCIX seines *Jurisprudentia criminalis*. In seinem beinahe zur gleichen Zeit veröffentlichten Buch (*Jurisprudentia practica*) legt István Huszty nur Fälle und Definition der *crimen falsi* dar, und bei ihm erscheint das Wort *stellionatus* gar nicht. Mátyás Vuchetich behandelt – in seinem Werk (*In-*

stitutiones juris criminalis Hungarici), erschienen am Anfang des 19. Jh. als Lehrbuch – ebenfalls nur das *falsum*, bzw. daneben auch die *dolosa decoctio*. Das *stellionatus* erscheint wieder im *Züchtigungsgesetz* von Pál Szelemenics, obwohl fast nur mit dem Hinweis auf Bodó. Die Schriften der genannten Autoren umfassen fast ein halbes Jahrhundert, man kann von ihnen keineswegs eine einheitliche Anschauungsweise verlangen, und inzwischen durchlief auch selbst das Strafrecht erhebliche Änderungen. Im Rahmen des vorliegenden Artikels konnte deshalb als erster Schritt nur ein Überblick über die Arbeiten des 18. Jahrhunderts, ein Vergleich der Anschauungen von Bodó und Huszty über den Betrug und ihr Vergleich mit den damaligen Rechtsquellen unternommen werden.

Jegyzetek

- ¹ Jókai Mór: *Az elátkozott család* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, 203–204. p.)
- ² Häberlin, Carl Friedrich: *Grundsätze des Criminalrechts, nach den neuen deutschen gesetzbüchern* (Leipzig, 1849). Saját véleményének alátámasztására idézi Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. 2. kötet (Pest, 1865, 269. p.)
- ³ Finály Henrik: *A latin nyelv szótára* (Budapest, Franklin-Társulat, 1884)
- ⁴ Van olyan szerző, aki már Szent István és Szent László dekrétumaiban is kimutat a család előzményeinek tekintett cselekményeket. Lásd Madai Sándor: *A család tényállásának hazai előképei az államalapítástól a felvilágosodás koráig* (Jogtörténeti Szemle, 2009/4., 17–20. p.; a továbbiakban Madai 2009). Jelen tanulmány azonban elsősorban azokra a jogforrásokra koncentrál, amelyeknek a 18. században még lehetett hatásuk, és nem célja a 16. századnál korábbi jogforrások vizsgálata, így az előbbi álláspont megerősítése vagy vitatása sem.
- ⁵ Megjegyezve, hogy a bűncselekmények e kategorizálása eleve későbbi keletű.
- ⁶ A törvényi szabályozást a 16–17. században kiegészítette e téren a vármegyék és a szabad királyi városok számos ilyen tartalmú statútuma. Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog* (Dialog Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2000, 193. p.)
- ⁷ Madai Sándor már hivatkozott munkájában Pauler Tivadar és Angyal Pál nyomán csupán két esetet említ, mint „csalásszerű bűncselekményeket”: az álarcot és a vértagadást, bár hozzá kell tenni, hogy ő a magánjogi színezetű elemeket szándékosan figyelmen kívül hagyja. (Madai 2009: i. m., 18. p.)
- ⁸ HK. I. 36., I. 37. 9. §, I. 38., I. 39., I. 71., I. 86., I. 123., I. 125., II. 14. 81. §, II. 15. 2. §, II. 16., II. 24. 7. §, II. 29–30., II. 70., 80. 4. §, II. 83. 4–5. §, II. 74. 8. §, 11. §
- ⁹ Madai 2009: i. m., 18. p., Pauler i. m.: 272. p.
- ¹⁰ „*suum nomen in hunc finem periculose cummodant, ne verus contrahens sciatur, et sic tertiusdecipiatur, ac damnum patiatur*”
- ¹¹ PC. Art. 87., 88., 89.
- ¹² Bodó, Matthias: *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas* (Posonii, 1751, 314. p.)
- ¹³ Huszty, Stephanus: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum* (Buda, 1745)
- ¹⁴ Vuchetich, Matthias: *Institutiones juris criminalis Hungarici* (Buda, 1819)
- ¹⁵ Szelemenics, Paulus: *Elementa juris criminalis hungarici* (Posonii, 1817), illetve annak magyar nyelvű átdolgozása: *Fenyítő törvénytörvény* (Buda, 1832)
- ¹⁶ Pauler: i. m., 270. p.
- ¹⁷ Bodó: i. m., 314. p.
- ¹⁸ „*Falsi autem Crimen est dolosa veritatis immutatio, vel suppressio, in alterius damnum et praejudicium facta, Publico Jure poenaliter prohibita. Seu, Falsum est, quod animo corrumpendae veritatis, in alterius fraudem seu perniciem, dolo malo fit.*” (Bodo: i. m., 300. p.)
- ¹⁹ Articulus XCII. *De falso Judice, Procuratore, Testibus et Delatoribus* (Bodo: i. m., 302. p.)
- ²⁰ Articulus XCV. *De Falsarum literarum, Sigillorum et c. Confectoribus* (Bodo: i. m., 307. p.)
- ²¹ Articulus XCVI. *De Iis, qui Libram, Pondus, Ulnas, Mensuras, Mercas, et alias Res falsificant* (Bodo: i. m., 310. p.)
- ²² Articulus XCVII. *De Larvatis Personis* (Bodo: i. m., 311. p.)
- ²³ Bodó i. m. 314. p.
- ²⁴ „*Larvatae personae sunt illae, alterus familiae nomen seu cognomen assumunt, et subhocce ficto et larvato nomine, ac Persona, sive successionem et haereditatem in alterius Familiae bonis, seu praerogativas, ni damnum et praejudicium legitimarum Familiarum, dolose sibi vindicare attentat.*” (Bodo: i. m., 311. p.)
- ²⁵ Huszty: i. m., 120. p.
- ²⁶ *A büntető törvénykönyv indokolása. Képviselőházi irományok 1875.* (IX. kötet, 372. szám, 300. p.)
- ²⁷ „*Falsum, latiori, latiori significatione, dicitur omne id quod non est verum.*” „*...falsum strictiori sensu accipitur, pro Crimine illo, quod de jure poenaliter est.*” (Bodo: i. m., 300. p.)
- ²⁸ Madai Sándor: *Paradigmaváltás – kontinuitás? Magyar kodifikációs törekvések a család definiálására a 18. század második és a 19. század első felében* (Jogtörténeti Szemle, 2010/1., 13–19. p.; a továbbiakban: Madai 2010)
- ²⁹ Angyal Pál: *A család. A magyar büntetőjog kézikönyve 16.* (Budapest, Attila-Nyomda, 1939, 9. p.), Madai 2010: i. m., 13–14. p.
- ³⁰ Angyal: i. m., 9. p., *A büntető törvénykönyv indokolása.* i. m., 303. p. Madai nem teljesen osztja e véleményt (Madai 2010: i. m., 15. p.)
- ³¹ Angyal: i. m.
- ³² Madai Sándor: *A család büntetőjogi értékelése* (Budapest, HVG–Ora, 2011)

Farkas Ádám

A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modelljének áttekintése (1867–1914)

A haderő rendeltetése és feladatköre alapvetően félreértettnek tűnik azon a szemüvegen át, amit az elmúlt több mint huszonöt év alatt hazánkban a történelem dicstelen epizódjaival szembeni érzelmi reakció és a politikai korrektség jegyében az értelmiségiek, a szakemberek és nem utolsósorban a döntéshozók alakítottak ki. Ez egyrészt érthető a szobatiszta félismeretek dimenziójából nézve, hiszen a fegyveres erő részese volt a 20. század vézskorszakainak, másrészt azonban, ha mélyebben átgondoljuk az állam és a fegyveres védelem viszonyát és történelmi narratíváit, látható, hogy a reakció racionalitása megkérdőjelezhető, hiszen „az állami erőszakszervek is ki vannak téve a mindenkori korszellem hatásának, és változásaik lényegében a mindenkori hatalmi konstellációk döntéshozatali leképződésének köszönhetőek.”¹ Nem tudjuk ugyanis letagadni, hogy a haderő békeidejű, normál jogrendi rendeltetése korábbi történetünkben soha nem korlátozódott kizárólagosan a külső ellenség elleni harcra, vagy a clausewitz-i értelemre,² azaz a külpolitikai érdekek katonai úton való érvényesítésére. A belső rend fenntartásának garantálása – az úgynevezett karhatalmi tevékenység – mindvégig jelen volt, még akkor is, amikor már Magyarországnak volt jelentős rendvédelmi örtestületi rendszere.³ Ennek pedig jó és ésszerű okai voltak, amelyeket ma újból meg kell vizsgálni korunk új biztonsági szituációjában. Előljáróban azt is ki kell emelni, hogy ez a fajta rendvédelmi jelleg ma is jelen van a Magyar Honvédség profiljában, igaz, békeidőben ezt a külföldi, missziós tevékenységekre korlátozzuk, amelyek ellátása érdekében katonáinkat tömegkezelésre és tömegosztatásra is felkészítjük.

Azt kell mondanunk, hogy a posztjaltai világ pacifista illúziói és történelmi igazságtételi vágya ellenére a működő jogállam nem zárja ki a fegyveres erő – korlátok közötti, de – normál jogrendi, tehát békeidejű belföldi alkalmazását. Így van ez ma több európai országban,⁴ de így volt ez Magyarországon is a polgári parlamentáris jogállamiság kiépítésének kezdetén. A mai kihívások kezeléséhez pedig – úgy gondolom – megkerülhetetlen az előzmények jogtörténeti megismerése és elemzése.

A fegyveres erő ilyen jogállami szabályozásának és rendeltetésének egy dimenziója a fegyveres erő feletti parlamentáris hatalommegosztás. A hatalommegosztás, vagy másként megfogalmazva a hatalmi ágak szétválasztása szempontjából mind történeti, mind elméleti vonatkozásban összefoglaló kategóriákkal operálunk akkor, amikor az egyes államrendszerek történeti valóságát vizsgálni szoktuk, s csak a kiemelten tematizált állami intézmények és intézményrendszerek tekintetében szoktunk elrédvni a részletekben. Az egyes hatalmi ágak vonatkozásában az állam fegyveres erőszakszervei döntően csak akkor kerülnek kiemelésre, amikor a vizsgált időszakban a hatalommegosztással szemben az egységesítés jegyében az adott rezsim fellép, és azt ilyen-olyan mértékben a fegyveres erőszak – forradalom, katonai puccs, terror – eszközeivel teszi. Ettől függetlenül a katonai karakterű szervek⁵ feletti hatalomgyakorlás és a hatalommegosztás összefüggéseit nem szokás vizsgálni.

Persze önmagában ez nem róható fel a tudomány művelőinek, hiszen egyrészt maga a hatalommegosztás kérdése is sokáig háttérbe szorult a mindennapi aktualitásokkal szemben,⁶ másrészt pedig lassan évszázados tendenciák mutatnak afelé – legalábbis hazánkban –, hogy az állam fegyveres védelmére az állam- és jogtudomány nem fordít érdemi figyelmet sem a kortárs, sem pedig a történeti vonatkozásokban.

Mindez azonban jelentős hiányosságokat, jelentős szürke foltokat keletkeztet ismereteink palettáján. Az állam fegyveres védelme és különösen a fegyveres erő⁷ végső valójában történő alkalmazása az állami működésnek egy, ideális esetben latens aktivitása. Ez azonban lényegében minden területtel valamely módon kapcsolatban áll, sőt, tényleges aktivizálás – egy esetleges békeidejű válságidőszak vagy valamely különleges jogrend – idején, a teljes állam- és jogrendszert meghatározza.

A fegyveres erő mindezekon túlmenően minden hatalmi ággal speciális relációban van, hiszen évszázados küzdelmek és változások nyomán jutottunk el odáig, hogy a fegyveres erő feletti jogosítványokat oly módon osszuk meg a hatalmi ágak között, amely a legszélsőségesebb történelmi fordulatokig képes garantálni annak jogállami működését és kontrollját. E tekintetben is bátran állíthatjuk, hogy egy a – törvényhozó túlsúlyával jellemezhető – mai modelltól eltérő konstrukcióval, de az alapokat az 1867. évi kiegyezést követő államrendszer alakította ki. A dualizmus korában ugyanis valamiféle államfői – és ezáltal végrehajtó hatalmi – túlsúllyal, de a parlamentáris hatalommegosztás rendszerébe tagozva működött a fegyveres erő hazánkban, amelyből máig ható résztradíciók⁸ is fakadnak.

Mindezekre figyelemmel jelen gondolatok fő célja áttekinteni a fegyveres erő feletti hatalommegosztás első magyar parlamentáris modelljét, és ezzel az eckharti értelemben⁹ vett jogtörténet vizsgálati horizontjába helyezni a fegyveres erő kérdését, utat nyitva ezzel további vizsgálódásokra a fegyveres erő feletti jogosítványok és általában a fegyveres erő rendeltetése tekintetében.

A kiegyezési törvények és fegyveres erő

A dinasztia és nemzet közti ellentét és általában a kiegyezés – és vele a kiegyezési konstrukció – alapvető kérdése volt a fegyveres erő, vagyis a közös hadsereg versus nemzeti hadsereg kérdése.¹⁰ Reálpolitikai oldalról érthető Bécs azon álláspontja, amellyel hevesen ellenállt egy magyar nemzeti hadsereg létrehozásának. A forradalom és szabadságharc olvasata egészen más volt a bécsi kamarilában, mint idehaza, emellett pedig nem lehet elfelejteni azt a történelmi tényt, hogy a kiegyezés egyik – ha nem a – fő mozgatórugója volt az egykori Habsburg Birodalom nagyhatalmi státuszának fenntartása. Ez utóbbinak értelemszerűen alapvető kelleke volt egy „összbirodalmi”, erős hadsereg, amit csak gyengített volna, ha Bécs szabad utat enged egy teljesen elkülönült magyar nemzeti hadsereg létrehozásának, s ezzel a létrejövő Osztrák–Magyar Monarchia katonai erejét két önálló hadseregre osztja fel, bizonytalanra téve mások mellett az egységes fejlesztés és kiképzés tényleges megvalósulását.

Számos kisebb politikai vita¹¹ mellett három – egyre nagyobb politikai visszhanggal, végül zavargásokkal párosuló – véderővita során tört újra meg újra felszínre ez a kérdés, amelyben végig ott húzódott a hatalommegosztás kérdése is.

A kiegyezési folyamat felől nézve kiemelendő, hogy az uralkodó 1867. február 17-i királyi leiratában a vérendszert szabályozásának alkotmányos megoldását sürgette, azonban kiemelte, hogy „összes népeink biztonsága iránti atyai gondoskodás vezérelt tehát, midőn mult évi karácson hó 28-án közzétett rendeletünkben a hadkiegészítést oly módon czéloztuk fogamatba vétetni, mely az eddig fennállott rendszerből az átmenetet könnyíteni, s a megállapítandó új rendszer életbeléptetését előkészíteni képes legyen”.¹² A folytatásban kiemelte, hogy a főrendek és a képviselők e rendelet felfüggesztését kérték a törvényes rendezés érdekében, amivel már itt megmutatkozott a parlament és az uralkodó közötti, folyton kiújuló ellentét, aminek táptalaját a hadügy és a felette gyakorolt erőteljes felségjogok adták. Nem maradhat említés nélkül az sem, hogy a kiegyezési törvények között is kiemelt kérdésként jelenik meg a magyar ezredek kiegyezésére szükségelt újoncok megajánlásáról szóló 1867:9. törvénycikk, az önálló magyar hadsereg elvetése jegyében az 1867:11. törvénycikk, miszerint a nemzetőrségről szóló 1847/8. évi 22. tc. felfüggesztetik.¹³ Ezeket követően a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867:12. törvénycikk (a továbbiakban: közösügyi törvény) rögzítette a hadügyek feletti hatalommegosztás fő szabályait; e törvénycikkben az uralkodónak rendkívül széles jogköröket tartott fenn, s a parlamentnek ezekkel szemben biztosított kontroll-jogosítványokat.

A hadügyi felségjogok

A közösügyi törvény 11. §-a szerint „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegyező részének, egységes vezérletére,¹⁴ vezényletére¹⁵ és belsővezetere¹⁶ vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.”¹⁷ Ezekről Ferdinandy Gejza azt mondja, hogy általuk „a tulajdonképpeni hadügyek intézését az úgynevezett hadseregre, vagyis az Ausztriával közös hadseregre nézve a királyra ruházta...”¹⁸ Ez azért emelendő ki, mert az uralkodói jogosítványok a Magyar Királyi Honvédség felett is érvényre jutottak, de azokban az uralkodó a politikailag felelős honvédelmi miniszterhez, vagy kormányhoz, bizonyos esetekben pedig a magyar Országgyűlés jóváhagyásához volt kötve, ami a parlamentáris hatalommegosztás követelményeiből fakadt.

A közösügyi törvény az uralkodói jogosítványok után a törvényhozás jogait rögzítette. Eszerint (1) a magyar hadseregnek időnkénti kiegyezését, (2) az újoncmegajánlás jogát, (3) a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, (4) a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket az ország magának tartotta fenn.¹⁹ Emellett a védelmi rendszer Magyarországot érintő megállapítása vagy átalakítása csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetett, még hozzá az osztrák és a magyar kormány közti egyeztetést követően, az osztrák törvényhozással azonos szövegezésben.²⁰

Mindezekből a fegyveres erő feletti hatalommegosztás tekintetében az látható, hogy a végrehajtó hatalmat miniszterei útján gyakorló uralkodó rendkívül széles jogosítványokkal rendelkezett, melyek a parlamenti jogosítványok miatt „csak” a vérendszert átfogó átalakítására, valamint a költségvetési és humán erőforrás fedezet módosítására nem terjedtek ki, amelyek azonban a hadügy tekintetében az eldöntendő kérdések gerincét adják. A végrehajtó hatalom illetően – a haderőhöz kötődő, de afeletti²¹ – túlsúlyát pedig csak fokozza, hogy az uralkodó mint legfelsőbb hadúr, vagyis – mondjuk úgy – mint a parancsnokok parancsnoka bármely katonai büntetőügyben adott esetben dönthetett az eljárás megindításáról a ius gladii et agratiandival,²² amelyet még az 1912. évi katonai bűnvádi perrendtartások²³ is fenntartottak, és amely tradicionális elemként még a két világháború között is megillette előbb a nemzeti hadsereg fővezérét,²⁴ majd az államfőt.²⁵

Ez a széles jogkör azonban – melynek az alkotmányozó hatalom és a hazai jogtudomány több jeles alakja szerint is jelentős történelmi múltja volt²⁶ – nem váltotta ki egyöntetű üdvözlést, amit „*A hadügyi fölségjog*” című rövid tanulmány is példáz, mikor rögzíti, hogy „az 1867. évi 12. tcz. 11. §-ában elismert fölségjogok csakis »alkotmányos« jogok lehetnek, vagyis olyanok, amelyeket a király a törvényhozás megbízásából gyakorol. Következésképpen, mihielyt kétség merül föl a törvényben kifejezett »alkotmányos fölségjogok« tartalma iránt: a törvényt magyarázat szüksége áll be. Ezt a jogot pedig az 1790. évi 12. tcz. értelmében maga a király nem gyakorolhatja, csupán az egész törvényhozás, vagyis »király és nemzet« együtt.”²⁷

Még ha kevésbé éles hangvételrel és az alább idézettek követően az országgyűlés jogköreit is kiemelve ugyan, de ez irányba mutat Ferdinandy Gejza is a következőkkel:

„Az 1867. évi XII. t.-cz. a véderőszervezet kérdésének megoldásánál már csak azt vette figyelembe, hogy az 1715. évi 8. t.-cz. alapján az ország segélyével fenntartott királyi hadat, a mely pedig magánhadnak tekintendő, a király nem csak vezényeltette és vezéreltette, hanem belső szervezete is egyedül tőle függött, de nem fordította figyelmét arra, hogy az általános védkötelezettség elve alapján szervezendő hadsereg nem ehhez a zsoldos hadsereghez

hasonló, hanem a nemesi fölkelősereg jogi természetével bír, és nem egyéb, mint az állampolgárok néphadseregének olyan szervezete, mely mellett annak egy része állandóan fegyver alatt áll. Az 1867. évi törvényhozás tehát a történelmi jognak meg nem felelő felfogásból indulva ki, a most már állandó hadseregként szervezendő országos hadseregre nézve az 1867. évi XII. törvénycikkben (11–13. §§.) nemcsak a vezérlet- és vezényelt-, hanem a belső szervezés jogát is a királyra ruházta...²²⁸

A fegyveres erő feletti hatalommegosztás a kiegyezést követően, különös tekintettel a védtörvényekre

A közösügyi törvény rendelkezésein túl, a fegyveres erő feletti hatalommegosztást a királyi hatalom tradicionális korlátai, valamint a védrendszeri – vagyis a véderőről, illetve a honvédségről szóló – törvények is erősítették. Ahogy az előbbiek tekintetében Kmety Károly írta: „A király végrehajtó hatalmát mindenkor törvényszerűleg, a törvények kivánalma szerint, azok határai között, köteles gyakorolni. »Executiva autem postestas non nisi in sensu legum, per Regiam Majestitatem exercentur« mondja az 1791. évi XII. t.-czikk. Az 1867. évi VII. t.-czikk hozzáteszi, hogy a király végrehajtó hatalmát csak személyesen gyakorolhatja, senki öt királyi funkcióiban nem helyettesítheti, így a nádornak mint királyi helyettesnek, helytartónak, az 1608: XVIII. és 1848:III. törvénycikk által a királynak külföldön léte esetére, adott hatásköre meg van szüntetve.²²⁹ Ezek körében tehát a felségjogok személyhez tapadóként jeleníthetők meg, amelyeket a törvények keretei között csak az uralkodó jogosult gyakorolni.

Hasonlóképp erősítették a parlamentáris hatalommegosztás rendszerét azok a törvények, amelyek a politikailag felelős minisztériumhoz kötötték a király egyes jogainak gyakorlását számos más tárgykör mellett a hadügy vonatkozásában is. Ezekről szintén Kmety Károly jegyzi le, hogy

„...az 1886: XX. és 1890:V. t.-cz. értelmében a népfölkelésnek és honvédségnek az ország területén kívüli alkalmazásához – ha az országgyűlés nincs együtt – az ősszminisztérium beleegyezése kell, az 1891: VIII. t.-cz. szerint a bosnyák csapatok Ő Felsege rendeletére a minisztérium beleegyezésével hozhatók magyar

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium épülete a Budai Várban a 19–20. század fordulóján

területre; szaporításukhoz is a ministerium beleegyezése szükséges...²³⁰ Igaz ugyan, hogy az uralkodóhoz kötött kormányzat e tekintetben rugalmas kontroll volt, mégis kiemelendő, hiszen a hadügyi kérdésekben a magyar országgyűlés – a kormányzati többség ellenére is – többször szembement az uralkodói akarattal. Ez több esetben úgy nyilvánult meg, hogy a kettős köztötségben lévő kormányzat végül visszavonta egyes javaslatait,³¹ amelyek benyújtását az uralkodó szorgalmazta.

A királyi hatalom korlátozására hivatott rendelkezések mellett a véderőről szóló törvények már 1868-tól figyelmet fordítottak a fegyveres erő feletti hatalom felelősségi kérdéseire, valamint az országgyűlés kontroll-lehetőségeire is, amikor a Magyar Királyi Honvédség kérdéseiben a politikai felelősséget a honvédelmi miniszterhez kötötték, akinek működése egyúttal érvényességi kelléke is volt a Honvédség feletti érdemi döntéseknek.

A véderőről szóló 1868:40. törvénycikk a honvédség fölötti rendelkezés körében kikötötte, hogy „a honvédség a honvédségi törvény értelmében, béke idején közigazgatási tekintetben a honvédelmi miniszternek, katonai ügyekben pedig a honvédség főparancsnokának van alárendelve. Ellenben háború idején közigazgatási tekintetben ugyancsak a honvédelmi miniszter, katonai ügyekben pedig a király által kinevezett hadvezér alatt áll.²³² Ez annál inkább fontos volt, mivel bár a katonai döntések meghozhatók voltak a miniszter befolyása nélkül, de aligha képzelhető el azok előkészítése, foganatba vétele és háttérének megteremtése a hadügyi közigazgatás hiányában, amelyre nézve már a miniszter döntési jogköre – és vele politikai felelőssége – állt fenn. Ez a szabályozás 1889-re annyiban változott, amennyiben a törvény szélesítette a honvédelmi miniszter hatáskörét, hiszen kimondta: „A honvédség minden ügyei a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartoznak. A közeleb-

bi határozatok a honvédségi törvényben foglaltak. Háború idején az összes honvédség katonai tekintetben az Ő Felsége a király által kinevezett hadvezér alatt áll.”³³ E tekintetben látható, hogy a húsz esztendő politikai harcainak eredményeként a törvényalkotás kimondta, hogy a Magyar Királyi Honvédség alapvetően a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik, s az uralkodó közvetlen befolyását garantáló hadvezetést csak arra az időszakra tartotta fenn, amikor a honvédség egyébként is a közös haderő kiegészítése, nevezetesen a háború időszakára. A törvény egyébként ugyanezt mondta ki a népfölkelésről is.

1912-re a szabályozás annyiban változott, amennyiben már egyértelművé vált, hogy azokat nem a véderőtörvényben szükséges részletezni, hanem a honvédségről szóló különálló törvényben, amely lényegében speciális szabályként határozza meg a Magyar Királyi Honvédség közjogi helyzetét és sajátosságait a közös haderőhöz mérten. Ennek folyományaként ekkor már a honvédségről szóló 1912:31. törvénycikk mondta ki, hogy „A honvédség kivételesen a magyar szent korona országain kívül is alkalmazható, de ehhez mindannyiszor az országgyűlés hozzájárulása szükséges. Csak az országgyűlés együtt nem léteben, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti el Ő Felsége, a magyar ősszministerium felelőssége s az országgyűlésnek, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a honvédség alkalmazását a magyar szent korona országain kívül is.”³⁴ Ebben a rendelkezésben az országgyűlés általi döntést határozta meg főszabályként a jogalkotó, amihez képest az ősszminisztérium felelőssége mellett meghozott halaszthatatlan döntésre csak akkor kerülhetett sor, amikor az országgyűlés épp nem volt együtt.

A honvédség ügyei tekintetében a honvédtörvény kimondta – a korábbi tradíciókat követve –, hogy „a hon-

védség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik”.³⁵ A katonai vezetés és felügyelet tekintetében azonban pontosításra kerültek a jogkörök, s a korábbi szabályozás *expressis verbis* is megfogalmazásra került azaz, hogy „A tisztán katonai vezetés és felügyelet végett Ő Felsége a honvédelmi miniszter meghallgatása után, a honvédség főparancsnokául egy magasabb rendfokozatu tábornokot nevez ki. A honvédség főparancsnokának kötelességei különösen: 1. a katonai kiképzés vezetése és felügyelete; 2. a fegyelmi fenytő hatalom gyakorlása a tisztek, tisztjelöltek és a legénység fölött, valamint az alárendelt parancsnokságok ebbeli joggyakorlatának felügyelete; 3. az alárendelt honvéd parancsnokságok, csapatok, hatóságok, intézetek és a hadi készletek felügyelete; 4. az alárendelt honvéd parancsnokságok, csapatok, hatóságok és intézetek fölterjesztéseinek véleményezése; 5. előterjesztések, illetőleg javaslatok tétele a honvédelmi miniszterhez a honvédség kiképzésének, fegyelmi állapotának és harccképességének fokáról, tisztek, tisztjelöltek előléptetéséről és szolgálati beosztásáról.”³⁶

A honvédség főparancsnokát azonban a jogalkotó nem tette teljesen közvetlenné az uralkodóval. A törvény ugyanis kimondta, hogy a főparancsnok a hatáskörébe vágó minden jelentős kérdéstről köteles a minisztert tájékoztatni, ahogy azt is, hogy a miniszteri rendeletek végrehajtásáról köteles jelentést tenni. Ezek közül az előbbi fontossága emelendő ki, hiszen azzal a jogalkotó a folyamatos tájékoztatás mellett megadta a magyar kormánynak azt a lehetőséget, hogy ellentétek esetén kormányzati politikai, vagy ha az nem elég, országgyűlési úton próbáljon érvényt szerezni politikai akaratának. Ezzel az országgyűlés jogkörei is áttételesen erősödtek, hiszen a honvédelmi miniszter az országgyűlés felé tartozott felelősséggel.

A Magyar Kir. Honvéd Főparancsnokság épülete a Budai Várban
(metszet, Vasárnapi Ujság, 1896. december)

Összegzés

Összességében szemlélve a haderő feletti jogosítványokat, egyértelműen állítható, hogy a kiegyezési konstrukcióban a királyt megillető jogok olyan erős végrehajtói jogosítványok voltak, amelyekhez mérten a parlamentáris kontroll a haderő tényleges alkalmazásának és működtetésének dimenziójában csak viszonylagosak voltak. Nem állíthatjuk azonban, hogy ez a – korlátozott vagy a hadügyek terén a katonai jogalkotás más területeihez hasonlóan inkább csökevényes – parlamentarizmus ne biztosított volna korlátokat az uralkodói hatalommal szemben. Ennek legékeesebb példáit adták a kiegyezési törvény talaján – igaz, az eredeti tízévenkénti újratárgyalást be nem tartva – keletkezett véderőviták, amelyeknek sarokpontja nem több volt és nem kevesebb, mint az, hogy a jelentős haderőfejlesztések csak és kizárólag a törvényhozó hatalom jóváhagyásával voltak végrehajthatók.³⁷ A parlamentáris

monarchia vonatkozásában emellett kiemelendő, hogy az államfő – és ezt különösen erősítette Ferenc József habitusa és uralkodói gyakorlata – inkább még a montesquieu-i hatalommegosztás szerinti³⁸ végrehajtó hatalom csúcsaként funkcionált, nem pedig a constant-i értelemben, a három klasszikus hatalmi ág feletti tényezőként.

Ez a végrehajtó hatalom irányába súlyozott szabályozás azonban illeszkedett a kor követelményeihez is annyiban, amennyiben különböző parlamentáris fékeket és elensúlyokat igyekezett az uralkodói jogkörökkel szemben felállítani, de legalábbis a politikai felelősség szempontjából igyekezett azokat körülbástyázni. Tette mindezt úgy, hogy a kényes parlamentáris politikai viszonyok mellett megpróbálta megőrizni a haderővel kapcsolatos döntések terén az operativitás lehetőségét egy olyan korban, amelyre boldog békeidőként emlékezünk, de amelyben már forrongtak a hadakozás törekvései és ezekkel párhuzamosan a belrendet is veszélyeztetni képes belső ellentétek.

FARKAS, ÁDÁM

Überblick über das ursprüngliche Modell der parlamentarischen Aufteilung der Gewalt über den Streitkräften (1867–1914)

(Zusammenfassung)

Die Bestimmung und die öffentlich-rechtliche Regelung der Streitkräfte scheint in Ungarn grundsätzlich falsch verstanden zu sein, wenn sich im äußerst wechselhaften und gefährlichen Sicherheitsumfeld des 21. Jahrhunderts die Auffassung wie ein Dogma aufrecht hält, gemäß dem die Streitkräfte ausschließlich Verteidigungsaufgaben nach Außen erfüllen, und sie im Inland nur in besonderer Rechtsordnung, oder zur Zeit außerordentlicher Macht eingesetzt werden können. Diese Auffassung verfestigte sich bei uns nach der politischen Wende 1989 und kann im Wesentlichen als Verneinung der Machtauffassung des Staatssozialismus verstanden werden, was aber die früheren parlamentarischen Lösungen in Ungarn außer Acht lässt. In dieser Überzeugung unternimmt es die Studie, das

Schema der parlamentarischen Gewaltenteilung über den Streitkräften zwischen 1867 und 1914 darzustellen, als eine mögliche Alternative der Verteilung der Macht Kompetenzen über den Streitkräften, wobei aber die operative Aufgabenbestimmung unberührt bleibt. Neben der Auslegung des Gesetzesartikels Nr. 1867:12 setzte sich der Verfasser die Auslegung auch der Wehrhoheit zum Ziel. Er ergänzt diese Erörterungen mit den maßgeblichen Bestimmungen der Gesetze über Wehrmacht und Honvedarmee, und zugleich stellt er die Vorgeschichte dar, aus der die – im Vergleich zum ursprünglichen Wesensgehalt ausgehöhlte – Bestimmung des Grundgesetzes hervorgeht, dass nämlich der Präsident der Republik Oberbefehlshaber der Streitkräfte Ungarns sei.

Jegyzetek

- ¹ Farkas Ádám: *A totális védelemről – Gondolatok a modern állam fegyveres védelmének történeti konstellációjáról*, Carl Schmitt *totális állam és totális háború toposzai kapcsán*. In: Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2013* (Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013, 156. p.)
- ² „A háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.” (Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013, 54. p.)
- ³ E tekintetben az is jelentőséggel bír, hogy a polgári Magyarország történelmi bűnbakká tett rendvédelmi szerve, a csendőrség, egy katonailag szervezett örtestület volt.
- ⁴ Igaz, ezt leglátványosabban sajnos a közelmúlt francia terrortámadásai mutatták meg, amelyeket követően előbb Franciaországban mozgósítottak több mint tízezer katonát a belső biztonság érdekében, majd Belgiumban is több száz katonát kapott hasonló parancsot a különleges jogrend elrendelése nélkül, fel sem tételezve

a politika vagy a társadalom részéről a jogállamiság megingását emiatt.

- ⁵ E fogalom alatt az állam legitim fizikaierőszak-monopóliumának érvényesítésére törvényileg feljogosított, katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészét általánosságban jellemző fegyveres jellegű testületeket érttem.
- ⁶ Lásd: Stumpf István: *Hatalmi ágak megosztása egykor és most* (Világosság, 2013 tavasz-nyár, 277–281. p.)
- ⁷ Fegyveres erő alatt – összhangban a korábbi alkotmány rendelkezéseivel és a történelmileg kialakult értelmezéssel, amely különválasztotta a rendvédelmi erőt – az ország külső, katonai fenyegetéstől való védelméért felelős szervezetét – vagy szervezeteit – értjük. Ez a dualizmus időszakában a közös hadsereget, az osztrák Landwhert, a Magyar Királyi Honvédséget és a két népfőlkelést jelentette, míg az 1989-es demokratizálódási folyamat után 2007-ig a Magyar Honvédséget és a Határőrséget, azóta pedig kizárólag a Magyar Hon-

- védéséget. A fogalom meghatározásának és az állam fegyveres védelmének jogi terminológiai kérdéseivel kapcsolatban bővebben lásd: Lipics László: *Fegyveres szervek-e a rendvédelmi szervek?* (Hadtudomány, 2010. 1–2. szám, 145–162. p.)
- ⁸ Mint amilyen az Alaptörvény 9. cikk (2) bekezdése, amely kimondja, hogy „A köztársasági elnök a Magyar Honvédség főparancsnoka”.
- ⁹ „...ha a jogtörténet nem tudja a jelen viszonyait a múlttal összekapcsolni, úgy jogrégészetté válik.” (Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris kiadó, 2000, 12. p.)
- ¹⁰ Lásd: Papp Tibor: *Az Osztrák–Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve* (Hadtörténelmi Közlemények, 15. évf., 1968. 4. sz., 703–724. p.)
- ¹¹ Lásd: Farkas Ádám: *Adalékok egy rendszerváltást követő politikai gesztus megítéléséhez*. In: Szoboszlai-Kiss Katalin, Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére* (Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013, 148–161. p.); Farkas Ádám: *Arnyékból a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához*. In: Farkas Ádám (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörténet forrásaiából (1867–1945)*. (Budapest–Győr, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Széchenyi István Egyetem Baththyány Lajos Szakkollégium, 2014, 27–54. p.)
- ¹² Királyi leirat az országgyűléshez, 1867. febr. 17-ről az alkotmány visszaállítása tárgyában. In: *Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára 1867*. 4. p.
- ¹³ Ennek hatályon kívül helyezését a honvédségről szóló 1868:41. törvénycikk 32. §-a mondta ki nem sokkal később.
- ¹⁴ „A vezérlet joga minden esetre magában foglalja a király azon jogát, hogy maga állhat a véderő élére vagy a hadvezért, nemkülönben a véderő parancsnokait és tisztjeit nemcsak kinevezi, hanem azoknak parancsokat is adhat. – Továbbá ide tartozik a véderő miképen alkalmazása, mozgósítása, a békelétszám felemelésének elrendelése.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 281. p.)
- ¹⁵ „A vezénylet joga magában foglalja a hadsereg és a honvédség belső igazgatásának egész körét, a szolgálati viszonyok és alkalmazások megállapítását, a véderő harczképességére szolgáló rendelkezéseket, jelesen a kiképzés, fegyelem, felfegyverezés és felszerelésre vonatkozó intézkedések megtételét, az erre vonatkozó szabályzatoknak és utasításoknak kiadását, a tisztai képesítettség fokának megállapítását, az előléptetési viszonyok szabályozását, szóval mindazt, a mi a vezetés sikerét biztosítja.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 281–282. p.)
- ¹⁶ „A bszervezet felségjogához tartoznak: a seregszervezet megállapítása, jelesen a fegyvernemeknek s ezek számarányának, a csapatok számerejének és számának meghatározása, seregintézetek és hadi intézetek felállítás, szervezése.” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 282. p.)
- ¹⁷ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 11. §.
- ¹⁸ Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 280. p.
- ¹⁹ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 12. §.
- ²⁰ A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. törvénycikk, 13. §.
- ²¹ Ezt Kmety Károly így fogalmazta meg: „A közös hadsereg és honvédség vezérletének, vezényletének és belső ügyei igazgatásának legfőbb hatóságát a királyi felség személyesen gyakorolja, mint legfőbb hadúr. A hadúri jog vagy hatalom az alkotmányos magyar királyi hatalom része, közjogilag azonos e hatalom egyéb nyilvánulásaiival. A hadúri hatóság nem avatja specialiter katonai jellegűvé a királyi méltóságot, nem is kapcsolja azt szorosabban az állami organismus egyik részét képező hadiszervezethez, hadsereg, vagy honvédséghez. Ezért a legfőbb hadurat a katonai jellegű hatóságokhoz épp úgy nem sorozhatjuk, mint a hadügynek alkotmányos vezetésé-
- re, intézésre hivatott ministereket, a közös hadügyi és m. kir. honvédelmi ministert sem.” Lásd: Kmety Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve* (Budapest, Politzer-féle könyvkiadó-vállalat kiadása, 1907)
- ²² E tekintetben a hazánkban használt, de be nem cikkelyezett osztrák katonai bünvádi perrendtartás amellett, hogy a honvédség tekintetében a bírói felsőbbbségi jogot a honvédség főparancsnokának tartja fenn, a következőket jegyzi le: „Bírói felsőbbbségi jogot gyakorolnak azon katonai parancsnokok, kiket a büntetés és megkegyelmezés joga vagy már a törvény szerint állásuknál fogva, vagy átruházott hatáskörben megillet. A büntető és megkegyelmezési jog magában foglalja a büntető törvények áthágói üldözésének, befoglalásának, kihallgatásának és fölöttük ítélhetőzatalnak elrendelésére, a hozott ítéleteknek, végzéseknél és határozatoknak, felsőbb bíróságok részére fenn nem tartott esetekben megerősítésére, kihirdetésére és végrehajtására, végre az ítéletek (végzések) enyhítésére vagy az elítélteknek teljesen is megkegyelmezésére való hatalmat, amennyiben ezen megkegyelmezési jog a szabályok szerint korlátozva nincs” (*A katonai bünperrendtartás fordítása*. 38–39. §. Budapest, Légrády Testvérek, 1885, 2. p.)
- ²³ Lásd a közös hadsereg katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912:33. törvénycikk 3. §-át, valamint a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912:33. törvénycikk 3. §-át.
- ²⁴ Lásd A honvédelmi miniszter 13364/eln. 13. (12.) 1920. számú Körendeletét A magyar nemzeti hadsereg fővezérét megilletett illetékes parancsnoki jogokról való intézkedés tárgyában.
- ²⁵ „A végrehajtó hatalmat a kormányzó kizárólag a nemzetgyűlésnek felelős minisztérium által gyakorolja. Minden rendelkezése és intézkedése, ideértve a fegyveres erőre vonatkozó rendelkezéseit is, csak úgy érvényes, ha az illetékes felelős miniszter ellenjegyzésével van ellátva. Ez azonban nem érinti a kormányzónak a hadügyi körébe tartozó azon alkotmányos jogait, amelyek a nemzeti hadsereg vezérletére, vezényletére és bszervezetére vonatkozólag őt megilletik.” (Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikk, 13. §.)
- ²⁶ „Régi védrendszerünk kettős alapon nyugodott már szent István idejétől kezdve. A hadviselés rendes eszköze volt a királyi hadsereg, mely az Árpád-korszak első felében a várkatonaságból, az Anjouktól kezdve a király és főurak bandériumaiból, Mátyás alatt a fekete seregek nevezett zsoldosseregből, a felkelési harcokat befejező szatmári béke után az 1715. évi 8. t.-cz. alapján a hadiadóból a király által fogadott és fenntartott zsoldos hadseregből állott, a melybe idővel az 1741. évi 63. t.-czikkel szervezett s az ország által nagy áldozatkészséggel kiállított magyar hadsereg is beolvadt. [...] A hadsereg tartás joga tehát a királyt már szent István óta megillette, s ebben benne foglalatik: a seregvézérleti, a seregvézényleti és a seregszervezési felségjogok...” (Ferdinandy Gejza: i. m. [1895], 278–279. p.) Ezt megerősíti Kmety Károly is, mikor rögzíti, hogy „A kir. felségnek a magyar hadsereget illető, annak vezérletére, vezényletére, bszervezetére vonatkozó alkotmányos joga, a magyar királyi hatalom eredménye, nem közös funkció. A magyar ősalotmány már a vezérek korában ismerte a fejedelem főhadúri hatalmát.” (Kmety Károly: i. m., 703. p.) Hasonlóan a történelmi gyökerekre utal Hegedűs Lajos is a következőkben: „Az országnak kül és bel ellenség-től megvédésére nem ritkán anyagi erő, fegyveres nép s egyéb hadi eszközök szükségesek; ezek együttvéve a hadi hatalmat képezik s a királynak azon joga hadieszközöket szerezni, várakat építeni, hadakat szedni s fölfegyverezni f e g y v e r j o g n a k (jus armorum) nevezetik. A fegyverjog ereje s hatalma a hadseregben fekszik. Eredetileg minden magyar fegyverviselő volt, s vándor nemzetek módjára a magyar hadak szervezete inkább támadásra mint védelemre volt irányozva; mi azonban, őseink a keresztény hitre térvén, megváltozott s a hadi szervezet inkább honvédelmi rendszerré alakult. Ennek folytában keletkezett a rendes és r e n d k í v ü l i hadsereg közötti különbség, mely eredetileg ismeretlen volt. Az ország védelméről gondoskodni a király különös tisztehez tartozott; ki is a történelem tanúsága szerint már régi időfői fogva a nemzeti derék hadon kívül

fégyveres néppel bírt.” (Hegedüs Lajos: *A magyar közjog alapvonalai*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1861, 182. p.)

²⁷ Egy Jurátus: *A hadügyi fölségjog* (Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1903, 4. p.)

²⁸ Ferdinandy Gejza: *Magyarország közjoga* (Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1902, 305. p.)

²⁹ Kmety Károly: i. m., 3. p.

³⁰ Kmety Károly: i. m., 20. p.

³¹ Példaként lásd: Farkas Ádám: *A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya* (Iustum Aequum Salutare, 2014. 4. szám, 101–111. p.)

³² 1868:40. törvénycikk a véderőről, 49. §.

³³ 1889:6. törvénycikk a véderőről, 57. §.

³⁴ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 2. §.

³⁵ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 13. §.

³⁶ 1912:31. törvénycikk a honvédségről, 13. §.

³⁷ Mindezek ellenére kiemelendő, hogy bár az uralkodónak és a kamarillának volt hajlama fészegetni a parlamentáris kereteket, de hazánkban nem ment végbe egy bismarcki típusú antiparlamentáris fordulat.

³⁸ „... ennél fogva a fejedelem békét köt vagy háborút indít, követeket küld vagy fogad, fenntartja az állambiztonságot, és megelőzi az ellenséges betöréseket...” (Charles-Louis Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris–Attraktor Kiadó, 2000, 248. p.)

Hajdú Dóra

Betekintés a francia szerzői jog történetébe

A kezdetektől a nagy francia forradalom idején elfogadott törvényekig

A szerzői jog történetének feldolgozását a közelmúltban több tanulmány, illetve monográfia is céljával tűzte ki.¹ Ezek a munkák a teljesség igényével igyekeztek bemutatni a magyar, az angol és a német szerzői jog történetét, a francia jogtörténet azonban az elmúlt két évtizedben a hazai jogtudomány fókuszán kívül esett. Ennek oka egyfelől a hagyományokban keresendő: a magyar és a német szerzői jog közös tőről fakad, ezért lényeges a közös gyökerek feltárása. Az angol szerzői jog történetének elemzése pedig az első *Copyright Act*² miatt kerül rendre a figyelem középpontjába. A copyright fejlődésének eltérő íve miatt ugyancsak szokás az angolszász jogtörténeti gyökerekhez visszanyúlni. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a német, hanem a francia szerzői jog is jelentős hatást gyakorolt a kontinentális – köztük a magyar – szerzői jog fejlődésére; az egyik legszembetűnőbb példa ennek kapcsán a közös jogkezelés jogintézményének francia földön való kialakulása.

A Magyarországról elérhető, témába vágó szakirodalom³ csekély száma ellenére a szerzői jog francia történetének a feltárása mindenképpen szükséges: azon túl, hogy érdekes jogtörténeti adalékokkal szolgál, segítséget nyújt a szerzői jog természetének és egyes jogintézményeinek, a szerzői jog fejlődéstörténete logikájának, illetve a kontinentális szerzői jog és az angolszász copyright közötti különbségek megértéséhez.

A tanulmány a francia szerzői jog történetét a könyvnyomtatás elterjedését követően kialakult rendszertől a nagy francia forradalom idején elfogadott két szerzői jogi törvényig mutatja be. A rendező elvet a francia vagyoni jogok hagyományos felosztása jelenti, ezért alapvetően

a többszörözés és a nyilvános előadás jogának történeti fejlődésére tér ki. A többszörözés jogának előzményeként részletesen szól a privilégiumok rendszeréről, az ezekre vonatkozó rendeletekről, majd az 1793-ban elfogadott forradalmi törvényről. A nyilvános előadás joga kapcsán pedig a 18. századi színjátszás sajátosságaira, és a színdarabírók összefogásával megalakult első közös jogkezelő szervezetre, valamint az 1791-ben elfogadott törvényre tér ki.

I. A többszörözéshez való jog gyökere: a privilégiumok rendszere

A szerzői jog történetével foglalkozó munkák a könyvnyomtatás elterjedéséhez mint technológiai újításhoz szokták kapcsolni a szerzői jog kialakulását.⁴ Franciaországban ez a 15. század második felére tehető; az első párizsi nyomda a Sorbonne-on nyílt meg 1470-ben. Ugyanekkor az évben nyomtatták ki itt az első latin nyelvű, hat évvel később pedig az első francia nyelvű könyvet.⁵

Az új technológia elterjedésének idején a nyomda kialakítása költséges beruházást igényelt, a kéziratok szedése pedig munkaigényes volt; a ráfordítások megtérülése viszont nagyban függött a kötet sikerességétől. Ez a gazdasági szükségszerűség hozta magával valamely ortalmi rendszer kialakulását.⁶ Ennek első formája a privilégium volt, amely azt jelentette, hogy a kiadó meghatározott időre monopóliumot szerzett egy-egy mű kinyomtatására és értékesítésére. A privilégiumok kibocsátása alapvetően uralkodói előjog volt, azonban Franciaországban a Parlament, az egyetem vagy Párizs *prévôt*-ja is adott ki ilyen kiváltságleveleket.⁷

Pierre Recht álláspontja szerint ugyanakkor a szerzői jogot nem szabad az uralkodók által kibocsátott privilégiumokból eredeztetni, mivel ezeket alapvetően nem szerzőknek, hanem a nyomdászoknak adták ki a könyvek kinyomtatásából eredő költségek ellentételezéseként.⁸ A szerzők és az ő érdekeik, illetve jogosultságaik viszont időről időre felbukkantak a nyomdászoknak biztosított monopóliumok között, éppen ezért a rendszer ismertetése nem okafogyott.

Az uralkodók ráadásul nagyon hamar felismerték, hogy a kiváltságlevelek kibocsátásával befolyást tudnak gyakorolni a nyomtatott termékekre, így ez a rendszer a cenzúra egyik eszközévé vált.⁹ A vallásháborúk történelmi kontextusába helyezve a kérdést, világossá válik, miért bírt különös jelentőséggel I. Ferenc rendelete, amely 1529-ben minden új szöveg kiadását a teológiai kar előzetes engedélyéhez kötötte.¹⁰ Ez a rendelet azt eredményezte, hogy a privilégiumlevélben megtestesülő kizárólagos jog (*droit exclusif*) és a cenzúrát megvalósító engedély (*permission d'imprimer*) fogalma idővel kezdett összemósodni, annak ellenére, hogy két teljesen eltérő célú és természetű jogintézményről volt szó.¹¹

Érdekes adalék, hogy elvétve az irodalmi művektől eltérő típusú alkotásokra is nyújtottak kiváltságot. Így például 1551-ben zeneműveinek kiadására II. Henrik francia király bocsátott ki először privilégiumot Guillaume Morlaye lantjátékosnak.¹² Később a zeneművekre vonatkozó kiváltságleveleket a Királyi Zeneakadémia (Académie Royale de Musique) bocsátotta ki. Ezekben engedélyezték a kották kiadását és a nyilvános előadásokat. Egy 1786-ban kiadott királyi rendelet erősítette meg azoknak a privilégiumoknak a fennállását, amelyeket a zeneszerző bizonyíthatóan a nyomdászra ruházott át.¹³

Meglepő módon tudomásunk van a képzőművészet területén nyújtott monopóliumról is. XVI. Lajos 1661-ben a királyi portréjának megfestője, Robert Nanteuil részére bocsátott ki kiváltságlevelet.¹⁴

Mivel alapvetően a privilégiumok a könyvnyomtatással hozhatóak összefüggésbe, a tanulmány a továbbiakban ezekre fókuszál.

Az irodalmi művekre vonatkozó privilégiumok rendszere

Ami az első kibocsátott kiváltságlevelet illeti, a szakirodalomban több különböző dátum, mű és kiadó is fellelhető. Olvashatunk egyrészt az 1498-as dátumról: ekkor egy *Trechsel* nevű nyomdász az arab tudós, Avicenna *Kánon* című orvosi munkájának egy kommentárja kinyomtatására kapott engedélyt.¹⁵ Mások viszont 1507-re teszik az első kiváltságlevél kibocsátását, amit XII. Lajos francia uralkodó *Antoine Vêrard*-nak adott Szent Pál apostoli leveleinek a teológiai kar egyik doktora által glosszált kiadására. 1508-ban pedig a párizsi Parlament biztosított *Bartholde de Rembold*-nak Szent Brúnó műveinek kiadására monopóliumot.¹⁶

Ritkán maguk a szerzők is szerezhettek kiváltságlevelet. A források ebben a tekintetben sem egységesek: az egyik szerint az első az 1507-ben Eloy d'Amervalnak kibocsátott kiváltságlevél volt. Más helyen Juan de Celaya spanyol filozófus neve olvasható, aki 1517-ben,¹⁷ *Insolubilia* című művének kiadására szerzett privilégiumot.¹⁸ A források megemlítik még Pierre de Ronsard nevét is, aki 1560-ban *Ódái*nak kiadására részesült személyes kiváltságban IX. Károlytól.¹⁹ 1610-től kezdve több esetet is ismerünk: a privilégiumok lajstroma elvétve tartalmazta a szerző nevét is.²⁰

Mivel azonban a technikai és jogi feltételek csak a nyomdászoknak tették lehetővé a könyvnyomtatást és a

könyvkereskedést, ezért a szerző ezekben a kivételes esetekben sem tudott élni a számára biztosított előnyökkel. Éppen emiatt a megszerzett jogosítványok átruházása vált az általános gyakorlattá.²¹ Sőt, több esetben ez a kötelezettség magában a privilégium szövegében is szerepelt.²² Guyon abbé 1743-ban például az alábbi jogügylettel ruházta át a számára kibocsátott kiváltságlevelet, amely a *Kelet-India történelme* címet viselő munkájára vonatkozott: „Az örökkévalóságig átruházom a jelen kiváltságlevélből eredő jogaimat Lottin úrra és Pierres asszonyra vagy az ő jogutódaira azért, hogy a megállapodásban rögzítettek szerint annak előnyeit élvezhessék.”²³ Joggal vetődik fel az a kérdés, hogy nem ellentétes-e a *nemo plus iuris* elvével, ha a szerző az időbeli korlátok közé szorított privilégiumot az örökkévalóságig ruházta át a kiadóra. Ennek a kikötésnek a jelentősége abban állt, hogy a kiváltságlevélben meghatározott időtartam lejártá után a szerző maga ne tudja annak megújítását kérni, így zárva ki az egymással versengő kiváltságleveleket.²⁴

A szerzőknek kiadott privilégiumok jelentősége tehát nem is a gazdasági előnyükben keresendő. Sokkal inkább abban, hogy ez számukra elismerést, megbecsülést jelentett, és emiatt jobb alkupozícióba kerültek a könyvkiadókval való tárgyalások során.²⁵ Ennek ellenére 1768-ban Luneau de Boisjermain megpróbált élni a személyes kiváltságlevélből eredő kizárólagos jogosultsággal. Úgy határozott, hogy azt nem ruházta át egy kiadóra sem. Őt különböző párizsi könyvkereskedőnél tárolta műveit azzal a céllal, hogy vidéki kiadóknak küldjék el ezeket, akik árulják majd a köteteket. A párizsi kiadók viszont a felhalmozott példányokat elkobozták, Luneau de Boisjermain tevékenységét pedig jogellenesnek nyilvánították, és a jövőre nézve megtiltották.²⁶

Olyan eset is ismeretes, amikor a szerző akarata ellenére szerzett a kiadó kiváltságlevelet egy műre. 1660-ban Molière a *Kényeskedők* kiadása ellen lépett fel. Guillaume de Luynes ugyanis kétes körülmények között szerzett monopóliumot ötéves időtartamra a mű kiadására, mivel a színdarab egyik példányához joggatlanul jutott hozzá.²⁷

Viszonylag korán, a 16. században már kialakult, hogy a szerzőknek a nyomdászok fizettek azokért a kéziratokért, amelyek kiadásának engedélyezését kérték az uralkodótól. Ez az összeg azonban sokszor nem jelentett megfelelő bevételt az alkotóknak, mivel a korban általános felfogás szerint ők nem pénzért, hanem a dicsőségért alkották meg műveiket.²⁸ A 17–18. század fordulójára a kiadók erőfőlénye miatt a szerzők helyzete nem sokat javult. Előbbiek ugyanis a lehető legjobb kéziratot akarták megszerezni a lehető legalacsonyabb áron. Ismeretlen írók munkáit csak ritkán adták ki, illetve a szerzők a személyes privilégiumból eredő jogait sem tudták érvényesíteni.

A privilégiumokból eredő perek

A fent bemutatott rendszer természetesen magában rejtette a perek lehetőségét, két okból is. Az első a kiváltságban részesített és abból kirekesztett nyomdászok között feszülő érdekellentét. A meghatározott időre kiadott

kiváltságlevelek a lejárát után gyakorlatilag automatikusan megújításra kerültek. A monopóliummal rendelkező kiadók emiatt rövidesen úgy érezték, hogy tulajdonjoguk áll fenn a művön a kézirat megvásárlását követően. A kiváltságlevelek lehetővé tették tehát számukra a tételes nyomdai költségek megtérülésén túl a nyereség elérését is. Az ebből a helyzetből kiszorult, elsősorban lyoni és roueni nyomdászok emiatt jelentős versenyhátrányba kerültek a párizsiakkal szemben. Másrészt a szerzők feléledő jogtudatából származó perek alakították ki a szerzői jog további alapvető elveit.

Már a 16. század elejéről ismerünk olyan jogvitákat, amelyek a kiadók és a szerzők között robbantak ki. 1504-ben a korszak egyik neves orvosa, Guillaume Cop összeállított egy évkönyvet. Egy könyvkereskedő megpróbálta Cop engedélye nélkül kinyomtatni és árusítani ezt a művet. A bíróság végül ítéletében megtiltotta az évkönyv azon példányainak árusítását, amelyet Cop nem látott el az aláírásával.²⁹

Ennél az ügynél azonban sokkal jelentősebb az 1568-as *Muret-per*,³⁰ amelyben a jogász Marion állt elő egy érdekes érveléssel. Egy párizsi nyomdász privilégiumot kapott Seneca műveinek nyomtatására, két másik nyomdász pedig megtámadta ezt a privilégiumot. A szóban forgó Seneca-kiadás a humanista Muret által glosszált és illusztrált változat volt. Muret azonban még a privilégium kiadása előtt, 1585-ben meghalt. Az eredeti mű is a halálát követően, Rómában került kiadásra. Ennek okán érvelt Marion akként, hogy a mű közkinccsé vált, azt bárki szabadon nyomtathatja, mivel a szerző maga döntheti el, hogy első alkalommal milyen körülmények között kívánja azt kinyomtatni.³¹ Marion megfogalmazásában: „egy könyv szerzője annak teljes ura és mint olyan, szabadon rendelkezik vele.”³²

Marion perbeszédét szokták az irodalmi tulajdon elismerésének első jeleként értelmezni, jóllehet izolált esetről volt szó, amely sokáig nem bírt jelentős hatással a szerzői jogi gondolkodásban.³³ Frédéric Rideau egy érdekes értelmezési szempontot vetett fel Marion érvelése kapcsán. Rideau az irodalmi tulajdon két aspektusból közelítette meg. Álláspontja szerint egyfelől értelmezhető a kézirat fennálló jogként, amely abban áll, hogy a szerző neki tetsző időpontban hozza nyilvánosságra a művét. Ebben az értelemben felfogva Marion perbeszéde valóban az irodalmi tulajdon koncepciójának megalapozója. Az irodalmi tulajdon fogalmának modern értelmét is elemezte a jogtudós. Kifejtette, hogy Marion elgondolása nem jelenti a szerző számára az alkotás nyomán a művön keletkező, mindenkivel szemben fennálló kizárólagos jogot, éppen ezért nem is tekinthető az irodalmi tulajdon modern fogalmának előfutáraként.³⁴ Rideau gondolatmenete viszont nem vette figyelembe azt, hogy Marion a modern értelemben vett szerzői jog egyik elemére, a szerző első nyilvánosságra hozatalra vonatkozó személyhez fűződő jogára hivatkozva érvelt.

Egy 1725-ös, a privilégiumokban részesült párizsi és az azokból kiszorult vidéki nyomdászok között zajló perig a szellemi tulajdon kérdése nem is vetődött fel ismét ilyen élesen. Ekkor azonban változás történt, mivel a felme-

rült ügyben a vidéki nyomdászok a szerző művön fennálló tulajdonjogára hivatkozva azt próbálták meg elérni, hogy a művek minél előbb közkinccsé váljanak,³⁵ vagyis szabadon kiadhatóak legyenek. Louis d’Héricourt a párizsi nyomdák érdekeit védve kifejtette,³⁶ hogy egy kézirat dolgot képez, aminek tulajdonosa és ennek következtében egyedüli ura a szerző.³⁷ Az uralkodó pedig nem ruházhatja át a művet a szerző beleegyezése nélkül, vagyis a privilégium tulajdonképpen nem más, mint a kézirat átruházásának bizonyítéka.³⁸ Így voltaképpen Héricourt érvelésének is egyenes következménye a privilégiumok rendszerének megkérdőjelezése,³⁹ amiért egyébként az ellentétes oldalt képviselő vidéki nyomdászok kardoskodtak.

A szerzőknek adott privilégiumok kapcsán fontos megemlíteni az állatmeséi kapcsán híressé vált La Fontaine műveinek kiadása tárgyában hozott döntést.⁴⁰ Az író unokái 1761-ben kiváltságlevelet kaptak nagyapjuk meséinek hasznosítására 15 éves időtartamra. A privilégiumot viszont nem tudták nyilvántartásba vetetni, mivel több párizsi kiadó is tiltakozott ez ellen. 1668-ban ugyanis a szerző a kéziratot egy párizsi kiadóra, Barbinra ruházta, aki ezt követően a mű kizárólagos hasznosítására kiváltságlevelet szerzett 28 éves időtartamra. A párizsi kiadók ezért azzal érveltek, hogy a La Fontaine és Barbin között létrejött megállapodás alapján La Fontaine egy örök és kizárólagos tulajdonjogot ruházott át, amiből Barbin előnyöket élvezhet huszonnyolc éven át, majd az ő jogutódai hatvanhat éven keresztül. Vagyis újabb privilégiumot erre a műre másnak nem lehet kibocsátani. Az unokák ezért közvetlenül a királyhoz fordultak annak érdekében, hogy a kiváltságlevélben számukra biztosított jogokat gyakorolhassák.⁴¹ A Királyi Tanács akként határozott az ügyben, hogy a nyomdának adott privilégium lejártát követően az öröklés joga szerint a művek a szerző leszármazóit illetik.⁴²

A szerző örökösei és a kiadók között fennálló, egymással konkuráló privilégiumok voltak a tárgyai a *Fénelon-ügynek* is. Fénelon márkí 1717-ben kapott kiváltságlevelet 15 éves időtartamra nagybátyja több művének, köztük a *Télemakhosz kalandjainak* a kiadására. Ezt átruházta két párizsi kiadóra, akiknek a jogutódai 1752-ben negyvenéves időtartamra megújították a privilégiumot. 1753-ban viszont a király Fénelon családja részére engedélyezte a szerző összes művének a hasznosítását, amelyet a család egy másik kiadóra ruházott át. A jogvita megoldásaként 1777-ben hozott rendelet értelmében a szerző családjának kiadott privilégium részesült védelemben, mivel az 1752-es kiváltságlevél a szerző örököseinek hozzájárulása nélkül került kibocsátásra.⁴³

A fenti ügyeket lecsupaszítva világossá válik, hogy alapvetően a monopóliumban részesült és abból kiszorult kiadók közötti érdekellentét tekinthető a szerzői jog fejlődése mozgatórugójának. A szerző ebben a történetben viszont csak mellékszereplőként, „szükséges rosszként” bukkan fel, akinek a jogaira hivatkozva próbálták az ellenérdekű felek érvelni. Ettől függetlenül korán elfogadottá vált, hogy a szerzőnek a művén a tulajdonjoghoz hasonló joga áll fenn. A nyomdászok abban voltak érdekeltek, hogy a privilégiumaik minél hosszabb időre, lehetőleg

örökre szóljanak. Arra hivatkoztak, hogy a kézirat átruházása után ők is a szerző tulajdonjoghhoz hasonló jogát szerzték meg, az ez alapján kiadott kiváltságlevelek pedig a hasznosítás jogát biztosították számukra. Ezzel szemben a privilégiumokból kiszorult, elsősorban vidéki kiadók a művek mielőbbi közkinccsé válásában voltak érdekeltek, hiszen ebben az esetben azok szabadon kiadhatókká váltak. Logikai csavar, hogy ők is a szerzők érdekeire hivatkoztak: a szerzőnek arra a jogára, hogy meghatározza, milyen körülmények között kívánja a művét nyilvánosságra hozni. A párizsi kiadók ugyanis erőfölényüket kihasználva kötöttek szerződéseket a szerzőkkel.

A szerzői jogra vonatkozó első rendeletek

A fent bemutatott helyzetben születtek meg 1777-ben és 1778-ban a Királyi Tanács könyvnyomtatásról és könyvkereskedelemtől szóló rendeletei. A hat rendeletből kettő bír a szerzői jog szempontjából jelentőséggel: az egyik a privilégiumok időbeli korlátoztságáról,⁴⁴ a másik pedig a bitorlásról szól.⁴⁵

A privilégiumokról szóló rendelet legnagyobb érdeme, hogy preambulumban meghatározta a kiváltságlevél természetét: méltányos kiváltság, azaz „*grâce fondée en justice*” névvel illette azt. Ez azt jelenti, hogy a monopólium diszkrecionális jogkörben került kibocsátásra, és ami ennél is fontosabb, a szerzők számára alanyi jogot keletkeztetett. A privilégiumoknak két külön fajtáját határozta meg a rendelet: egyrészt a munkájának elismeréseként a szerző, másrészt pedig költségeinek ellentételezéseként a kiadó javára kiadott kiváltságlevelet. Ezzel tulajdonképpen elismerésre került a szerző jogainak és a kiadó kiváltságainak eltérő természete és indokoltsága.⁴⁶ A preambulumban szerint a privilégiumok két különböző célja igazolta a hosszuk eltérő időtartamát: mivel a szerzőnek nyilvánvalóan megalapozottabb az igénye, ezért ő tartósabb kiváltságban részesült. A rendelet 5. cikkében a szerző könyvkiadáshoz és kereskedéshez fűződő joga is elismerésre került.⁴⁷

A Királyi Tanács a rendelet első cikkében kinyilvánította, hogy senki nem nyomtathat ki könyvet anélkül, hogy nem kapott rá a király pecsétjével ellátott engedélyt. Amennyiben ezt maga a szerző kapta meg, akkor halála esetén az örökkévalóságig az örökösei szerezték meg, kivéve, ha a szerző korábban elveszítette a megszerzett kiváltságot. A nyomdáknak és kiadóknak nyújtott monopóliumok 10 évre vagy a szerző élete végéig szóltak. Ha a szerző túlélte a privilégiumban meghatározott időtartamot, új privilégiumot a kiadó nem szerezhethet.

Egy másik releváns rendelet a bitorlással foglalkozott. A kiváltságlevéllel rendelkező kiadók védelmében a Királyi Tanács pénzbüntetéssel sújtotta azokat, akik más privilégiumát megsértve adtak ki könyveket. Ezeket a „kalóz kiadásokat” emellett elkobozták és bezúzták, a privilégiummal rendelkező kiadó pedig kártérítési igénnyel léphetett fel. A monopólium időtartama alatt nyomtatásra engedély más személynek nem volt adható, ennek lejáta után viszont minden kiadó és nyomdász egy egyszerű hatósági engedélyt kapott az új kiadás értékesítésére.⁴⁸

A privilégiumok időbeli korlátoztságáról szóló rendelet legnagyobb érdeme annak rögzítése, hogy a szerző tulajdonjoga nem szakadt meg a mű kiadásával, és a többszörözés joga ennek a tulajdonjognak szerves részét képezte.⁴⁹ Vagyis a tulajdonjog a szerző személyéhez tapadó joggá transzformálódott.⁵⁰ A szerző halála után a privilégium soha nem szállhatott át a kiadóra vagy annak jogutódjára, hanem azt vagy a szerző örökösei szerezték meg, vagy a mű közkinccsé vált. Éppen ezért ettől kezdve a kiadóknak nem is állt érdekükben a szerző által kapott privilégium megszerzése.⁵¹

A rendeletek egyértelmű célja a könyvkiadás liberalizációja volt, emiatt ezeket a párizsi könyvkiadók élénk kritikával fogadták. Érdekeik védelmében egyre több helyen hivatkoztak a szerző jogainak védelmére, vagyis a szerző lassan kezdett a könyvkiadás megkerülhetetlen szereplőjévé válni. Simon-Nicolas-Henri Linguet érvelése az egyik legszemléletesebb példája a párizsi kiadók álláspontjának. Szerinte a privilégiumok deklaratív hatállyal rendelkeztek, és mint ilyenek, a szerző tulajdonjogának elismerésül szolgáltak.⁵² Linguet éppen ezért nem találta logikusnak azt, hogy a privilégiumok természete a jogosult személyétől függően megváltozzon,⁵³ viszont vitathatatlanul megalapozta az irodalmi tulajdon védelmét: „*Egészen bizonyos, hogy ha létezik szent, vitathatatlan tulajdon, akkor az kétségkívül a szerző művén fennálló tulajdonjoga.*”⁵⁴ Marie-Claire Dock viszont a 20. század közepén Linguet érvelésének kritikájaként kifejtette, hogy amiatt találja megalapozottnak a privilégiumok közötti különbségtételt, mivel a szerzői mű a szerző személyiségének kivetülése, és éppen ezért átruházása sem lehet soha teljes.⁵⁵

A második probléma a bitorlás kapcsán vetődött fel: a rendeletben ugyanis a visszaható hatály kérdése nem merült fel. Vagyis nem került tisztázásra az, hogy a korábban jogszerűtlenül kiadott példányokra alkalmazni kell-e a szankciókat. Ráadásul a bitorlásban jellemzően a vidéki kiadók voltak érintettek, aminek következtében a könyvkiadás egészét érintő jogpolitikai kérdések rendezése is szükségessé vált. A visszaható hatállyal történő alkalmazás az egész vidéki könyvkiadás létét veszélyeztette volna. Az ezzel ellentétes esetben viszont a párizsi és vidéki nyomdák közötti ellentét elmélyülésével kellett volna számolni.⁵⁶ Mivel a király szándéka egyértelműen a tiszta verseny megteremtésére irányult, a rendelet rendelkezett a hatálybalépését megelőzően jogszerűtlenül kiadott könyvek sorsáról is. A gordiuszi csomót azáltal sikerült kioldani, hogy a szankciók alól mentesülhetett az a kiadó, amelyik meghatározott eljárás szerint lepecsételtette az engedély hiányában kiadott köteteket.⁵⁷

II. A nyilvános előadáshoz fűződő jog és az első közös jogkezelő szervezet megalakítása

A könyvnyomtatás miatt létrejött privilégiumokból eredő alapvetések mellett a színműírók és a *Comédie française* között kialakuló érdekellentét járult hozzá leginkább a

francia szerzői jog fejlődéséhez. Ez annál is inkább így van, mivel a művek közönséghez juttatásának egyik legfőbb csatornája még a 18. században is a nyilvános előadás volt.⁵⁸ Így az sem véletlen, hogy az első közös jogkezelő szervezet megalakulása éppen a színműírók összefogásának volt köszönhető.

A Comédie française 1680-ban történő megalapítását követően rövidesen egy jól szervezett, erőteljes, a színművek színpadra állításának monopóliumával rendelkező szervezetté nőtte ki magát. A színészek 1681-től kezdve heti rendszerességgel közgyűlést tartottak, amin az igazgatási kérdéseken kívül a színdarabírókkal való kapcsolatokra vonatkozó elveket is rögzítették.⁵⁹ A könyvkiadók és az írók kapcsolatához hasonlított a színműírók és a Comédie française helyzete. Előbbiek is átruházták a kéziratukat a Comédie française-re, amely ugyan teljes tulajdonjogot nem, de a színdarab kizárólagos játszási jogát megszerezte. A színműírók viszont addig nyomtatásban nem adhatták ki a művet, amíg az nem került bemutatásra. Attól kezdve ugyanis, hogy a darab nyomtatásban is megjelent, azt bárki a szerző vagy a kiadó engedélye nélkül szabadon előadhatta.⁶⁰

A Comédie française tehát hamarosan a párizsi könyvkiadókhöz hasonlóan fölénybe került a szerzőkkel szemben. Ez utóbbiaknak a társulattal szembeni érdekérvényesítő képessége szervezethezük hiányában nem volt elég erős, így általánossá vált az a gyakorlat, hogy a művekért alig részesültek ellentételezésben. Holott azt tapasztalták, hogy a színdarabok sikeresek, a számos előadás következtében pedig a Comédie française bevételei egyre csak nőnek. A siker pedig nem csupán a színészi teljesítményen, hanem a színdarab minőségén is múlott. Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais frappánsan foglalta össze a szerzők méltánytalan helyzetét: „*Ahhoz, hogy az ember alkotni tudjon, vacsoráznia is kell.*”⁶¹

A Comédie française általános gyakorlatán 1653-ban egy fiatal, ismeretlen költő és drámaíró, Philippe Quinault változtatott. A színház a megszokott egyszeri díjazás helyett a darab sikeréhez kötött díjazást ajánlott az íróknak, aki azt – más lehetősége nem lévén – elfogadta. Lassacskán a többi szerző is rádöbrent arra, hogy ez a fajta díjazás számukra kedvezőbb, így a 17. század végétől a Comédie française az előadások bevételeiből a szerzőknek is juttatott. Ezt, az egyes előadások után járó díjat nevezték „*les droits d'auteur*”-nek. Mértékének meghatározása változó volt, ugyanis egyfelől igazodott a szerző sikerességéhez, a

színdarab hosszához, valamint a társulat tagjainak számához is. A szerző voltaképpen úgy részesedett a bevételből, mintha a Comédie française tagja lett volna. Jean Racine például első drámájának, *A testvér-ellenfeleknek* 1664-es bemutatása után a bevétel $\frac{2}{14}$ -ét kapta.⁶²

A Comédie française viszont egyre újabb praktikákat ötlött ki annak érdekében, hogy a szerzőknek minél kevesebbet kelljen az előadások bevételei után fizetnie. Az

egyik megoldásuk szerint például az előadások bevételeit az alkalmanként eladott jegyek alapján számolták ki, de nem számolták bele az általában egy évre kiadott bérleteket.⁶³

A színdarabírók Comédie française-vel szembeni elégedetlenségét Beaumarchais egy ügye tetőzte be 1777-ben. Az író ugyanis *A sevillei borbély* című színdarabjának harminckettedik előadása után részletes kimutatást kért a neki

járó jogdíjakról. A társulat a részletes kimutatás helyett egyik tagját menesztette az íróhoz azzal, hogy fizessen ki neki 4506 livres-t a színdarab előadásai után járó „szerzői tiszteletdíjként”. Mivel semmilyen elszámolás nem lett az összeg mellé csatolva, Beaumarchais három nappal később ismét a Comédie française-hez fordult a kérésével, amire egy aláírás nélküli feljegyzést kapott. A részletes kimutatást végül csak 1780-ban sikerült megszereznie.⁶⁴

Ez a tapasztalat igazolta Beaumarchais félelmeit: minél sikeresebb egy színdarab, a szerző annál kevesebbet kapott a Comédie française gyakorlata miatt.⁶⁵ Így 1777-ben összehívta egy vacsorára a drámaírókat, s kezdeményezte egy (közös jogkezelő) szervezet megalakítását azért, hogy érdekeik érvényesítése iránt minél hatékonyabban fellép-hessenek, és a Comédie française súlyához méltó tárgyalópartnerként kiharcolhassák maguknak az őket megillető jogdíjakat.

Habár az ötletgazda Beaumarchais volt, a tényleges adminisztrációs feladatokat Nicolas-Étienne Framery végezte. Beaumarchais feljegyzései szerint a kezdetek kezdetén Framery hetven élő vagy elhunyt szerző repertoárját, köztük a vidékiekét is, kezelte.⁶⁶

A szervezet működése nem volt azonban problémamentes; több szerző kilépett, mivel a kezelési költségek túl magasak voltak azok számára, akik csak kevés jogdíjat kaptak. Ezek a drámaírók így egyénileg tárgyaltak a színházakkal, és egyénileg kezelték a jogdíjakat, ami a közös jogkezelő szervezet alapjait rendítette meg. Nem is kellett sokáig várni a konkurens szervezet létrejöttére: ezt 1798-ban egy korábbi tag, Claude-François Fillette-Loroux ala-

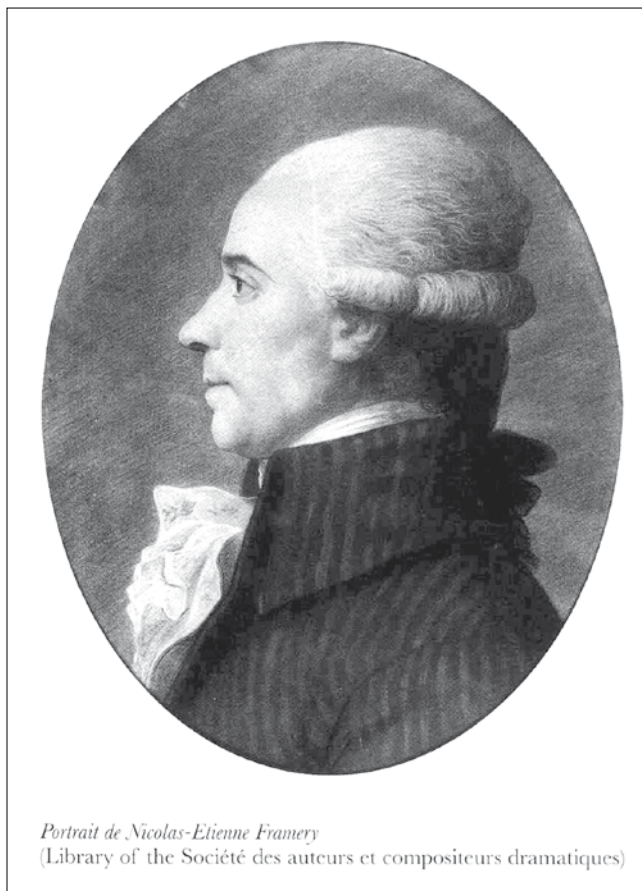

A Comédie française a 18. században

Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais

Nicolas-Étienne Framery

pította meg. A párhuzamosan létező két szervezet, ha csak formálisan is, de 1969-ig fennmaradt.⁶⁷

Beaumarchais egész életében a drámaírók érdekében dolgozott, politikai befolyásának köszönhetően 1780-ban sikerült azt is elérnie, hogy az őket megillető díjazás mér-

tékét rendeletben tisztázzák.⁶⁸ Így azt az előadások bevételeivel arányosan rögzítették, és megtiltották a színészeknek, hogy egy összegben fizessenek a színdarabokért, az ilyen szerződés ugyanis semmisnek minősült.⁶⁹

A Société des auteurs et compositeurs dramatiques épülete Párizsban

III. A forradalmi törvények

A francia forradalom hevében, 1789-ben először a privilégiumokat, köztük a könyvkiadásra vonatkozóakat törölték el,⁷⁰ majd pedig az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatával a szólásszabadságot is rögzítették.⁷¹ Emiatt a szerzők jogaira vonatkozó szabályokat is szükségessé vált új alapokra helyezni. Elsőként 1791-ben a színdarabokra vonatkozóan született törvény a nyilvános előadás jogának gyakorlása kapcsán,⁷² majd két évvel később, 1793-ban fogadták el a szerzői jogra vonatkozó első átfogó szabályozást.⁷³ A nyilvános előadásról szóló törvény időben korábbi elfogadásának prózai oka van: a Comédie française kvázi-monopóliumának megtörése, és annak deklarálása, hogy bárki új színházat alapíthat.⁷⁴ Beaumarchais-nak és társainak a törekvései ugyanis nem bizonyultak elegendőnek a színműírók helyzetének jobbá tételére.

A modern törvényi szabályozás iránt Sieyès abbé tett lépéseket, s kidolgozott egy törvényjavaslatot. Sieyès ebben a szerzők számára biztosított, 10 éves időtartamra korlátozott garanciarendszer mellett érvelt, amelyet a Nemzetgyűlés végül nem fogadott el. A javaslat érdekessége, hogy az Ancien Régime és az új szabályozás közötti átmenetet a már kiadott privilégiumok hatályban tartásával kívánta megoldani.⁷⁵

Az 1791-es törvény egyik legnagyobb újítása, hogy először rendelkezett a nyilvános előadás jogáról. A 3. cikk alapján élő szerző műveit Franciaország területén egyetlen nyilvános színházban sem lehetett előadni a szerző írásbeli és kifejezett nyilatkozata nélkül. Az ennek hiányában megtartott előadások esetében a törvény alapján az ebből befolyó bevételt a szerzőknek kellett juttatni. A 4. cikk ezeket a rendelkezéseket a már bemutatott művekre is alkalmazni rendelte, kivéve, ha még élő szerző és a színház között jött létre megállapodás, vagy ha a szerző halála óta kevesebb mint öt év telt el.

Nem ez volt azonban az első törvény egyedüli vívmánya. Szabályozták ugyanis a védelmi idő jogintézményét is. A törvény 2. cikke arról rendelkezett, hogy a szerző halála után öt évvel „köztulajdon” tárgyát képezik a művek, amelyek így bármilyen színházban szabadon előadhatóak. Az 5. cikk előírta, hogy ez alatt a *post mortem auctoris* öt éves időszak alatt a szerző örökösei a mű tulajdonosai.

A törvény kihirdetését követően a korszak egy elismert szerzője, Jean-François Cailhava úgy döntött, hogy a Comédie française-tól visszavonja a művei előadásának jogát, és azokat *Nicolet*-nek biztosítja. A Comédie française válaszelevelében azonban azzal állt elő, hogy a művek már a Comédie française tulajdonát képezik, és ezeket az összes többi színház sem adhatja elő. A Comédie française a rendelkezés hatályát így csak a jövőben megalkotandó művekre kívánta szűkíteni. Fél évvel később, 1791. július 19-én viszont pontosították a felvetődött értelmezési kérdést. Az új törvény arról rendelkezett, hogy az életben lévő szerzők korábban már bemutatott műveik újabb előadásához a szerző kifejezett írásbeli hozzájárulása szükséges.⁷⁶

A szabályozás alapvetően messze állt attól, hogy tulajdonjoghoz hasonló jogot biztosítson a szerzők részére,

mivel alapvetően a „köztulajdon” eszméje hatja át a szabályozást. Sőt a *tabula rasa* elrendelésével adott esetben a szerzőket és örököseiket esetleg fennálló korábbi jogaiktól is megfosztotta.⁷⁷ A szabályozás mögött meghúzódó elgondolás viszont a korábban is felmerülő tulajdoni koncepciót erősítette. A törvény megszövegezésében közreműködő Le Chapelier megfogalmazásában ugyanis: „*a legszentebb, a leghitelesebb, a legmegtámadhatatlanabb, és ha fogalmazhatok így, a legszemélyesebb minden tulajdon közül az író gondolatainak gyümölcsként létrejött mű; ez egy, a többi tulajdontól eltérő fajtájú tulajdon.*”⁷⁸ Habár ezt a mondatot szokták a leggyakrabban idézni, mint a szerzői jog létrejöttének egyik sarkalatos pontját, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy szinte szóról szóra megegyezik Linguet korábban idézett érvelésével, amely pedig Marion elgondolásának kifejtése. A törvény tehát nem jelentett éles cezúrát a szerzői jog korábbi szerkesztéséhez képest.

Az 1793-as törvény már az irodalmi és művészi tulajdon egészére vonatkozott, nem csak a színművek kaptak védelmet. Kidolgozójánál, Lakanalnál a szerző a szellemi fejlődés egy mozgatórugójaként tünt fel, a számára biztosított jogok pedig a nemzet kulturális felemelkedésének ellentételezését, az alkotás ösztönzését szolgálták,⁷⁹ Lakanal is így voltaképpen „köztulajdonként” fogta fel a szerzői műveket.

A törvény 1. cikke leszögezte, hogy minden műfajban alkotó – író, zeneszerző, festő és grafikus – egész életében kizárólagos jogot kap arra, hogy műveiket eladják, másval adassák vagy terjesszék a köztársaság egész területén, és annak tulajdonjogát részben vagy egészben másra átruházzák. Ez a rendelkezés implicit módon magában hordozta a szerző számára a többszörözés lehetőségét is, enélkül ugyanis a kereskedelmi forgalom megbénult volna. Nem tisztázott azonban, hogy „a minden műfaj” kifejezést miként kell értelmezni.⁸⁰ A szerző örökösei a törvény 2. cikke alapján a szerző halálát követő tíz esztendőn át bírtak ezekkel a jogokkal. A szerző a törvény 6. cikke értelmében a bitorlás ellen csak abban az esetben igényelhetett védelmet, ha a mű két példányát előzetesen leadta a Nemzeti Könyvtárnál vagy képzőművészeti alkotások esetében a *Cabinet d’Estampes*-nél.

Ez a törvény az 1777-es rendeletekkel ellentétben már nem a privilégium kibocsátásához kötötte a szerzőnek biztosított jogokat. Előremutató volt abban a tekintetben, hogy az alkotás tényéhez kapcsolatosan biztosított absztrakt jogot a szerzőknek.⁸¹

Többen felhívták a figyelmet azonban a két törvény gyenge pontjaira. Jane Ginsburg véleménye szerint az 1791-es törvényben a szerzők érdekei egyáltalán nem jelentek meg, mivel az mindössze a drámaírók és a Comédie française közötti vitát igyekezett feloldani,⁸² és még az 1793-as törvény sem a saját jogukon biztosított a szerzőknek védelmet, mert ez csak a közzé előmozdításának egy eszköze.⁸³ Ezt az értelmezést támasztja alá szerinte a művek regisztrációjának kötelezettsége is.⁸⁴

Pierre Recht még határozottabb kritikával illeti a két törvényt, amikor úgy fogalmazott, hogy a szerzői jog fejlődése ezek elfogadása nélkül is ugyanilyen, vagy még jobb

is lett volna,⁸⁵ ugyanis a forradalom idején voltaképpen csak a már létező szokásjogot kodifikálták, Loius d'Héricourt óta új érvekkel lényegében senki nem állt elő.⁸⁶

Összegzés

A francia szerzői jog fejlődésének két érdekellentét képezte a mozgatórugóját. A könyvnyomtatás elterjedését követően a művek kiadására privilégiumot szerzett és azokból kiszorult nyomdák közötti érdekellentét kapcsán vetődött fel először az az elgondolás, hogy a szerzőnek tulajdonjoghhoz hasonló joga áll fenn a művén. Ennek elismerését követően pedig az alkotók és a kiadók, illetve a színházak között feszülő ellentét segítette ennek az alapelvnek a megszilárdulását. Két lényeges következmény is fakad ebből a – modern értelemben vett – vagyoni jogok olda-

láról történő megközelítésből. Az egyik annak a törvényszerűségnek a felismerése, hogy ezek a jogok a jogosultak összefogásával könnyebben érvényesíthetőek és kezelhetőek. A másik pedig a személyhez fűződő jogok kérdésének teljes mellőzése annak ellenére, hogy ennek előképe már Marion perbeszédénél megfigyelhető volt.

A két forradalmi törvény több mint 150 éven át, az 1957-ben elfogadott új törvényig hatályban maradt. Ennek talaján a bírói gyakorlat és a jogtudomány volt az, amely a személyhez fűződő jogok elméletét kimunkálta. Illetve a két törvény rugalmas bírói értelmezésének és egyes törvénymódosításoknak kellett a felgyorsuló technológiai változásokra (többek között a fénykép, majd a mozgókép megjelenése) reflektálnia. Elkerülhetetlen tehát, hogy ezek a kérdések egy külön tanulmány keretében megtagyálásra kerüljenek.

HAJDÚ, DÓRA

Einblick in die Geschichte des französischen Urheberrechts – Von den Anfängen bis zu den während der Großen Französischen Revolution verabschiedeten Gesetzen

(Zusammenfassung)

Die Geschichte des ungarischen, englischen und deutschen Urheberrechts wurde in der ungarischen Rechtsliteratur bereits bearbeitet, aber die Darstellung der Geschichte des französischen Urheberrechts blieb die ungarische Rechtswissenschaft bis heute schuldig. Um diese Lücke zu füllen, stellt die vorliegende Studie die Geschichte des französischen Urheberrechts vom System nach Verbreitung des Buchdrucks bis zu den während der Großen Französischen Revolution verabschiedeten zwei Urheberrechtsgesetzen dar. Sie analysiert gemäß der traditionellen französischen Aufteilung der Vermögensrechte den Entwicklungsbogen des Rechts der Vervielfältigung und der öffentlichen Aufführung. Als Vorgeschichte des Rechts der Vervielfältigung stellt sie das System der Privilegien detailliert dar, das einem Verlag den Erwerb des Druck- und Vertriebsmonopols für eine bestimmte Zeit ermöglicht hat. Ein selbstständiges Kapitel analysiert

die bei Gerichten im Zusammenhang mit der Erteilung und Erneuerung eines Privilegs angestregten Prozesse. Außerdem werden die ersten Rechtsnormen bezüglich des Urheberrechts ausführlich dargestellt, wie die 1777 erlassenen Verordnungen und das 1793 verabschiedete erste Urheberrechtsgesetz. Während die historischen Wurzeln des Rechts der öffentlichen Aufführung aufgedeckt werden, geht der Aufsatz auf die Besonderheiten des Theaters im 18. Jh. ein, mit besonderem Hinblick auf den Interessenkonflikt zwischen der Comédie française und den Dramatikern. Deshalb wird der Zusammenhalt der Schauspielautoren besonders betont. Er führte nämlich zur Gründung der ersten Organisation zur kollektiven Rechtswahrnehmung, und in groben Zügen wird auch ihre anfängliche Tätigkeit angedeutet. Die Studie geht auch auf das 1791 verabschiedete Gesetz über das Recht der öffentlichen Aufführung ein.

Jegyzetek

¹ Lásd időrendi sorrendben a következőket: Mezei Péter: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.)* (Jogelméleti Szemle, 2004/3.; <http://jesz.ajk.elte.hu/mezei19.html>) (Minden internetes hivatkozás utolsó megtekintése egységesen: 2013. december 10.); Nótári Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése* (Lectum, Szeged, 2010); Jakab Éva: *Szerzők, kiadók, kalózkodók. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012).

² *Statute of Anne*, 1710.

³ Ilyen a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Klebelsberg Könyvtár hálózataiból on-line hozzáférhető *Privilege and Property: Essays on the History of Copyright*. Szerk.: Deazley, Ronan–Kretschmer, Martin–Bently, Lionel (Open Book Publishers, 2010; <http://www.openbookpublishers.com/reader/26>) című mű, amely tartalmaz fejezeteket a francia szerzői jog fejlődéséről. Szintén az SZTE hálózata-

tábol érhető el az alábbi tanulmány is: Latournerie, Anne: *Petite histoire des batailles du droit d'auteur* (Multitudes, 2001/2, n° 5., 37–62. p.). Megkerülhetetlen forrásként szolgál ezenkívül a *Primary Sources on Copyright (1450–1900)*. Szerk.: Bently, Lionel–Kretschmer, Martin (www.copyrighthistory.org) honlap is, amely a szerzői jog történetében kiemelkedő szerepet játszó elsődleges források digitalizált változatán kívül több esetben a forrás kommentárját is tartalmazza. A közös jogkezelés jogintézményének francia gyökereihez lásd például: Dr. Palágyi Róbert: *A magyar szerzői jog zsebkönyve* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957, 64–67. p.)

⁴ Mezei Péter: *A fájlcsere dilemma – a perek lassúak, az internet gyors* (HVG-Orac, Budapest, 2012, 14. p.)

⁵ Nem ez volt azonban a valaha nyomtatásban megjelent első francia nyelvű könyv, mert azt 1466-ban Kölnben adták ki. Lásd: Pollaud-Dulian, Frédéric: *Le droit d'auteur* (Economica, Paris, 2005, 4. p.)

- ⁶ Edelman, Bernard: *Le sacre de l'auteur* (Éditions du Seuil, Paris, 2004, 154. p.)
- ⁷ Rideau, Frédéric: *La formation du droit de la propriété littéraire en France et en Grande Bretagne: une convergence oubliée* (Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2004, 33. p.)
- ⁸ Recht, Pierre: *Le droit d'auteur, une nouvelle forme de propriété. Histoire et théorie* (Éditions J. Duculot, 1969, 26–27. p.)
- ⁹ Dock, Marie-Claude: *Étude sur le droit d'auteur* (LGDJ, Paris, 1963, 66–70. p.)
- ¹⁰ Rideau: i. m. (2004), 40. p.
- ¹¹ Rideau: i. m. (2004), 49. p.
- ¹² Latournerie: i. m., 39. p.
- ¹³ Colombet, Claude: *Propriété littéraire et artistique et droits voisins* (Daloz Précis, Paris, 1999, 4. p.)
- ¹⁴ Olganier, Paul: *Le droit d'auteur, Tome 1* (LGDJ, Paris, 1934, 125–126. p.)
- ¹⁵ Pfister, Laurent: *Histoire du droit d'auteur* (JurisClasser Propriété littéraire et artistique, Fasc. 1110, LexisNexis, 2010a, elektronikus verzió, 7. bekezdés.)
- ¹⁶ Dock: i. m. (1963), 64. p.
- ¹⁷ Latournerie: i. m., 39. p., különösen: 6. sz. lábjegyzet.
- ¹⁸ Rideau: i. m. (2004), 36. p.
- ¹⁹ Gautier, Pierre-Yves: *Propriété littéraire et artistique* (Presses Universitaires françaises, Paris, 2012, 14. p.)
- ²⁰ Latournerie: i. m., 39. p.
- ²¹ Recht: i. m., 45. p.
- ²² Colombet: i. m., 2. p.
- ²³ „Je cède pour toujours mon droit au présent privilège à M. Lottin et à Mme Pierres ou à leurs ayants cause pour en jouir par eux suivant les conventions faites.” Lásd: Rideau: i. m., 146. p.
- ²⁴ Rideau: i. m. (2004), 146. p.
- ²⁵ Rideau: i. m. (2004), 36–37. p.
- ²⁶ Rideau: i. m. (2004), 109. p.
- ²⁷ Rideau: i. m. (2004), 131. p.
- ²⁸ Rideau: i. m. (2004), 136–137. p.
- ²⁹ Rose, Mark: *Authors and Owners. The Invention of Copyright* (Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993, 18–19. p.)
- ³⁰ *Simon Marion's plea on privileges (1586)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/ocfchme>)
- ³¹ Rideau, Frédéric: *Commentary on Simon Marion's plea before the Parlement of Paris (1586)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/puabdl6>, 2008, 3. pont)
- ³² „L'auteur d'un livre en est du tout maître et comme tel peut en disposer librement.” Idézi: Latournerie: i. m., 40. p.
- ³³ Rideau: i. m. (2008), 5. pont
- ³⁴ Rideau, i. m. (2004), 120. p.
- ³⁵ Recht, i. m., 29. p.
- ³⁶ *Louis d'Héricourt's memorandum, Paris (1725–1726)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/o2d4rkq>)
- ³⁷ Latournerie: i. m., 41. p.
- ³⁸ Recht, i. m., 30. p.
- ³⁹ Rideau, Frédéric: *Commentary on Louis d'Héricourt's memorandum (1725)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/oqyt-5dz>, 2010)
- ⁴⁰ *La Fontaine case, Paris (1761)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/pyqf692>)
- ⁴¹ Rideau: i. m. (2004), 196–197. p.
- ⁴² Bertrand, André R.: *Histoire, évolution et nature du droit d'auteur*, in: *Droit d'auteur* (Éditions Daloz, elektronikus verzió, 101.13. bekezdés).
- ⁴³ Rideau, i. m. (2004), 199–200. p.
- ⁴⁴ *French Decree of 30 August 1777, on the duration of privileges, Paris (1777)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/neyb64p>)
- ⁴⁵ Ennek szövegét lásd: Dock (1963): i. m., 131–132. p.
- ⁴⁶ Pollaud-Dulian: i. m., p. 9–10. p.
- ⁴⁷ Dock, Marie-Claude: *Genèse et évolution de la notion de propriété littéraire* (Revue internationale de droit d'auteur, 1974 janvier, n° 79, 193. p.)
- ⁴⁸ Bertrand: i. m., 101.13. bekezdés.
- ⁴⁹ Recht: i. m., 37. p.
- ⁵⁰ Olganier: i. m. Tome 1, 106. p.
- ⁵¹ Olganier: i. m. Tome 1, 106. p.
- ⁵² Dock: i. m. (1963), 134–135. p.
- ⁵³ Dock: i. m. (1963), 135. p.
- ⁵⁴ „Certainement, s'il y a une propriété sacrée, incontestable, c'est celle d'un auteur sur son ouvrage.” *Linguet's Memorandum, London (1777)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/ojt-67wv>, 31. p.)
- ⁵⁵ Dock: i. m. (1963), 130. p.
- ⁵⁶ Recht: i. m., 213. p.
- ⁵⁷ Article 6–7, idézi: Dock: i. m. (1963), 132. p.
- ⁵⁸ Pollaud-Dulian: i. m., 12. p.
- ⁵⁹ Dock: i. m. (1963), 88. és 103. p.
- ⁶⁰ Olganier: i. m. Tome 2, 171. p.
- ⁶¹ „Pour pouvoir créer; encore faut-il au préalable dîner.” Gautier: i. m., 14. p.
- ⁶² Olganier: i. m. Tome 2, 172–174. p.
- ⁶³ Olganier: i. m. Tome 2, 182. p.
- ⁶⁴ Dock: i. m. (1963), 144–145. p.
- ⁶⁵ Dock: i. m. (1963), 146. p.
- ⁶⁶ Boncompain, Jean: *La chasse aux lois. Il court, il court Beaumarchais* (Revue d'histoire du théâtre, 1989-1, 41e année, n° 161, 66. p.)
- ⁶⁷ Boncompain, Jean: *Les deux cents ans de la Société des auteurs et compositeurs dramatiques* (Revue de la société d'histoire du théâtre, 1977-1, 29e année, 61–62. p.)
- ⁶⁸ *Dramatic Act (1780)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/prhv3ve>)
- ⁶⁹ Pollaud-Dulian: i. m., 10. p.
- ⁷⁰ 1789. augusztus 4-i dekrétum.
- ⁷¹ Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, XI. cikk.
- ⁷² Loi des 13-19 janvier 1791 relative aux théâtres et au droit de représentation et d'exécution des œuvres dramatiques et musicales.
- ⁷³ Loi du 19 juillet 1793, relative à la propriété littéraire et artistique.
- ⁷⁴ Pollaud-Dulian: i. m., 12. p.
- ⁷⁵ Latournerie: i. m., 42–43. p.
- ⁷⁶ Loi du 19 juillet 1791, relative aux théâtres et au droit de représentation et d'exécution des œuvres dramatiques et musicales, article 1er.
- ⁷⁷ Olganier: i. m. Tome 2, 59–60. p.
- ⁷⁸ „La plus sacrée, la plus légitime, la plus inattaquable, et, si je puis parler ainsi, la plus personnelle de toutes les propriétés, est l'ouvrage fruit de la pensée d'un écrivain; c'est une propriété d'un genre tout différent des autres propriétés.” *Le Chapelier's report, Paris (1791)*. In: Bently–Kretschmer: i. m. (<http://tinyurl.com/qg-ghw54>, 16. p.)
- ⁷⁹ Latournerie: i. m., 45. p.
- ⁸⁰ Lalignant, Olivier: *La Révolution française et le droit d'auteur ou pérennité de l'objet de la protection* (Revue internationale du droit d'auteur, 1991 janvier, n° 147, 13. p.)
- ⁸¹ Olganier: i. m. Tome 2, 94. p.
- ⁸² Ginsburg, Jane: *A Tale of two copyright: Literary property in Revolutionary France and America* (Revue internationale du droit d'auteur, 1991 janvier, n° 147, 157. p.)
- ⁸³ Ginsburg: i. m., 163. p.
- ⁸⁴ Ginsburg: i. m., 167. p.
- ⁸⁵ Recht: i. m., 39–40. p.
- ⁸⁶ Recht: i. m., 40–41. p.

1886/87 tanév, Kari Tanácsi jegyzőkönyvek
 Levéltári jelzet: 1.a.12.

Előadó a prodékán

309. Ajtai Sándor ny. r. tanár kéri kart, hogy a következő tárgyú, a közokt. miniszter úr ő nagy méltóságához tett felterjesztéséhez járuljon hozzá a maga részéről is:

Ajtai tnr ellen Budapest főváros polgármestere a budapesti királyi törvényszéktől a Szercsényi Irma- féle hullafertőztetési ügyben könnyelmű vádaskodás és a közkórház erkölcsi hitelét sértő rágalmozás miatt fegyelmi eljárás megindítását kérte. A törvényszék e kérelmét, mint alaptalant elutasította. E felmentést azonban Ajtai tanár nem tekintheti teljes morális elégtételnek, kéri azért ő nagyméltóságát, hogy az ügyet megvizsgálva, annak megszerzésére neki alkalmat nyújtani kegyeskedjék. Ez elégtétel megszerzésére a törvény azt az orvoslato adja meg, hogy a rágalom vádjá alól felmentett, az alaptalan feljelentő ellen keresetet indíthat meg, ha magán ember önmaga, ha közhivatalnok, saját főnöksége beleegyezésével a királyi ügyészség utján.

Ajtai tnr mint törv.orvos jelentetett fel a fegyelmi eljárásra és a törvényszék ügyét mint bírósági tagét döntötte el: ennél fogva hivatalból való eljárásnak nem csak helye és az ügyészségnek kereset megindítására az igazságügyi miniszter engedélyét kellene kikérnie.

Ámde Ajtai tnr azon véleményben van, hogy ő mint egyet. tanár s így közhivatalnok, és nem mint bírósági tag végzi a hivatalos ..... [olvashatatlan] és így is hivatalból kellvén eljárni, saját főnökétől. a közokt. miniszter ő nagyméltóságától kell kikérnie az engedélyt a kereset megindíthatására.

Ezek folytán tehát arra kéri ő nagyméltóságát, hogy mindenekelőtt az igazságügyi minisztériummal egyetértőleg ..... [olvashatatlan] az, hogy a törv.orvostan tanára mint egyet. tanár és nem mint bírósági hivatalnok végzi a törvényszéki boncorvoslásokat [bizonytalan], továbbá, hogy ily módon ő nagyméltósága adja meg az utasítást a kir.ügyészségnek a kereset megindítására. Ha pedig a törvényszék felfogásához képest az mondatnék ki, hogy ő csakugyan bírósági hivatalnok, kegyeskedjék a szükséges engedély kiadása iránt az igazságügyi minisztert megkeresni.

Azon esetben, ha ő nagyméltósága az elégtétel keresése e módjához nem lenne hajlandó beleegyezését megadni, kéri, hogy az alaptalannul feljelentő polgármesterrel, illetve kórházigazgatósággal szemben a belügyminisztérium utján legalább fegyelmi- leg szolgáltassék részére a teljes morális elégtétel.

Előadó a tanártestület érdekében és szoros kötelességében fekvőben tartja, hogy így az

Rigó Kinga Viktória

Az egyetemi alkalmazás mint közhivatal egyik első megjelenéséről

– forráselemzés –

egy tanár, mint az egész tanártestület morális reputációja igaztalan támadásokkal szemben erélyes védelemben részesüljön, indítványozza azért, hogy az ügy a felsoroltak értelmében megvizsgálás, illetőleg döntés végett ő nagyméltóságához felterjesztessék és amennyiben kiderülne az, hogy a törv.orvostan tanára tanári működése közben illetetett volna igaztalan váddal számára a kért teljes elégtétel megadassék. Ugy e felmerült ügygel kapcsolatban mint attól függetlenül felkérendőnek tartja ő nagyméltóságát annak konstataálására, hogy a törv.orvostan tanára nem mint bírósági tag, hanem mint egyet. tanár vesz részt a törvényszéki és rendőri boncolásokban.

A tanári testület válasza:

A tanártestület a maga részéről hozzájárul Ajtai tnrnak, a közokt.miniszter urhoz intézett azon kéréséhez, hogy neki, mint a törv. orvostan tanárának a Szercsényi Irma féle állítólagos hullafertőztetési ügyben Budapest főváros illetve a kórház igazgatósága által ellene támasztott, a törvényszék által alaptalannak nyilvánított rágalmozási vád ellen az általa kért módok valamelyike szerint a teljes morális elégtétel megadassék; a maga részéről is kéri, továbbá ő nagyméltóságát annak konstataálására, hogy a törvényszéki orvostan tanára nem mint bírósági tag, hanem mint egyet. tnr vesz részt a törvényszéki és rendőri boncolásokban.

***

A királyi magyar Ferencz József Tudományegyetem Orvosi Karának 1886/1887-es kari tanácsi jegyzőkönyvében szereplő Ajtai Kovács Sándor orvos, egyetemi tanár Kolozsváron született 1845. március 23-án, és Abonyban halt meg 1917. június 4-én.

1868-ban a pesti orvosi karon szerezte meg

Ajtai K. Sándor professzor (papírtekercssel a kezében) nézi, ahogy Kenyeres Balázs tanársegéd boncolást végez

orvosi oklevelét, 1868–1872-ben a pesti kórbonctani intézetben dolgozott, 1872-től Kolozsvárott volt az általános kórtan és gyógytan rendkívüli, 1873-tól nyilvános rendes tanára, 1874-től pedig a törvényszéki orvostan nyilvános rendes tanára. 1881–1882-ben a Kolozsvári Tudományegyetem, 1906–1907-ben a Budapesti Tudományegyetem rektora.*

Már Ajtai Kovács Sándor első rektorságának idejére kialakultak a magyar egyetemtörténetben azok a szabályok és jogszokások, amelyek az elmúlt másfél évszázadban mélységében határozták meg a felsőoktatásban alkalmazásra kerülők viszonyait, sőt, ha elnevezésükben nem is, tartalmukat tekintve tovább élnek a mai felsőoktatás jogi szabályozásában is.

Az egyetemi alkalmazás különböző módozatai – nyilvános rendes és rendkívüli tanár, egyetemi magántanár, egyetemi pedellus stb. – már a Ratio Educationisban is megjelentek, az egyetemi alkalmazással kapcsolatos jogkörök telepítése általában az uralkodóhoz történt, jóllehet a 16. századot megelőzően az egyetemalapításon túlmenően egyéb jogosultság nem volt világi hatalomnál megtalálható. Ürményi József is bátran merített az egyetemnek a 17. századra kialakult struktúrájából, szokásaiból és jogszokásaiból, mégis az oktatói munkakörök nagyfokú differenciálódására, funkciójuk rendszerszintű, kikristályosodott elkülönítésére és szabályozására a 19. század közepéig kellett várni. Paradox módon a neoabszolutizmus idején a magyar egyetemre (s csak a 19. század második felétől egyetemekre) rákényszerített szabályok tartalmazták, de főként használták elsőként ezeket a tiszta fogalmakat. Az ekkor kialakult rendszert majd csak a szovjet típusú tudományos minősítés rendszerének bevezetését követően szüntették meg, azonban a rendszerváltást követő szabályozás sokat megőrzött és újjáélesztett belőlük.

„Ajtai Sándor ny.r. tanár” – kezdődik az 1886/87. tanév kari tanácsi jegyzőkönyv 309. bejegyzése. A nyilvános rendes és rendkívüli tanár (ny. r., illetve rk. tanár) ekkorra már bevett jogintézmény, állami alkalmazást és

az állam által biztosított fizetést jelentett. Nyilvános rendes tanárként működött a 19. században, a teljesség igénye nélkül, sokak mellett pl. Laky Dezső, Jedlik Ányos, Pauler Tivadar, Récsi Emil vagy Kmety Károly.

A nyilvános rendes tanárokat az illetékes miniszter (kultusz-, földművelésügyi vagy pénzügyminiszter) nevezte ki, attól függően, hogy mely intézmény keretében működtek. A nyilvános rendkívüli tanárok a nyilvános rendes tanárokéhoz hasonlóan szintén állandó egyete-

mi oktatónak minősültek, de nem főtantárgyhoz kapcsolódó tárgyak oktatására alkalmazták őket. A nyilvános rendkívüli tanárság gyakran volt a rendes tanárság előszobája, maga Ajtai Kovács Sándor is „csak” a rendkívüli tanárságot nyerte el 1873-ban.

Mindkettő esetében szükség volt azonban adott egyetem adott tantárgyához kapcsolódó miniszteri kinevezésre, ami Ajtai esetében azért bír különös jelentőséggel, mert a Szercsényi Irma-féle hullafertőztetési ügyben – a fenti ismertetett iratok tanúsága szerint – őt nem mint egyetemi oktatót, hanem mint bírósági hivatalnokot vette figyelembe a fővárosi törvényszék. A bírósági hivatalnokra vonatkozó szabályok rágalmozási ügyekben pedig teljesen máshogyan alakultak, mint az egyetemi oktatók esetében.

A magyar büntető törvénykönyv, a büntettekről és vétségekről szóló 1878:5. törvény (Csemegi Kódex) 271.§-a értelmében ugyanis bírósági hivatalnokok esetében bűnvádi eljárásnak rágalmozás esetében csak hivatalból lehetett helye, és pedig csak az igazságügy-miniszter hozzájárulásával: „...bírósági hivatalnokok... hivatali kötelességeire vonatkozó olyan állítás miatt, mely valóságában esetében azok ellen bűnvádi, vagy fegyelmi büntetést vonna maga után: a bűnvádi eljárás rágalmozásért csak hivatalból, – és az igazságügyminiszter felhatalmazása folytán indítható meg...”.

Ajtai azonban állította, hogy ő bizony nem bírósági hivatalnok, hanem közhivatalnok, aki az egyetem alkalmazásában áll, így az ő esetében nem az igazságügy-miniszter, hanem a közoktatási miniszter engedélye szükséges. A Kari Tanács jóváhagyását és segítségét ahhoz kérte, hogy akár az igazságügy-miniszter, akár a közoktatási miniszter útján, de elégtételt vehessen; vagyis vélhetően az őt korábban feljelentő Budapest főváros polgármestere – 1886-ban Ráth Károly – ellen rágalmozás miatt eljárást indíthatson.

Ráth Károly budapesti főpolgármester

* Az életrajzi adatok forrása: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/ch03.html>

Ezt a bűnvádi eljárást azonban a közoktatási miniszteren keresztül állt szándékában – a Kari Tanács jóváhagyásával – megtenni.

A korabeli jogszabályok értelmében ugyan kérdéses Ajtai Kari Tanács által is jóváhagyott kérésének a jogi alapja, hiszen nem az egyetemi közhivatalnokokra vonatkozott a Csemegi Kódex azon szakasza, ami az igazságügy-miniszter mint főhatóság engedélyéhez kötötte a bűnvádi eljárás megindításának lehetőségét, mégis Ajtai ügye nagyon jól rámutat arra, hogy a 19. század második felében már nagyon erősen benne gyökerezett a magyar egyetemi létben a kultuszminiszter – egyébként sehol nem definiált – ún. főfelügyeleti joga. Ez a jogosítvány a 20. században magától értetődő módon illeti majd meg pl. Klebelsberg Kunót, tartalma, fogalma, mélysége, terjedelme azonban nem körülhatárolt. Jelentett mindent, ami egy egyetemen történhet: jegyzőkönyvek jóváhagyásának, áttekintésének jogát, munkáltatói jogokat, szervezeti egységek létrehozása feletti kvázi vétójogot, tanulmányi ügyekben intézkedés jogát stb. A 19. szá-

zad második felének egyetemi gyakorlatában nincs annál természetesebb, mint a probléma felmerülése esetén azonnal a főhatóság véleményét vagy adott esetben jóváhagyását kérni.

A főhatóság erejét pedig nagyon jól szemlélteti a főfelügyeleti jog részét képező, az egyetemen alkalmazottakkal kapcsolatos jogok gyakorlása. A kinevezés joga szinte minden esetben az egyetemen kívüli hatósághoz, a kultuszminiszterhez kapcsolódott: a kultuszminiszter adományozta a nyilvános rendkívüli tanári és a magántanári címet, hozzá tartoztak az előadói, a helyettes előadói munkakörbe történő kinevezések, sőt a kultuszminiszterre volt szükség a tanszéki adminisztratív személyzet kinevezéséhez is.

Bár elmondható, hogy a munkáltatói jogok ilyen mértékű koncentrálásának háttérindoka nyilván fiskális szempontokban keresendő (a státuszokhoz, címekhez kapcsolódó finanszírozás a kincstárhoz kapcsolódott), ez azonban nem változtat az egyetemi alkalmazás önálló közhivatalnoki minőségén a 19. század második felében.

Dr. Orsós Ferenc professzor ellen a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem 1946-ban háborús bűnösség vádjával indított pert. Orsós professzor még 1944-ben elhagyta Magyarországot, Németországban telepedett le, s a mainzi egyetem tanára lett, ugyanott hunyt el 1962-ben.

Orsós Ferenc (1879–1962)]

DISPUTA

Vincze János

Váratlan jogi fordulat az Orsós-perben – 66 év után

Katyni – 1943: mindazok, akik visszaemlékeznek a II. világháború borzalmaira, ez a szó-szám kapcsolat számukra egy tömeggyilkosságot jelöl. E tömeggyilkosságot vizsgáló nemzetközi bizottságnak volt tagja Dr. Orsós Ferenc törvényszéki orvos, és elsősorban az ő véleménye alapján állapították meg azt, hogy a katyni tömegsírokban található sok ezer lengyel tiszt meggyilkolása nem Németország, hanem a Szovjetunió bűne. Erre a megállapításra a kiásott holttestek szakmai vizsgálata alapján jutottak. Természetesen a szovjet vezetés tagadta a nemzetközi orvosbizottság megállapításait, és a német katonai vezetést hibáztatták a tömeggyilkosságért. Az amerikai és brit politikusok 1945 után mégis elfogadták a szovjetek által betervezett hivatalos verziót, amely szerint a Barbarossa-hadművelet során a németek követték el a katyni tömegszárlást. Persze az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország „falaztak” Nürnbergben Sztálinnak, noha tökéletesen tisztában voltak a valós felelősök, illetve gyilkosok kilétével.¹

Egészen 1990-ig Magyarországon sem a történészek, sem a jogászok nem tisztázták a Katyńban történt eseményeket. Gorbacsov szovjet pártfőtítkárra 1990 áprilisában elismerte, hogy a *katyíni vérengzés* néven ismert tömeggyilkosságot a SZK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága 1940. március 5-én hozott döntését végrehajtva követték el a Belügyi Népbiztosság (NKVD) egységei a Szovjetunió területén lévő hadifogolytáborokban raboskodó lengyel tisztek és főtisztek ellen. Az áldozatok számát a különböző becslések 28 000 főre teszik.² Legnagyobb sajnálatunkra hazánkban az eltelt több mint két évtizedben sem történt semmilyen jogi lépés ebben a problémakörben.

A *Magyar Orvostörténeti Lexikonban*³ a következők olvashatók Orsós Ferencről:

„Orsós Ferenc (1879–1962) patológus, egy. tanár [...]. 1943-ban részt vett annak a nemzetközi orvosi bizottságnak a munkájában, amely a Nemzetközi Vöröskereszt védnöksége alatt feltárta a szovjet NKVD által 1940 májusában kivégzett 8 ezer lengyel tiszt katyíni tömegsírját. Elsősorban Orsós Ferenc véleményére alapozva állapították meg a kivégzések időpontját, módját stb. *Ezért mintegy »hamis szakértői véleményért« 1946-ban a magyar népbíróság háborús főbűnösnek nyilvánította és mivel az amerikai zónából nem adták ki, távollétében minden tisztségétől megfosztották*” (V. J. kiemelése).

Jelen cikk szerzője két évvel ezelőtt a Legfőbb Ügyészséghez fordult dr. Orsós Ferenc jogi rehabilitációja ügyében. A Legfőbb Ügyészségnek legelőször tisztázni kellett a Pázmány Péter Tudományegyetem által a Budapesti Népbíróságnál indított per vádpontjait.⁴ Íme a vádpontok:

– „hamis törvényszéki vélemények sorozatát adta”,

– „a Katyń-i tömegsírok feltárásánál hamis szakvéleményt adott”,

– „maga is az SS tagjává vált”.

Ezeket a megállapításokat az eljárás nyomozati és ügyészi szakasza nem támasztotta alá.

Mi történt a Budapesti Népbíróságnál indított perben?

„A Budapesti Népbíróság 1946. július 27. napján elfogató parancsot bocsátott ki, majd hosszabb időt követően 1949. március 7. napjára Orsós Ferenc távollétében tárgyalást tűzött ki. A kitűzött tárgyalásról jegyzőkönyv nem maradt fenn, ezt követően döntött a Budapesti Népbíróság arról, hogy a kiadatás kérése szükséges. A népbíróság előterjesztésére az Igazságügyi Minisztérium 1949. november 7. napján, 88.206/1949.IM.VII. szám alatt úgy foglalt állást, hogy a kiadatási kérelem előterjesztése nem célravezető.”

Ténylegesen a pert nem zárták le, a kiadatási eljárást Orsós Ferenc ellen nem indították meg. Ha a perben ítélet nem született, akkor Orsós Ferenc nem tekinthető háborús bűnösnek, mint ahogyan az szerepel minden hazai lexikonban és könyvben.

Íme, a Legfőbb Ügyészség állásfoglalásának indoklása:

Orsós professzor a katyíni holttesteket vizsgálja

„A nyomozólevéllel kapcsolatban azonban megállapítható, hogy az abban felsorolt bűncselekmények közül az Nbr. 13. § 7. pontjában írt (a Katyń-i tömegsírok feltárásakor adott szakvéleménye a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas volt) háborús bűntett gyanúja semmiképpen nem állapítható meg dr. Orsós terhére, még a gyanú szintjén sem. A katyíni mészárlás ügyében adott szakvéleményével a népek háború utáni együttműködését nem zavarta meg. Ebben a kérdésben a történelem az igazságügyi orvos-szakértőt igazolta.

Ugyancsak nem állapítható meg az Nbr. 13. § 3. pontjában írt (mert Németországba menekülésével és a Törvényszéki Orvostani Intézet Németországba történő kitelepítésével nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megtartásához) háborús bűntett

gyanúja sem, mert Németországba menekülése és a Törvényszéki Orvostani Intézet oda történő kitelepítése a nyilas hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához segítségnyújtásként nem értékelhető...”

A következő mondattal zárhatjuk le a Legfőbb Ügyészségi vizsgálatot:

„Az Ön legfőbb ügyész úrhoz intézett kérése – a jogi rehabilitáció megindítása – nem teljesíthető, elítélés hiányában rendkívüli perorvoslati eljárás tárgyában ügyészi intézkedés nem tehető.”

A Legfőbb Ügyészség indoklása alapján Orsós Ferencet a Nürnbergi Bíróság (Nbr.) által sem lehetett volna elítélni, de nem is indítottak ellene eljárást.⁵

Tehát Orsós Ferencet sem magyar, sem nemzetközi bíróság semmilyen perben el nem marasztalta, ezért nem tekinthető háborús főbűnösnek, mint ahogy a lexikonok állítják. Mindezekről részletesen beszámoltam az általam publikált kötetben.

A Fővárosi Törvényszék 2012 novemberében – 66 év (!) után – megszüntette a Pázmány Péter Tudományegyetem által 1946-ban indított pert.⁶ A végzés megfellebbezésére 8 napot adott a bíróság. A Legfőbb Ügyészség 2012 decemberében arról értesített,⁷ hogy nem fellebbezi meg a Fővárosi Törvényszék 2012. novemberi döntését, így a végzés jogerőre emelkedett.

Következtetés: Dr. Orsós Ferenc orvosprofesszor nem háborús bűnös és semmilyen hatályos jogi eljárás nincs folyamatban ellene.

Véleményem szerint ez az ügy egy rendkívül kivételes jelentőségű jogi esemény, ugyanakkor e kiváló szakember erkölcsi rehabilitációja még várat magára, mivel sajnálatos módon a közvéleményben teljesen másképp rögzült – a közel hét évtized alatt – Orsós Ferenc tevékenysége a katyíni tömeggyilkosság feltárásában.

Jegyzetek

- ¹ Jerzewski, Leopold: *Katyn, 1940* (Babits Kiadó, Szekszárd, 1990)
² Sutarski, Konrad: *Az én Katynom. Mój Katyn* (magyar és lengyel nyelven) (Püski Kiadó, Budapest, 2010)
³ *Magyar Orvostörténeti Lexikon*. Szerkesztette Kapronczay Károly (Mundus Kiadó, Budapest, 2004)
⁴ Vincze János: *Dr. Orsós Ferenc professzor igazsága*. Társ szerző Vincze-Tiszay Gabriella (NDP Kiadó, Budapest, 2012)
⁵ Legfőbb Ügyészség, Végzés, 2012. szeptember
⁶ Fővárosi Törvényszék, Ítélet, 2012. november
⁷ Legfőbb Ügyészség, Végzés, 2012. december

Jakab Éva *Borvétel és kockázat* című tanulmányának szűkebb értelemben vett célja a veszélyviselés (*periculum*¹) és a kockázatelosztás szabályainak vizsgálata az *Imperium Romanum* területén kötött adásvételi szerződések, azon belül is a borvételek körében. A szerző azonban a jogintézmények vizsgálatán keresztül jóval tágabb értelemben meghatározható kérdésekre keresi a választ: milyen a jogi normák és a privát autonómia (szerződési szabadság) egymásra gyakorolt hatása az ókori gazdasági jogéletben? A *kauteláris praxis* által kidolgozott formulák, szokások milyen befolyással bírtak a római jog fejlődésére, illetve ismerték-e, használták-e a mindennapok szerződési gyakorlatában a római jog „diszpozitív normáit”? A *law in books* és a *law in action* kölcsönhatásának az antik jogéletben végzett vizsgálata aktualitással is bírhat, hiszen ha ezek a szerződési gyakorlatban kialakult szokások idővel az ilyen típusú szerződések természetes alkatrészei lettek (*naturalia negotii*), akkor a *lex contractus* szabályai által a jusztinianuszi jog közepkorban történt újrafelfedezését követően a *ius commune* részévé válva a mai európai jogélet részét is képezhetik.

A mű nem a jogintézményeket tematikusan feldolgozó, szigorúan dogmatikai szempontok szerint rendszerező római jogtörténeti elemzés, hanem alapkutató, amelyben a szerző konjunktív forráshasználatra törekszik. Részleteiben elemzi az Egyiptom provincia területén papiruszokon dokumentált borvételi gyakorlat (a római jogi kutatásokban eddig nem vagy nem kellő mértékben vizsgált) iratait (szerződéseket, mellékegyezményeket, egyéb okiratokat, leveleket), majd megállapításait a gaiusi *Institutiók*, a *Digesta* által megőrzött jogtudósi irodalom és a *Codex Iustinianus* újraolvasott szövegeivel összefüggésben vizsgálja. A szerző a klasszikus jogi szövegmagyarázat módszerein kívül felhasználja a korabeli irodalmi források jogi relevanciával bíró részeit, és figyelembe veszi az ókortörténet, ókori gazda-

KÖNYVEKRŐL

Borkultúra és jog az antik Rómában

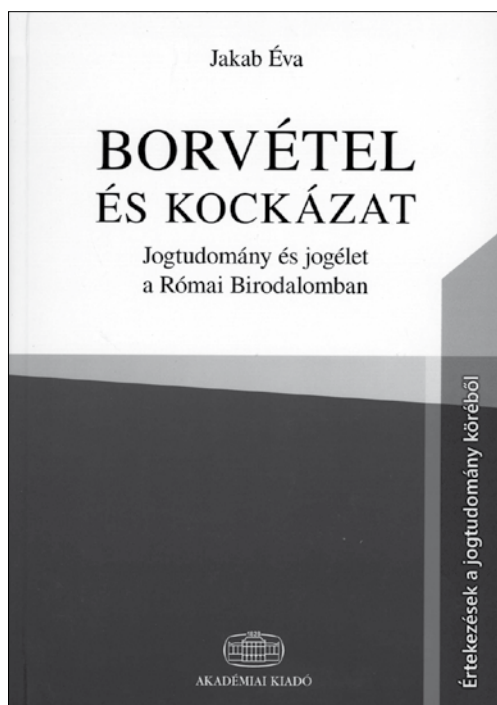
Jakab Éva monográfiája

Jakab Éva: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*
 Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 246 p.
 ISBN 978 963 0590 594

ságtörténet, valamint a filológia eredményeit és irodalmát is, így az adott korszak gazdasági, társadalmi, jogi és kulturális viszonyainak kontextusában interpretálja a *praxist* és ezen keresztül a jogtudósi irodalmat is.

A források együttes használata során a szerző meggyőzően védi (epigráfiai és proszopográfiai kutatások eredményeivel is alátámasztva) kutatásainak egyik fő kiindulópontját, miszerint az ókori *Mediterraneum* világa a vizsgált időszakban (Kr. u.1–4. sz.) a népek erős mobilitásának eredményeként gazdasági egyiséget képezett, amely az egymástól távol lévő provinciákban hasonló jogi megoldásokat eredményezett. A különböző forrásrétegek összekapcsolásával interdiszciplináris eredményekről is beszámol. Az irodalmi forrásokban (Cato, Plinius, Varro) megemlítt, latin nyelvű dokumentumok híján eddig nem igazolt gazdasági események, eljárások (pl. könyvelés, számadási listák, „pénztárkönyvek”)

nyomai az egyiptomi papiruszokban is megtalálhatók, s az irodalmi forrásokban talált, a római jogi kutatás által eddig nem vizsgált tények a papiruszok tükrében

olvasva egyértelmű római jogi jelentőséggel bírnak (pl. a *vis maior* körében értékelhető, véltlenség bizonyítására hozott intézői kifogások, *exceptiók*). A papiruszokon rögzített szerződésekhez tartozó egyéb dokumentumok vizsgálata során (pl. a könyvelések) eddig nem ismert technikákról is tudomást szerezhettünk.

A szerző vizsgálódásait a kijelölt időszak borvételi szerződési gyakorlatára és irodalmára korlátozza. Választását azzal indokolja, hogy a *Digesta* 18,6 címben (*De periculo et commodo rei venditae*) található, veszélyviselést szabályozó kazuisztikus döntések kétharmada a bor adásvételével foglalkozik. A szerző egy egyszerű statisztikával erősíti meg a további vizsgálódás indokoltságát. A *periculum* szó a két adásvételi jogot tartalmazó részben (D. 18,1; D. 19,1) 36 alkalommal fordul elő, összesen 26 *fragmentum*ban, a *periculum est emptoris* kifejezés összesen 12 szövegben, és 16 jogesetben döntenek úgy, hogy a vevő viselje a kockázatot (veszélyt). A *Digesta*ban a *periculum* részt szinte kizárólag a D. 18,6 rész tárgyalja, egyértelműen elkülönülve a szerződő partnerek fő kötelezettségével foglalkozó címtől. A 36 *periculum* döntésből 22 itt található. Ezekből 9 szövegben a vevő viseli a veszélyt, 12-ben az eladó. A *De actione empti et venditi* témakörétől való elválasztás arra utal, hogy a klasszikus római jogászok a veszélyviselés szabályait nem tekintették szorosan az adásvétel tartalmához tartozónak, nem tekintették az általánosan kikényszeríthető diszpozitív jognak. A D. 18,6 alatt összegyűjtött kazuisztikus döntések nem feltétlenül a *periculum est emptoris* szabályát mint diszpozitív főszabályt akarták illusztrálni, hanem a privát autonómia keretében megvalósuló kockázatosztás lehetséges megoldásait reprezentatív döntések kapcsán megvilágítani. Ehhez a felfogáshoz a kompilátorok is hűek maradtak.

Mivel a jogtudósi irodalom sokszor komprimáltan fogalmaz, ezért tartja fontosnak a szerző, hogy azt a szerződési gyakorlat összes rendelkezésre álló forrásanyagával összevegyjük. A borvétel szerződési gyakorlatának a szerző egyrészt a jogtudósi irodalomban (esetleg nem jogi irodalomban) feltárt eseteket, másrészt az utóbbi 60 évben Egyiptom területén feltárt görög nyelvű papirusztömegekből a témában elemzésre megfelelő minőségűnek ítélt és kiválasztott 43 okiratot érti. Ez utóbbiak szerződési kikötéseinek alapos vizsgálata során a következtetések levonásához helyenként statisztikai módszert is alkalmaz. Szakít azzal a 20. századi kutatásokban jellemző nézettel, hogy nem szabad a Római Birodalom egyes területein alkalmazott hellenisztikus joggyakorlatot a római jogból kiindulva, annak terminológiáját használva kutatni. Módszerének alapköve, hogy a vizsgált időszakban a gazdasági élet szereplői az *Imperium Romanum* területén belül nem ismertek földrajzi határokat. A birodalom provinciái romanizált és hellenizált csoportokra oszthatók, de ez a különbség inkább kulturális szinten, mint jogi téren jelentkezett. Véleménye szerint a római jogi kutatások többsége a klasszikus római jogtudósok kazuisztikus döntéseket tartalmazó írásaira úgy tekint, mint kvázi

törvénykönyvekre, ugyanakkor a Római Birodalom joganyaga nem homogén, hanem többféle rétegződést mutat, és feltétlenül szükség van a nem jogi irodalomnak és az újonnan feltárt okiratok eredményeinek a kodifikált joganyaggal történő összevetésére.² Az összevetés során Jakab Éva természetesen előrebocsátja, hogy általános érvényű szabályok nem állíthatók fel a kazuisztika determináló szerepével, mértékével kapcsolatban, minden esetben mély alapkutatások vezetnek a válaszhoz.

A szerző először a Kr. e. 2. század szerződési gyakorlatát vizsgálja Cato *De agri cultura* című művének a hordóban lévő bor (folyó bor) eladásáról szolgáló szövegrészében (Cato agr. 148.)³ található szerződési minta alapján. A vizsgált időintervallumon kívül eső catói szerződési minták elemzését azért tartja elengedhetetlennek, mert a mű évszázadokig a korabeli nagybirtokosok kézikönyve volt, amely mezőgazdasági szaktanácsok mellett az értékesítés problémáira és az ajánlatos szerződési mintákra is kitért. A művet elemző korábbi római jogtudósok egyetlen definíciószerű szerződési modellt feltételezve akarták Cato szövegét értelmezni és a *Digesta* 18,6 *titulusa* alatti *fragmentumok*kal, jogtudósi kommentárokkal összhangba hozni. Jakab Éva azonban Cato szövegét nem szerződési mintának, hanem szerződésbe foglalási kényszer nélkül lehetséges kikötések halmazának tekinti. Minden egyes kikötés gazdasági tartalmát kontextualizálja a rendelkezésre álló sokrétű források alapján. Feltárja a korabeli gazdaság élethelyezeteit, s ennek ismeretében keres alternatív interpretációkat a klauzulákra, így próbálva rekonstruálni egy tipikus jogügylet lebonyolítását.

A szerző okfejtése szerint a Cato-szöveg bevezető kifejezése, a *hoc modo venire oportet* azaz „ily módon kell eladni” (Cato agr. 146–147) a magánszemélyek közötti árucseré-forgalomban a szokásokra, az általánosan bevett szerződési gyakorlatra, a *lex contractura*, az *oportere* pedig az általános üzletkötési formák meghatározóságára utalhat. A formulák feltehetően üzleti ajánlatként árverési hirdetés alapjául szolgálhattak, amelyben a gazda nyilvánosságra hozta azokat a szerződési feltételeket, amelyekkel ő (vagy megbízottja) meg kívánta kötni a szerződést az ajánlatot elfogadó partnerével. A catói szövegben található kontextualizált formulák a következők: a vevő a konszenzuális szerződés-kötést (licitálás lezárását) követő három napon belül (általában szeptember–október hónapban) megjelenhet az eladó birtokán, hogy a megvett mennyiséget megkóstolja. Ha elmulaszt élni ezzel a jogával (jogvesztő határidő), akkor a bor „megkóstoltnak”, ezzel átvettnek minősül. Ha lényeges minőségi hibát állapít meg (*acor*; *mucor*), akkor határidőn belül egyoldalúan visszáléphet a szerződéstől. A bor átadása-átvétele és a kimérés többnyire január 1-ig zajlott le *culleusonként* az eladó által lemérve, a felek megállapodásának megfelelően. Csak olyan borral történhetett teljesítés, amely mentes volt a szerződésspecifikus hibáktól (nem *acor*, nem *mucor*). A kimérésig az eladó viselte a romlás minden kockázatát, ha szerepelt a szerződésben a *neque aceat*,

neque muceat kikötés, ami garanciakikötésnek tekinthető. A szerződési minta komplett alkalmazásakor két alkalommal történhetett borkóstolás: a szerződés megkötését közvetlenül követő három napon belül, amikor is a fenti két lényeges hiba miatt a vevő egyoldalúan visszaléphetett, majd a kiméréskor, ami garanciaígéret volt az *acor*, *mucor* eseteinek kizárását illetően. A kimérés után a vevő elszállíthatta a bort, de megállapodástól függően arra is volt lehetőség, hogy hosszabb ideig (az új szüretig) az eladó pincéjében tárolja a megvett bort.

A szerző a következő lépésben az Egyiptomban fennmaradt, a szállítási szerződéseket dokumentáló papiruszokat vizsgálja. Új megállapításai a következőkben foglalhatók össze.

A fennmaradt dokumentumok többnyire azonos szerződési minta alapján készültek. A dátum és a szerződő felek megnevezése után következett a jogügylet (*homologia*): az eladó elismeri, hogy teljes egészében átvette a (többnyire összegszerűen meg nem nevezett) vételárat, amely bizonyos mennyiségű bor ellenértékéül szolgál, és megígéri az eladott mennyiség elszállítását a következő szüret idején. Gyakran szerepel még az a garanciaígéret (jótállás), hogy az eladó a bort bizonyos határidőn belül kicseréli, ha romlottnak bizonyulna. A szerződést általában végrehajtási és szerződési bírságot kikötő klauzula zárja. A szállítási szerződéseket a fenti minta alapján augusztustól a következő év júniusáig kötötték a várható termésről.

Az okiratokat a szerző jogi szempontból két csoportra osztotta: a garanciaígérettel ellátott és a garancia nélküli szerződésekre. A garanciával okiratba foglalt szerződések tartalmazzák az eladó ígéretét, hogy a megsavanyodott, pimposá vált vagy rosszul kiforrt borért (*oinos oxos*, *ozomenos*, *apoiethos*) felelősséget vállal a következő (általában szürettől számított) négy vagy hat hónapos időtartamra, és az esetleg megromlott bort ki fogja cserélni. A második csoportba azok tartoznak, amelyek semmilyen utalást nem tartalmaznak a bor tartósságára és az eladó helytállására. Az eladó teljesítési kötelezettsége mellett legfeljebb a szerződési bírság szerepel. A két szerződéstípus közös jellemzője az, hogy mindig „új bor” kerül eladásra, amit a jövő szüret idején, *Meszore* hónapban (július 25.–augusztus 28.) kell majd elszállítani. Arra, hogy a felek melyik szerződési altípust kötötték, a jogi szakirodalom nem ad kielégítő magyarázatot. Pusztán logikai szempontok szerint a következő alternatívákat vázolja a szerző: *a*) a garanciaígéretnek nincs releváns hatása a jogügylet tartalmára, a garancia pusztán regionális jelenség, amelyet a jegyzői-írnoki gyakorlat honosított meg; *b*) a garanciaígéret jelenti a „jó vételt” az egyszerű garancia nélküli adásvétellel szemben; a jó vételnél az eladó megígéri, hogy helyt fog állni a bor megromlásáért (kellékszavatosság); *c*) végül az is elképzelhető, hogy a garancia alkalmazása vagy elhagyása technológiai okokra vezethető vissza, azaz a borkészítés módszeréből ered. A szakirodalom a szerzővel egybehangzóan topográfiai alapon nem talál jo-

gilag releváns különbséget. Valószínűbbnek látszik, hogy a garancia kikötése a privát autonómia, a szerződési szabadság körébe tartozott, és a felek alkuját képezte. A *b*) verziót a szerző szintén elveti azon az alapon, hogy ha az ún. „jó vételt” az egyszerű vétellel állítanánk szembe, akkor az eladó garanciaígérete a kellékszavatosság témakörébe tartozna. A kellékszavatosság az eladó helytállását jelentené mindazon rejtett fizikai hibákért, amelyek az áruban az eladás idején már fennálltak, de az áru gondos megvizsgálása esetén sem észlelhetők. Ez azonban csak akkor lenne így megmagyarázható, ha minden esetben kész, kiforrott bort adtak volna el, ami az eladáskor már romlott volt, de a vevő nem észlelte, nem észlelhette ezt a hibát. A papiruszokban fennmaradt szerződéseket azonban hónapokkal a szüret előtt kötötték meg, amikor a bor/must még nem is létezett. Ha a teljesítés a szüret idején musttal történik, akkor az áru még nem lehet ecetes, pimpos, rosszul kiforrott. A megromlás csak később következhet be, a kiforrás-erjedés, illetve a raktározás idején. Végül *c*) esetben a szerző megkísérli, hogy a garanciaígéretet technológiai okokra visszavezetve (a kockázatosztásból kiindulva) magyarázza. A borvételek mintegy kétharmadában (30 okirat) az eladó szerződésileg átvállalja a bor romlásáért a helytállást, azaz garanciát vállal, míg az okiratok egyharmadában ez hiányzik. A szerző okfejtése szerint – s ez egyben a tanulmány egyik jelentős újítása – a korábbi szakirodalom egységesen Cato modellje alapján értelmezte a kommentárokat, de még a papiruszokat is, amelyek szerint kész vagy forrásban lévő hordós bort adnak el *degustatio*val és kiméréssel. A bor azonban továbbra is az eladó pincéjében marad, ott tárolják a fogyasztásig, vagy legkésőbb a következő szüret kezdetéig. Ezzel szemben a papiruszok editorai kivétel nélkül úgy találják, hogy az eladott bort, mustot *Meszore* hónapban átadják a vevőnek, aki ezt azonnal el is szállítja. A tanulmány vállalkozik a két vélemény közti ellentmondás feloldására. Senki nem gondolt még arra, hogy gazdaságilag két modell is elképzelhető. A korábbi szakirodalom (Pringsheim, Bagnall, Rupprecht, Jördens) a két klauzulát sokszor összevonja és vegyes típusú szerződésekben látja a megoldást. Nem ismerik fel a garanciaígérettel és a nélkül kötött szerződések közötti fő különbséget, ami egyértelműen abból ered, hogy must vagy már kész bor az adásvétel tárgya. A garancia nélküli szerződéseknel új bort, mustot adtak el, amit a vevő azonnal el is vitt, és saját pincéjében érlelt saját hordóiban (ezt támasztják alá a szerző hordókról szóló megállapításai is)⁴. A borkóstolás (*degustatio*) külön szabályozása itt nem szükséges.

A garanciaígéretet tartalmazó szerződéseknel viszont a borkor az eladó pincéjében kell maradnia, hiszen a bor állandó kezelést igényel, és a vevő csak hónapokkal később jött érte, hogy elszállítsa. *Degustatio*ra két időpontban is sor kerülhet a bortermelés technológiai folyamatának függvényében: az ún. kezdeti *degustatio*, amely a szerződéskötés folyamatát zárja le, és visszalépési jogot biztosít a vevőnek, illetve a garan-

ciális szerződéseknél a jótállási határidő végén (töbnyire *Tybi* havában).

A tanulmány ezt követően a papiruszokból felállított modell latin forrásokban, klasszikus római jogászok kommentárjaiban fellelhető nyomai után kutat (mivel borról szóló adásvételek nem maradtak ránk az ókori Rómából).

A szerző először Gaius egyik, a szakirodalmat megosztó, ellentmondásokkal teli, interpoláció vádjával illetett *fragmentumát*⁵ vizsgálja, amelyet a tudományos kutatások során többen elvetettek mint lehetséges forrást. A tanulmány ezzel szemben kiemeli a források pozitívista szemlélettel történő megközelítésének fontosságát, és ahelyett, hogy Gaius szakmai hitelét, munkáját kétségbe vonná, először alternatív utakat keres a *fragmentumban* található ellentmondások feloldására. Abból indul ki, hogy nem történt interpoláció, és megpróbálja Gaiust a papiruszok tükrében olvasni.

Gaius Catóhoz hasonlóan hordós, forrásban lévő borról (*vina in doliiis*) beszél. A szöveg első fordulata tartalmaz egy további részt, amely a papiruszok szövegére emlékeztet (*vina quae in doliiis erunt*, azaz a bor még nincs kész a szerződés megkötésének idején, tehát *res futura*). Az adásvétel tárgya tehát a papiruszokhoz hasonlóan olyan új bor/must lehetett, amely a következő termésből származik. Gaius tömören fogalmaz és több tényállási variációból indul ki (*de bonitate adfirmare, nihil adfirmare* vagy *degustatio* kikötése a vevő javára), attól függően, hogy a felek milyen szerződési modellt követhettek. Az első esetben az eladó garanciaígéretben vállalta a bor jó minőségét, viselve a megromlás kockázatát. Ez az eset hasonlít arra a papiruszokból már jól ismert modellre, ahol az eladó megígérte, hogy a bor kiváló minőségét *Tybi* haváig (december 27.–január 25.), vagy tovább vállalja. A garanciaígéret objektív, véltenségtől független. (A papiruszok erre az esetre a bor kicserélését helyezik kilátásba, de Gaius erre nem tér ki.) A második esetben nincs garanciaígéret a szerződésben, az eladó nem vállalja a jótállást és a *degustatio* kedvezményét sem. A *periculum est emptoris* elve érvényesül. A harmadik eset a második mondat utolsó félmondata: „ha nem kóstolta meg, vagy a borkóstolásnál rosszul ítélte meg a minőséget”. Itt a *degustatio* kikötésével való vételre utal, amely egyoldalú visszalépési jogot jelent a vevő számára, ha a borkóstolásnál az áru minőségi hibáját észlelte. A *fragmentum*nak ez a része harmonizál a catói szerződésmintával is (ha nem jelenik meg időben, akkor megkóstoltnak és átvettnek kell tekinteni, amivel a veszély átszáll a vevőre, feltéve hogy nincs további *periculum*-szabályozó kikötés [*mensura*] vagy második *degustatio*). Ezek a formulák a papiruszokból szintén rekonstruálhatók. Az utolsó mondat pedig mindhárom tényállási variációra vonatkozhat, mert arra figyelmeztet, hogy a konkrét veszélyviselési klauzulák tartalmától függetlenül az eladó mindig köteles a *bona fides* követelményeinek eleget tenni. Gaius tehát a *lex contractus*ból indult ki, és nem a diszpozitív jogból. A veszélyviselési klauzulák megértéséhez fel kell tárnai a veszély fogalmának tartalmát

is. A veszély esetei lehetnek a borkészítés különböző fázisai folytán bekövetkezők, emellett a klasszikus *vis maior* esetei is. Róma jogásza a bor adásvételét tárgyaló kommentárjaikban (*Digesta* 18,6) szinte egyáltalán nem foglalkoztak *vis maior* eseményekkel, kizárólag a szerződésspecifikus kockázatra koncentráltak. Ezeket a rizikófaktorokat a klasszikus felelősségi tanban részben a *vis maior*, részben a *casus minor*, illetve az ezért fennálló *custodia*-felelősség fogalma alá sorolnánk, de gondosság elmulasztása folytán a *culpa* fogalma alá is tartozhatnak. Elhatárolásuk dogmatikailag igen problematikus, de a szerződési *praxis* kidolgozott két tipikus mellékegyezményt a bor eladására, amelyek pontosabban elosztják a kockázatot, mint a dogmatika bármilyen alapelve, kombinációjuk pedig a szerződési modellek számos variációját teszi lehetővé. A *praxis* találó szerződési kikötésekben gondolkodott, amelyek a tipikus káresemények egy-egy csoportját fogják át, és ezek kockázatát a felek jogviszonyaiba telepítik. Ezeket a szerződési kikötéseket azonban nem mindig lehet hézagmentesen beilleszteni a kifinomult dogmatika zárt rendszerébe. A kompilátorok a D. 18,6 cím elejére Ulpianus egy kommentárjából választottak ki egy hosszabb idézetet. (Köztudott, hogy Iustinianus bizottsága igyekezett minden *titulus* elején irányelveket vagy a legfontosabb alapfogalmakat rögzíteni.) Kézenfekvő, hogy Ulpianus gondolatai (D. 18,6,1,3 Ulp. 28.ed.) vezérfonalként szolgálnak. Ulpianus példalódozó, de két markáns csoportra osztható felsorolást ad a kockázati tényezőkről: a minőség romlása, valamint a mennyiség csökkenése. A szerződés megkötése után, de az átadás előtt bekövetkezhetnek olyan minőségi vagy mennyiségi változások, amelyek következtében a teljesítés nem lesz szerződészerű. A modern szakirodalom a speciális borvételi problémákra koncentrált, és figyelmen kívül hagyja a „megrepedt tárlóedényeket”. Egyes szerzők már zavarosnak is találják Ulpianust, és feltételezik, hogy összetéveszti a fogalmakat, és összemossa a *periculum* és a *custodia* határát. Jakab Éva szakít a modern dogmatikai gondolkodás szigorú definícióival, és a szerződési kikötésekből kiindulva Ulpianus nyomdokán fogalmazza meg új koncepcióját. Ulpianus a *periculum* eseményeit két csoportba sorolja, a *qualitas* és a *quantitas* kockázatába. Az *acor*, *mucor* és a borkészítés egyéb hibái a minőséget rontják, míg az edények törése vagy a lopások a bor mennyiségét veszélyeztetik. Ulpianus a tipikus mellékegyezményeket tárgyalja, melyek a rizikófaktorok e két leglényegesebb csoportját rendezik: a *degustatio* a minőség, a *mensura* pedig a mennyiség kockázatát. Iustinianus kompilátorai ragaszkodtak Ulpianus rendszeréhez. A modern római jogi szerzők persze már korábban is felismerték, hogy a borvételnél speciális mellékegyezmények fejlődtek ki, melyek a kockázatelosztást szabályozták. Ezeket azonban három csoportba sorolták: *emptio ad mensuram*, *emptio ad degustationem* és *per aversionem* vétel, amelyeket joghatások szerint szigorúan elkülönítettek. A valóság azonban bonyolultabb volt. A Jakab Éva által elemzett dokumentumok igazolják, hogy a *degustatio* és a *men-*

ura különböző rizikófaktorokat szabályozó klauzulák, amelyek a felek által szabadon kombinálhatók is voltak, attól függően, hogy a borkészítés technológiájának melyik fázisában alkalmazták őket. A *periculum* jelentéstartalmát tehát célszerű a borvételnél szerződésspecifikusan definiálva a konkrét adásvételi típuson belül értelmezni.

A tanulmány két jelentős, borral foglalkozó császári rendeletet (C. 4,2,10, Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Egi Crispino; C. 4,49,12)⁶ is megvizsgál a szerződési gyakorlat eredményeinek szempontjából. A két forráshelyet a iustinianusi kodifikáció szétválasztotta és a *Codex* két különböző részébe sorolta őket. A 294-ben Diocletianus és Maximianus császár nevében egy boreladásról szóló jogvitában hozott Egi Crispinusnak címzett *rescriptum*ba foglalt elvi állásfoglalás nehezen interpretálható, a kutatókat régóta foglalkoztató tényállást tartalmaz, amelynek ellentmondásait az interpolációkutatás módszereivel eddig nem sikerült feloldani. Jakab Éva, a forráshelyet a szerződési gyakorlat oldaláról megközelítve, abból indul ki, hogy a klasszikus római jogászok és a császári kancellária számára a szállítási szerződések gyakorlata ismert lehetett, és ezek tükrében kell újraolvasni a *rescriptum*ot. A szöveg magyarázata elveti a korábbi interpolációs gyanúsításokat és a hagyományos értelmezési variációkat. A módszere segítségével rekonstruált tényállási verzió szerint Egi Crispinus szállítási szerződést kötött, valószínűleg östermelőkkel. A szerződés megkötésekor – a papiruszokban megfigyelt gyakorlathoz – előre kifizette a vételárat. A készpénz átadásáról azonban óvatosságból nem adásvételi, hanem kölcsönszerződési okiratot állítottak ki. Ez a jegyzői előrelátás azt a célt szolgálhatta, hogy lehetetlenülés (a termés *vis maior* következtében való elpusztulása) esetén a vevő (hitelező) könnyebben vissza tudja perelni az általa előzetesen kifizetett vételárat. Az adásvételi szerződést jóval a szüret előtt köthették meg (hasonlóan a görög–egyiptomi gyakorlathoz). A felek ilyenkor a bor átlagos, várható árából indultak ki, s mivel a szerződéskötés és teljesítés között hat–nyolc hónap is eltelhetett, így a felek nem tudták meghatározni a teljesítéskori piaci árat (de nem is volt cél, hogy szerződéskötéskori piaci áron cseréljen gazdát a bor, hiszen a vevő előteljesítése árcsökkenítő tényező volt). A jogügylet kockázata abban állt, hogy a teljesítéskori piaci ár lényegesen magasabb vagy alacsonyabb volt az eredetileg kifizetett vételárnál. Esetünkben lényegesen magasabb, így az eladók igyekeztek szabadulni a teljesítési kötelezettség alól. Az eladók *stipulatio* formájában is megígérték a kikötött mennyiségű bor szállítását. A császári kancellária ennek ellenére az *actio empti* ajánlotta Crispinusnak. Ez azzal magyarázható, hogy a *stipulatio*ban általában kártérítési átalánynak tekinthető szerződéses bírságot rögzítettek a felek nem teljesítés esetére (ez a hellenisztikus joggyakorlatban másfélszeres értéket, azaz a kifizetett vételár másfélszeresét jelentette), s mivel – a szerző logikus okfejtése szerint – a bor ára oly mértékben emelkedhetett, hogy a bírság mértékét

is lényegesen meghaladhatta, így az eladók azzal akartak szabadulni a kötelemtől, hogy inkább készpénzben, mint borban fizetik vissza Crispinusnak az általa előre kiegyenlített vételárat. A jogász azonban átlátta a helyzetet, és elutasította ezt a megoldást. Ehelyett szerződésszegés miatt *interesse* értéket kellett az eladóknak a vevő részére megfizetni. A császári rendeletek tehát a papiruszok tükrében alátámasztják az eddig felállított modelleket, és olyan kérdéseket is megválaszolnak, amelyekre pusztán a papiruszok alapján nem lehet kellő felvilágosítást találni: pl. mi történik, ha az eladó nem szállítja az előre kifizetett mennyiséget. Az eset kapcsán láthatóan nem szabadult a kötelemből az előre átvett vételár visszafizetésével. Kártérítést kellett fizetnie a vevő számára, mégpedig annyit, amennyiért a vevő azonos mennyiségű és minőségű bort tudna vásárolni a szerződésszegés időpontjában.

A szerző folyamatosan és meggyőzően bizonyítja, hogy a hagyományos tézisek megdőlnék, ha a jogélet, a szerződési praxis aspektusából, és nem kizárólag dogmatikai besorolásuk szerint vizsgáljuk meg ugyanazt a jogintézményt. Ez azonban nem csábítja arra, hogy általánosítson. A foglalt jogintézményének elemzése során a mai jogéletre is kihatással lévő megállapításokat tesz. A foglalt az uralkodó szakirodalom szerint (Pringsheim) a görög–hellenisztikus jogban gazdaságilag jelentéktelen jogintézmény volt, és mindkét szerződő félnél szankcióként funkcionált. Ez a megállapítás azonban Jakab Éva szerint a 19–20. századi pandektista hagyományokat követő magánjog dogmatikájában gyökerezik, amely kizárólag a kodifikált római jog szemszögéből vizsgálta a jogintézményt. Mivel a szerző kevés *arrabón* (foglalt) fizetésével kötött borvételi szerződést talált, ezért néhány egyéb dokumentumot is bevont a vizsgálódásába.⁷ A talált dokumentumokban két, a foglalt szempontjából releváns témakört elemez: a foglaltóra vonatkozó „törvény” (*nomos arrabónón*) és a jogvesztő kikötés (*arrabón anaporiphos*) problémáját. A foglalt az utóbbi évben feltárt papiruszok anyagában a leggyakrabban ingatlanok adásvételénél fordult elő, kikötésénél okirati formaként általában a *homológiát* választották. A vevő bizonyos összeget foglalként fizetett, a teljes vételár megjelölése mellett. A hátralékos vételár kiegyenlítésére a felek határidőt tűztek ki. Az eladó megígérte, hogy a teljes vételár átvétele után gondoskodik a *katagraphénak*, a tulajdonjog bejegyzésének a vevő javára való végrehajtásáról. Majd a szerződéstől visszalépés esetén szabályozták a foglalt jogi sorsát: ha a foglaltot fizető vevő nem fizeti ki a hátralékos vételárat, akkor vesztse el az *arrabón* az eladó javára. Az uralkodó szakirodalmi nézet szerint az eladót (a foglaltot átvevő szerződő pánert) is szankcionálta az *arrabón*. Ha visszalép a szerződéstől, kétszeresen köteles a foglaltot visszafizetni. A magyar Ptk.-ban is tovább élő, kölcsönösen szankcionáló foglalt az uralkodó nézet szerint egy konkrét törvényre vezethető vissza. A szakirodalom (Pringsheim) abból indul ki, hogy a *nomos* szó alapján a jogkövetkezmények (a konkrét megállapodástól függetlenül) jogsza-

bály alapján álltak be (hasonlóan a mai szabályokhoz), egy hatályos törvényi szabályozásra utalnak vissza. A szakirodalomban pusztán arról folyik a vita, hogy mikor keletkezhetett ez a törvény. A kutatók kivétel nélkül a kulcsfontosságú papiruszra utalva (BGU II 446, Fayum, 158-9)⁸ azt a nézetet vallják, hogy a foglalós jogügyletek szankcióját törvényi előírás rögzítette Egyiptomban. Az újonnan feltárt papiruszokat áttekintve azonban a szerző megállapítja, hogy a *nomos arrabónón*, amire mindenki hivatkozik, csak ebben az egy papiruszban olvasható, és Pringsheim pusztán emendálta ezt a kifejezést egy másik okiratban (BU I 240, Fayum, 167-8), azaz a töredékesen ránk maradt szöveget az első mintájára kiegészítette. A szöveg interpretációjában kulcsfontosságú a *nomos* szó jelentése, ami Jakab Éva indoklása szerint csak a szótárak első jelentéseként értelmezhető törvényként vagy rendeletként, jelen esetben is inkább helyi szokásjogot, regionális szokásokat jelent.

Az *arrabón anaporiphos* kikötés a foglalókban kötött vételeknél a foglalót adó felet sújtó jogkövetkezményt jelöli: a foglaló visszaadhatatlan, azaz szerződésszegés esetén az átvevőnél (eladó) marad a vételár első részlete vagy foglaló gyanánt, nem követelhető vissza. Az *anaporiphos* jelző tehát a jogvesztő kikötés megjelölése. Ez azonban nem tekinthető minden foglalóval kötött jogügylet természetes tartalmi elemének (*naturalia negotii*), nem áll be automatikusan, csak szerződési kikötés (*lex contractus*) erejénél fogva. Nem létezett diszpozitív norma erre a joghatásra sem. A foglaló jogintézményét a szakirodalomban uralkodó nézettel szemben Egyiptom provinciában semmilyen törvény, helytartói vagy császári rendelet nem szabályozta. Pusztán az általánosan használt szerződési minták elterjedtsége által érvényesült az a szokás, hogy a felek elállás esetére szerződésükben kikötötték a jogvesztést az eladó javára. Ezzel párosulhatott az az eladót fenyegető kikötés, hogy a vevő tulajdonjogának bejegyeztetését megtagadva a foglaló kétszeresét köteles visszafizetni szerződéses bírságként. De a papiruszokon végzett vizsgálat szerint az eladó a legtöbb

foglalós jogügyletnél jogkövetkezmény nélkül visszaléphetett, pusztán a foglaló egyszerűzésének visszaadásával, „*duplumra*” menő felelősség csak az ingatlanról szóló, Kr. u. 1–2. századból származó adásvételekben, és csak arra az esetre vonatkozott, ha az eladó a vételár maradéktalan kiegyenlítése ellenére nem intézkedett a vevő tulajdonjogának bejegyzése (*katagraphé*) érdekében. A szerződési praxis jelenségei tehát semmiképpen nem alkalmasak a generális kiterjesztésre. A szerző itt is hangsúlyozza, hogy az ókorban alig létezett törvényi szabályozás a kereskedelmi jogban vagy a szerződéses felelősségi joghoz tartozó jogintézmények vonatkozásában. A klasszikus római jogászok korán, már a preklasszikus korban ismerték, dogmatikailag mégis kidolgozatlanul hagyták (Gaius 3,139 és D. 18,1,31 pr. és Inst. 3,23 pr.) az *arra* (görög forrásokban *arrabón*) jogintézményét. A terminológiában sem voltak következetesek; a felek a szerződéskötéskor átadott, olyan összegre, melynek célja az volt, hogy a vevőt a hátralékos vételár határidőn belüli kiegyenlítésére szorítsa, használhatták a *pars pretii* (D. 18,5,10) *arra*, *certa pecunia* (D. 18,3,8) vagy *alio nomine* (D. 18,3,6) kifejezést. Kézenfekvőnek tűnik tehát a szerző által a római jogi kutatásokra következetesen javasolt módszer: a jogeseteket a szerződési gyakorlat szempontjából kell elemezni, és jelentőségét a *praxis*ból kiindulva kell felülvizsgálni.

A szerző levezetései világosan szemléltetik, és hátróztatottan kiállnak amellett, hogy az *Imperium Romanum* gazdasági életének szerződési gyakorlatában szoros rokonság állapítható meg a szigorúan római és a hellenisztikus jogkör között, merev szeparációjuk mindkét tudományterület fejlődésére nézve hátrányos. A szerző módszertani újításával, a szerződési *praxis* előtérbe helyezésével, a *primer* források interpolációmentes, pozitívista szemléletű olvasatával, a görög és latin források görcsös szeparálásának elvetésével olyan új, látványos és izgalmas eredményeket hozott, amelyek általános érvennyel bírnak, és új lendületet adnak a római jog kutatásának.

Szabó Erzsébet

Jegyzetek

¹ Köteles-e a vevő kifizetni a vételárat, ha az adásvétel megkötése után, de még a dolog átadása előtt az adásvétel tárgya megsemmisül, vagy úgy rongálódik meg, hogy az egyik félnek sem róható fel?

² Ludwig Mitteis: *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs* (Leipzig, 1891)

³ *Vinum in dolis hoc modo venire oportet.* (1) *Vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur.* (2) *In triduo proximo viri boni arbitrato degustato. Si non ita fecerit, vinum pro degustato erit; quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent.* (3) *Vinum accipito ante K. Ian. primas. Si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. Quod admensus erit, pro eo dominus resolvito. Si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse.* (4) *Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet Cetera lex, quae oleae pendent.*

⁴ A kettős modell a hordókra vonatkozó szerződési kikötésekben is jól látszik. A felek azokban a szerződésekből, amelyek nem tartalmaznak garanciaígéretet (13 szerződés), a hordók kérdését szinte mindig szabályozzák. Az esetek túlnyomó többségében, hét esetben a vevő az, aki a hordókról gondoskodik, négy esetben az eladó állítja a hordókat, ezekben az esetekben azonban valószínűleg speciális borkészítési eljárásban állapodtak meg, csücsborok készítéséről, amelyeket *amphorák*ba fejtettek. A maradék két esetben szabályozatlan marad a hordók kérdése, de az a szerző szerint inkább hasonlít kölcsönszerződésre, így veszt relevanciájából. A másik eset az, amikor a felek kifejezetten garanciaígéretben állapodtak meg. Itt a bor az eladónál maradt, nála következett be a forrás, érlelés és zömében ő biztosította a hordókat is. 30 elemzett okirattól 14 esetben nem szabályozták a hordók kérdését, mert a szövegkörnyezetből kiderül, hogy egyértelműen az eladó pincéjében állt a bor a ki-

forrás ideje alatt. További 14 esetben ugyan a vevő szállította a hordókat, de a kutatás eredményeként feltárt tényállásokból 6 esetben ez különleges gazdasági okok miatt történt (pl. speciális borkészítési eljárás, amihez új edények kellettek) és a bor ezekben az esetekben is az eladó pincéjében maradt. Őt esetben az okirat szövege sérült, a szerződés szövege emendált. A maradék három esetből egy inkább kölcsönszerződésre hasonlít. Maradt tehát két szerződés, ami a hipotézis ellen szólna, de ez arányaiban csekély, kb. 7%, így a szerző bizonyítottan találja feltevését.

⁵ Ha (jövőbeli) hordós bort adtak el, és mielőtt a vevő elszállítaná, magától megromlik, akkor az eladó felel a vevőnek, ha a jó minőséget garantálta. Viszont ha nem garantálta, a vevő viseli a veszélyt; mert ha nem kóstolta meg, vagy a borkóstolásnál rosszul ítélte meg, akkor is csak magának tehet szemrehányást. Azonban, ha az eladó tudta, hogy a (bor) minősége nem tart el addig a határidőig, amikor el kell szállítani, s mégsem figyelmeztette erre a vevőt, akkor helyt kell állnia minden kárért, ami a figyelmeztetés elmaradásából ered.

Si vina quae in doliis erunt venierint eaque, antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum adfirmavit venditor, tenebitur emptori; quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum, quia sive non degustavit sive degustando male probavit, de se queri debet, plane si, cum intellexeret venditor non duraturam bonitatem eorum usque ad in eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti eius interesset admonitum fuisse.

⁶ C. 4,2,10: „Azáltal, hogy többek többféle kötelezettségének a bizonyítékát egyetlen okiratba foglalták, a végrehajtás nem akadályoztatik. Ha ugyanis a pénzösszegért, amit kölcsönként adtál át, (a te adósaid) neked a *stipulatio* formájában feltett kérdésre bort ígértek meg, a megkötött ügylet megbánása a jogszerűen megkötött szerződést nem teszi érvénytelenné.”

Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Egi Crispino: Eo, quod a multis proprii debiti singulorum obligationis uno tantum instrumento probatio continetur; exactio non interpellatur. Nam si pro pecunia quam mutuo dedisti tibi vinum stipulanti qui debuerant sponponderunt, negotii gesti paenitentia contractum habitum recte non constituit irritum.

C. 4,49,12: „Mivel a bor megromlásának veszélyét, amelyet határozott dologként (*certum*) vettek meg, a vevő viseli, úgy az ár-emelkedésből származó haszon is őt illesse. És ugyanígy helyes az, hogy ha meghatározott minőségű és mennyiségű bort adtak el, akkor a szerződésben foglaltakat híven be kell tartani: Ha (a megállapodott árut) nem szállítják, akkor az *actio emptivel* nem a (nem szállított) mennyiség árát, hanem az interesse értéket lehet követelni.

C. 4,49,12: *Sicut periculum vini mutati, quod certum fuerat comparatum, ad emptorem, ita commodum aucti pretii pertinet, utque hoc verum est, sic certae qualitatis ac mensurae distracto vino fidem placitis servandam convenit: quo non restituito non pretii quantitatis, sed quanti interest empti competit actio.*

⁷ P. Cair. Zen. III 59446 (Kr. e. 3. sz.): ez két borkereskedőnek a termelőhöz írt levele, melyben arról, esetleges foglalóról tudakolódnak. A foglaló említése itt inkább készvételre utal és nem szállítási szerződésre. A P. Ent. 34 (Magdala, Kr. e. 218.) foglalóból eredő jogvitáról tudósít. A vevő a szerződéskötéskor foglalót fizetett, a bor részletekben történő elszállítása és megfizetése mellett. Mivel kevesebbet szállítottak le a vevőnek a megállapodásban szerepeltnél, írtak egy panaszlevelet, hogy kényszerítsék az eladót a pótlásra. A P. Heid. VI. 376 (Herakl. Kr. e. 220) hasonló eset, SB X 10211 (? , 1–2. sz.), SB XIV 12176 (? , 2. sz.)

⁸ A hivatkozott klauzula így szól: „Ha (az eladó) a *katagraphé* nem teljesíti, ahogy írva van, akkor a foglaló kétszeresét fizesse meg, a foglaló *nomosa* értelmében.”

Varga Norbert kötetének témájául sokak által érintett és taglalt, de átfogóan kevesek által feldolgozott kérdést választott, nevezetesen a magyar állampolgársági jog 19. századi történetét. A munka jó néhány aktualitást is hordoz, hiszen például az újra és újra a politikai viták előterébe kerülő kettős állampolgárság kérdéséhez kiváló adalékokkal szolgál az értekezés. Az 1848 után kibontakozó magyar állampolgársági jog és az állampolgársági jogot elemző alkotmányjogi tudományosság rendre beleütközött olyan problémákba, mint a birodalmi állampolgárság, a közös osztrák–magyar állampolgárság, a horvát-szlavón területek polgárainak állampolgársága, az egykori, valamikor a Szent Korona országaivá hódoltatott területek lakosainak állampolgársága, a magyarországi nemzetiségek és etnikumok viszonya a magyar politikai nemzethez és állampolgársághoz, esetleg saját nemzetállamuk állampolgárságához, vagy a trianoni békeszerződést követő, elcsatolt területek magyarságának állampolgárságához fűződő viszony, s. i. t. A szerző témaválasztásával egy szakmailag izgalmas, történetileg érdekesítő, politikailag tanulságos kérdés feldolgozása mellett döntött, melynek tárgya (az 1879:50. tc.) ráadásul a magyar kodifikációtörténet egyik nagy alkotása lett a maga hetvenesztendős históriájával. Kevés magyar tör-

A honfiúsítástól az állampolgárság elnyeréséig

Varga Norbert: A magyar állampolgársági jog a 19. században
Értekezések a Jogtudomány Köréből
Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013, 427 o.
ISBN 978 963 5 9270 3 / ISSN 2062-9222

vénykönyv dacolhatott ily soká a magyar törvényhozás módosítási hajlamaival.

„A polgári átalakulást megelőzően a magyar nemesiség foglalta el azt a helyet az alkotmányos rendszerünkben, amelyet a jogegyenlőség elvének megvalósítása után az állampolgárok töltöttek be. A sarkalatos jogok, melyeket korábban csak a nemesek élveztek, állampolgári szabadságjogokká módosultak.” A szerzőnek (és idézett forrásainak) ez, a dolgozatban rendszeresen újra és újra felbukkanó megállapítása világos határkarókat ver le az

állampolgársági jog fejlődésének magyarországi előzményeihez. Miután többször is rögzítette egyetértését az eddigi alkotmányjogi irodalom többségi álláspontjával, hogy míg 1848 előtt csak a nemesség volt részese a Szent Koronának, 1848 után már minden állampolgár, s nem kétséges, hogy a startvonalat szerinte is 1848-ban rajzolták meg.

Szerző az értekezést az állampolgárság „története” előzményeinek fölvázolásával kezdi, melyek természetesen a rendi korszakba nyúlnak vissza. A jogfolytonosság szellemében gondolkodó magyar jogi tudományosság, s különösen a jogalkotás szakemberei az állampolgárság kérdését a rendi társadalom megoldásaira alapozva kísérelték meg tárgyalni; az állampolgárság kérdését elméletileg kiegészítve az új, régióktól nyugatra eső törvényhozási eredményekkel és elvekkel. Időről időre korszerűsítő törvényjavaslatokat téve a Ház asztalára. A magyar rendi társadalomban az „állampolgár” (vagyis a politikai és rendi előjogokat gyakorló lakosság) a társadalom hozzávetőlegesen tíz százalékát kitevő nemesség és a polgárság volt. Ennek megfelelően alakult a honpolgári kötelékbe fogadás is. A királyi prerogatívából kinövekedő ünnepélyes honfiúsítás egyben nemesítés is volt, ami

a kor nemesi előjogait tekintve messze túlterjeszkedett egyszerű politikai jogok adományozásán, az a jog széles rétegeire kiterjedő jogosítványokat adott az új honfinak, egészen a földesúri hatalom gyakorlásához tartozó közjogi jogosítványokig. A másik út a polgárjog megszerzése volt, melyre nézve országos szabályozás nem létezett, az a városi polgárjog adományozásának körébe esett, s feltételeinek meghatározása a szabad királyi városi privilegium szabadságainak terebélyesébe tartozott.

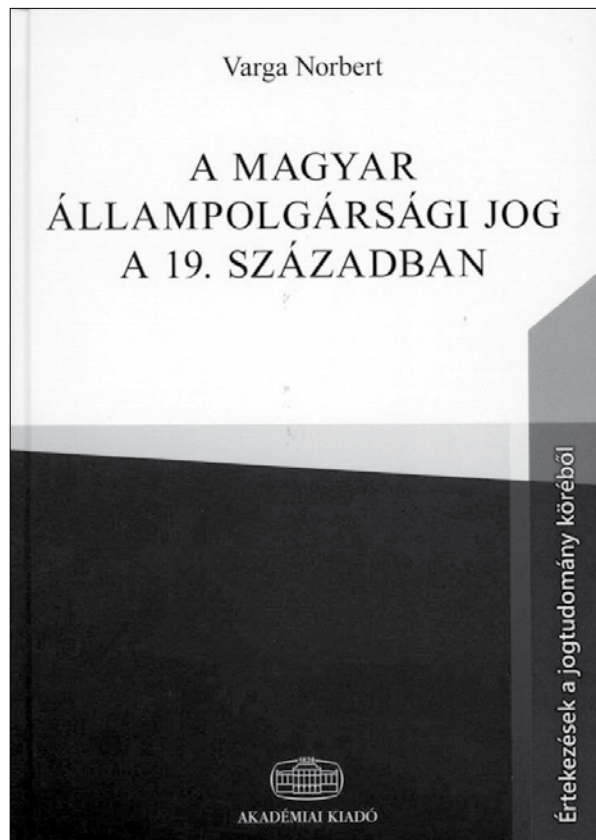
A szerző szól az 1790. évi országgyűlés által kiküldött Publico Política Deputatio javaslatáról, Hajnóczy József tervezetéről, az 1843/44. évi országgyűlésre készített törvényjavaslatról, a korabeli elképzelésekről, s arról az útról, amelyen egyre hangosabb követeléssel jelent meg a nemesi előjogok kiterjesztésének terve a társadalom széles rétegeire. Az a szakmai érvelés, amely a nemesi-rendi előjogok és a honfiúsítás rendszeréből vezeti le a kibontakozó állampolgársági jogot, úgy tartalmi követelményeiben, mint processusaiban, világos. Amikor azonban a jobbágyokra is vonatkoztatni próbálták a korai „állampolgárság” megszerzését (= telepítés, betelepülés), nem kevés problémába ütköztek. Azok a jogok ugyanis, amelyek

felépítik az állampolgárság (honfiúság) jogviszonyát, az abban foglalt lehetőségeket és kötelezettségeket, a közrendűek esetében egyszerűen hiányoztak. Ahhoz hogy az idegen paraszt letelepülhessen, nyilván engedély kellett, de ez nem valamiféle „állampolgárság”, hanem egyszerűen a földesúri hatalom alá kerülés aktsa. (S miután közhivatalt magyar honos tölthetett be, a jobbágy nem vált jogosulttá valamiféle állami tisztség betöltésére.) „A jobbágyok honosításáról” nem rendelkezett törvény – írja a

szervő, s ezzel alátámasztja a „jobbágyhonosítás” érdektelenségét is. A 19. század második felének erőltetett előzménykereső kísérleteinek megalapozatlanságára amúgy később a szerző maga is többször utal. Azok a szakmunkák, amikre hivatkozva ez az érvelés tartotta magát a közjogi tudományosságban, a jogfolytonosságot igazolni kívánó századfordulós polgári jogtudomány próbálkozásai voltak, valójában valamiféle visszavetített tételes jogi experimentum.

Recenzens számára talán legkedvesebb része az értekezésnek Hajnóczy tervezetének és a Szalay által ismertett törvénytervezetnek a bemutatása és értékelése. Híven fejezi ki azt a szakmai és politikai állapotot, amelyben a jog általában, s különösen egy ilyen polgári jogintézmény, mint az ál-

lampolgárság kifejlődő félben van. A formai és processzualis elemek létrejöttek, s több-kevesebb biztonsággal definiáltak. Így a honosítási szempontok (rokonkapcsolatok, leszármazás, hazáért vállalt tettek, kiemelkedő szolgálatok, magyar nyelv ismerete), a törvényhozási és a törvényhatósági utak már a gyakorlatban, részben jogszabályokban is kifomálódva magától értetődő részévé váltak a közjognak. A tartalom és a cél kettősének tisztázása azonban még bizonytalanságokat idézett elő – Hajnóczy például paralel használja az állampolgár, a nemzethez tartozó, a honpolgár és a magyar kifejezéseket, ami a fogalmi pontatlanságokat, tehát a tisztázatlanságot tükrözi. Szalay az 1843/44-es javaslatához fűzött kommentárjában azt kifogásolta, hogy „az egész osztályra, mint státusra kiható, s a nemzet minden osztályait összefoglaló intézkedéseknek semmi nyoma”. Szalay bírálta a tervezetet a „hon polgárai” kifejezésért, helyette a „magyar” terminológiát ajánlana, mert „a törvényeknek ezentúl nem szabad ollyas magyarokat ismernie, kik csak zsellérei, nem polgárai a hazának: azaz kik polgári jogokkal nem bírnak”. A figyelem egyre inkább a magyar nemzetre koncentrált, a nemzetiségekben nem gondol-

kodtak sem a jogászok, sem a politikusok. Az 1847-es javaslatban egyik oldalon már fölbukkant az Ausztriához fűződő viszony állampolgári vetülete és az osztrák államfél külföldnek minősítése, másfelől Kossuth Lajos kikérte magának, hogy a horvát tartománygyűlés honosítási ügyben illetékes legyen, mert horvát nemes nincsen, csak magyar, tehát honosítási joggal is csak a magyar országgyűlés rendelkezhet.

Az „előzmények” kora 1848-cal zárult. A szerző Királyfi nyomán leszögezi: a modern magyar állampolgárság megszületése 1848-ra tehető. Ehhez a konklúzióhoz az állampolgárság fogalmát kellett érintenie, mely világosan kínálja a megoldást, hiszen olyan alappillérekre épül, mint modern állam, nemzet (nemzetállam), jogegyenlőség, politikai jogok, polgár. Ezeknek a fogalmak pedig aligha vitathatóan 1848-ban jelentek meg vagy rögzültek articularis és politikai szinteken.

Az átmeneti időszakban, 1849 és 1867 között sajátos helyzet állott fenn a magyar honpolgársággal kapcsolatban. Miután a magyar közjogi szuverenitás szünetelt, magyar állampolgárság sem létezett, csak osztrák, ennek megfelelően birodalmi állampolgárságot kaphatott e korban bárki is. Ennek az időszaknak jogalapjáról vitatkozni értelmetlen, merő jogászkodás, hiszen azt az Országbírói Értekezlet és a magyar országgyűlés vagy semmisnek tekintette, vagy jogi megoldást kínált rá, mint annyi mindenre az öröklési jogtól a telekkönyvezésig. Annál inkább vita tárgya lehet az 1859. évi illetőségi nyílt parancs, illetőleg a hatvanas évek szabályozási kísérlete, amikor a kormányzat már visszatért az 1848 előtti magyar joghoz. Ennek a kérdésnek a problematikájához lett volna érdekes megolvasni azokat az osztrák belügyminiszteri rendeleteket, amelyek elismerték a magyar önálló állampolgársági jog létezését a vitatott időben. Erről azonban csak hivatkozást találunk a műben. Szerző nyitva hagyja a kérdést, így az osztrák közjogi bizonyítás és a magyar álláspont ezzel összecsengő illesztés maradt el. Ettől azonban csöppet sem lesz kevésbé érdekfeszítő a fejtegetéssorozata.

Nyilván kihagyhatatlan a kiegyezés hatásainak elemzése az állampolgárság alakulásának történetéből. A kiegyezési konstrukció ugyanis magában hordozta az egység-kettősség és a közös/saját állampolgárság problémáját. A kérdésben járatanabb olvasó talán izgalmasabb kifejtést várt, de a kiegyezési tárgyalások folytán úgy tűnik, olyan mellékes elemnek bizonyult az állampolgárság, illetve ebben a kérdésben oly merev volt a magyar álláspont, hogy meglehetősen egyszerűséggel elutasított a közös állampolgárság kérdése, s még a közös érdekű ügyek körén is kívülre került. Így aztán érthető, hogy nem keltett különösebb izgalmat a Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter szorgalmazta 1868-as (nyilván az 1847-es tervezet átdolgozásával előkészített) állampolgársági törvényjavaslat. Olyannyira nem, hogy az sem jelentett problémát, ha nem tárgyalta a képviselőház, s egyszerű belügyminiszteri hatáskörbe kerülhettek az állampolgársági ügyek. Szerző meglepetést okozott annak kimutatásával, hogy milyen „érdektelenség” uralkodott e kérdésben. (Ennek oka lehetett persze a nagy átalakítással kapcsolatos,

végtelen számú ügy és az egyszerre megindult kodifikációk sora is.)

Az állampolgárság fogalmának kibontásakor a szerző izgalmas megoldást választott. Az egyszerűbben, tisztábban formulázó és a fogalmi elemeket világosan meghatározó szerzők műveinek ismertetésétől lépésről lépésre halad a nehezebben feloldható, olykor speciálisan magyar kérdéssé váló problémákat taglaló munkák felé. A tudományosság képviselői egyetértének abban, hogy az állampolgárság állam és polgára közötti (jog) viszony, amelynek eredményeként az állampolgárként elismert személy olyan jogokat gyakorolhat, amelyek az állam területén tartózkodó idegeneket nem, és olyan kötelezettséget kell teljesítenie, melyek jellemzően csak az állampolgárt terhelik. Az intézmény a szuverenitás egyik látványos, megragadható és szimbolikus kifejeződése, így az állam dolga és joga meghatározni, kit enged be abba a közösségbe, melyet ezek a jogok illetnek és kötelezettségek terhelnek, s kiket és mi okból kíván ebből eltávolítani.

A magyar fejlődés azonban annál sokkal bonyolultabb volt, hogyszem ezzel a vegytiszta definícióval fel lehetett volna oldani. A nemzetné válás éppen lezáródó folyamata különös hangsúlyt adott a magyar értelmezésben a nemzetnek (mint államot alkotó cselekvő népnek), a Werbőczy megfogalmazta, s azóta új értelmet nyert népnek (a jog alanyának) és a közjogi értelemben vett néptől elhatárolandó statisztikai fogalomnak, a lakosságnak (népességnek), amely újabb különbséget mutathat az állam területén tartózkodók számszerű köréhez képest. Ez a fejtegetés a mindenütt jelentkező szakmai problémák tisztázása mellett jelzi a politikai jellegű konfliktusok intenzív jelenlétét az állampolgársági jogban. Miután „*az állam a nemzet politikai szervezete*”, illetve a „*nemzet egy az állammal*”, értelmezésre szoruló kérdés a nemzetiségek, a különféle etnikumok viszonya az államhoz. Soknemzetiségű lévén, a magyar állam (és állampolgárság) egyik legfontosabb neuralgikus ütközőpontjává lett ez a probléma. A válaszkísérletek több irányból érkeztek.

Az előbbi állításokból egyenesen következik a dualista nemzet nemzetiségeket soha ki nem elégítő politikai nemzet fogalma. Megengedőbb a népnek, mint az államhoz tartozó emberek összességének felfogása, melynek jogi szervezeti alapja lehet az állampolgárság. Színezte ezt a dilemmát a Szent Korona fogalmának elmellőzhetően bekapcsolása, mely „az ő területéhez kötött állami szervezetségben” kereste a megoldást, elhatárolva azt a néptől, lakosságtól, népességtől. Szerző szép ívű, alapos és világos ismertetéssel vezeti végig az olvasót ezen a bonyolult polémián, s ismerteti a különféle markánsan eltérő szerzői véleményeket. A tudományos kételyeket szembesíti a jogalkotói szóhasználatlaltal és tartalommal is, melyben nyilvánvalóan politikai és kormányzati szempontok lettek hangsúlyosak. Ez a terep a nép és nemzet kifejezést szinonimaként használta, s a tudományosnál sokkal határozottabb formában kellett foglalkoznia a nemzetiségekkel.

Szerző korrekt áttekintést nyújt a dualista korszak tudományosságának álláspontjáról, a magyar állampolgár-

sággal foglalkozó szakmai megnyilvánulások máig tartó folyamáról. Az olvasó hiteles képet kap a létező álláspontok tablójáról, a legfontosabb vitapontokról, a polemizáló tudósok konfrontációjáról. A nézőpontok mögött távolabbi jogfilozófiai és állambölcseleti koncepciók is álltak, hiszen annak megválasztása, hogy adott szerző inkább az alávétésre utaló „alattvaló” vagy a szerves kapcsolatot hangsúlyozó „államtag”, netán a jogegyenlőség státuszából kiinduló „állampolgár” vagy a tradicionális rendi nemesi „honfű” kifejezést ajánlja-e elfogadásra, egyben állampolgárságáról is tanúskodik. Amúgy a dolgozatnak ugyan feltehetően nem volt célja, mégis érdekes eredményként jegyezhetjük a terminológiai fejlődést, amely a szavak értelmének és mögöttes tartalmának évszázados fejlődését jellemzi (például ahogy a honos kifejezésből, amely a rendi korszak egyik fő elemének számított, hogyan lett „lakóhely”).

Kiválóan oldotta meg a szerző a dualista korszak egyik nagy dilemmájának, a negyvennyolcból örökölt jogfolytonosságnak az értelmezését, és dolgozta fel annak állandó jelenlétét, a magyar nemzetállam kiépülésének ekkor már olykor-olykor gátat vető hatásait. Az állampolgárság-fogalom fölötti vita is jól jellemzi ezt, amikor az állam és polgár viszonyát egyértelműsítő, a korszerű nemzetállam konstrukciójába illeszthető „állampolgár” és a tradicionális, elmosódó körvonalú, nemesi tartalmú, de szokottsága és idősültsége miatt a politikai közfelfogáshoz közelebb álló „honpolgár” terminológia fölött argumentáltak hosszan szakemberek és képviselők egyaránt. A dolgozat rávilágít arra a korántsem ritka szituációra is, amely a kiegyezéssel létrehozatala és stabilizálása időszakában számos szakkérdést aktuálpolitikai témává változtatott. A közjog rendezését célzó lépések és tisztán jogi szakkérdések is politikai körülmények befolyásolta, politikai feleleteket követelő feladatként jelentek meg. Hiszen az „állampolgársági jog képes arra, hogy számos tradicionális elemet megőrizzen, figyelembe véve az adott ország fejlődési viszonyait”. Szakmailag tehát önmagában az állampolgárság fogalmának és az állampolgársági jognak a megalkotása nem áll ellentétben a történelmi hagyományok beépülésével, de ha politikailag a szakmailag vitatható intézményeket napi presztízs- és népszerűségi közcsatározások eredményeként erőltetik bele a koherens képletekbe, szétfeszíthetik annak kereteit, tönkretelhetik hatásait. Ez a veszély, ha jól meggondoljuk, az egész dualista periódusban fennállt.

Szerző kitérő érzékkel illusztrálja azt a jogtudományi bizonytalankodást, amely a magánjog és közjog között húzódó, definitíve nem tisztázott képlékeny határ okozott a jogtudományban. Míg határozott álláspontként fogalmazta meg az egyik irányzat, hogy ti. „a polgári átalakulást megelőzően a honfűség szabályait a magánjog körében találhatjuk meg”, a szerző meggyőző érveléssel bizonyítja ellenkezőjét, amikor hosszasan elemzi azokat a közjogi eljárásokat, melyek során a honfűség elnyerhető volt. Ezzel együtt a fejezet lapjain a közjog-magánjog vita fejleményei világosan jelennek meg, amely vita a javaslatokban, illetve a törvények kapcsán később inkább arányokon folyt, mint kizárólagosságokon.

Az alapelvek közül elemzett *ius sanguinis* és a *ius soli* elve a legmegkerülhetlenebb tételek az állampolgársági jogban. A *ius soli* időbeli elsősege nyilvánvaló, hiszen polgárosodást, a nemzetállami kort megelőző kezdemények (például az abszolutizmus adminisztratív ellenőrzése) az alattvaló fogalomból képződtek, amely az állam (a király) hatalmának alárendelt, a szervezett és kontrollált társadalom céljának realizálásából született. A *ius sanguinis* viszonylagos egyértelműsége és a *ius soli* értelmezési problémái a leszármazási princípium előtérbe nyomulását és a területi elv inkább kiegészítő jellegét, tehát alapvetően egy kombinált rendszert eredményezett.

A munka erényeinek sorában első helyen áll az állampolgársági jognak a levéltári kutatásokra támaszkodó feldolgozása, amit kiválóan tükröz *Az állampolgársági jog hatálya* című fejezet. Az időbeli, a személyi és a területi hatály szisztematikus feldolgozása a gyakorlat oldaláról élvezetes és szemléletes olvasnivalót kínál. A magyar államterület értelmezése (változásai) igényelték a részletesebb vizsgálatot, továbbá az a területileg értelmezett, de végül is személyi jellegű döntés is, amely kimondta, hogy a „magyar korona országában az állampolgárság egy és ugyanaz”. Ez többek között például kevés kétséget hagyott afelől, hogy a horvát-szlávon területek lakossága magyar állampolgár. Sőt izgalmas kalandnak bizonyul a korabeli alkotmányjogi tudományosság azon kísérlete, hogyan tudja Magyarország „hűbéres” függésében tartani a polgári kor modern állampolgársági joga szempontjából a még az Árpád-házi uralkodók által meghódított Ráma, Szerbia, Bolgárország, Halicsország és Ladóméria lakosságát. Szemléletesen bizonyítja művében a szerző azt a Janus-arcú magatartást, amelyet a magyar politika és tudományosság az állampolgársági jog vonatkozásában képviselt. A Monarchiával, a „Birodalommal” szemben a legtávolabbi húzódní, lehetőleg tagadni és akadályozni mindenféle közösséget vagy azonosságot, ezenközben a magyar történelmi területek („Szent István Birodalma”) vonatkozásában a lehető leghatározottabban elzárni mindenféle helyi etnikai elképzelést, és csak az egységes és vitathatatlan magyar fennhatóságot, a megbonthatatlan egységes magyar politikai nemzetet elfogadni kezelési alapnak. Külön kellett azután értelmezni a berlini kongresszus által „elszakított” hűbéres területek, több a visszaszerzett, majd anektált Bosznia vonatkozásait.

Szerző az állampolgársági jogviszony tartalmának elemzésekor érthetően nagy gondot fordított a magyar historikus felfogás szerint a sarkalatos jogokból kinövő, a szabadságjogokkal foglalkozó tudományosság szerint viszont a természetjogi iskola tanaiból származó alapjogok ismertetésére és elemzésére. Miként a tárgyi jognak az adott személyre nézve történő alkalmazása révén létrejött alanyi jogok és kötelezettségek rendszerére is. Összehasonlító elemzéssel dolgozta egybe alkotmányjogtudásaink idevágó nézeteit. Szabadságjogok, politikai jogok, gazdasági és erkölcsi kötelezettségek határolják be ezt az intézménycsoportot.

Amíg az állami szuverenitás főként elméleti és politikai oldalról involválja a kettős állampolgárság kérdésének tisztázását, az állampolgársági jogviszony tartalmának

oldaláról közelítve nagyon is gyakorlati kérdések készítetik a szakmát a tisztázásra. A teoretikus problémákat, amilyen bonyolultak, olyan egyszerűen lehetett feloldani. A párhuzamos szuverenitásból eredő, egymást keresztező felségjogok alkalmazhatatlansága annyira nyilvánvaló volt, hogy ezt nem körmönfont jogi technikákkal, hanem egyszerű tagadással és tiltással lehetett feloldani. A két állampolgársággal rendelkező személyt ugyanis egymással össze nem férhető jogok és kötelezettségek illetnék és terhelnék, vagyis két abszolút jelleggel rendelkező jog vagy kötelezettség egyszerűen nem fér össze, egyszerre nem realizálható. Alkalmanként csak egyik vagy másik kerülhet ki győztesen, ami a praktikum szintjén folyamatos jogsértéseket és konfliktusokat eredményezne. A szerző a tudományos szakirodalom fejtegetéseinek egybegyűjtésével vette számba mindazokat a lehetőségeket, amelyek ilyen helyzetben bekövetkezhetnek, így a kettős állampolgárság keletkezésének lehetséges eseteit és fordásainak módjait. A fentebb hivatkozott komplikált közjogi kapcsolatok is a rapid megoldást, a tiltást, vagyis az állampolgárság egységét és oszthatatlanságát követelték. Szerző izgalmas összeállításában a törvényhozási vita kapcsán kaleidoszkópszerűen bukkannak elő a jogi, politikai és történeti érvek, pártállástól és a képviselők habitusától függően. Szerző ügyes választással három sarokkérdést emelt ki a vitából, hogy speciális jellegüknel fogva ismertesse azokat: az osztrák–magyar állampolgárság, a horvát–magyar állampolgárság és a királyi család állampolgárságának a kérdését. A közjogi-politikai feszültségek színvonalas vitát eredményeztek, az értekezésben pedig színvonalas elemzést.

A munkában a szerző elrejtett egy másik, kisebb értekezést is, amely némi bővítéssel akár önálló kötetként is megállná helyét, s ez a községi illetőségről szóló rész. Valójában az állampolgársági jog és az illetőség között nagyon egyszerű kapcsolat állt fenn: az állampolgárság elnyerésének feltétele az illetőség, de illetősége csak magyar állampolgárnak lehet. Első pillanatra logikailag lehetetlen helyzet, egymást gátló feltételek ezek, azonban megkapjuk a jogtechnikai megoldásokba csomagolt választ. Maga a községi illetőség önmagában is disszertációt igénylő kérdés, nem is véletlen, hogy a dolgozat legvaszkosabb fejezetével van dolgunk. S nemcsak terjedelmes ez a rész, de alapos is, talán a munka legaprólékosabban cizellált és kidolgozott eleme.

A szerző a törvény elemzését a szokásos tájékoztató adatokkal kezdi, majd az általános vita elemzésével folytatja. Az általában országgyűlésekből ismert fogást felismerve nyugtázhajta az olvasó, hogy az ellenzék ismét megtette köteletségét: alkalmatlannak, elhibázottnak, nemzetietlennek, elvtelennek, idegen mintákat követőnek, elsietettnek, előkészítetlennek, szakmailag hibásnak, túlterjedelmesnek, logikátlannak, átdolgozásra szorulónak minősítette a tervezetet. A kormánytöbbség ezután megszavazta a tárgyalást.

Szerző ezek után, a vitát és az elfogadott szöveget figyelemmel kísérve, nagy biztonsággal vezeti végig az országgyűlési tárgyalások vitáin az olvasót. Az állampolgárság megszerzése és elvesztése után érintette az örökbefogadás hatásait az állampolgársági jogra, majd a nemzetközi szerződések szerepéről értekezett az állampolgársági jogban az Egyesült Államok, Svájc és Szerbia vonatkozásában. A vita igen jól példázta a törvényalkotás és a politika kapcsolatát. A polémia csomópontjai kiválóan érzékeltették ezt. Jár-e nemesség megszerzésével az állampolgárság megszerzése? Automatikusan a törvényhozás részévé válik-e a honosított? Lehet-e a horvát bánnak a belügyminiszterrel azonos jogköre az állampolgársági kérdésekben? Hogyan oldható meg a tömeges visszatelepülés kezelése? A távollét (különös tekintettel Kossuth Lajos emigrációjára) automatikusan jelenti-e az állampolgárság elvesztését? A kérdésekre választ kapunk a szerzőtől (és a jogalkotóktól), s élvezhető, izgalmas tárgyalásban kísérhetjük végig annak az állampolgársági jogban egyedülálló törvénynek a megformálását, amely hetven esztendeig szabályozta megfelelőképpen az állampolgársági jogot Magyarországon.

A régebbi és a kortárs magyar szakirodalom lehető legteljesebb feldolgozásával törekedett a szerző a kérdés politikai, szaktudományos és törvényhozási kibontásának ívét megrajzolni. A törvény megszületésének, dogmatikai vizsgálatának feladatát jól megoldotta. Messzemenően egyet lehet érteni vele abban a megállapításban, hogy a gyakorlat és elmélet együttes vizsgálata adhat csak átfogó képet a törvény tényleges megvalósulásáról, végrehajtásának gyakorlati folyamatáról.

Hogy mennyien foglalkoztak valamilyen aspektusban az állampolgárság ügyével, jól mutatja a hatalmasra keirekedett szakirodalom-jegyzék. S hogy mennyi mondanivaló rejtett még a témában, azt a kötet messzemenően igazolja. Szerző magabiztosan kezeli a szakmai tudományosság magyarországi eredményeit tartalmazó munkákat, útbaigazítja az olvasót a (politikai és jogi) nézetek sűrűjében, eligazító segítséget nyújt a megértésben.

A szerző felismerte azt az igen fontos szempontot, hogy ennek a dualizmus időszakának közjogi reformjai sorozatába illeszkedő karakteres lépésnek politikai jelentősége túlmutat az állampolgárság rendezésén. Tekintettel a dualista konstrukció helyenként igen bonyolult közjogi technikáira, az állampolgársági törvény megalkotásában egy, a politikai reformtörvényekhez szervesen kapcsolódó, számos esetben a kihívások adta problémák rendezésének alapjául szolgáló jogalkotási termékkel van dolgunk. Ezt a meggyőződését értekező módszertani fogásokra is átváltotta, összehasonlító, történettudományi, politológiai, jogi és jogtörténeti módszerekkel, kritikai megközelítéssel kezelve a témát, komplex eredményre jutott.

Mezey Barna

Nyugdíj és történelem

Kozári Monika monográfiájáról

Kozári Monika: A nyugdíjrendszer Magyarországon
Mária Teréziától a második világháborúig
ISBN 978 963 693 459 0 – Budapest, Gondolat Kiadó, 2012, 366 p.

Fenntartható-e vajon a nyugdíjrendszer Európa folyamatosan öregedő társadalmában? Kevés aktuálisabb társadalompolitikai kérdés van ennél, ám ha a megoldás lehetőségein töprengünk, óhatatlanul vissza kell tekintenünk arra az útra is, amely elvezetett a társadalombiztosítás mai komplex rendszerének a kialakításához. S bármennyire is fontos ez a kérdés, a magyarországi nyugdíjrendszer történetéről csak 2012-ben született meg az első átfogó történeti feldolgozás, Kozári Monika tollából. A neves történész hatalmas forrásbázisra támaszkodva dolgozta fel a témát: a vonatkozó törvények tanulmányozásán túl megvizsgálta a képviselőházi naplókat, a minisztertanácsi jegyzőkönyveket, hasznosította az emlékiratokat és életrajzokat, s figyelme kiterjedt a szociálpolitikai kérdéseket feldolgozó korabeli szakirodalomra is. Erőfeszítéseinek köszönhetően egyedülálló mélységű áttekintést kapunk arról a folyamatról, amely hazánkban is megteremtette a modern nyugdíj- és társadalombiztosítási rendszert. Mivel a II. világháború előtt nem volt egységes nyugdíjrendszer Magyarországon, a szerző felettébb nehéz, szerteágazó feladattal szembesült, amelyet azonban sikeresen meg tudott oldani.

Kutatásaiból megtudhatjuk, hogy a nyugdíjhoz való jog fogalmának és intézményének a megteremtése egyaránt Mária Terézia 1771-es rendeletéhez kötődik. Rendszer nélküli, kegydíjszerű ellátások már korábban is voltak, ám felismerték, hogy ezek többre kerülnek, mint a szabályozott nyugdíjak folyósítása. A „*Pensionsnormale*” alapján erre természetesen csak a központi apparátusban foglalkoztatott főtisztviselők egy szűk köre számíthatott; a jogosultságnak minimum 10 év szolgálati idő volt

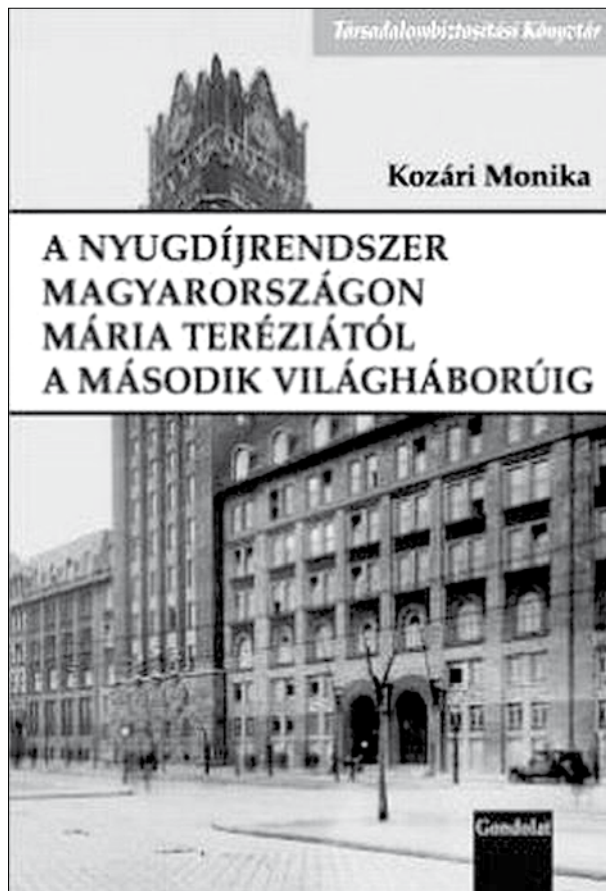
a feltétele; ezért a fizetés egyharmada járt, 40 évnél több szolgálati idő esetén viszont már a teljes fizetés. A 19. század közepére jelentékenyen kibővült az állami szolgálatban állók köre, s 1866 decemberében Ferenc József egy új, a változásokat is figyelembe vevő nyugdíjszabályzatot léptetett életbe, amelyet a kiegyezés után Ausztriában és Magyarországon egyaránt fenntartottak. Ebben a szolgálati idő sávjait finomabb bontásban, 10 helyett 5 évenként szabták meg, azon elv viszont megmaradt, hogy a nyugdíj összege az eltöltött szolgálati idővel arányosan emelkedett, 10 év elérése előtt pedig senkinek sem járt. (Tízéves szolgálati idővel viszont már nyugdíjjogosultságot lehetett szerezni!) Joggal emeli ki Kozári Monika, hogy „járt”, mert ez a nyugdíjrendelet már jognak és nem kegynek tekintette a nyugdíjat.

1867 után óhatatlanul felmerült az a dilemma, hogy az osztrák és a magyar kormány miként egyezzen meg a közös nyugdíjak fizetéséről. A magyar fél nem vitatta, hogy az 1848 előtt szolgálók jogosultak nyugdíjra, ám a neoabszolutizmus elnyomó rendszerének a hivatalnokait nem tekintette erre méltónak. Az elfogadott megoldásról találóan állapította meg a szerző, hogy azt a kiegyezés után más esetekben is alkalmazta a magyar kormányzat. Lényegében ugyanis az történt, hogy először leszögezte,

jogi értelemben a magyar felet a birodalmi tisztviselők nagy többségével szemben nem terheli semmilyen felelősség, majd pedig aztán méltányosságból mégis részt vállalt a pénzügyi terhekből.

A nyugdíjak újabb átfogó szabályozására 1885-ben került sor az „állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról” szóló törvény keretében. Az addigi szabályozások közül ez érintette a legszélesebb réteget. A 66 paragrafusból álló törvény alapján azoknak járt nyugdíj vagy végkielégítés, akik az „uralkodó, a miniszterek és más állami hatóságok által rendszeresített állásokat” töltötték be, és „állandó fizetést” kaptak. Az állandó alkalmazás alapfeltétel volt. A hazai nyugdíjszabályozás történetében később is visszatérő követelmény volt a szolgálat folytonossága; akinél megszakítás volt, annak külön kellett a

nyugdíjat kérvényezni. A nyugdíj mértékét két szempont alapján állapították meg: a beszámítható szolgálati időt és az utolsó javadalmazás összegét vették figyelembe. Egységes elv volt, hogy a nyugdíjat havonta egy összegben előre kellett folyósítani. Az 1885-ös törvény egy önálló

fejezetet szánt az özvegyek és árvák ellátásának. Állandó ellátásra az a nő (vagy gyermek) volt jogosult, akinek a férje (vagy apja) legalább öt évet dolgozott olyan alkalmazásban, amely nyugdíjjogosultságot biztosított. Az özvegyek ilyen esetben a férj fizetésének maximum 50 százalékát kaphatták meg. Az árvaellátás összegéből nemcsak a saját, hanem a férj esetleges előző házasságából született gyermekeket is el kellett tartani.

Érdemes megemlíteni, hogy kezdettől fogva külön szabályozás vonatkozott a tanítók és a tanárok nyugdíjára; ezt is Mária Teréziának köszönhetjük, az általa kiadott 1777. évi nevezetes *Ratio Educationis* tette részben állami feladattá a közoktatást, s az állam ennek kapcsán gondoskodott az oktatók nyugdíjáról is. Az állami hivatalnokokkal ellentétben az utóbbiak már 30 év „hív és buzgó” szolgálat után megkaphatták teljes fizetésüket nyugdíjként – a tanárok privilegizálásának az elve a későbbiekben is érvényesült, jelezve, hogy történelmünkben voltak olyan korszakok, amikor a kormányzatok nemcsak szavakban, hanem ténylegesen is felismerték az iskola fontosságát.

Csaknem 30 év tapasztalatait figyelembe véve készítették elő az állami alkalmazottak és özvegyeik ellátását újraszabályozó 1912-es törvényt. Kozári Monika kiemeli, hogy a kortárs vélemények szerint ez a törvény „már valóban korszerű szabályozást hozott”, s a munkájában felsorolt intézkedések e megállapítást igazolják is. Ez a törvény – az 1885-östől eltérően – azt is megjelölte, hogy kiket kell az állami tisztviselőkkel, illetve az altisztekkel és szolgákkal egyenlőnek tekinteni. A törvény hatálya az állandó fizetést élvező tisztviselők és szolgák özvegyeire és árváira is kiterjedt. A nyugdíjkorhatár 65 év maradt, de ha a munkavállaló maga kezdeményezte a visszavonulást, a korhatárt 60 évre csökkentették. Az egyetemek nyilvános rendes tanárait csak 70. évük betöltésével lehetett nyugdíjazni. A nyugdíjmaximum lényegében nem változott: 1885-ben évi 8000 forintban állapították meg, 1912-ben 16 ezer koronában, ami megfelelt a forint és a korona 1:2-höz való átszámítási arányának. Az állandó jelleggel alkalmazott munkások és napszámosok a bérüktől függetlenül szereztek nyugdíjjogosultságot: legalább 10 évi megszakítás nélküli munka után évi 120 koronát. 1908-tól élt az a – ma is alkalmazott – gyakorlat, miszerint a kifizető köteles levonni a nyugdíjárulékot. A Monarchia területén a nyugdíj élvezetét nem kötötték helyhez, vagyis a nyugdíjas bárhol megkaphatta járandóságát, külföldön viszont csak külön engedéllyel lehetett hozzájutni a nyugdíjhoz.

Kozári Monika könyve azonban nemcsak az állami alkalmazottak öregkori ellátásával foglalkozik, hanem a különféle önkormányzati és egyesületi nyugdíjakkal is. Ezekben az esetekben az állam nem vállalta a nyugdíjpénztárak fenntartását, bár igyekezett ösztönözni a munkaadókat, hogy alapsítsanak ilyeneket; több esetben kifejezetten előírta, hogy bizonyos foglalkozási ágakban kötelező nyugdíjalapot létrehozni. (S ehhez valamilyen mértékben anyagilag is hozzájárult.) Hazánkban az egyik legkorábbi szakmai alapú nyugdíjintézet az államvasutaké volt, amelyet az 1870-es években hoztak létre, akkor, amikor az országban lázas ütemben kezdtek hozzá a vasútvonalak kiépítéséhez. A könyvben többször is megidézték

Móczár Elemérnek, a dualizmus kori nyugdíjrendszer legjobb szakértőjének a véleménye szerint a vasutasok nyugdíjszabályai méltányosak és igazságosak voltak, s ezért a legjobb nyugdíjszabályzatok közé tartoztak.

Ami az önkormányzati nyugdíjszabályzatokat illeti, a legjelentősebb közülük Budapesté volt, ezt 1909-ben alkották meg a főváros alkalmazottainak és hozzátartozóinak „nyugdíjszerű” ellátásáról. (Az önkormányzati alkalmazottak nem számítottak állami alkalmazottaknak!) A szerző utal arra, hogy a budapesti tisztviselők már korábban is kaptak nyugdíjat; a két városrész egyesítéséig Pesten és Budán külön nyugdíjszabályok voltak életben. Az állami szabályozáshoz hasonlóan a „tanszemélyzetre” itt sem vonatkoztak az általános szabályok. „Nyugdíjszerű” ellátásra a fővárosban is azok voltak jogosultak, akik, az eredeti terminológiát idézve, „állandó fizetés mellett rendszeresített állásra megválasztott vagy kinevezett” hivatalnokok, orvosok, altisztek, tűzoltók és szolgák” voltak, s akik betöltötték 65. életévüket. Özvegyi nyugdíj akkor járt, ha a házasság megkötése még a férj nyugdíjazása előtt történt meg – ha a nő állt a főváros szolgálatában, az özvegyen maradt férj csak temetési segélyre számíthatott.

A nyugdíj azonban nem a szociálpolitika egyetlen formája – az állami nyugdíj nem volt a társadalombiztosítás része. Kozári Monika figyelme kiterjedt a kötelező társadalombiztosítás kiépülésének teljes folyamatára is. Ismeretes, hogy a dualizmus kori Magyarországon robbanás-szerű gazdasági és társadalmi fejlődés ment végbe, s az állam nem kerülhette el, hogy hozzákezdjen a szociálpolitika intézményrendszerének a megteremtéséhez. A minta, amint azt a szerző is hangsúlyozza, a bismarcki Németország volt. Az öregedés egész Európában növekvő súlyú problémákat vetett fel, s a munka széles körű áttekintést nyújt arról, hogy ezeket milyen módon kezelték Nyugat-Európában – a recenzens ezt a könyv különös értékének tekinti. Ebből jól kiderül, hogy az angol és a német megközelítésben igen markáns különbségek mutatkoztak – s az is, hogy, a szerző fogalmazásában, Magyarországon „a kiegyezést követően, majd a két világháború között a kor színvonalán álló” ellátórendszert alakítottak ki.

A társadalombiztosítás hazánkban a 19. század végéig „munkásbiztosítást jelentett, méghozzá betegség- és balesetbiztosítást”, nyugdíjat azonban nem. A könyv jól érzékelteti azt az érdekes ellentétet, hogy míg a tisztviselők, a tanárok és a katonák jogot kaptak a nyugdíjra, de semmilyen betegség- és balesetbiztosításuk nem volt, addig a munkásság hamarabb szerzett jogot az utóbbira, mint az előbbire. A hazai társadalombiztosítás történetében a fordulópontot a kötelező betegségi biztosítás törvénybe iktatása hozta 1891-ben. Eszerint kötelezően biztosítottá vált mindenki, aki a magyar korona országainak a területén az ipartörvény alá eső foglalkozásokban és néhány kapcsolódó területen dolgozott. A betegsegélyező pénztár tagjait 20 hétig orvosi ellátás illette meg, ugyanezre az időtartamra táppénz is járt a munkavégzésre képtelenné vált pénztártagnak. 1891-ben kb. 450 ezer biztosításra kötelezett munkás volt az országban.

Kozári Monika pontosan érzékelteti a továbblépés hátterét; az 1900-tól kibontakozó gazdasági recesszió ki-

élezte a szociális feszültségeket, ez pedig sürgetővé tette a társadalombiztosítás további fejlesztését. 1907-ben – felszámolva az addigi szervezeti széttagoltságot – megteremtették a megbiztosítás országosan központosított szervezetét, s ezzel párhuzamosan a balesetbiztosítással is kiegészítették a rendszert. Gyáni Gábor a dualizmus kori társadalombiztosítási intézkedések csúcspontjának nevezte az 1907-es törvényt, amely ki is szélesítette a kötelező jelleggel biztosítottak körét.

A két világháború közötti időszak szociálpolitikája elválaszthatatlan Kovrig Béla munkásságától – s a könyvből pontos képet kapunk azokról az elvekről, amelyeket a kiváló gondolkodó képviselt. Kovrig kiinduló tézise így összegezhető: a munkabér legyen elég magas ahhoz, hogy a munkás eltarthassa a családját is, sőt még félre is tudjon tenni valamennyit. Többnyire azonban nem ez a helyzet, állapította meg, ezért az állami segítséggel megszervezett társadalombiztosításra hárul a „védőháló” feladata. 1936-ban a Magyar Szemle Társaság által kiadott, *Szociálpolitika* című könyvében a szociálpolitika azon felfogásával azonosult, miszerint az mindenekelőtt „védelem”, hiszen „a társadalomnak érdeke a védelemre szorulókat támogatása”. Szép konzervatív érveléssel mutat rá arra, hogy – „szubjektív értékszempontok” és „az igazságosság elve alapján” – az ortodox liberális szemlélettel ellentétben maximálisan indokolható a társadalmi folyamatokba való beavatkozás. (Az ő szavaival: beavatkozás „az osztályoknak és a rendeknek egymásközötti és az államhoz való viszonyába.”) A társadalomnak mint egésznek ugyanis jól felfogott érdekében áll „egész mivoltának a megóvása” (Kovrig Béla: *Szociálpolitika*, Magyar Szemle Társaság, 1936, 6–7. p.). Így jut el Kovrig arra a szerző által is kiemelt következtetésre, hogy a szociálpolitika a gyakorlatban megvalósított kereszténység, „christianismus in praxi, szolgálata etikus küldetés”.

Kovrig volt a szellemi „atyja” a munkások nyugdíjáról rendelkező 1928-as törvénynek. Ez az intézkedés, amelyet a hivatalos indoklás szerint a szolidaritás elvére alapoztak, mintegy másfél millió embert érintett. Kozári Monika rámutat, hogy a törvény nem születhetett volna meg a Gyár-iparosok Országos Szövetségének a támogatása nélkül; a munkaadók is felismerték, hogy a biztosítás olyan fontos kérdés, amelyért még anyagi áldozatot is érdemes hozni. A törvény négyféle szolgáltatást határozott meg: öregségi járadékot (ezt a kifejezést használta), rokkantságit, özvegyi járadékot és árvajáradékot. Nyugdíjjogosulttá az vált, aki elérte a 65. életévét, és legalább 7,5 évig biztosított volt. Az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) nyilvántartása szerint 1931-ben 314 ezer munkás volt biz-

tosítva – ez a szám 1941-re 860 ezerre nőtt. A nyugdíjtörvényt többen bírálták azért, mert kötelezővé tette a biztosítást – Kovrig erre azzal felelt, hogy bár az „eszményi biztosítás” az önkéntes, ehhez azonban „eszményi” társadalomra lenne szükség. Tegyük ehhez hozzá: Tomka Béla kutatásai szerint 1930-ban az állam szociális transzferei (a GNP arányában mérve) elmaradtak ugyan az európai átlagtól, de a nyugdíjreform mintegy „beprogramozta” a jóléti kiadások folyamatos emelkedését. Ha pedig figyelembe vesszük az állami alkalmazottak nem társadalombiztosítási nyugdíjait is, azt az érdekes eredményt kapjuk, hogy a harmincas években többet költöttek hazánkban a társadalombiztosításra, mint a kommunista rendszer első évtizedeiben (Tomka Béla: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*, Századvég, 2003, 44–47. p.). Fontos megjegyezni, hogy az 1928-as törvény hatálya az „iparforgalmi munkavállalókra” korlátozódott, vagyis a mezőgazdasági munkásokra nem terjedt ki. A könyv ezzel foglalkozó fejezetéből kiderül, hogy erre a két világháború között nem is került sor.

Kozári Monika alapos monográfiája nemcsak a végbement jelentős intézményi változásokat emeli ki, hanem egyúttal azt is remekül érzékelteti, hogy a munkájában vizsgált hosszú periódus alatt miként változott meg – alapjaiban – a nyugdíjról és a társadalombiztosítás egyéb formáiról való gondolkodás. Nemcsak a munkavállalókban tudatosodott, hogy gondolniuk kell idős korukra is, hanem az állami vezetők és munkaadók is fokozatosan felismerték, hogy a szociális biztonság minimumához nyomós gazdasági és politikai érdekek fűződnek. A munka meggyőzően bizonyítja, hogy a szociálpolitika valójában szoros kapcsolatban áll az eszmék fejlődésével; a liberalizmus, a konzervativizmus és a szociáldemokrácia egyáltalán nem azonos módon tekintett e kérdésekre. (Arról nem is szólva, hogy országonként és korszakonként ezeken belül is váltakoztak a hangsúlyok.) Az elemzés segít választ adni arra a kérdésre is, hogy összehasonlító perspektívában miként viszonyult a magyar szociálpolitika az európai trendekhez. Kozári Monika munkája, amely a magas szakmai színvonalat elegáns írói stílussal ötvözi, társadalomtörténet-írásunk nagy nyeresége.

A könyv pontosan dokumentálja azt a folyamatot, amelynek során a kegydíjből joggá vált a nyugdíj. Az előre látható demográfiai és társadalmi fejlemények fényében a recenzióban felmerül a kérdés: lehetséges, hogy a jövőben e jogból ismét kegydíj lesz?

Egedy Gergely

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara rég nem látott eseménynek lehetett ismét színhelye 2013. december 3-án. Már több mint húsz év eltelt azóta, hogy e kar alapvetően római jogtudományhoz kapcsolódó tudományos fokozat megszerzésének lehetett helyszíne. Utoljára Földi András professzor úr szerezte meg itt 1990-ben *Kereskedelmi (rétegspecifikus) jogintézmények a római jogban* című értekezésével az állam- és jogtudomány kandidátusa (CSc) tudományos fokozatot. Egygenerációs idő telt el azóta, Siklósi Iván teljesítménye azonban nem csupán ebből a szempontból figyelemre méltó. *A nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban* című értekezésével* több vonatkozásban is határjárásra invitálta olvasóját.

Már maga a dolgozat impozáns mérete is feszegeti az irányadó szabályzat előírta korlátokat. A benyújtott értekezés 443 oldalt tesz ki, ebből a valóban érdemi elemzés is mintegy 380 oldal terjedelmű. E méretek a mai olvasó számára már igazi határelményt jelentenek. Szembesülést saját lehetőségeinek határaival, hogy ekkora anyagot a rendelkezésére álló szűkös időben átlátni legyen képes.

Siklósi kolléga témája tekintetében is határon áll. Először a lét és a nemlét, aztán az érvénytelenség és a hatálytalanság határán. Értekezésének egyik legfőbb tudományos eredménye ugyanis a jogügyletek létszakaszainak, vagy amint ő nevezi, szintjeinek szigorú logikai alapokon nyugvó elhatárolása. Ezt a központi kérdést azonban egy nagyívű tudományos dolgozat fókuszpontjába helyezi, amely az alábbi szerkezeti felépítést követi.

A disszertáció első érdemi fejezetében – mintegy a premisszákat tisztázandó – a szerző a jogügylet és a szerződés fogalomtörténetével foglalkozik jogtörténeti és jog-összehasonlító szemszögből. A következőkben sort kerít a nem létező szerződés dogmatikai fogalmának tisztázására, valamint a nem létező és az érvénytelen szerződés elhatárolásának kérdéskörére, amelyhez – igen dicséretes módon – számos forráspélda exegézisét csatolja. A későbbiekben foglalkozik a jogügyleti érvénytelenség modern fogalmával is, illetve e fogalomnak a római jogba történő visszavetítésének lehetőségeivel. Ennek kapcsán görcső alá veszi a különféle terminológiai nehézségeket, a semmisség és a megtámadhatóság distinkcióját, az érvénytelenségi ok kiküszöbölésének régóta vitatott kérdéseit, valamint a részleges érvénytelenség problémáját. A jogügyleti hatályosság-hatálytalanság vitatott fogalmának tisztázása során megkísérli az érvényesség, illetve a hatályosság dogmatikai kategóriáit egymástól következetesen elhatárolni. Rendszerében – elméleti szinten legalábbis – határozottan elutasítja az utólagos érvénytelenség kategóriáját, elsősorban a végrendelet visszavonásának dogmatikai elemzése kapcsán.

A szerző egyes jogi kategóriák, jogintézmények bemutatása során elsőként a római jogi megoldásokat tárgyalja, ezt követően azonban rátér a modern jogi konstrukciók

Határjárások

Elfogult beszámoló Siklósi Iván doktori értekezésének vitájáról

olykor kritikai igényű bemutatására is. A magyar polgári jog egyes megoldásainak ismertetése kapcsán a legújabb fejleményeket is figyelembe veszi, így az Országgyűlés által 2013. február 11-én elfogadott új Polgári Törvénykönyv releváns megoldásait is ismerteti.

E világosan felépített és tagolt rendszer a létező, érvényes, illetve hatályos jogügyletek ebben az irányban kompatibilis sémáját tartja szem előtt. Tudományos eredményeinek szintézisét jelenti az a skála, amelyen a jogügylet joghatás kiváltására való alkalmasságának, illetve alkalmatlanságának négy szintjét különbözteti meg:

1. a jogügylet nemlétezését, amikor is a jogügylet minden vonatkozásban alkalmatlan jogügyleti joghatások kiváltására;
2. a létező jogügylet érvénytelenségét, amely azt jelenti, hogy a külső tényállással rendelkező jogügylet elvben sem válthatja ki a kívánt joghatásokat, mert a jogrend ezzel szankcionálja a jogrendbe ütköző jogügyletet;
3. a létező és érvényes jogügylet (szűkebb értelemben vett) hatálytalanságát, amikor is a jogrend előírásaival konform jogügylet valamilyen ténybeli körülmény folytán elvileg ugyan kiválthatja, ténylegesen azonban mégsem váltja ki a célzott joghatásokat;
4. a létező és érvényes jogügylet (szűkebb értelemben vett) hatályosságát, amikor létező, a jogrend előírásainak minden vonatkozásban megfelelő jogügylet ténylegesen is kiváltja a fél, illetve a felek által célzott jogügyleti joghatásokat.

A skála első pontjától annak negyedik pontjáig haladva a jogügylet egyre nagyobb mértékben válik joghatás kiváltására alkalmassá: míg a nem létező jogügylet egyáltalán nem, addig a létező, érvényes és egyben hatályos jogügylet a lehető legteljesebb mértékben alkalmas a célzott jogügyleti joghatások kiváltására.

Felfogásában a szerződés akkor létezik, ha a felek akta a kontraktuális szférába tartozó egyedi, szerződéses normát keletkeztet. A nem létező szerződés esetében nem arról van szó, hogy az ilyen ügylet a jogrendbe ütközne, hanem arról, hogy nem létező ügylet a szó szoros értelmében nem jött létre, a szerződési jog számára értékelhetetlen, semmi. A nem létező szerződés nem jogellenes helyzetet, hanem a (szerződési) jog számára a szó szoros értelmében vett „nem létezés” jelent. E filozófiai alaposztottságú vizsgálódásból hiányolta Erdődy János, a doktori

* Elérhető: http://www.ajk.elte.hu/file/DI_Tezisek_Siklosi_Ivan.pdf

értekezés egyik hivatalos bírálója a vonatkozó ókori nézetek áttekintését, mert a szerző elsősorban modern gondolkodók elméleteit vette figyelembe. Mindenesetre Erdődy a dicséretekkel sem fukarkodott, a Gai. 3, 176 szöveghely exegézisét példaértékűnek minősítette.

A másik opponens, Pókecz Kovács Attila nem osztotta Siklósi azon nézetét, hogy önmagában dogmatikai bizonytalanságot jelentene a korábbi és hatályos Ptk. azon megoldása, amely hatálytalanná válásról tesz említést abban az esetben, ha a végrendelező korábbi végrendeletét visszavonja. Ez, *a contrario*, Siklósi szerint félrevezető módon arra utal, hogy a végrendelet a visszavonást megelőzően hatályos volt. Pókecz Kovács szerint azonban olyan jogügylet is hatálytalanná válhat, amely előtte még soha nem is volt hatályos. Véleménye szerint az érvényesen elkészített végrendelet csak akkor lesz majd hatályos, ha a végrendelező elhalálozott. A halál előtti visszavonás azonban hatálytalaníthatja az érvényes testamentumot, hiszen ez esetben hiába következne be készítőjének halála, az mégsem léphetne hatályba.

Siklósi viszonzásában rámutatott arra, hogy a végrendelet visszavonás következtében beálló, utólagos érvénytelenségét a római jogi tankönyvek Ulpianusra hivatkozva úgy szokták megindokolni, hogy a végrendelező akarata utóbb megváltozhat. Véleménye szerint abból, hogy a jogi közgondolkodás egy jogügylet joghatás kiváltására való alkalmasságának általában csak két esetét, az érvénytelenséget és a hatálytalanságot ismeri, önmagában még nem következik az, hogy csak az egyik

vagy másik minősítést lehetne alkalmazni a visszavont végrendelet dogmatikai minősítésére nézve. Siklósi sem az utólagos érvénytelenség, sem pedig az utólagos hatálytalanság dogmatikai minősítését nem tudja elfogadni. A megdőlés kategóriájának alkalmazását tartaná megfelelőnek.

Siklósi Iván hamarosan könyv formában is megjelentő doktori disszertációját a bíráló bizottság *summa cum laude* minősítéssel értékelte. A bizottság elnöke Kisfaludi András egyetemi tanár, tagjai pedig El Beheiri Nadja tanszékvezető egyetemi docens és Jusztinger János adjunktus voltak. Ki kell emelnünk, hogy a Siklósi Iván által elért kimagasló szellemi eredmények mögött téma-vezetője, Földi András tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA doktora állt.

Mind az anyag mennyisége, mind pedig tematikája tekintetében a határok feszegetésének lehetett szem- és fültanúja tehát az értő résztvevő. A nyilvános védésen összegyűlt igen illusztris szakmai közösséget azonban csöppet sem feszélyezte e határjárás. Mindannyian tudtuk azt, hogy az új születéséhez a régi határok átlépésére van szükség. Jóllehet, Siklósi Iván római jogász kollégánk tudományos és módszertani szempontból még egyelőre a jól ismert határokon belül áll, nagyratörő és szépreményű szelleme már a korlátok feszegetésével egy ismeretlen, talán még maga számára sem körvonalazható új tér felé készül kitérésre. Legalábbis így reméljük, a hazai magánjogtudomány érdekében.

Deli Gergely

A krakkói és pécsi jogtörténészek negyedik közös konferenciája

Újabb állomásához érkezett a pécsi és a krakkói egyetem jogtörténészeinek többéves együttműködése, amelynek keretében 2007 szeptemberében Krakkóban, 2009 szeptemberében Pécsen, majd 2011 szeptemberében ismét a lengyel városban rendeztek közös konferenciát a két tudományos műhely munkatársai. 2014-ben újra a pécsi jogtörténeti tanszéken volt a sor, hogy március 27–29. között otthont adjon a *The fourth common conference of the Chair for Legal History of the Uniwersytet Jagiellonski and of the Department of Legal History of the University Pécs* (A Jagelló Egyetem Jogtörténeti Tanszékének és a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének negyedik közös konferenciája) című tudományos konferenciának, amely a *Tradition and*

Reform in the European Legal History (Tradíció és reform az európai jogtörténetben) munkacímét kapta. A rendezvény résztvevői angol vagy német nyelven tarthatták meg előadásait, a szakmai disputa is e nyelveken folyt.

Március 27-én délután érkezett meg Pécsre a Jagelló Egyetem négyfős delegációja, az Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszék oktatói, Kazimierz Baran professzor, Marcin Kwiecien habilitált adjunktus és Jan Halberda adjunktus, valamint a Lengyel Jogtörténeti Tanszék adjunktusa, Wladyslaw Peksa. A vendégeket a rendezvény főszervezője, Herger Csabáné egyetemi docens vezetésével a Jogtörténeti Tanszék képviselői fogadták és vendégelték meg a tanszéken, a kar nevében pedig Herke Csongor dékánhelyettes köszöntötte a konferencia résztvevőit.

Az előadók másnap reggel méltó környezetben, a Degré Alajos jogtörténészről elnevezett dékáni tanácsteremben kezdték meg a tudományos eszmecsere, Kajtár István professor emeritus elnökletével.

Az első előadó, Kazimierz Baran professzor *Tradition and reform in the law-creating process as found in the 16th through 17th century in the Polish-Lithuanian Republic* (Tradíció és reform a jogalkotási folyamatban a 16–17. századi Lengyel-Litván Allamközösségben) című előadásában a parlamenti jogalkotás és a szokásjogi jogképző-

dés területeit hasonlította össze, utóbbi körében kiemelt figyelmet szentelve a lengyel nemesség privilégiumainak. A jogalkotás vonatkozásában hangsúlyozta például, hogy a nemesek jóváhagyása nélkül nem lehetett új rendelkezéseket bevezetni a *ius communen*ek nevezett szokásos jogba. Az *Articuli Henriciani* rendelkezéseit vizsgálva megállapította, hogy e jogforrás a korabeli lengyel állam tényleges alkotmányának tekinthető, és bemutatta, miként korlátozta a nemesség a végrehajtást kezében tartó király hatalmát, és milyen közjogi alapok eredményezték azt, hogy az uralkodó gyakorlatilag egyáltalán nem érvényesíthette saját akaratát a kétházás parlament jogalkotási folyamatában.

Büntetőjog-történeti témát választott *Korsószné Delacasse Krisztina* adjunktus, aki *Geschichtliche Entwicklung eines Tatbestandes: von Stellionatus bis zum Betrug* (Egy tényállás történeti fejlődése: az álorcásságtól a csalásig) című előadásában bemutatta a magyar, az osztrák és a német jog csalás fogalmainak hasonlóságát, majd a csalás bűncselekményének lényeges tényállási elemei mentén haladva vizsgálta e deliktum általános, tulajdonképpen szubszidiárius alakzatának kialakulását, történeti fejlődését, a tényállást érintő definíciós kísérleteket, valamint a speciális csalási, hamisítási deliktumokhoz, álorcássághoz való viszonyát. Az előadó a vizsgálat fonalát végigvezette a magyar büntetőjog-történet főbb állomásain, az Árpád-kor dekrétumait tartalmazó *Decreta Regni* forrásaitól kezdődően, *Werböczy Hármaskönyv*én, a *Praxis Criminalis* rendelkezésein, valamint az 1795. évi és az 1843. évi törvényjavaslatok koncepcióin keresztül egészen a 18–19. században kimunkált, Bodó Mátyás, Huszty István, Szlemenics Pál és Vuchetich Mátyás jelentős jogtankönyveiben rögzített főbb jogirodalmi álláspontokig.

Az angol jognak a jogtalan gazdagodás visszatérítésére irányadó anyagi magánjogi és eljárásjogi kérdéseit boncolgatta *Revolution and evolution in the English law of restitution: from Moses vs MacFerlan (1760) to the 21st century cases* (Revolúció és evolúció az angol kártérítési jogban: a Moses vs. MacFerlan ügytől [1760] a 21. századi jogesetekig) című előadásában *Jan Halberda*. Részletesen bemutatta a neves bírót, Lord Mansfield ítéletét, aki pályatársainak a precedensekhez való merev ragaszkodását bírálva, s nyíltan szembe helyezkedve az angol jog alkalmazandó szabályaival, a természetes igazságosságra és a méltányosságra alapozva, jogellenes gazdagodás jogcímén helyt adott Moses keresetének, és a *res iudicata* erejét áttörve kötelezte MacFerlant az általa korábban jogosulatlanul követelt, de a bíróság által a javára megítélt kifizetés visszatérítésére. Az előadó végigvezette az eset tanulságait az 1970-es években a precedensrendszer helyességéről felmerült jogelméleti vitákon, és párhuzamot vett felfedezni Lord Mansfield felfogása, valamint az Európai Unió jogával összeegyeztethetetlen adók visszaperlésének jelenkori gyakorlata között.

Magánjogi, azon belül öröklési jogi témával folytatva az előadások sorát *Peres Zsuzsanna* adjunktus is, aki *The legal position of the aristocratic widow during the 17–18. centuries* (Az arisztokrata özvegy nők jogi helyzete a 17–18. században) című előadásában¹ az arisztokrata

nőt a férje halálát követően megillető vagyoni jogosultságok 17–18. századi magyarországi rendszerét mutatta be szemléletes példákon keresztül. Jogesetekkel igazolta állítását, miszerint a vizsgált korszakban az arisztokrata özvegy nő jogi helyzete, különös tekintettel a női egyenjogúság jóval későbbi kiteljesedésére, a kor viszonyai között meglehetősen kedvező volt, ami gyakran eredményezett nézeteltéréseket, jogvitákat a fiatal özvegy és az elhunyt férj leszármazói között. A választott téma illusztrálására részletesen vizsgálta Esterházy Pál nádor gyermekáldásokban gazdag, házassági jogi és öröklési jogi szempontból is igen érdekes két házasságát.

A kötetlenebb beszélgetést lehetővé tevő ebédszünetet követően Baran professzor vette át a konferencia elnöklétét, a délutáni blokk első előadását pedig *Kajtár István* professor emeritus, az MTA doktora tartotta *Das Weiterleben der Elemente der rechtlichen Kulturgeschichte in Ungarn und in Europa* (A jogi kultúrtörténet elemeinek továbbélése Magyarországon és Európában) címmel. Az előadó nem titkoltan legkedvesebb kutatási témáiból kívánt ízelítőt adni a hallgatóság számára. Először a jogász tevékenységhez és egyes jogintézményekhez kapcsolódó jelképek, jelenségek közül válogatva, többek között az épületek, ruházatok, kitüntetések és a kérvénykultúra jelentőségét emelte ki, de bemutatta *Justitia* ábrázolásának jellemző elemeit is, valamint hangsúlyozta a jogi kultúrtörténet génbank jellegét. Ezt követően a perzsáknál, Rómában, Bizáncban és számos más kultúrában, majd igen változatos formában a német jogi-hatalmi kultúrtörténetben megjelenő sasokról mint hatalmi jelképekről beszélt az előadó, végül a hadihajók és tengeri háborúk jogtörténetének képeivel zárta előadását.

The reform of relationships between state and church in the Grand Duchy of Tuscany under the rule of Peter Leopold (18th century) (Állam és egyház kapcsolatának reformja a Toszkánai Nagyhercegségben Péter Lipót uralkodása alatt [a 18. században]) című német nyelvű előadásában a később II. Lipót néven egyebek között a német-római császári és a magyar királyi címet is viselt Habsburg-házi uralkodónak az európai jogfejlődés számára mintául szolgáló, az állam és a római katolikus egyház tradicionális viszonyát érintő reformtörekvéseit elemezte *Marcin Kwiecien*. Az előadó részletesen bemutatta, hogy miközben a Szent István Lovagrend újjászervezője a felvilágosodás egyik mintaállamát hozta létre Toszkánában, az egyházi vagyon elvonása, az inkvizíció elleni fellépés, a jezsuiták elűzése és különösen a janzenizmus hatására az egyházi szervezet, liturgia és fegyelem kérdéseibe történő beavatkozás, a papság mind erősebb világi fennhatóság alá vonására tett kísérletek és a *placetum regium* jelensége miatt tevékenysége miként váltott ki egyre nagyobb pápai ellenérzést.

A nyugat-európai államok kisebbségi nyelveinek a jogalkotás vonatkozásában értelmezett egyenjogúságért folytatott harcát és ennek eredményeit, valamint további lehetőségeit, kilátásait elemezte *Tradition and changes in the history of linguistic legislation in Western Europe* (Hagyomány és változások a nyelvi jogalkotás történetében Nyugat-Európában) című előadásában *Nagy Noémi*

doktorjelölt, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.² A középkor utolsó évszázadaitól egészen napjainkig kísérte végig a mai Spanyolország, az Egyesült Királyság és Franciaország változatos nyelvi struktúrájához kapcsolódó jogi szabályozást, miközben felvázolta a teljes intoleranciától és egységesítési törekvésektől a részleges engedményeken át a mind teljesebb állami elismerés és védelmezés irányába mutató fejlődési vonalakat, kiemelve, hogy e vonalak a jövőre nézve is reménykeltő pályát rajzolnak ki. Hangsúlyozta azt is, hogy e folyamatot a legutóbbi időkben már az Európai Unió szabályozása is erősíti.

Hospital crusaders of the Árpád-era in Hungary (Ispotályos lovagok az Árpád-kori Magyarországon) című előadásában a kizárólagosan vagy kiegészítő jelleggel betegápolási, gyógyítási tevékenységet folytató Árpád-kori ispotályos keresztes lovagok, lovagrendek magyarországi megjelenését, működését és sorsát mutatta be *Falus Orsolya* doktorjelölt. Az előadó megállapította, hogy e rendek tevékenysége leginkább napjaink közhasznú nonprofit szervezeti tevékenységéhez hasonlítható. Kiemelte azonban azt is, hogy e közösségek a beteggondozás mellett más, az állami működés szempontjából fontos feladatokat is elláttak, amely feladatok közül kiemelkedő jelentőségű volt a hiteleshelyi tevékenység. Nyilvánvalóan fontos feladata volt a keresztes közösségeknek a katonáskodás is, a tatárjárás, különösen a muhi csata azonban megtizedelte a létszámukat. Közhasznú tevékenységükre tekintettel a keresztes lovagrendek a királytól adományokban, kedvezményekben részesülhettek, vagyonukkal, javaikkal pedig közérdekű tevékenységük keretében szabadon rendelkeztek, ami időről időre visszaéléseket is eredményezett.

A nap utolsó előadójaként *László Balázs* PhD-hallgató tartotta meg előadását *Public rights and powers of the monarch in the Árpád era* (Az uralkodó közjogi jogosultságai és hatáskörei az Árpád-korban) címmel.³ Azzal a nem titkolt céllal, hogy a jogtörténetet kutatók munkáját közelebb hozza más jogi tudományterületek művelőiehez is, az előadó arra tett kísérletet, hogy a király közjogi jogállását megalapozó jogosítványok, a *ius regium* elemeinek áttekintését napjaink közjogtudományának fogalmi rendszerében helyezze el, vizsgálva, hogy milyen értelemben beszélhetünk alkotmányról a patrimonális királyság korában. A királyi hatalomgyakorlás különböző formáinak, a monarcha tulajdonképpeni hatásköreinek rendszerében kiemelte az egy kézben összpontosuló hatalom gyakorlási formái már évszázadokkal a hatalommegosztás montesquieu-i elméletének megszületése előtt ténylegesen differenciálódni kezdtek. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a modern közjogtudomány fogalmait csak nagy körültekintéssel és fenntartásokkal alkalmazhatók a patrimonális állam jelenségeire, intézményeire.

Szombat reggel Baran professzor elnöklete mellett folytatódott a konferencia, s elsőként *Mondovics Nap-sugár* doktorjelölt tartotta meg előadását *Financial and legal background of social support in Hungary (1945–1989)* (A szociális ellátórendszer pénzügyi és jogi háttere Magyarországon [1945–1989]) címmel. Hangsúlyozta, hogy az előadásában vizsgálta, a civil szféra visszazorítá-

sával jellemezhető időszak, a szocialista államberendezkedés szociális rendszerének elemzése szükségszerűen megkívánja a második világháború előtti előzményekkel és a rendszerváltozás utáni körülményekkel történő összehasonlítást, ezért a címben szereplőnél szélesebb időintervallum vonatkozásában mutatta be a központi szociális igazgatás mellett működő társadalmi öntevékenység lehetőségeit. Adatsorokkal szemléltette, hogyan alakult az alulról szerveződő civil szervezetek helyébe lépő társadalmi szervezetek hatalom általi megítélése, szabályozása, állami támogatása és működése, különös tekintettel a bevételi formákra. Kitért arra a kérdésre is, hogy a hatalom mely, önmagára nézve politikailag kevésbé veszélyesnek tekintett szervezettípusok működését támogatta.

Jog és kultúra kapcsolata ki nem meríthető kérdéskörének egyik szegmensét vizsgálta *Legal tradition versus legal culture as viewed from historical perspective of the Polish jurisprudence* (Jogi hagyomány kontra jogi kultúra – a lengyel jogtudomány történeti nézőpontjából) című előadásában *Władysław Peksa*. Kiemelte, hogy a jog a kultúra terméke, a jogi és morális normák is a kulturális örökség hordozói, ugyanakkor a jog hatással is van a kultúrára, a jogi kultúra pedig mindkét kategóriánál fiatalabb jelenség. A jogi kultúra jogszociológiai és jogtörténeti megközelítéseit vizsgálva hangsúlyozta, hogy a lengyel jogelméletben sokáig a történeti felfogás volt általános, kritikai élel állapította meg ugyanakkor, hogy mára a jogbölcselek talán túlságosan is pozitívista szemlélettel közelítik meg a kérdést, miközben a történeti vizsgálódást leginkább saját koncepcióik igazolására használják, ezáltal a jogtörténet jelenségeit kiemelik azok saját szociológiai-politikai-gazdasági környezetéből. Az előadó végső, szemléletes megállapítása szerint a kérdéskör kortárs kutatói a „múzeumba küldték” Savignyt.

Császár Kinga doktorjelölt *Women's status in labour law in Somogy county (1876–1914)* (A nők munkajogi státusza Somogy megyében [1876–1914]) címmel tartotta meg előadását, amelyben a kiegyezést követő évtizedeknek a nőkre vonatkozó speciális munkajogi környezetét, szabályrendszerét elemezte Somogy megye vonatkozásában. A nők munkajogi helyzetét leginkább befolyásoló körülmények közül a vizsgált korszaknak a nők tanulmányi lehetőségeit szűkre szabó oktatási rendszerét, valamint a mezőgazdasági szektor elsődlegességét emelte ki. Jóllehet, az 1868:38. törvénycikk általánosan kötelezővé tette az alapfokú, elemi népiskolai oktatást, a középfokú oktatásban a lánygyermek helyzetét továbbra is hátrányos volt, Somogy megyében például a tanítóképzés mellett csupán az 1882-től működő kaposvári polgári leányiskola kapui nyíltak meg előttük, és hiányzott a nők szakképzésének rendszere is, ezért (megfelelő társadalmi és anyagi körülmények esetén) legfeljebb magántanulók lehettek. A nők leggyakoribb foglalkozási formája így a házi cselédség, gazdasági cselédség, tanítói munka, esetleg a cukorgyári munka lehetett, de sajnálatos módon sokan kényszerültek prostitúcióra is.

A konferencia záró előadójaként a rendezvény főszervezője, *Herger Csabáné* egyetemi docens *Das ABGB-Ehegüterrecht in Ungarn* (Az OPTK házassági vagyoni joga

Magyarországon) című előadásában mutatta be, miként hatott az 1811. évi osztrák polgári jogi törvénykönyv a magyar házassági vagyoni jogra az Országbírói Értekezlet előtt és után. Utalva Grosschmid Bénire, megállapította, hogy az osztrák polgári jog közvetlen hatályosulását követő évtizedek kodifikációs munkái során is mindig figyelemmel kellett lenni a német jogterület mintáira. A kodifikációs módszerek kapcsán kiemelte, hogy az ABGB az *Institutiones* rendszerének megfelelően a kötelmi jogban helyezte el a házassági vagyoni jog szabályait, és elsődleges szerepet biztosított a szerződéses vagyoni jognak. Az előadó a pécsi királyi törvényszék gyakorlatából vett jogesetekkel illusztrálva mutatta be a jogszabály által lehetővé tett házassági vagyoni jogi rezsimeket, kiemelve egyes speciális jogintézményeket is.

Az előadások sorát követően a konferencia résztvevői Baran professzor moderálása mellett tartalmas eszme-

cserével töltötték az előadásokkal kapcsolatban felmerült kérdések, meglátások megvitatására rendelkezésre álló, csaknem egyórás időkeretet. A disputa tartalmi kéréseit elsősorban a legaktívabb kérdező, Wladyslaw Peksa előremutató észrevételei alakították, ami végül az elmúlt évszázadok lengyel és magyar államberendezkedésének a tágabb kelet-közép-európai környezetben elhelyezett összehasonlító vizsgálatához vezetett.

Az ebéd elfogyasztása után a mindvégig remek hangulatú konferencia a Zsolnay Kulturális Negyedben tett látogatással zárult, a mielőbbi vizontlátás és annak eredményében, hogy a két jogtörténeti tudományos műhely szakmai és személyi szempontból is sikeres és tartalmas együttműködése a jövőben is folytatódhat.

László Balázs

Jegyzetek

¹ „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

² „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése or-

szágos program című kiemelt projekt által nyújtott személyi támogatással valósult meg. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

³ „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

- **2014. február 6–7-én**, az MTA BTK Kongresszusi termében és Jakobinus termében, az MTA BTK TTI Tanácstermében és az MTA BTK Zenetudományi Intézet Bartók Termében, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, a Horvát Történettudományi Intézet, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Történettudományi Intézete, a Fővárosi Horvát Önkormányzat és Belváros-Lipótváros Horvát Kisebbségi Önkormányzata rendezésében került sor *A magyar–horvát együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra* című nemzetközi tudományos konferenciára. A plenáris ülésen (*Az első világháború és a magyar–horvát államközösség felbomlása*) Sokcsevits Dénes, Pécsi Tudományegyetem, MTA BTK TTI (Magyar tervek a horvát kérdés megoldására az első világháború idején), Stjepan Matković, Zágrábi Egyetem (Az első világháború hatása a horvát politikai élet fejlődésére), Ifj. Bertényi Iván, ELTE BTK (A „mennyországtól a pokolig”. A történelmi Magyarország 1918–1919-ben), Zoran Grijak, Horvát Történettudományi Intézet (A Jugoszláv Klub 1917-ben, a bécsi Birodalmi Tanácsban tett Májusi Deklarációja báró Burián István és Stjepan Sarkotić levelezésének tükrében), Pollmann Ferenc, HM

Hadtörténeti Intézet és Múzeum (A Monarchia horvát ezredei és az első világháború), Oross András, Magyar Nemzeti Levéltár (A pénzügyigazgatás újjászervezése Szlavóniában a törökök kiűzése után), Hrvoje Petrić, Horvát Történettudományi Intézet (Az újabb horvát történetírás a 19. századi gazdaság és környezet történetéről), Nagy Mariann, Pécsi Tudományegyetem (A horvát gazdaság a kiegyezés előtt), az I. szekcióban (*A báni méltóság*) Damir Karbić, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Történettudományi Intézete (Horvát főurak és nemesek és a Magyar Korona a késő Árpád- és Anjou-korban), Zsoldos Attila, MTA BTK TTI (A királyi hatalom és Szlavónia a 14. század első negyedében), Suzana Miljan, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Történettudományi Intézete (A báni és királyi hatalom és Zágráb megye nemességének viszonya Zsigmond király korában), Pálosfalvi Tamás, MTA BTK TTI (A bánok helye a királyság kor-

HÍREK

mányzati struktúrájában, 1435–1526), Borislav Grgin, Zágrábi Egyetem (Horvát és szlavón nemesek a Corvin- és a Jagelló-korszakban), Varga Szabolcs, Pécsi Hittudományi Főiskola (Bán vagy alkirály? A horvát-szlavón báni hatalom változása a 16–17. században), Ivana Horbec, Horvát Történettudományi Intézet (Báni szolgálat „Pro bono Patriae” és a felvilágosult abszolutizmus), Soós István, MTA BTK TTI (Fiume közjogi helyzete a Magyar Királyságban [1779–1822]), a II. szekcióban (*Gazdasági fordulópontok*) Weisz Boglárka, MTA BTK TTI (Királyi adózás Szlavóniában az Árpád- és az Anjou-korban), Marija Karbić, Horvát Történettudományi Intézet (Szlavón városok Magyarország, az Adria és a Német-római Birodalom közötti kereskedelem), Ivan Jurković, Pulai Juraj Dobrila Egyetem (Demográfiai válság az oszmánellenes háborúk korában: magyar és horvát főurak és a horvát kivándorlók), a III. szekcióban (*Magyar–horvát viszony 1848–1849-ben*) Hermann Róbert, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Az 1848–1849. évi horvát-magyar katonai konfliktus mérlege), Vlasta Švogter, Horvát Történettudományi Intézet (Andrija Torkvat Brlić – egy magányos hang Horvátországban 1848–1849-ben a magyarokkal való megbékélés mellett), Ress Imre, MTA BTK TTI (Fran Kurelac és a nyugat-magyarországi horvátok nemzeti mobilizálásának kísérlete 1848-ban), Arijana Kolak Bošnjak, Horvát Történettudományi Intézet (Az egykori Magyar–Horvát Párt tagjainak viszonya a magyar forradalomhoz, gondolatvilágához és eredményeihez), a IV. szekcióban (*A dualizmus intézményei*) Somogyi Éva, MTA BTK TTI (Hivatalnokok a Habsburg Monarchia közös kormányzatában), Željko Holjevac, Zágrábi Egyetem (A horvát miniszter a budapesti kormányban), Cieger András, MTA BTK TTI (Horvát képviselők a magyar országgyűlésben [1868–1918]), Branko Ostajmer, Horvát Történettudományi Intézet (Horvát képviselők a közös budapesti parlamentben [1868–1918]), az V. szekcióban (*Határzónák, határvidékek*) Stanko Andrić, Horvát Történettudományi Intézet (A Garai család és a Horvát Királyság), C. Tóth Norbert, MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport (Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán örökös bántóságának kérdése: A Garaiak dalmáciai birtoklása a 14. század végén), Zrinka Pešorda Vardić, Horvát Történettudományi Intézet (A király, a Raguzai Köztársaság és a Magyar Korona kapcsolatai Luxemburgi Zsigmond király uralkodása [1387–1437] idején), Horváth Richárd, MTA BTK TTI (Határvédelem és várak a Mátyás-korban), Végh Ferenc, MTA BTK TTI (Egy különleges határvidék: a Muraköz a 16–17. században), Alexander Buczynski, Horvát Történettudományi Intézet („Ad fontes historiae”: a Katonai Határőrvidek forrásanyaga), a VI. szekcióban (*Horvát és magyar nemzeti ébredés és a katolikus egyház*) Molnár Antal, MTA BTK TTI (Pázmány és Zágráb: Egyházszervezeti önállósulás és nemzeti identitás az 1634. évi zágrábi egyházmegyei zsinaton), Zrinka Blažević, Zágrábi Egyetem (A szent királyságtól a rendi köztársaságig a reformkatolikus illirizmus a 17. században), Bene

Sándor, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet (Az elszalasztott „jó coniunctura” százada: A horvát-magyar kulturális érintkezések regiszterei a 17. században), Robert Skenderović, Horvát Történettudományi Intézet (Egyházi viszonyok és a magyar és horvát katolikusok együttélése a Duna mentén a 18. században), a VII. szekcióban (*Magyar–horvát kulturális érintkezések*) Nyomárkay István, ELTE BTK (Hagyomány és nyelvújítás), Zoran Velagić, Eszéki Egyetem (A magyar nyomdászat hatása a horvátországi nyomdászatra), Kiss Gy. Csaba, ELTE BTK (A Háromegy Királyság és a horvátság képe a XIX. századi magyar útirajzokban), Tamara Tvrtković, Zágrábi Egyetem (Magyarbarátság és magyarfóbia – a horvátok magyarságképe a 16–19. században), Tihomir Cipek, Zágrábi Egyetem (Konzervativizmus a horvát és magyar politikai hagyományban) tartott előadást.

- **2014. február 20-án**, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára kutatótermében rendezte meg a Magyar Nemzeti Levéltár és a Kúria az *Életutak – pályaképek* című, kúriai elnökök életútját és a korszakot bemutató konferenciasorozat második szakmai tanácskozását. A konferencián Mezey Barna elnökölt, előadást tartott Kulcsár Krisztina főlevéltáros (Idegenként a Hétszemélyes Tábla élén. Albert szász-tescheni herceg elnöksége, 1766–1780), Bódiné Beliznai Kinga egyetemi adjunktus („Mindnyájunk feladata a jogszolgáltatás”. Perczel Béla [1884–1888] és Szabó Miklós [1888–1905] kúriai elnökök életútja), Zinner Tibor (A nyilaskeresztesek kúriai elnöke, dr. Szemák Jenő) és Gaálné Barcs Eszter levéltáros (A Legfelsőbb Bíróság 1950 után).
- **2014. február 21-én**, az ELTE ÁJK Egyetem téri épületében az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrség-történeti Szakosztálya *A kivételes hatalom és a közbiztonság* címmel rendezett tudományos szimpoziumot. Ez alkalommal adományozták oda első ízben a Szemere Bertalan-díjat, amelynek kitüntetettje az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke. Előadást tartott Völgyesi Levente (A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. európai párhuzamai és megalkotásának körülményei), Forró János (A Székesfehérvári csendőrkerület), Boda József (A román csendőrség története), Parádi József (A határszéli csendőrség a kivételes hatalom időszakában), Szakály Sándor (Tábori csendőrség az Osztrák–Magyar Monarchiában), Fröhlich Dávid és Hegedűs Ernő (Forgópisztolyok a honvéd lovasságnál és a csendőrség lovas szervezeti elemeinél), Vedó Attila (A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi tevékenységének szabályozása), Székely Zoltán (A francia csendőrség II. világháború utáni fejlődése).
- **2014. február 27-én**, Az ELTE ÁJK Aula Magnájában, az ELTE ÁJK Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék

szervezésében konferenciát rendeztek *Egységbe – különülve. Konferencia a munkajog jogági hovatarozásáról és önállóságáról* címmel. Handó Tünde, az Országos Bírói Hivatal elnöke megnyitója után Horváth István (Egy jogág születése – A római jogtól modern munkajogig), Gyulavári Tamás (A munkajog „terjeszkedése” – A gazdaságilag függő munkavégzők a munka- és a polgári jog határán), Petrovics Zoltán (A közszolgálati jog – a munkajogon kívül vagy belül?), Tálné Molnár Erika (Igazság szolgáltatik – A munkaügyi bíráskodás hatásköréről és önállóságáról), Dudás Katalin („Leleplezett” szerződések – A munkaviszony minősítő jegyei a hatósági ellenőrzés gyakorlatából), Fuglinszky Ádám (Átfedések és eltérések – A munkajogi és a polgári jogi kártérítési felelősség) és Rolek Ferenc (Aho-gyan a szociális partnerek látják) tartott előadást.

- **2014. március 25–26-án**, a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos emlékülést rendezett *A magyar jog fejlődésének fél évezrede* címmel. Előadást tartott Péter Katalin, MTA BTK Történettudományi Intézet (A Tripartitum anyanyelvű fordításai a 16. században), Neumann Tibor, MTA BTK TTI (Werbőczy István családja és személyes életútja), Tringli István, MTA BTK TTI (A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv), Oborni Teréz, MTA BTK TTI (Zolthay János Supplementum Tripartiti c. kézírata [1578]), Bogdándi Zsolt, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei [1541–1571]), Varga Szabolcs, Pécsi Hittudományi Főiskola (Horvátország és Szlavónia Werbőczy Tripartitumában), Zlinszky János, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (A Hármaskönyv és a római jogi recepcio kérdései), Bónis Péter, Károli Gáspár Református Egyetem (A Tripartitum és az európai ius commune), Béli Gábor, Pécsi Tudományegyetem ÁJK (A bírói gyakorlat a 16. század elejéig), Homoki-Nagy Mária, Szegedi Tudományegyetem ÁJK (A polgári kori magánjog kialakulása), Mezey Barna, ELTE ÁJK (A Hármaskönyv büntetőjogi rendelkezései), Rácz Lajos ny. egyetemi tanár (Werbőczy – Szerződéses elmélet), Paczolay Péter, az Alkotmánybíróság elnöke (A hatalom gyakorlása és korlátai Werbőczy művében), Darák Péter, a Kúria elnöke (A feudális, a polgári és a jelenkori bírói gyakorlat hatása a jogfejlődésre), Kukorelli István, MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság elnöke (Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet), Réti László, Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke (A jogi képviselő szerepe és a ius patrium).
- **2014. március 28-án**, az ELTE ÁJK Kari Tanácstermében rendeztek konferenciát *az uzoráról*. A (I.) *Római*

jog – összehasonlító jogtörténet – nyelvtörténet szekciójában Siklósi Iván, ELTE ÁJK (A felén túli sérelem jogi konstrukciója a római jogban), Kelemen Miklós, ELTE ÁJK (A „rejtett uzora” – kamatot leplező hitelügyletek a középkori jogokban), Frivaldszky János, PPKE JÁK (Az uzora természetjogi megközelítésben), Kocsis Zsuzsanna, ELTE BTK (Az uzora szó nyelvtörténete – jelentéstörténeti és használat történeti tanulságok), a (II.) *Erkölcsteológia – természetjog – kánonjog* című szekciójában Hámori Antal, BGF (A kamatszédés kánonjogi tilalma és megengedettsége, erkölcsteológiai minősítése), Orosz Gábor Viktor, Evangélikus Hittudományi Egyetem (Uzora, fősvénység, nagylelkűség. Teológiai szempontok a kamatszédés etikájához), Ferencz Árpád, DRHE („Nem csupán a lopás és a rablás...”Az uzora megítélése a református teológiában), Darvas István, OR-ZSE (Az uzora tilalma a Törében), a (III.) *Kriminológia – jogszociológia – szociális munka* című szekciójában Gönczöl Katalin, ELTE (Kirekesztettek élőködői), Fleck Zoltán, ELTE (A kiszolgáltatottság változó formái), Ritók L. Nóra (Van e kiút? Az uzora elleni harc a terepen), Tran Dániel, ELTE (Az uzora nyomozásának empirikus tapasztalatai Hajdú-Bihar megyében), a (IV.) *Gazdaság és jog* című szekciójában Menyhárd Attila, ELTE (Az uzorás szerződés), Kelemen Katalin, ELTE (Nyerészkedés avagy szabadpiac), F. Kiss Gabriella, ELTE (A banki uzora), a (V.) *Büntetőjog – kriminalisztika – jogpolitika* című szekciójában Busch Béla, ELTE (Az uzora-bűncselekmény jogalkalmazási problémái), Molnár Gábor, Kúria (Az uzora-bűncselekmény a Kúria gyakorlatában régen és ma), Békés Ádám, PPKE (Az uzora-bűncselekmény az új Büntető Törvénykönyvben), Filó Mihály, ELTE (Az uzora a büntetőjog-elmélet tükrében. A szimbolikus büntetőjog hasznáról és káráról) tartott előadást. A konferencia záró napján, a VI. szekciójában német nyelvű előadások hangzottak el: Jörg Eisele, Tübingen (Landesbericht Deutschland. Der Wuchertatbestand und seine Ergänzungen in anderen Strafvorschriften), Markus Thier, Zürich (Landesbericht Schweiz. Strafrechtliche und zivilrechtliche Bedeutung des Wuchertatbestandes), Peter Potasch, Bratislava (Landesbericht Slowakei. Problembereiche, Reformbedarf, Grundlinien einer Neuregelung), Szomora Zsolt, Szeged (Landesbericht Ungarn. Die Wiedereinführung der Strafbarkeit des Wuchers in das ungarische Strafrecht), Bató Szilvia, Szeged (Zwischen Privatrecht und Strafrecht: Regelungsgeschichte des Wuchers in der Donaumonarchie), István Ország, Pátka (Calvin als Jurist und Seelsorger: Wucher aus calvinistischer Perspektive), Filó Mihály, ELTE (Die Strafbarkeit der Wuchers aus rechtsvergleichender Perspektive).

E SZÁMUNK SZERZŐI

Berke Gyula, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Társadalombiztosítási Jogi Tanszék; **Dávid Lilla**, PhD, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék; **Deli Gergely**, PhD, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Egedy Gergely**, PhD, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék; **Farkas Ádám**, hadnagy, Honvédelmi Minisztérium, Jogi Főosztály, Kodifikációs Osztály, egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Hajdú Dóra**, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; **Képes György**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Korsósé Delacasse Krisztina**, PhD, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **László Balázs**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Máthé Gábor**, CSc, professor emeritus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Állam- és Társadalomelméleti Intézet, Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszék; **Mezey Barna**, DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Rigó Kinga**, titkárságvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Rektori Titkárság Stratégiai Titkársága; **Szabó Erzsébet**, PhD-hallgató, Debreceni Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Marton Géza Doktori Iskola; **Vincze János**, orvos, biofizikus, nyugdíjas egyetemi tanár

E számunk megjelenését a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

MÁTHÉ, Gábor: Zu Iden des März – Aus dem Tagebuch von István Széchenyi.....	1
STUDIEN	
BERKE, Gyula: Péter Ágoston, der Arbeitsrechtler. Beiträge zur Ideengeschichte des ungarischen Arbeitsrechts.....	7
DÁVID, Lilla: Entwicklungsgeschichte der Bewährungshilfe in Ungarn – Von der Gefangenenhilfe bis zum Inkrafttreten des Strafgesetzbuchs von 1978.....	19
KÉPES, György: Die norwegische Verfassung von 1814.....	26
KORSÓS-NÉ DELACASSE, Krisztina: Zur Definition des stellionatus, mit besonderem Hinblick auf die ungarische Strafrechtswissenschaft des 18. Jahrhunderts.....	38
WERKSTATT	
FARKAS, Ádám: Überblick über das ursprüngliche Modell der parlamentarischen Aufteilung der Gewalt über den Streitkräften (1867–1914).....	44
HAJDÚ, Dóra: Einblick in die Geschichte des französischen Urheberrechts – von den Anfängen bis zu den während der Großen Französischen Revolution verabschiedeten Gesetzen.....	50
QUELLE	
RIGÓ, Kinga: Über eine der ersten Erscheinungsformen der Anstellung bei einer Universität als Beamter – Quellenanalyse.....	59
DISPUT	
VINCZE, János: Unerwartete rechtliche Wende nach 66 Jahren – Der Fall Orsós.....	61
ÜBER BÜCHER	
Über die Monografie von Éva Jakab mit dem Titel: Weinkauf und Risiko – SZABÓ, Erzsébet.....	63
Von der Einbürgerung bis zum Erwerb der Staatsangehörigkeit – MEZEY, Barna.....	69
Altersrente und Geschichte – über das Buch von Monika Kozári – EGEDY, Gergely.....	74
RUNDSCHAU	
Hotterbegehungen – Ein voreingenommener Bericht über die feierliche Diskussion über die Doktorarbeit von Iván Siklósi – DELI, Gergely.....	77
Vierte gemeinsame Konferenz der Rechtshistoriker von Krakau und Pécs – LÁSZLÓ, Balázs.....	78
NACHRICHTEN.....	81
Autoren dieser Nummer.....	84

Auf der Titelseite: Péter Ágoston, geb. Augenstein

(geb. am 25. März 1874 in Zsombolya/Hatzfeld – gest. am 6. September 1925 in Paris): Rechtswissenschaftler und Politiker.

Von 1901 war er Dozent an der Rechtsakademie von Nagyvárad/Großwardein, dann von Januar 1919 Privatdozent der juristischen Fakultät der Universität Budapest. Während der Asterrevolution war er Präsident des Nationalrats von Großwardein, anschließend als Regierungskommissar Obergespan des Komitats Bihar. Vom 20. Februar 1919 bis zum 20. März war er Staatssekretär für Inneres in der Regierung von Berinkey. Während der Räterepublik war er stellvertretender Volkskommissar für auswärtige Angelegenheiten und Mitglied des Präsidiums des Zentralen Revolutionären Arbeiter- und Militärrates von Budapest. Vom 1. bis zum 6. August 1919 war er Außenminister der Peidl-Regierung. Am 15.

November wurde er verhaftet und im Dezember 1920 im Prozess gegen die Volkskommissare zum Tode verurteilt. Im Zuge des sowjetisch-ungarischen Gefangenen austausches kam er im Februar 1922 nach Moskau, dann nach London, und schließlich nach Paris.

Er war Mitglied der Freimaurerloge König Ladislaus in Großwardein, von 1911 sein Meister vom Stuhl, und 1912 gründete er mit seinen Anhängern zusammen die Loge Bihar.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Mária Homoki-Nagy, Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László (E-Mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

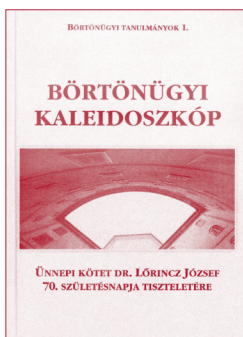
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli Gáspár Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi István Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Miskolc, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Pécs, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität Szeged und der Lehrstuhl für Rechtswissenschaft der Nationalen Universität für den Öffentlichen Dienst

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Verlag: Gondolat Verlag

BÖRTÖNÜGYI KALEIDOSZKÓP. ÜNNEPI KÖTET DR. LŐRINCZ JÓZSEF 70. SZÜLETÉSNAJPA TISZTELETÉRE

Szerk. Deák Ferenc, Pallo József
Börtönügyi tanulmányok 1.

A tanulmánykötettel Dr. Lőrincz József ny. bv. dandártábornokot, címzetes egyetemi tanárt köszöntik pályá- és munkatársai, tanítványai 70. születésnapja alkalmából. A kiadvány elején Csóti András köszöntőjét, dr. Lőrincz József eddigi munkásságának értékelését olvashatjuk, a könyv végén az ünnepelt válogatott publikációinak jegyzéke található. A kötet egyik fő vonulatát a történeti jellegű tanulmányok képezik (Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna, Estók József, Tóth Tamás, Bencze Béla, Tari Ferenc írásai). Több dolgozat a büntetés-végrehajtás reintegrációs, reszocializációs feladataihoz kapcsolódik (Forgács Judit és Módos Tamás, Fliegauf Gergely, Budai István, Balázs Péter, Mihály Attila, Somogyvári Mihály, Schmechl János, Ruzsonyi Péter írásai). A büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog ugyancsak tekintélyes szerepet kap a kötetben (Vókó György, Végh Marianna, Nagy Anita, Nagy Ferenc, Juhász Zsuzsanna, Pallo József, Csernyánszky Lajos írásai). Az ünnepi kötet a világhálón is olvasható (<http://mek.oszk.hu/13100/13100/13100.pdf>).

ISBN 978 963 89996 0 3 / ISSN 2064-5457 – Budapest, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, 2014, 249 p.

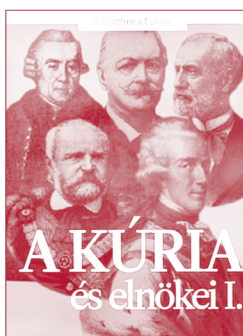

EMBEREK ŐRZŐJE. TANULMÁNYOK LŐRINCZ JÓZSEF TISZTELETÉRE. I-II. KÖTET

Szerkesztette: Hack Péter, Koósne Mohácsi Barbara

Dr. Lőrincz József címzetes egyetemi tanár munkásságának jelentőségét, elismertségét, személyének megbecsülését jelzi pályatársainak, tanítványainak ez a kétkötetes kiadványa is, amellyel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara tiszteleg a 2014-ben hetvenedik születésnapját betöltő ünnepelt előtt. Mezey Barna köszöntő sorai után egyetemi karok, tanszékek és egyéb tudományos műhelyek (ELTE ÁJK, Szegedi Tudományegyetem ÁJK, Miskolci Egyetem ÁJK, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság) szerint csoportosítva sorjáznak az írások, a két kötetben összesen közel harminc tanulmány, többek között Finszter Géza, Kabódi Csaba, Víg Dávid, Juhász Zsuzsanna, Nagy Ferenc, Nagy Anita, Róth Erika, Czenczer Orsolya, Fliegauf Gergely, Ruzsonyi Péter, Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna, Boda József tollából. A könyv a világhálón is olvasható (http://www.eltereader.hu/media/2014/05/Emberok_orzoje_Lorincz_Tanulmanyok-I_READER.pdf).

ISBN 978 963 284 523 4 – Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, I. köt. 198. p., II. köt. 149 p.

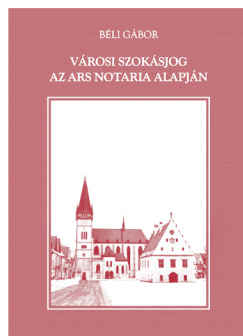

A KÚRIA ÉS ELNÖKEI. I. kötet

Szerkesztő: Bódiné Beliznai Kinga
Bibliotheca Curiae sorozat

A Kúria, az ország legmagasabb szintű ítélkezési fóruma szervezetében, hatáskörében és elnevezésében is számtalan változáson ment keresztül az elmúlt évszázadok folyamán. Tevékenységének feltárására és megőrkítésére a Kúria és a Magyar Nemzeti Levéltár 2013 nyarán közös konferencia-sorozatot indított útjára, *Életutak – pályaképek* címmel. Az előadások nyomtatott formában való közlése e kötettel indul. A szerzők egykori kúriai elnökök életpályáját, szakmai munkásságát – s nem mellékesen korukat és annak igazságügyi helyzetét – mutatják be. A kötet előszavát Darák Péter, a Kúria elnöke írta. Tuza Csilla *Galánthai Fekete György* (1711–1788), Kulcsár Krisztina *Albert szász-tescheni herceg*, a Hétszemélyes Tábla elnöke (1766–1781), Bódiné Beliznai Kinga *Székhelyi (ifj.) Majláth György* (1818–1883), *Perczel Béla* (1819–1888) és *Szabó Miklós* életútját (1821–1907), Zinner Tibor *Szemák Jenő* (1887–1971) és *Kerekess István* (1878–1958) pályafutását dolgozta fel, Katona Klára a Kúria II. világháború utáni működését a Legfelsőbb Bíróság létrejöttéig (1945–1959), a Legfelsőbb Bíróság történetét (1950-tól) Gaálné Barcs Eszter ismerteti.

ISBN 978 963 258 235 1 – Budapest, HVG-Orac Kiadó, 2014, 236 p.

Béli Gábor

VÁROSI SZOKÁSJOG AZ ARS NOTARIA ALAPJÁN

Az első ránk maradt magyar jogi és retorikai tankönyv, az Ars Notaria 1351-ben befejezett, magyarázatokkal ellátott oklevélminta-gyűjtemény, amelyet szerzője, Uzsai János egri olvasókanonok leendő jegyzők számára állított össze azzal a céllal, hogy az okiratszerkesztés tudományával együtt a korabeli magyar szokásjogot is alaposabban megismertesse. Egyes feltételezések szerint a Pécsen alapított, első magyar egyetem tankönyve volt. Béli Gábor, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének vezetője tanulmányában az Ars Notaria egy vékony szeletét, a városok 14 cím alá rendezett oklevélmintáinak agyagát dolgozza fel, amelynek különös jelentőségét elsősorban az adja, hogy segítségükkel érdemben pótolhatók a 14. század közepéig keletkezett városi iratok hézagai, s lehetővé válik a korabeli városi szokásjog lényegi elemeinek, sajátosságainak megbízhatóbb kimutatása. Az Ars Notaria nagyban hozzájárul a városi magisztrátus hivatali működésének megismeréséhez is. Ezzel együtt megelevenednek a gyűjteményben a korabeli városi élet mindennapjai, új színekkel gazdagítva az okleveles emlékek kihüvelykezésével megfesthető képet.

ISBN 978 615 545 728 9 – Pécs, Publikon Kiadó / IDRResearch Kutatási és Képzési Kft., 2014, 216 p.

Peres Zsuzsanna

A CSALÁDI HITBIZOMÁNYOK MEGJELENÉSE MAGYARORSZÁGON

A jogi szakirodalomban közismert tény, hogy az 1687-es kiegyezést követően a hitbizomány idegen eredetű jogintézményként ágyazódott be a magyar jogba. A hitbizománnyal összefüggésben azonban számos kérdés vetődhet fel a téma iránt érdeklődő olvasóban. Vajon egy, a magyar nemesek számára teljesen ismeretlen jogintézmény törvényben rögzítése történt meg az 1687:9 tc.-kel? Avagy voltak ennek a jogintézménynek szokásjogi előzményei? Kik voltak azok az országos politikában is jelentős személyek, akik ennek a jogintézménynek az előnyeit élvezték? Kik, hogyan és mire alapítottak elsőként hitbizományt Magyarországon? Mit jelent ez a jogintézmény egyáltalán? Vannak-e ennek a jogintézménynek a jelenre is kiható tanulságai? A szerző ezekre a kérdésekre keresi a választ, a kora újkori családi forrásanyagok feldolgozása útján, fókuszban az Erdődy, Thurzó, Szirmay, Pálffy, Zichy és Esterházy családdal.

978 615 545 725 8 – Pécs, Publikon Kiadó / IDRResearch Kutatási és Képzési Kft., 2014, 284 p.